VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Jonas Jakaitis

MIESTŲ ARCHITEKTŪROS FORMAVIMO POLITIKA IR VISUOMENĖ ŠIUOLAIKINĖS DEMOKRATIJOS SĄLYGOMIS

(Vilniaus miesto pavyzdžiu)

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, menotyra (03H)
Skulptūra ir architektūra (H312)

Vilnius, 2007

Disertacija rengta 2002–2006 metais Vilniaus Gedimino technikos universitete.

Mokslinis vadovas
doc. dr. Eugenijus STANIŪNAS
(Vilniaus Gedimino technikos universitetas, humanitariniai mokslai, menotyra – 03H).

TURINYS

Struktūra **4**

Įvadas **5**

Temos aktualumas 5

Darbo tikslas ir uždaviniai 13

Darbo objektas 13

Mokslinis darbo naujumas, teorinė ir praktinė jo svarba 13

Darbo tyrimo metodai 14

1 SKYRIUS. Miestų architektūros ir visuomenės sąveikos teorinės prielaidos 16

1.1. Sąveikos reiškinio samprata, raida, šaltiniai 16

1.2. Istorinės ištakos 24

1.3. Statinių ir dinaminių veiksnių – sąveikos ontologija 32

1.3.1. Politinių veiksnių reformuojant žemėnaudą sąsajos su krašto urbanizacija bendruomenių savikūros požiūriu 39

1.3.2 Globalizacijos veiksnys žinių vadybos kontekste 42

1.3.3 Perspektyvinio planavimo veiksnys 49

1.4. Žmogaus teisių evoliucija teorijoje ir praktikoje 54

1.5. Pirmojo skyriaus išvados 63

2 SKYRIUS. Šiuolaikiniai visuomenės veikimo principų teisinės ir politinės prielaidos 65

2.1. Miestų architektūros formavimo dalyviai 65

2.1.1. Klasifikacija pagal teisinę padėtį 68

2.1.2. Skirstymas pagal įtakos mastą miestų architektūrai 75

2.1.3. Hierarchizavimas pagal geografinę-teritorinę priklausomybę 78

2.2. Demokratiniai miestų architektūros formavimo principai 81

2.3. Antrojo skyriaus išvados 84

3 SKYRIUS. Visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūros politiką praktinė patirtis 86

3.1. Visuomenės įtraukimo į miestų architektūros formavimo procesą teisiniai aspektai 86

3.2. Bendruomenių dalyvavimo formuojant miesto architektūrą šiuolaikinė praktika 102

3.3. Trečiojo skyriaus išvados 109

4 SKYRIUS. Architektūros ir visuomenės sąveikos formuojant miesto architektūros politiką galimybių tobulinimas 111

4.1. Sąveikos zonų optimizavimo principai 111

4.2. Visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą stebėsenos rodiklių formavimo principai 122
4.3. Stebėsenos organizacinio reglamento metodika (Vilniaus m. pavyzdžiu) 129
4.4. Ketvirtojo skyriaus išvados 134
Apibendrinimai ir išvados 135
Rekomendacijos 137
Literatūros sąrašas 138
Priedai 156
1 PRIEDAS. Bendruomenių savikūros Lietuvoje analizė 156
2 PRIEDAS. Lyginamoji teisės aktų ir miestų architektūros politikos formavimo dalyvių analizė 158
3 PRIEDAS. Tikslų medžio modelis 174
4 PRIEDAS. Visuomenės ir įvairių veiksnių sąveikos su architektūra pasekmių analizė 175
5 PRIEDAS. Perspektyvinio urbanistinio planavimo dokumentų tyrimų apibendrinimas 184

Struktūra

Įvadas

Įvade pristatoma problema, tyrimo objektas, tikslai ir uždaviniai, apsiribojimai, sąvokos ir terminai, tyrimo metodai, darbo aktualumas ir naujumas, teorinė ir praktinė reikšmė.

1 skyrius

Pirmajame skyriuje apžvelgiama miestų architektūros ir visuomenės sąveikos idėjos genezė, istorinės ištakos, šaltiniai, evoliucija. Konkretizuojama ir apibrėžiama visuomenės sąvoka. Detalizuojama idėjos raida šiuolaikinės demokratijos sąlygomis.

2 skyrius

Antrajame skyriuje tiriama, kaip praktiškai politinė-teisinė aplinka daro įtaką visuomenės pilietiškumui, kaip įvairūs visuomenės sluoksniai dalyvauja sprendžiant įvairaus masto miestų architektūros formavimo klausimus. Analizuojama interesų struktūra ir sklaidos geografija. Visa tai tiriama ne tik Lietuvos, bet ir užsienio šalių teisinės praktikos pavyzdžiu.

3 skyrius

Trečiajame skyriuje teigiama, kad, norint visuomenės dalyvavimo idėją miestų architektūros politikos formavimo procese paversti veiksmingu įrankiu, būtina skatinti jos pilietiškumą ir ugdyti dalyvavimo kultūrą, paverčiant ne tik populistinių norų ir interesų patenkinimo, bet ir aplinkos plačiąja prasme, architektūros ir savęs pažinimo priemone. Siūlomi būdai šioms idėjoms įgyvendinti.

4 skyrius

Ketvirtajame skyriuje autorius pateikia tyrimo apibendrinimą, siūlo visuomenės dalyvavimą paversti nuolatinės stebėsenos objektu, siūlo, kaip diegti stebėsenos įgyvendinimo metodiką. Atskleisdamas įvairių veiksnių tarpusavio ryšius autorius siūlo miestų funkcinės-erdvinės organizacijos modelį, urbanistines priemones, palankesnes teritorinių bendruomenių savikūrai.

Apibendrinimai ir išvados

Apibendrindamas disertaciją autorius išskiria darbo objekto raidos priežastis ir visuomenės bei architektūros sąveikos kaitos tendencijas, formuluoja išvadas ir rekomendacijas.

Rekomendacijos

Naudotos literatūros sąrašas

Autoriaus literatūros ir atliktų darbų (vieno ir su bendraautoriais) sąrašas

Priedai

Įvadas

Pasaulio miestų planavimo bei architektūros istorijoje būta daugybės novatoriškų sumanymų, tačiau tik XX a. pabaigoje architektūros ir visuomenės sąveikos formuojant miestų architektūros politiką demokratiniais principais idėja giliai įsiskverbė į visuomenės sąmonę. Jos principų gyvybingumas palaikomas šiuolaikiniuose dokumentuose. Europos urbanistikos chartijoje [239] išdėstyti principai: „*egzistuojančios urbanistinės aplinkos pagerinimas; esamų gyvenamųjų namų rekonstrukcija; socialinių ir kultūrinių galimybių miestuose sukūrimas; bendruomenės ugdymas ir visuomenės dalyvavimas – yra kertiniai, kuriant demokratinę bendruomenių savivaldą, kuri gali daryti įtaką valdžios sprendimams, visuomenei naudinga linkme“.* Idėjos, kad piliečiai turi teisę į apsaugą nuo agresyvios, užterštos, *sudėtingos ir neramios urbanistinės aplinkos*, teisę į psichologinį komfortą, būstą, sveikatos apsaugą, kultūrinį gyvenimą bei mobilumą, taip pat į *demokratiniais principais pagrįstą savo vietinės bendruomenės valdžios kontrolę bei dalyvavimą vietiniuose demokratiniuose procesuose formuojant miestų architektūrą,* nagrinėjamos daugelyje šalių įvairiais aspektais.

Temos aktualumas. Demokratinių principų, miestų architektūros politikos formavimo procese dalyvaujant visuomenei, patirties Lietuvoje taikymas, politinių, ekonominių-socialinių aplinkybių pasikeitimas iš esmės lėmė ekonominių, teisinių, socialinių miestų architektūros formavimo būdų laisvosios rinkos sąlygomis dėsningą kaitą. Prieš penkiolika metų, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pasikeitė privataus ir valstybinio nekilnojamojo turto ir žemės nuosavybės santykis. Tolesnės privatizacijos aplinkybėmis sustiprėjo privačių savininkų ir finansinio kapitalo valdytojų ekonominis interesas. Transformuojantis gyvenimo būdui, pasikeitė gyvenimo kokybės kriterijų ir metodų formuojant miesto architektūrą ir būdų šiai kokybei pasiekti samprata, supratimas apie valdžios ir visuomenės santykių pobūdį. Šiomis aplinkybėmis aktualus tampa viešumas, mąstymo kompleksiškumas, valdymo bei vertinimo kriterijų aiškumas. Formuojantis rinkos ekonomikai būdingiems valdžios ir bendruomenių santykiams, laiku nebuvo imtasi apibrėžti viešojo ir privataus intereso, nepakankamai spręsti architektūros ir visuomenės sąveikos formuojant miestų architektūros politiką klausimai. Neužtikrindama savivaldos funkcijų vykdymo, veikiant įvairiems veiksniams, vietos valdžia ne visada išlaiko miesto planuotojo, o kartu ir architektūros politikos formuotojo iniciatyvą. Aktyviais miestų architektūros formavimo dalyviais ir iniciatoriais tampa privatūs subjektai – bendruomenės *(communities)*.

Apie darnių bendruomenių *(sustainable communities)*, aktyviai dalyvaujančių formuojant miestų architektūros politiką diskutuojama ne tik nacionaliniu [144], bet ir tarptautiniu lygiu. 2006-12-06, 07 Bristolio susitarimu *(Bristol Accord)* [166], priimtu neformaliame ES 12 šalių užsienio reikalų ministrų pasitarime, suformuluoti darnios visuomenės rodikliai akcentuoja visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrinę aplinką svarbą. Visuomenės formuojant miestų architektūrą Vakarų Europoje

problemos atsispindi Baltijos jūros valstybių, pasienio regionų darnios plėtros specialiajame planavimo kompendiumo dokumente [33, 236]. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos architektūros krypčių aprašo patvirtinimo“ [131, 140] liudija apie architektūros galios, kaip kultūrinės pažangos rodiklio, svarbą ir architektūros, kaip unikalaus meno, kasdieninio visuomenės gyvenimo fono, kasdien veikiančios kiekvieną žmogų ypatingą reikšmę. Jį kuriant turi dalyvauti kiekvienas bendruomenės narys. Apie tai krypčių aprašo 19 punkte kalbama: „*Vystantis demokratinei visuomenei ir piliečių savimonei, didėja valstybės ir savivaldybių institucijų veiklos kokybės reikalavimai. Valstybės ir savivaldybių institucijų vykdoma politika (taip pat ir architektūros. – J. J.) vis labiau pagrįsta visuomenės nuomone, daugialypiais jos interesais, kuriuos tikslina ir apibrėžia profesionalų bendruomenės.*“

Šios temos aktualumą liudija žymių mokslininkų bei specialistų straipsniai, monografijos, parengti moksliniai darbai, planavimo dokumentai: B. Anderson, 1999; Held David, 2002; L. Benevolo, 1998; Held David, McGrew Anthony, Goldblatt David, Perraton Jonathan, 2002; Z. Bauman, 2002; Bell Daniel, 2003; Rogers Richard, Power Anne, 2004; Rose-Ackerman, Susan, 2001; К. Линч, 1982; U. Matthiesen, 2002; S. Giedion, 1967; Б.С. Черкесс, 1992; H. Stowel, 1997; Louis Albrechts, Patsy Healey, Klaus R. Kunzmann, 2003; Spiegel, Hans B. C., 1968; Antony M. Tungo, 2001; J. L. Sieminski, 2000; Spiegel, Hans B. C., 1968; P.A ir kt. – įvairiais aspektais kitų mokslo sričių kontekste atskleidžia analizuojamo objekto aktualumą. Visuomenės ir architektūros sąveika formuojant miestų architektūros politiką paliesta nagrinėjant urbanistinio karkaso raidą Lietuvos bendrajame plane [124, 128], kitų valstybių panašiuose strateginio programavimo, urbanistinio planavimo ir projektavimo [201, 263, 271] dokumentuose.

Lietuvoje *visuomenės ir architektūros sąveika miestų architektūros politikos formavimo aspektais* epizodiškai nagrinėti filosofijos, estetikos, architektūros teorijos studijose ar įžvelgiami panašių darbų potekstėje: R. Buivydas, 1999; R. Grigas, 2001; A. Gaižutis, 2004, 1998; L. Donskis, 2006; miestų planavimo ir sociologijos pagrindų studijose: J. Vanagas, 1996; L. Donskis, [50, 51, p. 306]; E. Staniūnas, 1998, 2004; urbanistikos istorijos, urbanistinės paminklosaugos, miestų kultūros paveldo teorijose: K. Šešelgis, 1996, 1991; A. Miškinis, 1991, 1998; J. Bučas, 2001; R. Čepaitienė, 2005 [36, p. 314]; J. Vanagas, 2003; A. Tautavičius, E. Gudavičius, Z. Kiaupa, 1991; J. Jurevičienė, 2004; kraštotvarkos metodologinių pagrindų studijose: P. Kavaliauskas, 1992; J. Bučas, 1988; K. Jakovlevas-Mateckis, 2003; V. Stauskas, L. Dringelis, 2004, 2006; teritorijų planavimo [219] ir urbanistinio projektavimo mokslo darbuose: K. Šešelgis, 1973, 1995; R. Spelskis, 1991; J. Vanagas, 2002, 2004; Дауноравичюс Зигмас Ионас, 1984; Z. J. Daunora, 1995 [47, p. 5], 2000; P. Juškevičius, 2003; miestų dizaino analizėse: K. Jakovlevas-Mateckis, V. Kmieliauskienė, 2003; miestų susisiekimo sistemų plėtros harmonizavimo moksluose: P. Juškevičius 2003; M. Burinskienė, 2003; subalansuotos miestų plėtros teorijose: [58, 61,

62, 203]; R. Čiegis, 2002; M. Burinskienė, 2003; urbanistinio valdymo, rinkodaros, žinių vadybos ir Lietuvos viešojo administravimo tobulinimo studijose: B. Melnikas, 2006; N. Paliulis, N. Jurkėnaitė, J. Jakaitis, 2006; N. Paliulis, J. Jakaitis, 2000; P. Zakarevičius, 1998; J. Jakaitis, J. Raudeliūnienė, 2005; strateginio planavimo, stebėsenos sistemos formavimo mokslinėse analizėse: G. Rainys, 1996; N. Paliulis, E. Chlivickas, A. Pabedinskienė, 2004; J. Jakaitis, N. Paliulis, 2003; miestų priemiestinių zonų, apyribių teritorijų plėtros darbuose: Z. J. Daunora, 1996, 2003; J. Jakaitis, 2001; G. Laukaitytė-Malžinskienė, 2005; D. Dijokienė, 2001, demokratijos raidos ir visuomenės dalyvavimo urbanistinio planavimo studijose: R. Vaštokas, D. Bardauskienė, 1996; J. Jakaitis, 2005, 2006, [30]. Tačiau architektūros ir visuomenės sąveika formuojant miestų architektūros politiką aspektai, įtakos teritorinių bendruomenių savikūrai šiuose darbuose aptariami nepakankamai. Bendroje Lietuvos planavimo vertinimo sistemoje nėra numatytas indėlio (finansinių, žmogiškųjų (visuomenės) ir kitų išteklių) į projektą vertinimas, taip pat lieka neišskleista, kaip galėtų būti vertinamas visuomenės dalyvavimas formuojant miesto architektūrą ir koks būtų jos kokybinis, ekonominis ir kt. poveikis galutiniams rezultatams. Visuomenei aktyvėjant, vis daugiau dėmesio skiriama dalyvių įtraukimui, nuomonių derinimui ir konsolidacijai įgyvendinant projektus bei kitoms su visuomenės dalyvavimu susijusiomis problemoms formuojant architektūrą spręsti. Kol kas dar nepakanka konkrečių vertinimo metodikų architektūros ir visuomenės sąveikai atskleisti.

Palyginti su Vakarų ar Vidurio (pokomunistiniais kraštais) Europos [218, p. 14], Š. Amerikos šalimis architektūros ir visuomenėmis sąveikos dalyvaujant visuomenei miestų architektūros formavimo procese mastas [188, 221, 227], dinamika, kompleksinė įvairių veiksnių įtaka ir jų tarpusavio veikimas Lietuvoje mažai aptarti. Siauresnių miestų raidos temų kontekste tik užsimenama apie visuomenės dalyvavimo aktualumą formuojant miestų architektūrą [232, p. 122], bendradarbiavimo, veiklos koordinavimo, kooperavimo naudą [192, 193], apie šiuolaikinės kitų šalių patirties taikymo būtinumą [103, p. 115], demokratiniais principais turtinant materialiąją architektūrinę erdvę Lietuvoje, naujumo aspektą teritorijų planavimo procesuose, sprendinių didesnio patikimumo reikmę, grindžiamą gilesne ir patikimesne ikiprojektinių tyrimų medžiaga, plačiai nagrinėjant kontroversinės plėtros galimybes, ekspertų ir visuomenės pastabas [47, p. 5]. Atsižvelgiant į visa tai tenka pastebėti, kad Lietuvoje pastarąjį dešimtmetį tik formuojasi [141] kokybiniai architektūros ir visuomenės sąveikos praktikos pokyčiai [140].

Šiuolaikinė miestų architektūra su savo trūkumais ar privalumais tampa deklaruojamų reglamentavimų ir ne visada nuoseklaus jų vykdymo atspindys. Deja, gausybės reglamentų (2 priedas) ir per daug griežto ar itin painaus teisinio reguliavimo ir reglamentavimo aplinkoje [130, 132, 135, 136, 138 ir kt.], daugelis subjektų, dalyvių, kuriančių miesto architektūrą ir darančių įtaką jos politikai, nesuprasdami tikrosios reglamentavimų ir apribojimų prasmės, disponuodami menku duomenų bagažu

reikalauja savo teisių (dažnai nepagrįstų), įtraukdami į tą veiklą bendruomenes, pavienius asmenis ar lobistinės veiklos organizacijas [218, 241, 242, 243]. Dažnai architektūros objekto nesiejant su urbanistine miesto visuma, ieškoma kitų neformalaus veikimo bei gudravimo būdų, savivaliaujant arba savaip interpretuojant įstatymų teiginius, tikintis paveikti įstatymkūrystę, ją pakreipti sau palankia linkme, kartais siekiant vienadienės merkantiliškos naudos, t. y. būdų, kurie valstybės nėra uždrausti (tankumo, intensyvumo, aukštingumo didinimas), tikintis naudos kitų bendruomenės narių sąskaita. Iš sovietmečio paveldėta monofunkcinė miestų dalių urbanistinė struktūra (1 pav., 2 pav.), nevisiškai aiškiai apibrėžta dabartinė miestų vidaus, periferijos plėtros ir santykių su kaimyninėmis savivaldybėmis politika [44, 152], santykiai tarp nekilnojamojo turto vystytojų, bendruomenių ir valdžios kelia Lietuvoje visuotinę socialinę įtampą [192], būdingą Vakarų Europos didmiesčiams [154, 182, 204], dėl šių priežasčių:

- kaimų depopuliacijos;
- saugaus gyvenimo mieste problemų;
- miestų su negyvenamais centrais atsiradimo;
- priemiesčių tankėjimo;
- kosmopolitinės architektūros plėtros;
- prarandamo krašto savitumo;
- gyvenamųjų teritorijų monofunkciškumo.

Todėl rengiant ir įgyvendinant teritorijų, urbanistinio planavimo dokumentų, projektų sprendinius šiuolaikinės demokratijos sąlygomis, neapsieinama be aktyvios pilietinės visuomenės, dažnai miglotai suprantančios apie jos dalies, dalyvaujančios miestų architektūros formavimo procesuose reikšmę, vietą socialinėje sistemoje. Bendriausia prasme sąvoka *visuomenė* yra plati. Todėl ji naudojama dažnai painiojant plačiąją ir siaurąją prasmes. Darbe sąvoka suprantama, kaip fizinių ar juridinių asmenų bendruomenių visuma (3 pav.) ir naudojama grupėms nuo kaimynų iki tautų ir tų grupių bendravimo tikslams (pvz., *UNESCO* ar Lietuvos architektų sąjunga) apibrėžti. Bendriausiai – tai socialinių santykių rinkinys, susietas bendrais interesais ir aplinkybėmis. Jos gali būti tikslinės ar netikslinės t.y. nariai gali tikslingai jungtis tarpusavyje arba gali būti įtraukti aplinkybių[1], taip pat formalios ir neformalios, t. y. veikiančios pagal teisės normų nustatytus reikalavimus. Apibrėžiant tikslines bendruomenes reikia įžvelgti jų dalyvavimo motyvus bei interesą.

[1] *Benton Foundation - Community Building Resources* [interaktyvus], 2001. Prieiga per internetą: <http://www.benton.org/publibrary/practice/community/communitytips.html >. [Žiūrėta 2005-01-11].

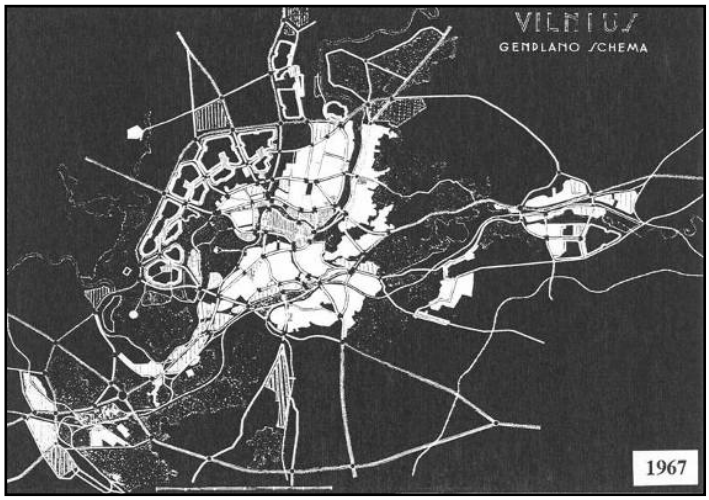

1 pav. 1967 m. Vilniaus m. generalinis planas

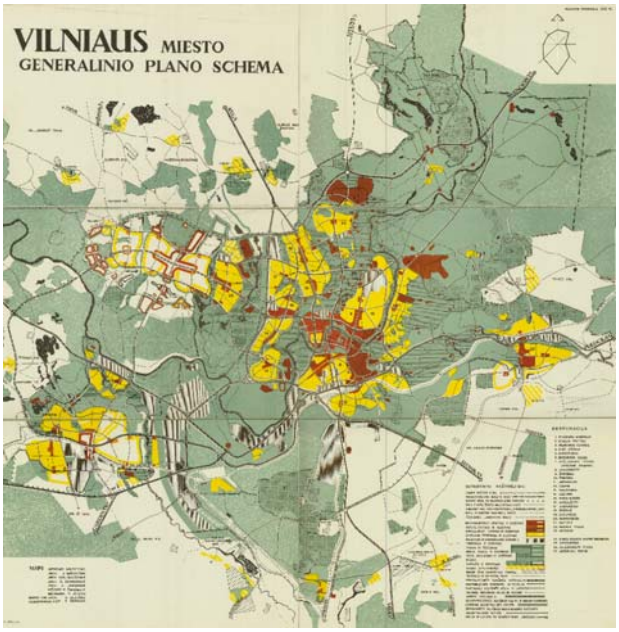

2 pav. 1981 m. Vilniaus m. generalinis planas (geltonai pažymėti monofunkciniai, „miegamieji“ gyvenamieji rajonai) [245]

Taigi nors retai galima kontroliuoti visuomenės veiksmus, ypač neformalius, visada jas galima identifikuoti pagal veiklos tikslus ar kitą veiklą. Apie visuomenės kategorizavimą pagal tai, ką nariai turi bendro rašė Hagel John, Arthur Armstrong, [78] išskirdami tris bendruomenių tipus, kuriuos Amy Jo Kim [112] papildė ketvirtuoju dėl šių požymių:

- **Geografinio.** Šios visuomenės dalies bendruomenės apibrėžiamos fizine narių buvimo vieta, t. y. namų grupė teritorija, kvartalas, miestas, regionas, valstybė ir kt.;
- **Demografinio.** Bendruomenės apibrėžiamos amžiumi, lytimi, rase, pilietybe ir kt.;

- **Teminio.** Šiai visuomenės narių daliai yra charakteringas bendro pomėgio, hobio ar profesinės veiklos, pvz., Lietuvos architektų sąjungoje vienijantis elementas;
- **Paremto veikla.** Čia pabrėžiamas bendro užsiėmimo ar veiklos aspektas, pvz., investavimas, muzikavimas, veikla susijusi su paminklų naudojimo stebėjimu, dalyvavimu nuolatinėse komisijose svarstant perspektyvinio planavimo dokumentus ir kt.

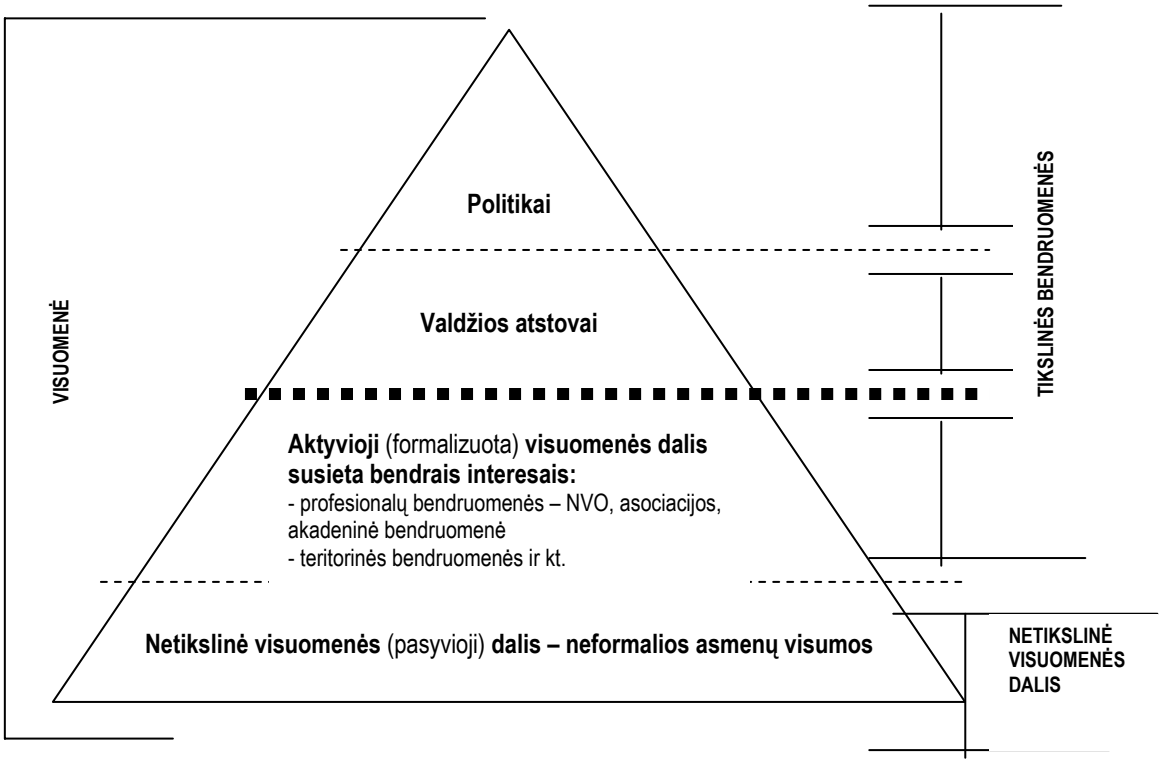

3 pav. Visuomenės sklaidos modelis

Galima rasti bendruomenių, kurios gali atitikti iškart kelis požymius. Kadangi architektūros ir visuomenės sąveika darbe traktuojama kaip bendruomenės dialogas su aplinka, pasižymintis grįžtamaisiais ryšiais (4 pav.), tampa labai svarbi visų subjektų reakcija į sprendimų turinį ar formuojamą teritorijos raidos perspektyvą, kuriuos, pasak, V. Petrušonio [172, 173, 174], būtina derinti ne tik „tariantis“ su vietovėje įkūnytais objektais (statiniais veiksniais. – J. J.), bet ir su (dinaminiais subjektais. – J. J.) valdžia, visuomenės dalimi – architektais, investuotojais visuomeniškai kontroliuojant jų veiklą, valdyti procesus. Todėl geografinis, teminis, paremtas veikla bendruomenių tipai darbo nagrinėjamos problematikos aspektu yra svarbiausi.

Dažnai susiduriama su bendruomenių veikla ne tik įstatymais nustatytomis (formaliomis), bet ir su nenumatytomis, t. y. su *neformaliomis visuomenės dalyvavimo formomis*. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ [122] nurodyta, kad formalus – tai „paremtas forma“, o ne esme (pvz., formalūs, santykiai), t. y. *formalumas* – tai biurokratinis formalizmas, *kurio esmė – veikti pagal nustatytas taisykles, reikalavimus*

(čia svarbiausi procedūriniai – formalūs aspektai. – J. J.). Taigi ***neformalūs***, t. y. savaiminiai, veiksniai yra grįsti loginiu mąstymu, intuicija, patirtimi, suponuoti politinių, socialinių, ekonominių, gamtinių ir kt. aplinkybių. Neformalumui apibūdinti profesionalai vartoja įvairias sąvokas, praktiškai reiškiančias tą patį: *neformalus teritorijų (miestų) planavimas* – P. Juškevičius, 2003; *tautinis* judėjimas – A. Nezabitauskas, 1990; *savaiminiai* (ne prievartiniai) *žmonių kontaktai* – J. Vanagas, 2003; *neinstitucinė liaudies kultūra* – Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, 2000, p. 188; *socialinis agresyvumas* – E. Staniūnas, 1992, p. 18–19 ir pan.

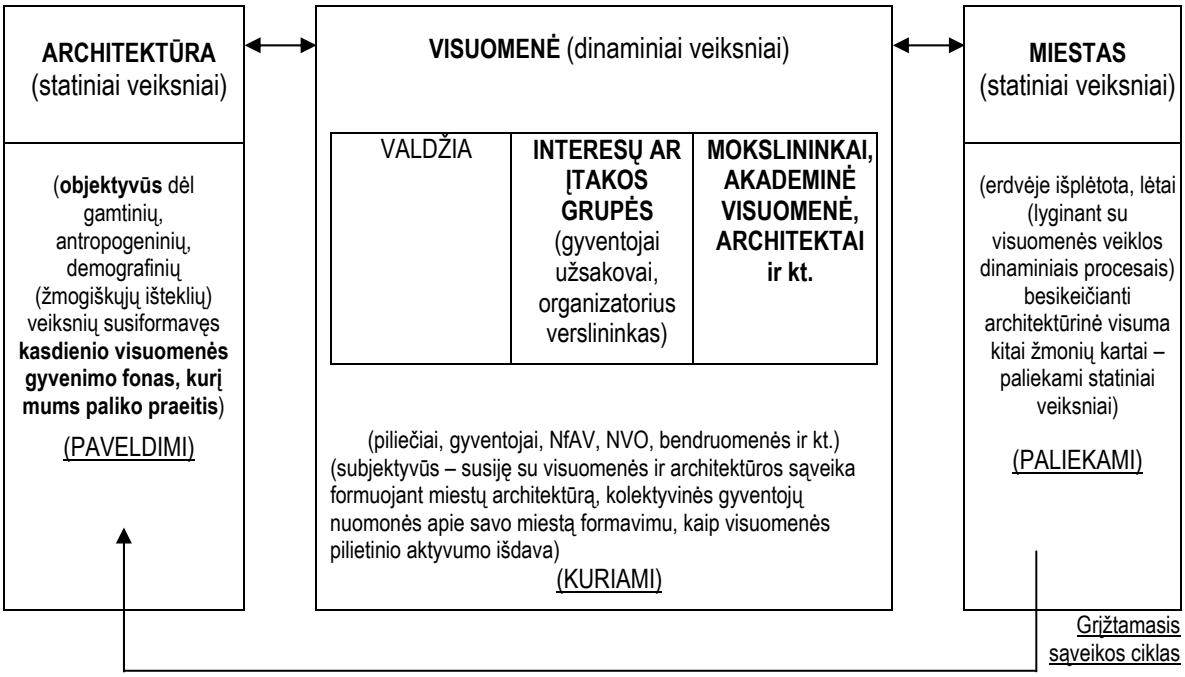

4 pav. Sistemos *architektūra–visuomenė, visuomenė–miestas* grįžtamasis sąveikos ciklas

Todėl pagal organizacijų visuomenėje tarpusavio komunikaciją gali būti formalios ar neformalios visuomeninės ir pavienių asmenų organizacijos, arba tiesiog (NfAV). Šioje situacijoje vienas iš pagrindinių valdžios institucijų tikslų yra rasti būdų, kaip formuojant miestų architektūros politiką valdyti bei sudaryti prielaidas visuomeninėms organizacijoms tapti naujo tipo aktyviai bendradarbiaujančia, dalyvaujančia miesto kūrimo procesuose visuomene – pilietine visuomene. Dėl nežinojimo ar dėl blogos žinių vadybos valdžios institucijos ir visuomenė skirtingai vertina tapačius dalykus. Todėl NfAV dalyvavimas formuojant miesto architektūrą gali atlikti komunikatoriaus ir koordinatoriaus tarp valdžios ir visuomenės funkcijas. Visuomenėje neformalus dalyvavimas miesto architektūros formavimo procese suprantamas ir pirmiausia tapatinamas su miesto gyventojais, teritorinėmis bendruomenėmis, t. y. jis traktuojamas kaip sistemos *architektūra – visuomenė, visuomenė – miestas* sąveikos rezultatas,

žmogaus ir visuomenės veiklos produktas, jų architektūrinės formos ir sistemos, kurių funkcionavimas leidžia kurti, panaudoti ir perteikti materialines bei dvasines vertybes.

Architektūros ir visuomenės sąveikos samprata darbe realizuojama tiriant visuomenės:

- požiūrį į miestų architektūros politikos formavimą;
- įtakos darymą (per lobistinę veiklą) įstatymkūrystei, miestų perspektyvinio planavimo eigai;
- dalyvavimo efektyvumą svarstant miestų architektūros objektų realizavimą;
- dalyvavimą apeliavimo sistemos veikimo procesuose ir kt.

Taigi šiame darbe nagrinėjama problema siejama su:

1. Nepakankamu, aktualiu tapusio reiškinio – architektūros ir visuomenės sąveika formuojant miestų architektūros politiką – pažinimu.

2. Miestų architektūros pokyčius lemiančiais veiksniais ir aplinkybėmis:

- socialinio valdymo efektyvumo formuojant miesto architektūrą paieškomis;
- aplinkos taršos didėjimu;
- ideologijos pasikeitimu;
- kintančiu požiūriu į žmogų ir jo vietą pasaulyje;
- kintančiu požiūriu į valdžios prigimtį ir funkciją.

Tirdamas architektūros ir visuomenės sąveikos, visuomenės dalyvavimo planavimo procese idėjos genezę ir vystymąsi, autorius vertina alternatyvias su visuomenės aktyvumu ir įtakos darymu miestų architektūrai susijusias pažinimo teorijas[2], tačiau:

- Darbe nagrinėja ne visą miestų urbanistinės raidos istoriją, bet išskiria tik tuos aspektus, kurie siejasi su visuomenės vaidmeniu formuojant miesto architektūros politiką. Visuomenės dalyvavimo genezės planavimo procese pradžią autorius sieja su *miestų ilgalaikiu, perspektyvinio planavimo, kaip miestų architektūros politiką formuojančiu, Lietuvoje pradžios laikotarpiu;*
- Demokratijos principų taikymo miesto architektūros formavimo procese patirtį autorius tiria Vilniaus miesto pavyzdžiu (15 pastarųjų metų laikotarpiu).

Pabrėždamas temos aktualumą autorius pastebi, kad, veikiant politiniams, ekonominiams-socialiniams, istoriniams ir kt. veiksniams, atsiskleidžia miestų architektūros formavimo tarpdisciplinišKumo su kitais mokslais aspektas. Tai disertacijos darbui suteikia svarbos bei originalumo. Pasak J. Vanago [230], kai urbanistika, be architektų, inžinierių, ėmė domėtis ir visuomenės bei politikos

[2] Čia architektūros ir visuomenės sąveika siejama su pažinimo teorija, kaip susisteminta visuma kategorijų, dėsnių, teiginių ir principų apie miesto architektūros formavimą. Siekiant atskleisti alternatyvių teorijų potencialą bei mokslų tarpusavio integralumo aspektą, plačiau charakterizuojamas neformalaus miesto architektūros formavimo aspektas, nagrinėjamos formalaus valdymo demokratiniais principais koncepcijos.

veikėjai, ekonomistai, geografai, sociologai, higienos specialistai, meno istorikai, filosofai (ar kiti miestų architektūros formavimo dalyviai, t. y. visuomenė), ji tapo daugiašake mokslo sritimi.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Įvertinant visuomenės demokratėjimo Lietuvoje tendencijas, darbe siekiama ištirti architektūros ir visuomenės sąveikos reiškinio raidos dėsningumus ir optimizuoti visuomenės dalyvavimo procesą bei funkcinę-erdvinę miestų struktūrą. Tikslui pasiekti iškelti šie darbo uždaviniai:

1. Atlikti veiksnių, darančių įtaką objektui, analizę.
2. Ištirti visuomenės dalyvavimo (*Citizen*[3] *or Public participation*) formuojant miestų architektūrą bendruosius raidos ypatumus, genezę, evoliuciją, istorines ištakas.
3. Išanalizuoti šiuolaikinę visuomenės dalyvavimo patirtį formuojant miestų architektūros politiką, siekiant nustatyti, kokiu būdu visuomenė daro įtaką miestų architektūros raidai ilgalaikio perspektyvinio planavimo lygmenyje. Atskleisti visuomenės gebėjimą dalyvauti dialoge su valdžios subjektais.
4. Remiantis atliktais tyrimais nustatyti Lietuvos įstatymais numatytų ir kitų praktikoje taikomų procedūrų efektyvumą.
5. Nustatyti ir pateikti visuomenės dalyvavimo kriterijus siekiant optimizuoti teritorinių bendruomenių savikūrą mažinant socialinę-psichologinę įtampą.
6. Remiantis tyrimų rezultatais suformuluoti ir pasiūlyti rodiklių sistemą stebėsenos metodikai parengti siekiant mokslinio darbo idėjų tęstinumo.

Darbo objektas. Mokslinio darbo objektas yra architektūros ir visuomenės sąveika formuojant miestų architektūros politiką šiuolaikinės demokratijos sąlygomis.

Mokslinis darbo naujumas, teorinė ir praktinė jo svarba. Lietuvoje po šalies nepriklausomybės atkūrimo jau keliolika metų funkcionuojančios rinkos sąlygomis šis tyrimas yra vienas pirmųjų bandymų tokia apimtimi ir pobūdžiu įvertinti užsienio ir Lietuvos mokslininkų šioje srityje atliktus darbus. Architektūros ir visuomenės genezės ir raidos tendencijų ieškota platesniame istorinės-architektūrinės kultūros kontekste, paliečiant ne tik institucinį, administracinį, teisinį, bet ir ideologinį, sociokultūrinį lygmenis. Darbo mokslinį naujumą ir teorinę svarbą sudaro: *įvairių veiksnių įtakos tarpusavio ryšių nustatymas miestų architektūros politikos formavimo kontekste; darnios plėtros ideologijos sąsajų su architektūros ir visuomenės sąveikos reiškiniu atskleidimas; visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą ir daugelio veiksnių kartu paėmus naujos ekonominės*

[3] Pilietinės visuomenės dalyvavimas (individualių piliečių, miesto gyventojų ar miestiečių ir institucionalizuotų, t. y. neformalios asmenų visumos) teritorinės bendruomenės sprendimų priėmimo procese.

formacijos ir demokratėjimo Lietuvoje sąlygomis nustatymas; metodikos reiškiniui stebėti parengimas; teoriniai samprotavimai, prielaidos ir praktikos analizė, įvertintos tarptautinės patirties mastu.

Siekdamas labiau struktūruoti tyrimų kryptis ir uždavinius, geriau įvertinti tarpsektorinį priklausomumą, autorius, tirdamas visuomenės dalyvavimo reiškinį, pirmą kartą pritaikė vieną iš grafų teorijos taikomųjų sričių – vadinamąjį tikslų medžio modeliavimo metodą, dažnai taikomą vadybos moksluose, kuris leido grafiškai pavaizduoti ryšius tarp tikslų ir jų siekimo priemonių. Tai atliekama vadovaujantis dedukcinės logikos principais ir taikant kai kurias euristines procedūras. Tikslų medis sudaro galimybę pateikti išsamų tarpusavyje susijusių būsimų įvykių vaizdą, kurį galima detalizuoti iki konkrečių užduočių (sudarant jų sąrašą) ir kartu parengti bei teikti informaciją apie jų reikšmingumą (atliekamas užduočių įvertinimas – rangavimas pagal svarbą). Tai sudaro galimybę atlikti tikslų priskyrimo atsakingiems už jų įgyvendinimą subjektams procedūras. Taikant šio metodo nuostatas rengti visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą stebėsenos sistemos principai (4 priedas).

Mokslinio darbo teiginių, vertinant visuomenės įtakos miestų architektūros formavimui praktinę svarbą, sudaro jo tęstinumas ir pritaikomumas: *tobulinant miesto erdvinę urbanistinę struktūrą, palankią bendruomenių savikūrai, tobulinant miestų urbanistinio planavimo įstatyminę bazę, procesų valdymo metodikas; diegiant edukacines programas mokslo ir studijų temoms papildyti; plėtojant darnią regiono urbanizaciją, mažinant periferiškumo ir ekonominio atsilikimo Lietuvoje mastą.*

Darbo tyrimo metodai. Darbo objektas tiriamas diferencijuotai, išskaidant du lygmenis:

- *plačiąja prasme* – semantine-fundamentine, kai tiriami miesto architektūros ir visuomenės sąveikos sisteminiai ryšiai *(statinių ir dinaminių veiksnių sąveika)*;
- *siaurąja prasme* – projektine-taikomąja, atsižvelgiant į bendruomenių ir valdžios interesų derinimo privalomumą *(dinaminių veiksnių visumą)* miestų architektūros politikos formavimo procese – tai veikla, kai priimami bei įgyvendinami sprendimai, kasdieniniame gyvenime galintys reikšti ir apgalvotai priimtą sprendimą, ir kokį nors numatytą atlikti veiksmą, ir žmonių grupės priimtą nutarimą, ir asmenų, kurie domisi architektūros politika ir siekia ją įtakoti, sprendimus. Dėl to pagrindinė mintis darbe siejama su žmogaus ir valdžios interesų derinimo privalomumu. Būtent tokia, projektine-taikomąja, prasme *visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūros politiką* idėja ir tiriama šiame darbe.

Sprendžiant iškeltus uždavinius naudoti oficialūs valstybės [194], savivaldybių statistiniai duomenys [66, 90, 91, 92], pateikta kitų pasaulio, ES, Baltijos jūros regiono šalių informacija[4], NVO veiklos ataskaitų duomenys [84, 212], apklausų ir stebėjimų, autoriaus su kitais atliktų tyrimų medžiagos rezultatai [55, 299, 302]. Ekspertinės analizės *(Survey of experts)* metodu išnagrinėti visuomenės dalyvavimo rengiant perspektyvinius planavimo dokumentus būdai. Lyginamosios analizės metodu

[4]Interaktyvus. Prieiga per internetą :< www.europa.eu.int/comm/eurostat/, http://database.unesco.org/icomos>. [Žiūrėta 2004 03 15].

įvertintas darbo objekto teisinio reguliavimo aspektas (2 priedas), atlikta miestų architektūros politikos formavimo dalyvių analizė (3 priedas). Kiti taikyti loginiai tyrimo būdai:

- kontingento neformalių apklausų *(Empirical surveys)*, autoriui konsultuojantis;
- zondažinių tyrimų *(Consultative, paticipatory approaches)*, autoriui dalyvaujant.

Tyrimo duomenys sukaupti nagrinėjant istorinius, mokslinius, literatūrinius, praktinius miesto architektūros formavimo, planavimo teisinius dokumentus. Darbas grindžiamas kompleksiškumo bei tarpdisciplinišKumo principu. Laiko ir kartų pokyčių aspektai architektūros ir visuomenės sąveikos kontekste studijos metodu *(Case studies)* tirti atskirų istorinių laikotarpių raidos atvejai.

Objektas tiriamas ir aprašomas įvairių istorinių laikotarpių, ilgalaikio urbanistinio planavimo raidos kontekste, kurį lemia įvairių veiksnių deriniai. Visi veiksniai tarpusavyje susiję, tačiau ypač yra veikiami sistemos *architektūra–visuomenė, visuomenė–miestas.* Šių veiksnių modeliavimas ir prognozavimas turėtų tapti pagrindu demokratinio planavimo principams tobulinti. Miesto architektūros politikos formavimo, visuomenės dalyvavimo kontekste, rodikliai parinkti, atsižvelgiant į priežastis ir veiksnius, turinčius įtakos visuomenės aktyvumui:

- politinius-teisinius – ES narystę, įstatyminės bazės kaitą, demokratėjimo procesų raidą, darnios plėtros ideologijos diegimą, pilietiškumo ugdymą ir kt.;
- ekonominius – BVP augimą, gyvenimo kokybės sampratos kaitą, miesto urbanistinės struktūros formavimo ideologijos kaitą ir kt.;
- socialinius – materialinės gerovės kilimą ir kt.;
- technologinius – ITT plėtrą ir kt.

Duomenys apie visuomenės dalyvavimo miesto architektūros formavimo procese buvo suklasifikuoti pagal dalyvių skaičių teritorijose suformuojant santykinę aktyvumo išraišką (aktyvumo indeksą), įtakos sprendiniams mastą ir reikšmę, visuomenės geografinį pasiskirstymą (teritorinę sklaidą), organizuotumą (asocijavimosi laipsnį) ir pan. Vienarūšių rodiklių sugrupavimas ir jų vertinimas leido nustatyti miesto visuomenės, teritorinių bendruomenių savikūros tendencijas, jų teritorinį pasiskirstymą.

1 SKYRIUS. Miestų architektūros ir visuomenės sąveikos teorinės prielaidos

1.1. Sąveikos reiškinio samprata, raida, šaltiniai

Pagrindinių miesto plėtros teorijų ir koncepcijų įvairovė, vertinant architektūros ir visuomenės sąveiką, sietina su greitu demokratėjimo procesu posovietinėse valstybėse, sudėtingų tarpusavio ryšių tarp valdžios ir visuomenės santykių derinimu.

Nuo senovės Graikijos laikų iki šių dienų, pasak D. Held [81], buvo reiškiamos skirtingos nuomonės apie sėkmingą „*liaudies valdymą*“, kurį buvo mėginama sieti tik su tam tikra veikla ir tam tikromis visuomenės grupėmis. Visuomenės vaidmens ir įtakos miestų architektūrai ištakų tenka ieškoti Vakarų kultūrose, kilusiose iš Rytų, ypač iš Egipto civilizacijų. Užuominų apie visuomeninio solidarumo, bendruomeniškumo jausmą, pasak A. Andrijausko [6, p. 46], aptinkama arabų mąstytojo Ibn Khalduno (1332-1406) veikaluose, kuriuose jis rašė apie žmonių poreikį jungtis ir pagelbėti vienas kitam naudojantis gyvenimo ištekliais. Tai padėjo jam naujai įvertinti gyvenimo būdo pasikeitimą, suvokti metodologinę žmonijos perėjimo nuo klajoklinio gyvenimo būdo prie žemdirbystės, perėjimo prie miestietiško gyvenimo būdo ir bendruomeniškumo svarbą.

Šiandienos pasaulyje, pasak L. Benevolo [14, p. 235], vėl įgyja reikšmę Aristotelio išsakyta vientisos aplinkos, tobulai atitinkančios žmogaus poreikius, samprata. Atviruose Graikijos miestuose-valstybėse jų gyventojai telkėsi šiapus miesto sienų, o ir už jų – aplink didžiulius visuomeninius pastatus. Periklio, žymiojo Atėnų piliečio, karvedžio ir politiko apibūdinta *bendruomenė, kurioje visi piliečiai gali ir turi dalyvauti kuriant ir puoselėjant bendrą gyvenimą*, pasak *D.* Held [81, p. 32], formaliai neturėjo kliūčių dėl rango, turtų, trukdančių piliečiams dalyvauti viešuose reikaluose. Priešingai, atėniška pilietybės samprata reikalavo, vykdant įstatymų leidybos ir teismines funkcijas, tiesiogiai dalyvauti valstybės reikaluose. Anot Periklio, toliau tęsia *D.* Held [81, p. 33], „*visuomeniniais reikalais nesirūpinantį žmogų laikome ne tik neveikliu, bet ir nenaudingu bendruomenės nariu.“* Taigi tai sąmoningai organizuotas, demokratiniais principais grįstas procesas, siejamas su civilizacijos, kultūros raidos ištakomis, vėliau su demokratinės kultūros bei gyvenimo kokybės sampratos evoliucija, tačiau savaimingas, įvairių veiksnių nulemtas reiškinys. Pagal C. Ferrar [81, p. 34], politinė santvarka buvo vaizduojama kaip priemonė jų prigimčiai išreikšti ir realizuoti. Tačiau buvo veiksminga ir galima tik *polyje* ir per *polį.*

Laikui bėgant, viduramžių Europoje miestai atsirado, priešingai nei Graikijoje, kaip uždari vienetai, visomis išgalėmis siekę savarankiškumo. Tam reikia miesto piliečių lygiateisiškumo – demokratijos. Tenkinant utilitarinius poreikius atsirado būtinybė patekti į miestą supančią teritoriją arba atvirkščiai. Šitaip susiklostė prieštaringa, netobula tais laikais aplinka, *neformaliai suformavusi* viduramžių miestų visuomenės savimonę. Šio prieštaravimo rezultatai – uždari Europos viduramžių senamiesčiai: Vilnius (1.1 pav.), Klaipėda, Kėdainiai, Viena, *Malmö*, Amsterdamas, Maskva ir kt. Ilgainiui,

pasak A. Miškinio [158, p. 74, 80], 1252 m. Kalavijuočių ordino užgrobtoje lietuviško pajūrio teritorijoje *formavosi planinga, pagal XII–XIII a. Vakarų Europoje paplitusią reguliaraus plano schemą miestų planavimo tradicija.*

Klasikinė Šviečiamojo amžiaus civilizacijos kategorijos reikšmė XVIII a. buvo siejama su visuomenės elgesio normomis, dvasinėmis vertybėmis, t. y. su konkrečios visuomenės, pasak A. Andrijausko [6, p. 70], kultūros raidos pakopomis, apibūdinančiomis tam tikrą visuomenės materialiosios kultūros lygį, rodantį, kiek žmonės yra įvaldę gamtos jėgas. Anglo V. G. Čaildo samprotavimu, yra dešimt istorinių požymių, pagal kuriuos visuomenė pasiekė aukštą civilizacijos lygį. Šiandien tai galėtų būti indikatoriai sąvokai ir reiškiniui apibūdinti, stebėti ir vertinti:

- *dideli ir tankiai apgyvendinti miestai;*
- *visuomenės diferenciacija;*
- mokesčių rinkimas valstybės reikmėms;
- monumentalioji statyba;
- valdančiojo elito susiformavimas;
- raštas;
- mokslų vystymasis;
- užsienio prekyba;
- amatų diferenciacija;
- *natūralistinis menas.*

1.1 pav. Vilniaus miesto planas (1581 m.). Pagal Braun G. van, Hogenberg F. [52, p. 30, 31]

Pirmieji du kriterijai, apibūdinantys civilizacijos sąvoką, reikšmingi *visuomenės bendruomenių savikūros* požiūriu tuo, kad miesto sąvokos turinyje akcentuota ne tik politiškai organizuotos, bendrų tikslų siekiančios piliečių bendruomenės visuma, bet ir konkrečios urbanistinės-architektūrinės aplinkos su ja sąveikos aspektas. Tai yra kriterijai, apibrėžiantys pagrindinių veikėjų – neformalių asmenų visumos (NfAV), nevyriausybinių organizacijų (NVO), valstybės piliečių, visuomenės interesų ir įtakos grupių, veikiančių konkrečiose – neformalių regionų teritorijose (NfRT), – galimybę daryti įtaką valdžios institucijoms, formuojančioms miestų architektūros politiką.

XIX–XX a. urbanistinių teorijų margumyne visuomenės ir miestų architektūros sąveikos raida išryškina keletą mokslo ir architektūrinės veiklos krypčių, turėjusių įtakos bendruomenių savikūrai. Todėl visuomenės dalies – architektų, mokslininkų įtakos raidą formuojant miestų architektūrą galima būtų sieti su V. Europoje vyravusiomis perspektyvinio planavimo teorijomis:

- Utopinių miestų teorijos šalininkų T. Campanella (XVII a.), R. Owen (XIX a.) ir kt. idėjos, tikintis geresnės gyvenimo kokybės, visokeriopai palaikant mažų miestų plėtrą (sudarant palankias sąlygas teritorinių bendruomenių savikūrai. – J. J.);
- Amerikiečio ekonomisto H. George samprotavimai, kad miestų gigantų gyventojai, nebetekę nuolatinio sąlyčio su gamta, ilgainiui patiria nuolatinį fizinį, moralinį, protinį nuopuolį. Tai davė pradžią E. Hovardo miesto-sodo idėjai (1898). Miestų palydovai, pasak E. Hovard sekėjo R. Unwin, turėjo paskatinti gyventojų decentralizaciją aplink metropolinį centrą (1.2 pav.), kurio dydį turėjo lemti idėja apsieiti be vidinio viešojo transporto (vadinasi, skatinanti integralių teritorinių bendruomenių, apibrėžtų NfRT ribomis, savikūrą. – J. J.);

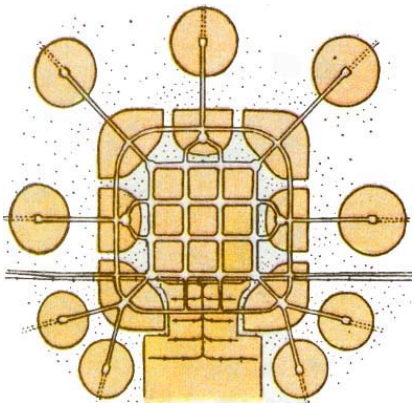

1.2 pav. R. Unwin miestų-sodų ir palydovų išdėstymo koncepcinė schema (1920–1930 m.) [193, p. 18]

- E. Hovard ir R. Unwin plėtojama teorija ir W. Christaler samprotavimai nustatant miestų palydovų dydį bei atstumą nuo metropolinio centro paskatino sukurti „centrinių vietų“ teoriją. Jos esmė – hierarchinis šešiakampių regionų su įvairaus paslaugų lygmens centrinėmis vietomis tinklas (netiesiogiai

sudarytos prielaidos *neformalioms regionų teritorijoms* (NfRT) formalizuotis, kuriantis teritorinių bendruomenių savivaldai. – J. J.);

- Pagal S. Crowe, 1958 (1.3 pav.), viena svarbiausių (architektūros ir visuomenės sąveikos požiūriu. – J. J.) yra *psichologinio efekto zona.* Jos nuotolis prasideda nuo 6 km, toliau objektas, nors ir matomas, kraštovaizdžio fone tampa beasmenis. Analogiškus tyrimus, apibendrinamas panašias išvadas, padarė K. Šešelgis [205]. Pagal jį, tolstant nuo stebimo objekto, jo sukeltas įspūdis silpnėja, o nutolus apie 3,0 km, objektas susilieja su gamtiniais elementais, todėl detaliojo planavimo lygmenyje bendruomenėms tampa mažai aktualus. Apie socialinių komponentų išdėstymo principus R. Rogers [182, p. 184], pateikdamas A. Wright sampratos pavyzdį (1.4 pav.), polemizuoja miestų tankinimo kontekste, kad teritorijos turi būti polifuncionalios su maksimaliai išvystyta socialinio gyvenimo komponentų sistema, bet tai jau „kaimynystės vieneto“ aptarimo dalykas;

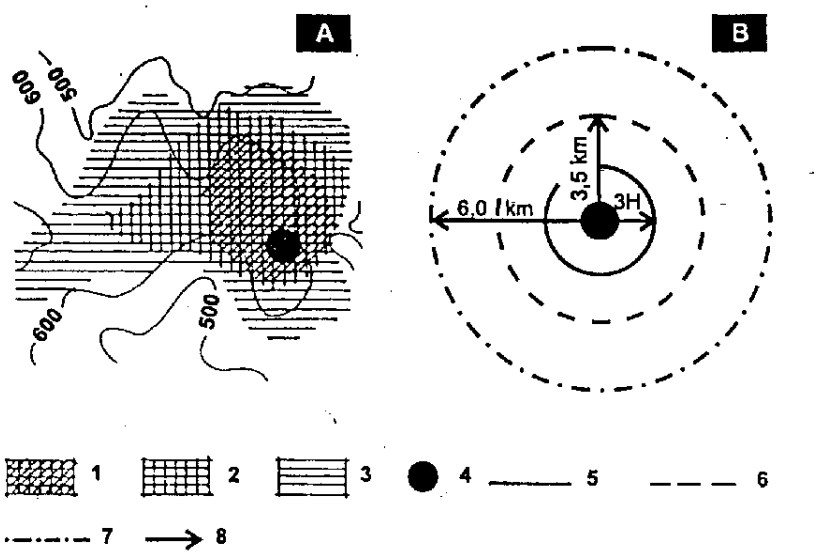

1.3 pav. Antropogeninių objektų ekspozicinės zonos: A – zonos natūroje; B – zonų dimensijos; 1 – mastelio dominavimo zona ir 5 – mastelio dominavimo riba; 2 – vaizdo dominavimo zona ir 6 – vaizdo dominavimo riba; 3 – psichologinio efekto zona ir 7 – psichologinio efekto riba; 8 – ekspozicinių zonų spindulys (Pagal S. Crowe) [21, p. 142]

- Gyvenamojo „kaimynystės vieneto“ (*Neighborhood Unit Concept*[5]) sampratos paradigmas pasaulyje kūrė žymus JAV urbanistas Clarence Arthur Perry, 1939. Jo idėja rėmėsi socialine integracija, kuri skatintų visuomenės ryšius, o kuriami urbanistiniai centrai su kaimynystės zonomis, turinčiomis su nuo 3 000 iki 12 000 gyventojų, būtų maksimaliai polifunkcionalūs. Todėl urbanistinio komplekso esmė – bendruomenę sutelkti į interesų grupes nebuvo – be pagrindo. C. A. Perry sukūrė aiškius polifunkcinių centrų projektavimo principus. Pasiūlyta „kaimynystės vieneto“ idėja tapo pagrindu dalijant miestų teritorijas į hierarchinius įvairaus dydžio urbanistinius elementus;

[5] Interaktyvus. Prieiga per internetą: <http://www.planning.org/25anniversary/influentials.htm >. [Žiūrėta 2005-10-16].

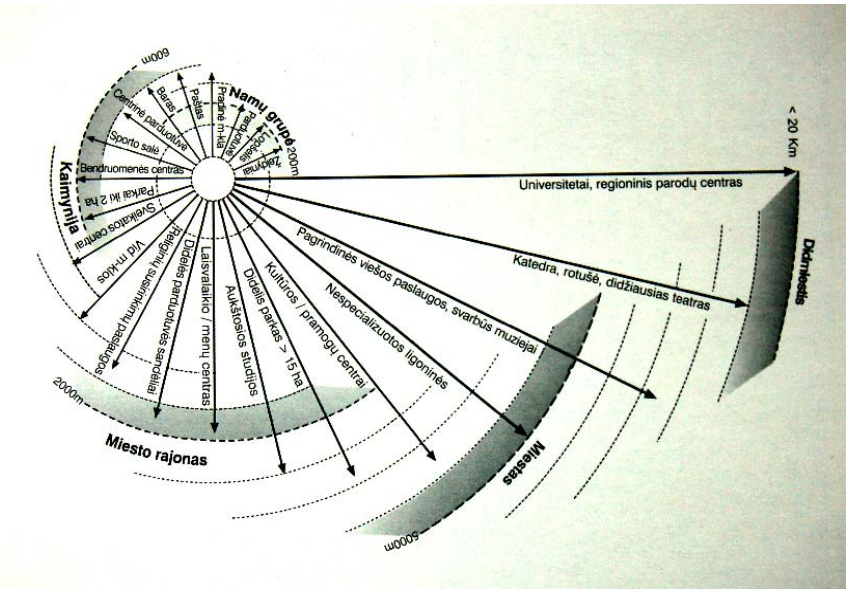

1.4 pav. Socialinio gyvenimo komponentai urbanizuotoje struktūroje (Pagal A. Wright) [182, p. 184]

- Kitas žymus JAV miestų planuotojas Clarence Stein, 1951 m. savaip perteikdamas E. Hovard idėjas, importuotas iš Anglijos į JAV, savo knygoje „*Toward New Towns for America*“ rašė, kad kaimynystės vienetai – superkvartalai (*superblocks*) su apie 25 000 gyventojų (1.5 pav.) turėtų būti konstruojami be tranzitinio transporto, su diferencijuotu gatvių tinklu atskiriant pėsčiuosius nuo transporto. Jam pavyko sukurti nedidelių kiemų erdvinę sistemą, *kuri padėjo harmonizuoti aplinkos ir bendruomenės sąveiką*. Tai suaktyvino gyventojų kaimynystės ryšius ir aktyvumą. Šios idėjos kritikai teigė, kad jos realizavimas labiau tiktų miestų palydovų statybai, bet ne miestų dalių bendruomenių vystymui;

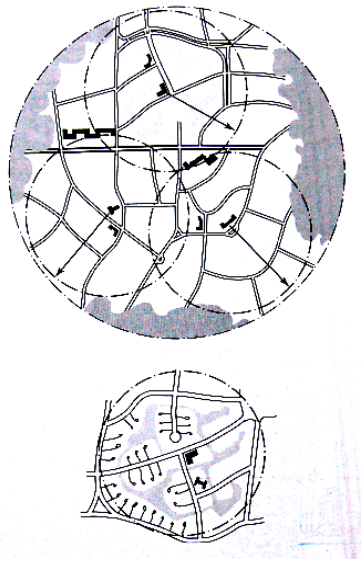

1.5 pav. Kaimynystės vieneto (*Neighborhood Unit)* modelis (Pagal C. Stein)

- W. Christaler (1.6 pav.) teorijos principinėmis nuostatomis, pasak J. Vanago [230, p. 184], vadovavosi K. Šešelgis, kurdamas Lietuvos rajoninio planavimo schemą, kurioje priimta bendrosios apgyvendinimo sistemos Lietuvos teritorijoje koncepcija (1.7 pav.). Numatytas visų tipų gyvenviečių augimas ir išdėstymas teritorijoje, gyventojų socialinės ir inžinerinės infrastruktūros išdėstymo principas – decentralizuota gyvenviečių sistema. Patvirtinta teritorijos suplanavimo schema Lietuvos urbanizacijos procesus nukreipė gyvenviečių, o kartu ir teritorinių bendruomenių decentralizuoto vystymosi linkme. Deja, centruose visuomenės bendruomenių formavimosi subtilumams, architektūros ir visuomenės sąveikai, sociokultūriniam kraštovaizdžio formavimui schemos autoriai dėmesio skyrė nepakankamai, pasak K. Šešelgio: „<...> gaila, kad rajoninio planavimo schemoje jie (kraštovaizdžio, kultūrinio palikimo klausimai. – J. J.) reikiamu lygiu neatsispindėjo“ [211, p. 267];

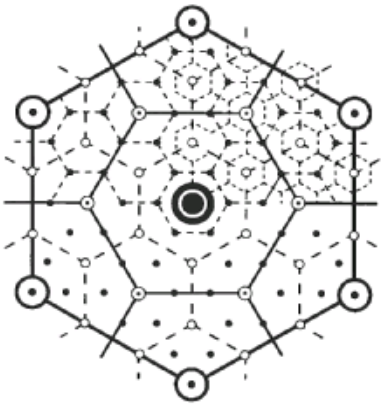

1.6 pav. W. Christaler „centrinių vietų“ teorijos grafinis pavaizdavimas

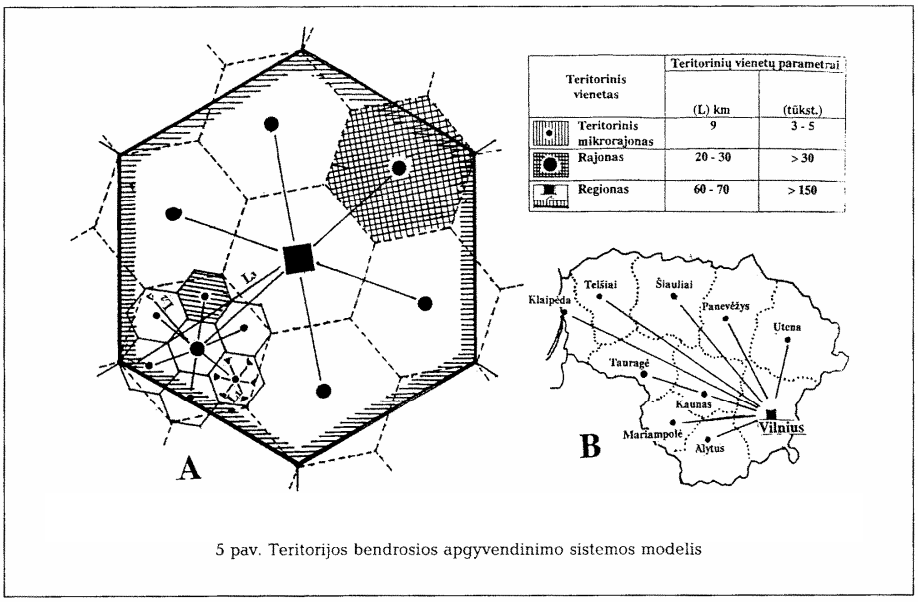

5 pav. Teritorijos bendrosios apgyvendinimo sistemos modelis

1.7 pav. Teritorijos bendrosios apgyvendinimo sistemos modelis [211, p. 266]

- Urbanisto L. Mumfordo veikla steigiant Anglijoje Miestų ir kaimų planavimo asociaciją – NVO *(Town and Country Planning Association)* lėmė neformalią veiklą kuriant Naujų miestų statybos įstatymą *(New Towns Act)* ir jį priimant;
- JAV mokslininko K. Lynch (1918–1989) teiginiais išryškinus sociologinio veiksnio – kolektyvinės gyventojų nuomonės apie savo miestą įtakos – aspektą, galėjo atsirasti neformalus planavimas, tai leido išsiaiškinti miesto formos vizualiąją ir emocinę reikšmes, miestiečiams suvokti dalyvavimo planavimo procesuose svarbą. Taigi iš individualių daugelio individų nuomonių gali susikurti ir kolektyviniai saviti miestų įvaizdžio variantai;
- 1933 m. *CIAM (Congress International Architecture Moderne)* kongresuose parengtos „Atėnų chartijos“[6] [266, p. 13] nuostatos (1943 metais paskelbtos paties Le Corbiusier, vėliau tapusios pasaulio urbanistikos kodeksu), ilgus dešimtmečius dariusios neformalų poveikį pasaulio urbanistikos raidai. Deklaracija apie miestą, kaip sklandžiai funkcionuojančių monofunkcinių gyv. kompleksų, poilsio, darbo zonų mechanizmą, nekreipiant dėmesio į visuomenės poreikius, vaidmenį ir nuomonę, parodė chartijos negyvybingumą bei konflikto su visuomene neišvengiamumą ir baigėsi jos idėjų žlugimu. Pvz., sovietmečio Lietuvoje, stabdant didelių miestų augimą ir skatinant periferinių centrų vystymąsi, pripažįstant miestų, kuriuose numatoma pramonės ar aukščiausio lygio aptarnavimo plėtra (*politinis NfV veiksnys*), prioritetą, buvo išplėtoti dominuojančių regionų, orientuotų į monofunkcinę plėtrą, miestai: Utena – lengvosios pramonės, Jonava, Kėdainiai – chemikų, Mažeikiai – naftininkų, Elektrėnai, Sniečkus (dabar Visaginas) – energetikų, Palanga, Druskininkai – kurortiniai miestai ir kt. Tai sudarė prielaidas juose susiformuoti savitoms ir specifinėms bendruomenėms. Tačiau jų, kaip savo teritorijos šeimininkių, sąveikos formuojant miestų architektūros politiką kontekste problemos nenagrinėtos. Minėti principai suponavo Lietuvos regiono, kaip sudėtinės SSRS teritorijos dalies, decentralizuotų monofunkcinių centrų vystymą. Atėnų chartijos deklaruotos nuostatos ir principai XX a. pirmojoje pusėje, pasak J. Vanago [230], dėl administracinių ir įstatyminių (*formalių*) miestų vystymo priemonių, tiko ne tik planinės, bet ir rinkos ekonomikos sąlygomis. Dėl propaguotos funkcionalizmo pirmenybės, siekiant kontroliuoti miestų plėtrą, darnios [3, 161, 217, 239], visuotinai pripažintos, kitaip dar vadinamos subalansuotos plėtros [237], pasak P. Juškevičiaus [104], neturinčios alternatyvos miestų planavimui ir fizinei plėtrai, dar vadinamos tvarios [97, p. 49-58], [198, p. 7], kitaip dar tolydžios [35, 59] teritorijų plėtros teorija paskatino kitaip pažvelgti į žmogaus ir aplinkos tarpusavio santykį [239]. Taip pat leido atidžiau paanalizuoti problematiką, susijusią su bendruomenių savikūros sąlygomis, architektūros ir visuomenės sąveikos formuojant darnią miestų architektūros politiką aspektą;

[6] Interaktyvus. Prieiga per internetą: <http://www.answers.com/topic/congr-s-international-d-architecture-moderne >. [Žiūrėta 2005-11-16].

- Miestų planavimo problemas nagrinėjusio norvegų kilmės JAV sociologo J. Elster [56, p. 155] teiginiai: „*Didžiausia planavimo kliūtis – patikimų visuomenės teorijų stoka. Mes turime tik mechanizmų įrankių dėžę, o ne dėsnių rinkinį. Mes nepajėgiame numatyti, kaip racionalūs žmonės elgsis netikrumo sąlygomis ir ar jie vadovausis racionalumu, ar visuomenės normomis*“. J. Elster analizuoja, kokios jėgos valdo žmogaus elgesį, pvz., žmonėms stengiantis apsispręsti, ar dalyvauti kokiame nors bendrame renginyje, tarkime, bendrojo plano svarstyme, ar balsuoti vietos valdžios rinkimuose, kurie, dažnai siejami su galėjimu daryti įtaką;
- Disertacijoje miesto architektūros raidos etapai analizuojami kaip architektūros ir visuomenės sąveikos formuojant miesto architektūros politiką pasekmė, žyminti konkrečios epochos miestų raidos savitumą. Z. J. Daunora [41, p. 51–58] (1.8 pav.), remdamasis K. Šešelgio [211, p. 266] (1.7 pav.) mokslinės sampratos principais, detaliau analizavo koordinuoto, decentralizuoto urbanistinio planavimo būtinumą regionuose (apskričių lygmenyje) šiuolaikinėmis ekonominės formacijos sąlygomis. Išskirdamas periferinių integruotų centrų formavimo svarbą, jis priemiesčių ir periferinių miesto dalių gyventojų analizavo teorines patogaus gyvenimo aplinkybes koordinuotos miestų plėtros aplinkybėmis, netiesiogiai paliesdamas bendruomenių savikūros centruose aspektus;

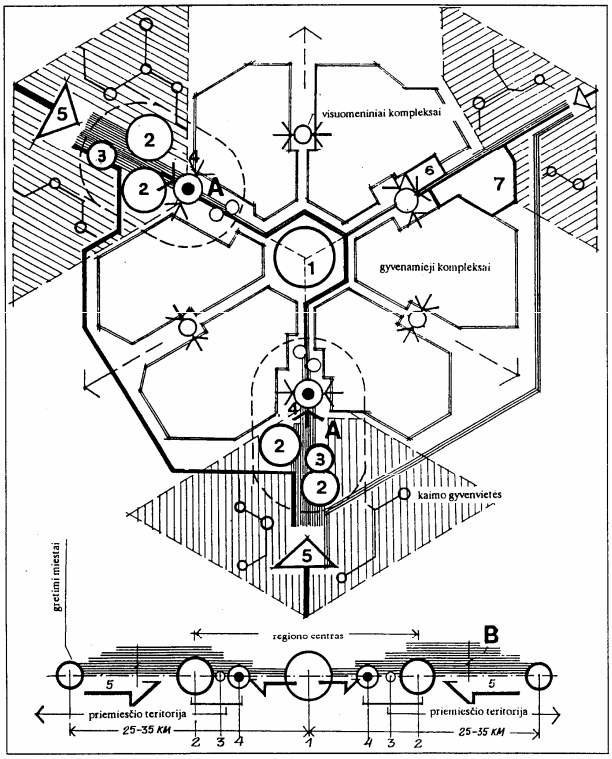

1.8 pav. Apskrities centro funkcijų plėtra didmiesčio plano struktūroje (Pagal Z. J. Daunorą).

- Demokratėjančio pasaulio tendencijų kontekste pasikeitė senosios 1933 m. Atėnų chartijos nuostatos. Dabartine Naujaja miestų planavimo Atėnų chartija 2003 [217] pabrėžiama būtinybė rūpestingai integruoti darbo, gyvenimo, poilsio, susisiekimo funkcijas, įtraukiant gyventojus (*public participation*) į miesto architektūros politikos formavimą.

1.2. Istorinės ištakos

Lietuvos miestų architektūros raidą gyvenviečių sistemos struktūrizavimo ir visuomenės santykio formuojant miestų architektūros politiką požiūriu aptaria žinomi Lietuvos architektūros teoretikai įvairiais aspektais:

- A. Miškinis, 1991; V. Jurkštas, 1994; J. Jurkštas, V. Jurkštas 1976; V. Drėma, 1991; J. Bučas, 2001 ir kt. – istoriniu;
- J. Bučas, 1988, 2001; K. Jakovlevas-Mateckis, 2003; V. Stauskas, L. Dringelis, 2004, 2006, G. Daniulaitis 2002 ir kt. – kraštovaizdžio formavimo bei Lietuvos visuomenės interesų ir privačių asmenų interesų balanso paieškos;
- K. Šešelgis, 2000; Z. J. Daunora, 1996; J. Vanagas, 2003, 2004 ir kt. – decentralizuotos, įvairiais lygmenimis gyvenviečių sistemos formavimo;
- J. Vanagas, 1996, 2002, 2003; G. Stauskis, 2005 ir kt. – miesto sociologijos, visuomenės organizavimosi formų bei miesto teorijos, taip pat regioninio konkurencingumo;
- J. Jurevičienė [2004, p. 18–24]; R. Čepaitienė, 2005 ir kt. – bendruomenės formavimo klausimais kaimo sociokultūrinėje aplinkoje.

Kai kurie iš aptariamų autorių:

- P. Juškevičius [104, p. 16], A. Miškinis [158, p. 74–80] tipologizuoja miestų plėtros koncepcijas formalumo – savaiminės, planingos (organizuotos) ar mišrios (savaiminės ir planingos samplaikos) plėtros aspektais. A. Miškinis apie miestų raidą yra pasakęs: „*Pati bendriausia ir ryškiausia buvo savaiminės* (*neformalios.* – J. J.)*, liudijančios apie organišką, derančios su gamtine aplinka urbanistinės raidos Lietuvos teritorijoje tendencija*“. Tai leidžia manyti, kad bendruomenių savikūros raidos ištakų, vėliau dariusių įtaką pagoniškų miestų vystymuisi Lietuvoje, reikėtų ieškoti pirmųjų gyventojų – klajoklių stovyklavietėse, atsiradusiose senajame akmens amžiuje – XII–IX m. pr. Kr., vėlyvojo paleolito laikotarpiu [120, 151].
- J. Vanagas [232, p. 62] rašo apie tai, kad sociologijoje urbanizacija suprantama plačiau nei vien miestų augimas. Urbanizacijos mastą, tęsia J. Vanagas [232, p. 66], atspindi sąlyginė dalis krašto gyventojų, kultivuojančių miestišką gyvenseną, tai yra pats tos gyvensenos plitimo vyksmas;

- E. Staniūnas [190], [191], [192, p. 18–19] polemizuoja dėl socialinio agresyvumo architektūroje ir jo priežasčių;
- V. Jurkštas [101, p. 109] priešingai, pateikdamas Belgijos pavyzdį, dėsto apie nuomonių toleranciją ir demokratijos pasireiškimą, kad būtina išklausyti visuomenę. Nivelio mieste 1972 m. vykusias su gyventojais diskusijas dėl karo metais sugriauto romaninės bažnyčios atstatomo bokšto būsimos stilistikos (romaninis, gotikinis ar modernistinis) laimėjo slaptu balsavimu išsakyta visuomenės idėja – stiliaus švarumo idėja: romaninei bažnyčiai – romaninis bokštas; V. Stauskas [195, 196, p. 57–64] diskutuoja apie balanso būtinumą derinant visuomenės ir konkrečių piliečių interesus formuojant pajūrio miestų ir miestelių architektūrą ir pan.

Perspektyvinio planavimo dokumentai, priklausantys nuo jų rengimo tikslų, atspindi konkretaus laikotarpio situaciją ar pateikia ateities vystymosi perspektyvą. Jie skirstomi į: esamos būklės, kitaip istorinius [99] (1.1 pav., 1.9 pav.) ir perspektyvinius (1.10 pav., 1.11 pav., 1.12 pav., 1.13 pav. ir kt.). Kadangi esamos situacijos planai fiksuoja konkretaus laikotarpio momentinį teritorijos urbanistinio išsivystymo faktą, architektūros ir visuomenės sąveikos dinamika juose nėra atspindėta. Nėra respektuoti rengimo įgyvendinimo proceso aspektai, raidos rezultatai.

Tiriant miestų planus architektūros ir visuomenės sąveikos, visuomenės dalyvavimo požiūriu, ypač svarbūs pirmieji Vilniaus m. perspektyviniai planai. Miesto fizinė forma keitėsi veikiama įvairių geografinių, istorinių, socialinių, teisinių, politinių ir kt. veiksnių. Visi šie veiksniai susiję ir ypač yra veikiami sistemos *architektūra–visuomenė, visuomenė–miestas* grįžtamuoju ryšiu. Ši kaita įvairesnė už ekonominius, kultūrinius ar kitus įvykius, paimtus atskirai, kurie tik papildo miestų architektūros ir visuomenės sąveiką. Taigi miestų architektūros formavimas dalyvaujant visuomenei suprantamas per kintančią aplinką. Todėl architektūros formavimas be politikos įmanomas tiktai, pasak J. Bučo [20], kai ši aplinka tarsi yra stabili ir sustingusi.

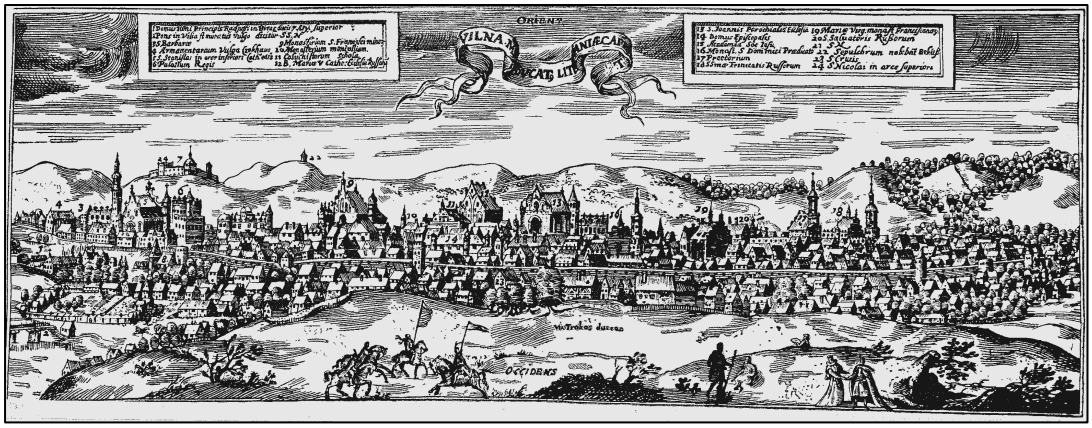

1.9 pav. T. Makovskis. Vilniaus miesto panorama. 1600 m.

Tirdamas Vilniaus m. XIX a. pirmuosius perspektyvinius planus, V. Jurkštas [101, 102] pažymi, kad praėjusio amžiaus pradžioje būta didelių miesto plėtros užmojų. Vilniaus miesto pirmieji perspektyviniai planai ne tik apibrėžė galimas jo vystymosi kryptis, bet ir identifikavo neformaliai miesto veikiamas teritorijas (*neformalias regiono teritorijas*) – priemiesčius [206], vėliau tapusius decentralizuotos miesto urbanistinės struktūros pagrindu. Ilgainiui periferiniuose centruose susiformavo teritorinės bendruomenės, tapatinusios save su konkrečia teritorija.

Lietuvos perspektyvinio planavimo sistema su visuomenės dalyvavimo požymiais formavosi carinės Rusijos okupacinio režimo sąlygomis. Lietuvoje diegiant carinės Rusijos miestų planavimo ir statybos sistemą, mažai buvo paisomas privatumo aspektas. Skirtingai nuo to meto Vakarų Europos valstybių praktikos, pasak L. Benevolo [14, p. 175], XVIII amžiaus pradžioje, nepaisant įvairiausių politinių, religinių, ekonominių veiksnių, miestų užstatymo pokyčiai priklausė *nuo visuomenės ir privačios veiklos.* Kiekvienas statybos projektas turėjo užsakovą (*dominus*), kuris buvo pavaldus vyriausiam užsakovui monarchui (*dominus eminens*), o šis vadovavo visai projekto organizacijai, nevaržydamas kiekvieno užsakovo savarankiškumo. Šis gana darnus prerogatyvų pasiskirstymas, toliau tęsia L. Benevolo, lėmė tendenciją, kad aukštesnė valdžia užleistų vietą privačiai iniciatyvai. Tačiau šis požiūris formalizavosi XIX a. pr., kai naujais teisiniais nutarimais buvo apibrėžtas nuosavybės ir privačios veiklos santykis. Miestų statybą reguliuojantys teisės aktai su privačių statytojų teisėmis Rusijoje kapitalistinio miesto formavimosi sąlygomis pradėjo veikti tik 1837–1879 m., tačiau nei Vakarų Europoje, nei Rusijoje architektūros ir visuomenės sąveika, dalyvavimo teisė formuojant miesto architektūrą nebuvo apibrėžta. Miestų formavimo *(градостроительство)* reguliavimas Rusijos teisėje buvo priskirtas valdžios kompetencijai. Vadovaujantis pirmaisiais miestų statybą reguliuojančiais įsakais (1718 m.) [272], buvo įkurta Vyriausioji policmeisterio kanceliarija (*Главная Полицеймейстерская Канцелярия*). Ryškesnių visuomenės įtakos Vilniaus miesto architektūrai pėdsakų aptinkama 1762 m., pradėjus diegti centralizuotą carinės Rusijos miestų planavimo sistemą [76, p. 99], [271, p. 6], pagal kurią vienodu principu suplanuoti ne tik Lietuvos miestai, pvz., Zarasai (1.10 pav.), Kaunas, Vilnius, Trakai, bet ir daugelis Rusijos imperijos miestų, pvz., Kišiniovas (1.11 pav.) ir kt.

Kadangi miestų architektūros formavimas nebuvo demokratinis, o veikė per prievartos mechanizmą, visuomenė formuojant miesto architektūrą, tikėtina, formaliai nedalyvavo. Savo teises miestiečiai gynė spontaniškai, neformaliomis priemonėmis. Analizė parodė, kad caro patvirtintų Vilniaus miesto pirmojo ir antrojo plėtros planų esminis įgyvendinimo stabdys buvo privati žemės nuosavybė tų, su kuriais nebuvo tartasi planuojant miestą. Todėl, nesant derinimo bei planų įgyvendinimo teisinio pagrindo bei mechanizmo, vystytis miestas galėjo tik prievartine valdžios valia. Todėl prievartiniai

valdžios sprendimai, įgyvendinant pirmąjį 1817 m. balandžio 11 d. (1.12 pav., 1.13 pav.) ir antrąjį 1837 m. kovo 31 d. (1.14 pav.) caro patvirtintus Vilniaus miesto perspektyvinius planus, buvo lemiami.

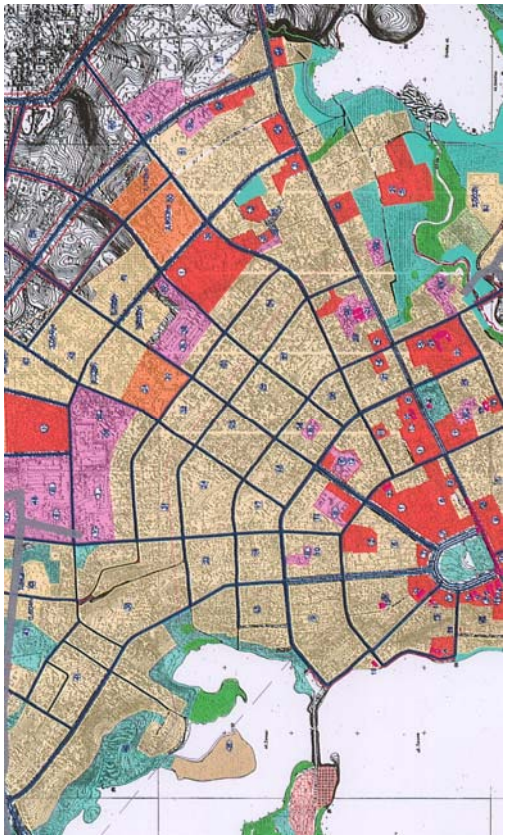

1.10 pav. Zarasų perspektyvinis (1836–1837 m.), taisyklingas „rusų miesto“ planas buvo visiškai realizuotas suformavus vėduoklės su žiedinėmis gatvėmis schemą [157, p. 60]

1.11 pav. Pirmasis (1836 m.) Kišiniovo (Moldova) perspektyvinis miesto planas turėjo įtakos monocentrinės miesto struktūros plėtrai. Taikant Rusijos imperijos centralizuoto planavimo sistemos principus *(politinis Nf veiksnys)* kaip ir Lietuvoje nebuvo vertinami nei vietos geografinė-gamtinė specifika, nei miesto architektūros ypatumai ar tradicija, nei visuomenės poreikiai

1.12 pav. Vilniaus miesto 1817 m. perspektyvinio plano schema [7]

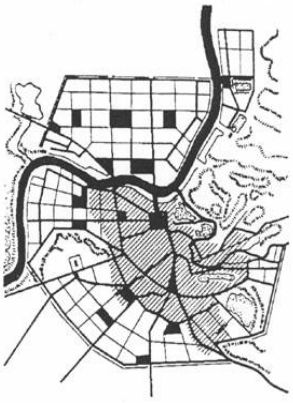

1.13 pav. Vilniaus miesto 1817 m. perspektyvinio plano fragmentas

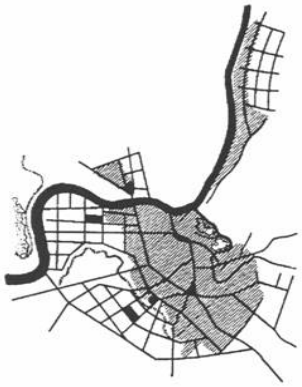

1.14 pav. Vilniaus miesto 1837 m. perspektyvinio plano schema

Tuometinės – nei socialinės-ekonominės sąlygos, nei teisinės – aplinkybės neskatino miesto augimo (1.1 lentelė). Tam reikėjo lėšų. Iškilo būtinybė tartis (iš vienos pusės – miesto valdžia, iš kitos – turto savininkai). Tuo metu ši bendradarbiavimo rūšis, šių dienų terminologija – partnerystė, nebuvo žinoma. Todėl nei pirmasis, nei antrasis Vilniaus plėtros planai iš esmės nebuvo įgyvendinti. Antrasis 1837 m. kovo 31 d. caro patvirtintas Vilniaus perspektyvinis planas svarbus tuo, kad jo aiškinamajame rašte yra nuorodos dėl plano įgyvendinimo *privalomumo, t. y. formalizuota plano teisinė galia.* Apie tai byloja baigiamosios nuorodos dėl įpareigojimo miesto policmeisteriui paskelbti miestiečiams žinią apie

[7] Duomenys iš Lietuvos architektūros muziejaus archyvo. Vilnius: Lietuvos architektūros muziejus (Inv. Nr. KPC AM AKP – 553), 2005.

patvirtintą planą ir kad namai būtų statomi ir taisomi tik pagal jį. Caro patvirtinimas su prierašu *„БЫТЬ ПО СЕМУ“* (1.17 pav.) reiškė ne tik tai, kad planas privalėjo būti įgyvendintas be išlygų, jo viršenybę kitų dokumentų atžvilgiu, bet ir urbanistinio planavimo sistemos formavimosi pradžią, žinoma, primestą tuometinės caro okupacinės valdžios. Atsirado planų hierarchija. Šiomis aplinkybėmis visuomenės informavimo reiškinyje ieškoti demokratiškumo apraiškų beprasmiška. Tai tik įsako viršenybės prieš kitus aktus demonstravimas ir bandymas išvengti ekonominių-socialinių, teisinių pasekmių. Visuomenės pratinimas prie informacijos apie miesto planavimo ateitį buvo naudingas tolesnių, pradžioje neformalių santykių raidai.

Vilniaus miesto 1837 m. perspektyvinio plano schemoje įžvelgiamas miesto policentriškumas – nurodyti trys besivystančio miesto veikiamos priemiesčių teritorijos (*neformalios regiono teritorijos – NfRT*): Pohulianka, Antakalnis, Lukiškės. Formalizuotas plano įgyvendinimo mechanizmas leido atlikti miesto vidaus visuomeninių erdvių tvarkymo darbus: 1837 m. buvo tvarkoma Katedros a., organizuota Jurgio prospekto (šį pavadinimą caro įsaku jis gavo 1852 m.) statyba pagal 1834 m. gubernijos matininko G. Velikorodovo projektą, o vėliau jo ir įgyvendintą, 1861 m. sutvarkyta Lukiškių aikštė ir pan. Apie *neformalią gyventojų įtaką* miesto architektūrai, jo savitumui galima kalbėti besikeičiančių ekonominių-socialinių sąlygų tuometinėje industrine tampančioje Europoje bei rusinimo politikos Lietuvoje kontekste. Kai XIX a. antrojoje pusėje Vilniuje, kaip ir kituose didesniuose Rusijos imperijos miestuose, ėmė plėtotis pramonė – *ekonominis NfV veiksnys*, – miestuose ėmė gausėti gyventojų (1.15 pav.), (1.1 lentelė) [276].

1.15 pav. Užupis – Vilniaus miesto istorinis priemiestis. 2006 m.

1.1 lentelė. Vilniaus miesto rodiklių, turėjusių įtakos miesto architektūros raidai, kaitos dinamika [52]

Metai	Gyventojų skaičius	Valdų (posesijų) skaičius
1789	23063	
1790		1552 (remiantis matininko K. Grunerto duomenimis 1808 Vilniaus senamiesčio plane) [52, p. 42]
1791		1567
1796	17451	
1800	25430	
1818	**33568**	
1835	**60000**	
1845	**49519**	
1850	**65300** [251]	
1860	60040	
1863		2009
1870	64217	
1873	96000	
1875	82668 (Iš jų pagal: [241] konfesiją: 27781 katalikai, 13093 stačiatikiai, 37909 žydai; luomą (%):17,7 bajorai, 2,6 pirkliai, 65,5 miestiečiai, 6,4 valstiečiai, 5,6 atsargos kareiviai su šeimomis, 1,8 užsieniečiai, 0,4 dvasininkai). 50,3% gyventojų buvo neraštingi	1784 (*Н. Зиновьев, Вильна по переписи 18 апреля 1875 года, Вильна, 1881*)
1884		2672
1885	102855	
1890		2592
1896	120000	
1897		3007
1901	170000	
1914	235000, 214000 [251]	
1915	142063	
1919	123700	
1940	215000	
1946	123600	
1950	176300	
1959	236100 (sąjunginio surašymo rezultatai)	
1963	271100	
1967	320200	
1968	333200	
1969	347600	
1970	372100 (sąjunginio surašymo rezultatai)	
1972	400100	
1976	446700	

Vystėsi kapitalistinio ūkio sistema. Siekimas iš visko išspausti kuo daugiau pelno buvo svarbiausias – *ekonominis NfV veiksnys*. Vilniuje pradėjo trūkti butų, dėl ko namų savininkai ėmė karštligiškai plėsti gyvenamąjį plotą: ant senų namų užstatydavo naujus aukštus, kiemuose statė keliaaukščius priestatus, ūkinius pastatus pertvarkydavo į gyvenamuosius. Miestiečiai namus pradėjo statydintis ir priemiesčiuose: Rasose, Užupyje, Žvėryne, Šnipiškėse (1.16 pav.). Taigi atsirado prielaidos sudaryti trečiąjį Vilniaus m. perspektyvinį planą (1.16 pav., 1.17 pav.), kuris 1875 m. balandžio 18 d. caro Aleksandro I buvo patvirtintas. Šiame plane galima įžvelgti miesto plėtros policentriškumo tendencijas. Nauji miesto rajonai, atskirti gamtiniais elementais (*istoriniai, gamtiniai NfV veiksniai*), sudarė savarankiškus erdvinius kompozicinius centrus, kurie su senamiesčiu galėjo sietis tik juos kertant. Tai sudarė palankias prielaidas kurtis *teritorinėms bendruomenėms miesto kompoziciniuose centruose.*

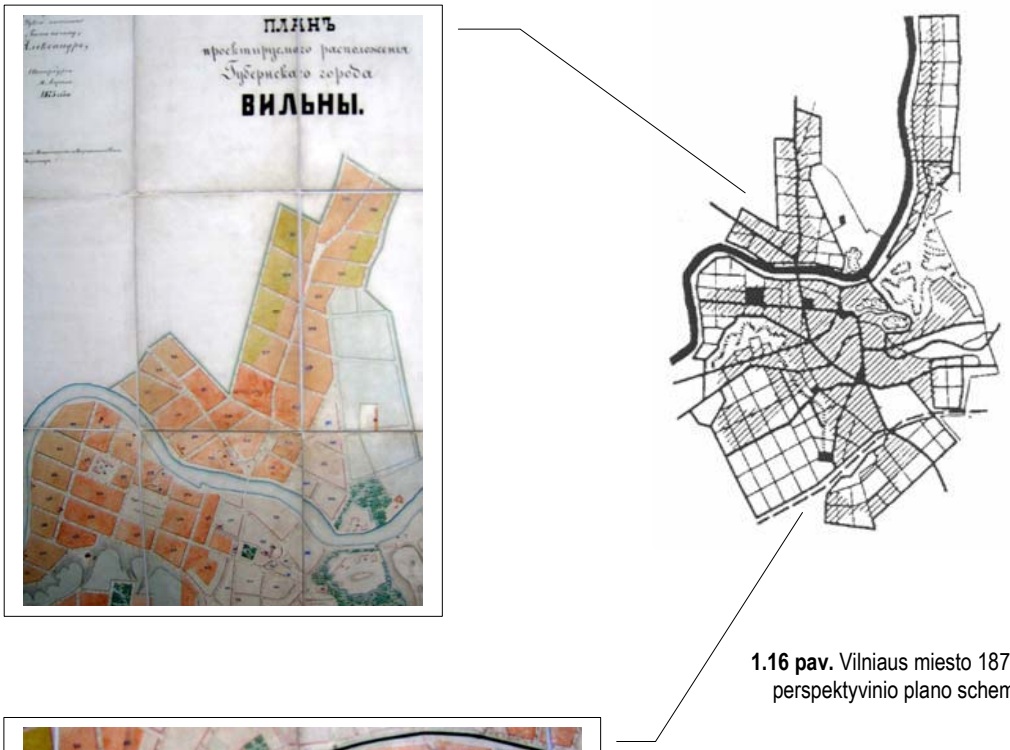

1.16 pav. Vilniaus miesto 1875 m. perspektyvinio plano schema

1.17 pav. Vilniaus miesto 1875 m. perspektyvinio plano fragmentai su Šnipiškių (viršuje) ir Naujojo pasaulio (dabar Naujininkų) priemiesčiais[8]

Miesto teritorija plane buvo suskirstyta į 235 teritorijas (kvartalus), o kvartalai – į medinius ir mūrinius (brėžiniuose plytinė spalva). Kadangi mūrinių kvartalų teritorijose statydintis medinių namų nebuvo leidžiama, tokiu reikalavimu daugelis miestiečių, ypač mažiau pasiturintys, nebuvo patenkinti, nes jie neįstengė statydintis mūrinių namų. *Namų savininkų pasipriešinimas (neformalus veikimas) buvo toks didelis, kad 1881 m. planas buvo vėl peržiūrimas, o miesto Dūmos tam tikslui sudaryta komisija privalėjo planą visapusiškai apsvarstyti, daryti pataisas, rinkti pasiūlymus iš gyventojų* (1.18 pav.). *Komisija gaudavo dešimtimis kolektyvinių pareiškimų, ypač priemiesčių gyventojų.*

[8] Duomenys iš Lietuvos architektūros muziejaus archyvo. Vilnius (Inv. Nr. KPC AM AKP – 501), 2005.

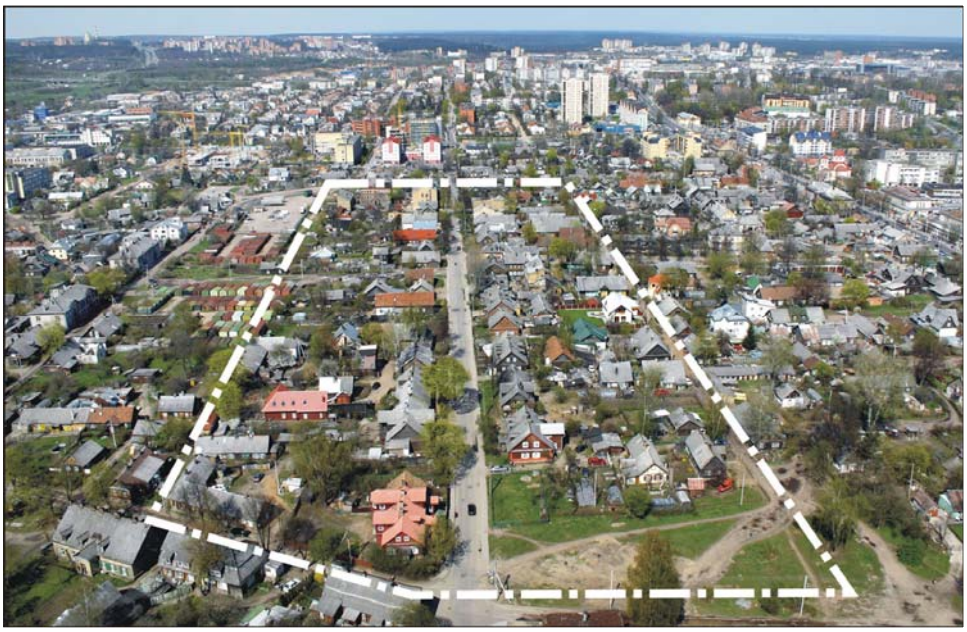

1.18 pav. Šnipiškės – XIX a. istorinis Vilniaus priemiestis su medinės architektūros pavyzdžiais. 2004 m.

Gyventojų spaudžiama miesto Dūma 1878 m. kai kuriems mūriniams kvartalams suteikė medinių kvartalų kategoriją (*gyventojų neformalaus veikimo pasekmė*) (1.18 pav.). Trečiasis Vilniaus miesto perspektyvinis plėtros planas galiojo ir buvo įgyvendinamas iki pirmojo Pasaulinio karo.

1.3. Statinių ir dinaminių veiksnių – sąveikos ontologija

Miestų architektūros sąveikos su visuomene faktas yra sudėtinė konkretaus miesto vystymosi dalis. Miesto gamtinė situacija su politiniais ir socialiniais bei ekonominiais veiksniais – tai tarsi šio miesto turinys, kurio rezultatas – nepakartojama miesto forma, apibūdinama daugeliu pavadinimų (siluetais, panoramomis, savitomis vidaus erdvėmis, bendruomenės pilietiškumu ir kt.). Įvairių veiksnių, architektūros ir visuomenės sąveika visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą požiūriu, kaip objektyvios realybės, daugiaplanio veikimo pasekmės formavosi teritorinių bendruomenių *neformaliose regionų teritorijose* (*NfRT*). Bendruomenės Lietuvoje vystėsi natūraliai, kolektyvinėje sąmonėje koncentruodamos šimtmečiais kauptą istorinę patirtį apie politinių lūžių pasekmes ir didelėmis pastangomis taisydamos vykdytų „centro“ politikų socialines klaidas, vis atkurdamos materialinio ir dvasinio gyvenimo pamatus. Ant jų istoriniais etapais evoliucionavo ir miestų architektūros samprata. Tiesioginė architektūros ir visuomenės sąveika pirmiausia atsiskleidžia politinių reformų laikotarpiais, o tokie veiksniai, kaip gamtinės sąlygos, vietos tradicijos, administracinės teritorijos priklausomybė, visuomenė bei administracinių ribų persiskirstymas, tapo veiksmingiausi. Žvelgiant į bendruomenių savikūros procesus, juos lėmę veiksniai nagrinėjami remiantis tik pagrindinių paminėtų įtaka. K. Lynch

[146], formuluodamas tris svarbiausias urbanizacijos keliamas problemas netiesiogiai apibrėžė gyvenimo kokybės kriterijus, lemiančius visuomenės bendruomeniškumą:

- *Teisingumo* – dalis žmonių negali kontroliuoti aplinkos ir jos išteklių (*statinių NfV veiksnių* visuma. – J. J.), o tai kelia visuomenėje papildomą įtampą ir nesutarimus. Padidėjusi konkurencija skatina konfliktus ir interesų pažeidimus.

- *Ekologijos* – natūrali ekologinė pusiausvyra suardyta, o naujos sukurti nepavyksta. Suintensyvėjusios statybos kuria kosmopolitinę architektūrą. Atsirado grėsmė unikaliai gamtinei aplinkai, sukūrusiai, pvz., savitą Vilniaus urbanistinį karkasą. Dėl aplinkos taršos didėjimo, vietomis pasiekusios normatyvus viršijančius rodiklius.

- *Prigimties ir vystymosi* – urbanizuota aplinka nepalaiko žmogaus prigimties. Žmogiškojo potencialo struktūros išsikreipia, dėl to būtinas visuomenės ir architektūros sąveikos santykio sureguliavimo mechanizamas.

Atidžiau panagrinėję JAV architektūros ir visuomenės sąveikos raidos kilmę ir tendencijas pastebim, kad ir čia gyvenimo kokybės kriterijai – veiksniai, kuriais remiantis modeliuojama miestų urbanistinė raida, yra panašūs. Tačiau europinės ir amerikietiškosios urbanistinės kultūros skirtumais gali būti paaiškinti bendruomenių savikūros ir gyvenimo juose savitumai. Gyvenimas priemiesčiuose iki 1970-ųjų JAV buvo prioritetiškai pasirenkamas dažniau. Amerikiečiai susiskirstė į gyvenančius miestuose – apie 64 mln. gyv.; gyvenančius priemiesčiuose – apie 76 mln. gyv.; gyvenančius kaimo vietovėse – apie 63 mln. gyv. Tai viena iš prielaidų tirti bendruomenių gyvenimo, veiklos, valdymo, sąveikos aspektus, kurie apima architektūros ir visuomenės sąveikos dalykus. JAV jie stebimi ir tiriami jau apie 175 metų [167], tačiau tik 1972 metais suformuluoti pagrindiniai bendruomenių gerovės ir gyvenimo kokybės kriterijai, dėl kurių ir dabar aktyviai diskutuoja specialistai, mokslininkai, tyrėjai,[9] gali būti kertiniai:

- Saugumas, t. y. turi būti pakankamai saugi gyvenamoji vieta;
- Geras pasiekiamumas ir išvystyta infrastruktūra;
- Tarpusavio ryšiai ir geros kaimynystės santykiai, t. y. ne tik uždaros gyvensenos būdas arti vienas kito, bet ir sąveikos palaikant, remiant vienas kitą, solidarumo ir prisirišimo prie vietos jausmo ugdymas;
- Bendrų vertybių ir siekių paieškos;
- Visumos žmonių socialinės partnerystės, t. y. palaikomas socialinio vienas kito aptarnavimo funkcinis modelis;

[9] *Ohio State University Fact Sheet. Community Development. 700 Ackerman Road, Suite 235, Columbus, OH 43202-1578. Seeking The Good Community. L-703. 11 p.*

- Informuotumo, t. y. žinojimo ir informacijos skleidimas apie gyvenimo įvykius bendruomenėje;
- Vietos suradimas socialinėje bendruomenės struktūroje, t. y. kiekvienas bendruomenės narys turi turėti savo vietą, atsižvelgiant į pomėgius, amžių, įsitikinimus ir kt.;
- Galimybių, t. y. geros bendruomenės su polifunkciniu išvystymu privalumai tokie, kurie žmonėms suteikia galimybę tobulėti ir jausti pasitenkinimą. E. Howard, 1945 m. pasiūlęs polifunkcinių gyv. rajonų išvystymą priemiesčiuose, nuoširdžiai norėjo, kad visos muziejų, bibliotekų, teatrų, pasilinksminimo ir poilsio vietų paslaugos būtų prieinamos kiekvienam bendruomenės nariui;
- Vienalytiškumas, t. y. užtikrinama konfliktų prevencija, kuriant savitą bendruomenės įvairovę.

Visi šie abstrahuotai apibrėžti kriterijai turi sąsajų su tam tikrais veiksniais ir fiziologine žmogaus regos prigimtimi. Fiziologines žmogaus regos galimybes detaliai tyrė Mertens [279, p. 26]. Vaizdą, pagal jį, žmogus gali detaliai matyti arba paviršutiniškai apžvelgti. Paviršutinės apžvalgos zonoje (neformali regionų teritorija (NfRT). – J. J.), pagal Mertens, žmogus gali orientuotis, lyginti panoramas, vaizdus ir juos tapatinti su konkrečia teritorija (1.19 pav.). Pagal S. Crowe [21, p. 142], tai yra psichologinio efekto zona (svarbi architektūros ir visuomenės sąveikos raidai. – J. J.).

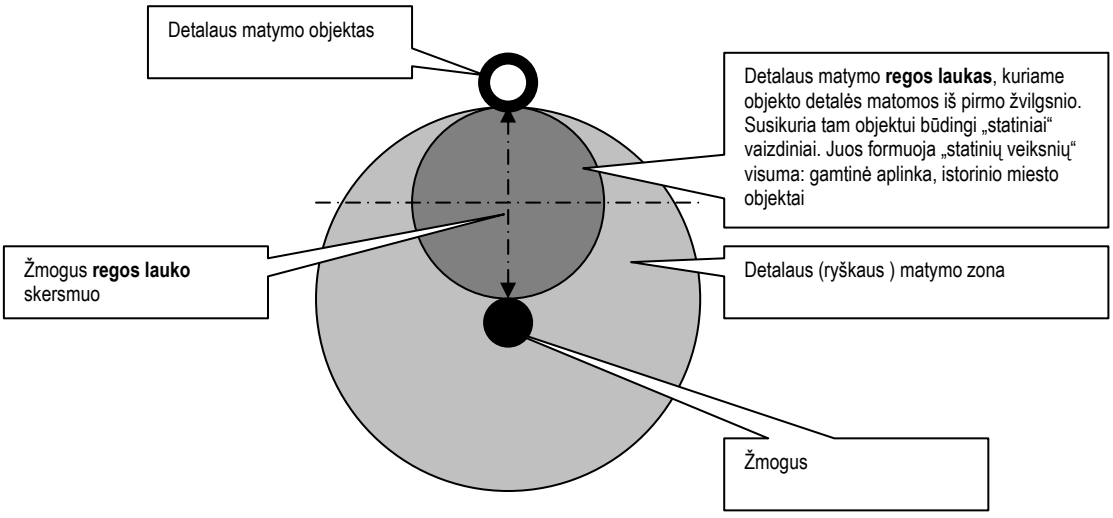

1.19 pav. Detalaus matymo regos laukas (pagal Mertens)

Zona, kurioje žmonės gali detaliai matyti objektus, juos studijuoti patirdami teigiamas pažinimo emocijas, dalyvauti kuriant tam miestui būdingus kolektyvinio darbo rezultatus – statinius vaizdinius, – vadinama detalaus matymo regos lauku.

Tiriant psichologinio efekto zonas, kuriose visuomenė nėra abejinga architektūros formavimui, yra svarbu, kaip objektas veikia žmogų, kokias emocijas jis žmogui kelia. Todėl, nustatant psichologinio

efekto zonas, būtina vertinti, kaip detaliai matomos objekto detalės, kaip detaliai objektas matomas kraštovaizdžio panoramose.

Pirmuoju atveju – detalaus matymo zonoje, kurio sektoriaus skersmuo apytikriai lygus atstumui nuo žmogaus iki apžiūros objekto (1.20 pav.), stipriausiai jaučiamas psichologinis aplinkos pokyčio efektas. Todėl gyventojai čia galima teigti yra aktyviausi. Šioje zonoje maksimaliausia kolektyvinio indėlio dalyvaujant miesto architektūros formavimo procese dalis. Iš pirmo žvilgsnio matomas statinis vaizdinys tobulas, kai visi pastato, miesto elementai tarpusavyje suderinti ir nekelia psichologinės, nuolat, objektyviai egzistuojančios įtampos.

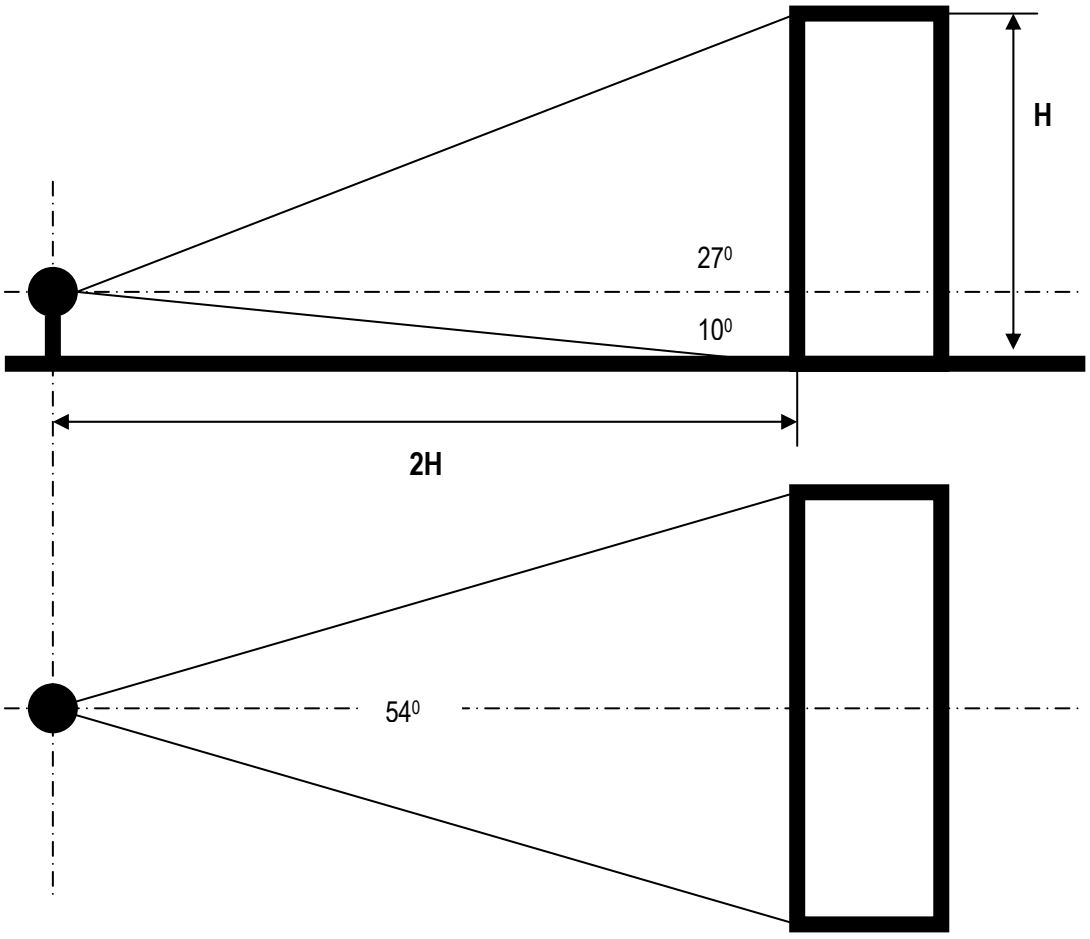

1.20 pav. Fiziologinis žmogaus regos laukas (pagal Mertens) [279, p. 26]

Antruoju atveju kraštovaizdžio, miestų dalių elementai, esantys už detalaus matymo zonos ribų, formuoja tik foninį įspūdį, kurio psichologinis poveikis žmogui nėra labai svarbus lokalios teritorinės bendruomenės teritorijos požiūriu, taigi nėra ir aktualus. Architektūros ir visuomenės – statinių ir dinaminių veiksnių – sąveikos kontekste lemiamu tampa detalaus matymo zonoje gyventojų dalyvavimo perspektyvinio planavimo procese aktyvumas formuojant perspektyvinio planavimo tikslus, miestų

architektūros politiką. Taigi veiksnius darbe siūloma grupuoti į *statinius ir dinaminius* išskiriant dvi *veiksnių* grupes (1.21 pav. 1.22 pav., 1.23 pav.):

1. objektyvioji – atsirandanti dėl nuolat (sąlygiškai lėtai besikeičianti grupė) veikiančių aplinkybių, žyminčių buvimą ir vertę. Tai galėtų būti sąlygiškai apibrėžti kaip *statiniai veiksniai* – vietovės tapatumo ženklai: gamta, urbanistinė struktūra su miestų savitais siluetais, panoramomis, senojo miesto pastatai, naujai sukurta architektūra, kuri keitė senąją, bet sukurdama naujus siluetų ir panoramų derinius, visuomenė ir jos mentaliniai dalykai, egzistuojantys nepriklausomai nuo kieno nors valios. Keičiantis politinėms, socialinėms bei ekonominėms sąlygoms, gamtinei situacijai – miestų turinio komponentams – palaipsniui kinta ir miestų urbanistinė struktūra bei forma, tačiau principiniai, per amžius susiformavę, susipynę įvairiais laikotarpiais namų statybų komponavimo, jungimo principai, visuomenės įpročiai, tapę tradicijomis, suformavo pagrindinius tapatumo bruožus – visumą, su kuria save tapatina ir kuria didžiuojasi ištisos bendruomenės, kurios nori ir gali būti aktyvios;

	Formalūs: įstatyminiai Esmė – daryti pagal nustatytos tvarkos reikalavimus (šiuo atveju svarbiausi – formalių, biurokratinių procedūrų pagal nustatytą tvarką vykdymas) dėl:	**Neformalūs:** Dėl savaiminių, objektyviai egzistuojančių aplinkybių ar atsiradusių dėl žmogaus veiklos reiškinių:
I grupė **statiniai** (lėtai kintantys laikui bėgant kartų kaitos požiūriu) dėl:	- politinės-ekonominės valstybės formacijos - miestų architektūros formavimo politikos buvimo - teisinio (teisės aktų įtakos) konteksto - planavimo dokumentų buvimo - ekonominės-socialinės valstybinės politikos ir kt.	- geografinių-gamtinių - kultūrinių - gyvėnimo kokybės - socialinių-ekonominių (finansinio, materialinio pragyvenimo lygio) - demografinių - istorinių (tradicijų, susiformavusio mentaliteto) - religinių - duomenų, informacijos ir žinių pasiekiamumo - urbanistinės struktūros poveikio - visuomenės pilietiškumas ir kt.
II grupė **dinaminiai** (greitai kintantys laikui bėgant kartų kaitos požiūriu) dėl:	- visuomenės dalyvavimo formaliose, teisės aktais apibrėžtose procedūrose - lobistinės veiklos - teritorinių bendruomenių savikūros - valdžios aktyvumo ir kt.	- visuomenės dalyvavimo neformaliose, papildomai suplanuotose teisės aktais neapibrėžtose procedūrose - savavališkų veiksmų, statybų pažeidžiant įstatymų (kartais su kriminogeniniu kontekstu) reikalavimus vykdymo - teisės aktų netobulumo, leidžiant juos laisvai interpretuoti - neformalių veiksmų susijusių su sau naudingu teisės aktų interpretavimu, siekiant patenkinti savo interesus kitų bendruomenės narių sąskaita - neformalios lobistinės veiklos - visuomenės aktyvumo neformalių visuomeninių organizacijų savikūros ir jų veiklos aktyvumo - visuomenės pilietinio aktyvumo - bendruomenių savikūros aktyvumo - organizacijų asocijavimosi laipsnio - piliečių aktyviosios ekonominės-ūkinės veiklos - procesų efektyvaus valdymo ir kt.

1.21 pav. Veiksnių, darančių įtaką miestų architektūros formavimo politikai, modeliavimas

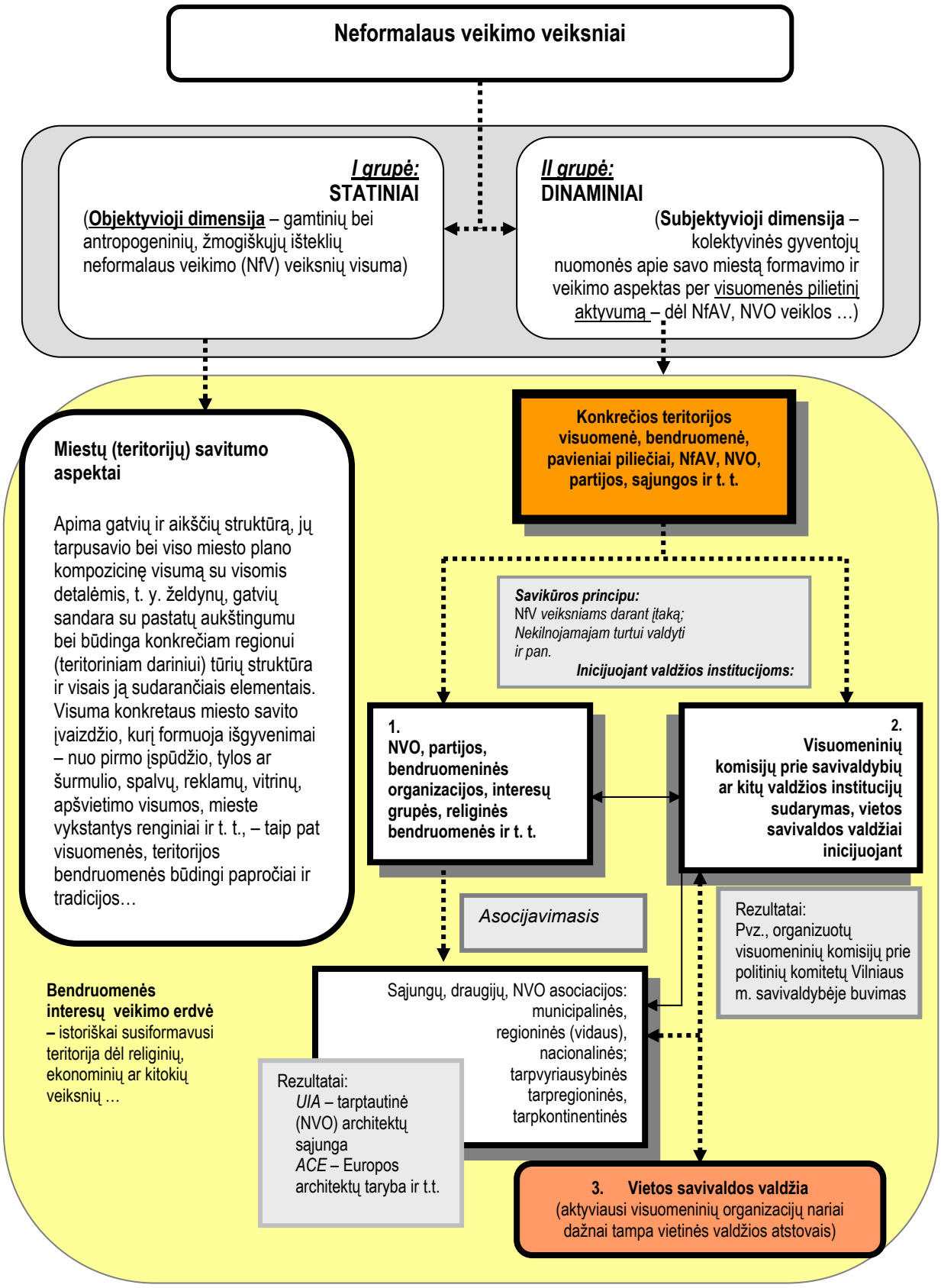

1.22 pav. NfV veiksnių grupių ir valdžios sąveikos schema

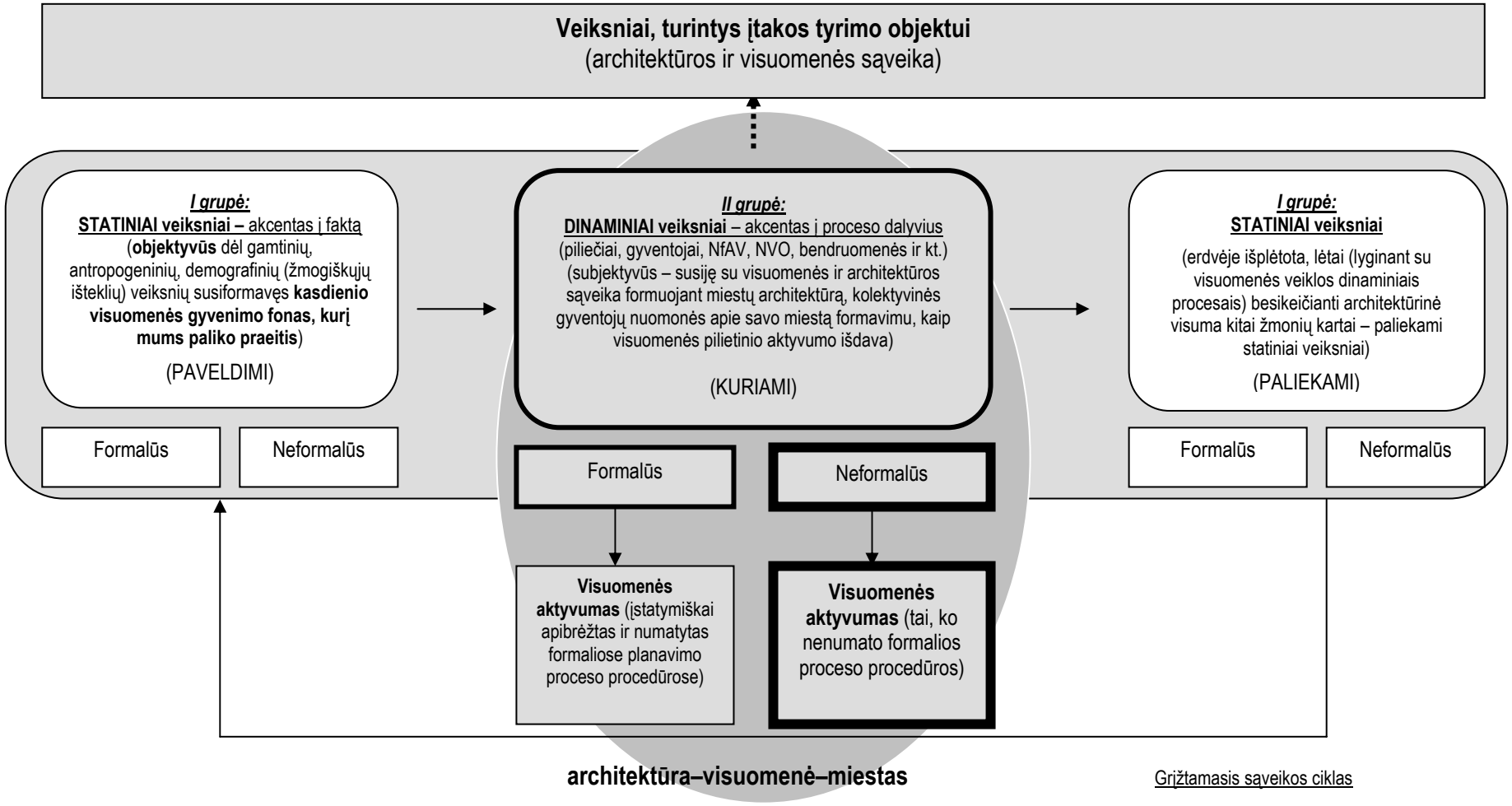

1.23 pav. Veiksnių grupės architektūros ir visuomenės sąveikoje

2. subjektyvioji – išreiškianti dinaminį visuomenės dalyvavimo veiksmą formuojant miesto architektūros politiką – visuomenės pilietinį aktyvumą, reikšmingumą tam tikrų vertybių atžvilgiu *(dinaminiai veiksniai* – visuomenės veiksmai, susiję su miestų architektūros formavimu, perspektyviniu urbanistiniu planavimu, planų įgyvendinimu, pastatų statyba, eksploatavimu ir kt.).

Sparti miestų Lietuvoje raida, pasižyminti panašiomis į pasaulyje ryškėjančias tendencijas (priemiesčių plėtra, visuomenės siekius pagerinti gyvenimo kokybę, globalizacijos apraiškos ir kt.), formuoja naują visuomenės nuomonę apie gyvenimą bendruomenėse, atstovavimą joms darant įtaką miesto architektūrai.

1.3.1. Politinių veiksnių reformuojant žemėnaudą sąsajos su krašto urbanizacija bendruomenių savikūros požiūriu

Teritorinė žemės valdymo struktūra iki XIII a. Apgyvendinimo tankumas iki pat valstybės susikūrimo XIII a. ne visur buvo vienodas. Nuolat gyvenamos teritorijos tesudarė nežymią Vidurio Lietuvos dalį [29]. Genčių apgyvendintas teritorijas skyrė neapgyvendinti plotų ruožai, o dar vėliau – ir tarp žemių, kuriose vėliau nusistovėjo NfV zonų ribos.

Vyko didelių kaimų formavimasis, spontaniškas miškingos teritorijos ūkinis įsisavinimas ir naudojimas pirmykščio ūkio priemonėmis. Šis laikotarpis tęsėsi iki centralizuotos valstybės susikūrimo. Ekstensyvią genčių apgyvendinimo sistemą pakeitė centralizuota valstybė. Žemdirbių teritorinės bendruomenės jungėsi į naujus politinius junginius – gentinių sąjungų žemes. Formalizavosi pirmieji miestai-pilys-tvirtovės (1.24 pav.).

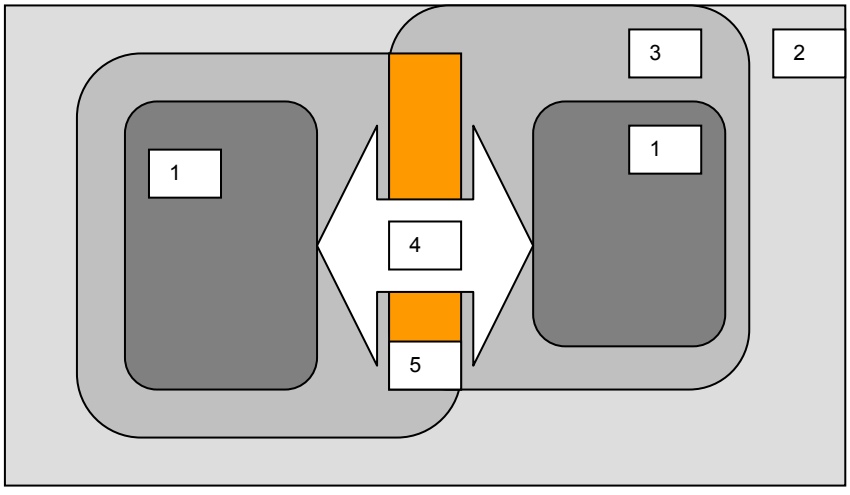

SUTARTINIAI ŽYMENYS:
1. Genčių teritorijos
2. Įtakos zonos laisvose teritorijose
3. Laisvos teritorijos, vėliau – genčių sąjungų žemės
4. Neformalių ryšių tarp genčių zona
5. Konfliktų zona dėl teritorijų ir įtakos jai valdyti (besiformuojančios NfRT)

1.24 pav. Teritorinė žemės valdymo struktūra iki XIII a. (viršuje)

Ryškiausi priešistorės laikotarpio antropogeniniai urbanistinio palikimo elementai (*statiniai veiksniai*) – piliakalniai, pilys, tvirtovės su neformaliai susiformavusiomis teritorinėmis bendruomenėmis apie juos.

Teritorinė žemės valdymo struktūra po Valakų reformos. Valakų reforma XV a. viduryje pakeitė kaimo gyvenviečių sklaidą, atsirado galimybė nustatyti sklypų ribas, padaryti žemės apskaitą. Pasikeitė teritorinė žemės valdymo, urbanistinė šalies struktūra – atsirado naujas teritorinis junginys – palivarkas su jį aptarnaujančiais sodžiais (kaimais) [28, 210]. Jie įėjo į dvaro teritoriją. Valakų reforma – tai ir yra pirmieji *bandymai organizuoti planingą formalizuotą teritorijų tvarkymą*.

Susikūrė urbanistinė teritorijos struktūra: dvarai, palivarkai, baudžiauninkų kaimai (sodžiai) – *neformalaus dialogo subjektai*. Dvaruose [179] atsiradus palivarkams, gretimi kaimai ne tik formaliai turėjo dirbti jų žemę – būta neformalių socialinių, ekonominių ir kitokių santykių su jais (1.25 pav.). Naujos aplinkybės, siekiant ekonominės naudos sau ir valstybei, lėmė naujų dvarų kūrimąsi, kurių plėtra *neformaliai* keitė krašto urbanistinę struktūrą. „Savo ūkio planui vykdyti ir naujam dvarui steigti A. Tyzenhauzas, išnaikinęs Mažųjų Bartininkų kaimą, jo vietoje įsteigęs naują dvarą, kuris buvo ir kitų kelių palivarkų ir kaimų administracinis centras“, – rašo A. Nezabitauskas [164, p. 32]. Šiuo laikotarpiu greta neformalių santykių atsirado formalizuoti, t. y. įstatymais reglamentuoti santykiai. Santykiai tarp palivarkų buvo tik neformalūs, o skirtingų palivarkų kaimai tarpusavyje palaikė silpnus tarpbendruomeninius neformalius ryšius.

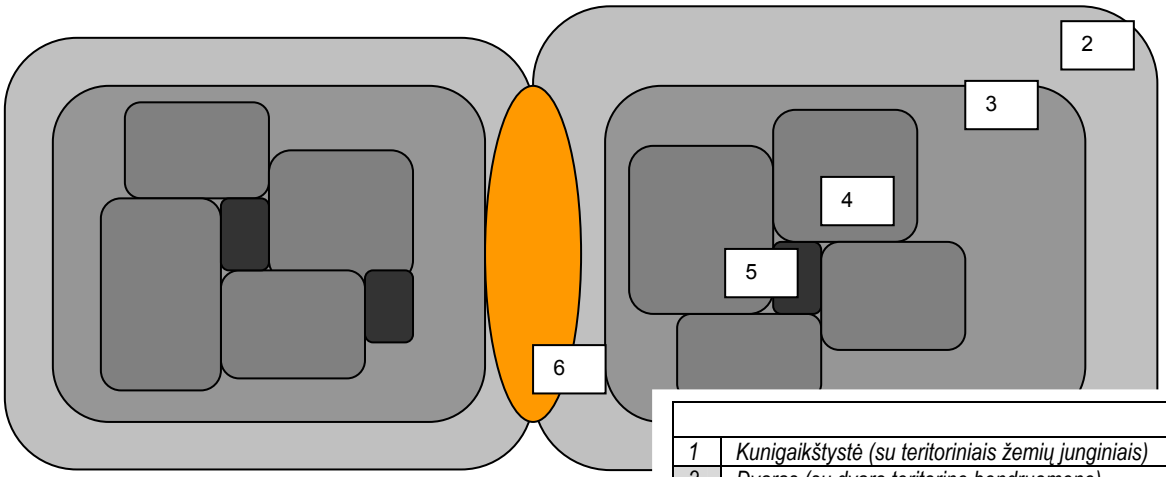

1	*Kunigaikštystė (su teritoriniais žemių junginiais)*
2	*Dvaras (su dvaro teritorine bendruomene)*
3	*Palivarkas*
4	*Baudžiauninkų kaimai (Nf teritorinės bendruomenės)*
5	*Viensėdžiai-užribiai*
6	*Dvarų tarpusavio NfV zonos (NfRT)*

1.25 pav. Teritorinės žemės valdymo struktūros modelis po Valakų reformos

1906 m. rusų Didžioji žemės reforma. Visame krašte pradėti naikinti sodžiai [49, p. 124]. Po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo šis procesas tęsėsi. *Suardyta po Valakų reformos susidariusi urbanistinė Lietuvos teritorijos bei vyravusi urbanistinės struktūros suponuota bendruomenių sistema.*

1922 m. žemės reforma. Žemės fondo sukūrimas leido 1919–1937 m. jau į vienkiemius išskirstyti apie tris ketvirtadalius žemės (buvo 3 700 vienkiemių). 1939 m. dvarų dydžiai reglamentuoti iki 80 ha, vėliau, 1929 m. – iki 150 ha. Po žemės reformos vyravo vienkieminė apgyvendinimo sistema. *Formavosi kaimo bendruomenės išskirstytų dvarų teritorijose* (1.26 pav.).

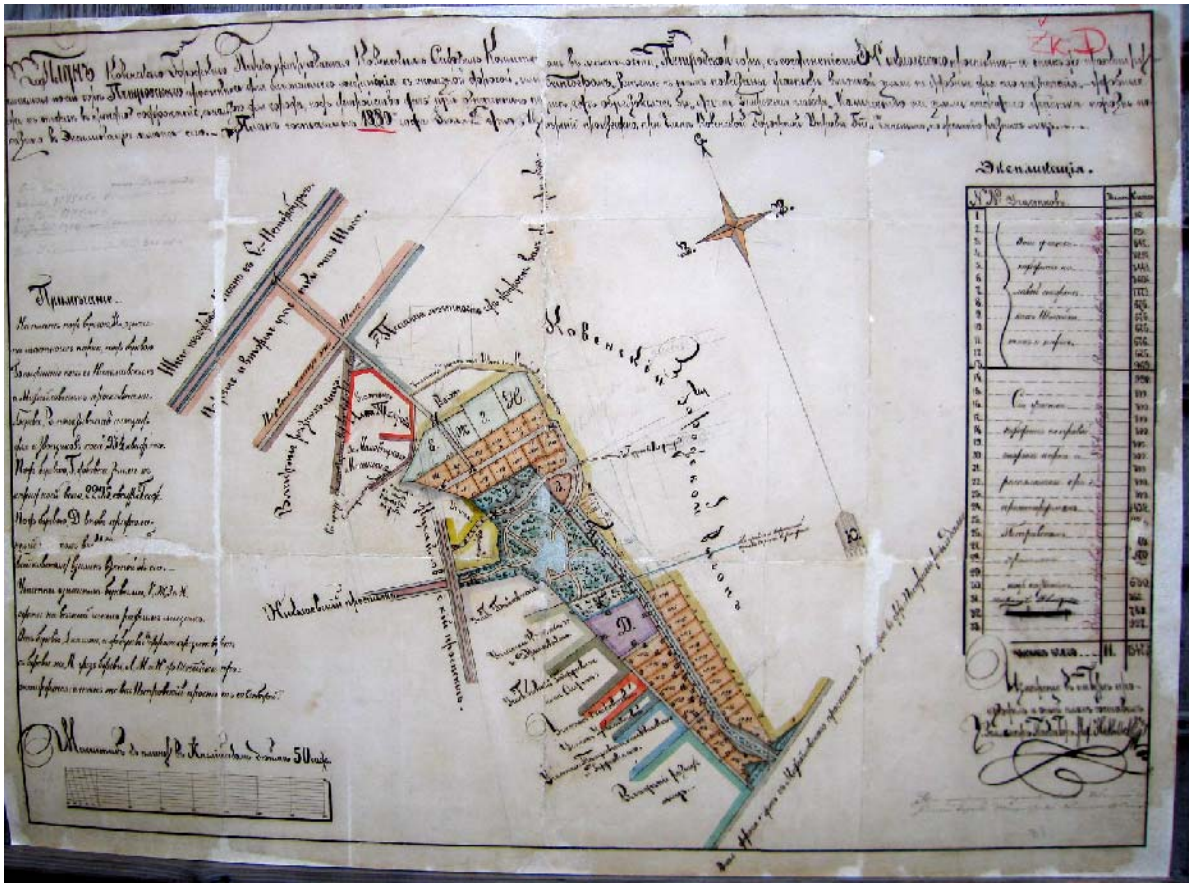

1.26 pav. 1922 m. reforma buvo vykdoma naudojantis carinės Rusijos kartografine medžiaga (1880) [10]

1940 m. rugpjūčio 1 d. žemės reforma. Sovietams okupavus Lietuvą, 1940 m. rugpjūčio 1 d. pasirodė viena pirmųjų sovietinio Liaudies Seimo politinių deklaracijų, pagal kurią žemė tapo visos liaudies nuosavybe. Prasidėjo nacionalizacijos procesas [181], kolektyvizacija. Sovietizacijos padariniai Lietuvai – tai svarbūs akcentai bei pokyčiai urbanistinėje erdvėje – miestuose iškilo milžiniški įmonių kompleksai, o kaimuose – fermos, žemės ūkio mašinų tvarkymo vietos. Melioracijos vajaus laikotarpiu buvo suardyta savita kaimo urbanistinė struktūra. Kaimas tapo industrinės žemės ūkio gamybos

[10] Duomenys iš Lietuvos architektūros muziejaus archyvo. Vilnius, 2005.

poligonu, su didžiuliais perdirbimo kompleksais. Prievarta buvo sukurta kolūkinė politizuota bendruomenė.

Žemės reforma atkūrus Lietuvos valstybingumą. Po 1990 m. prasidėjo Žemės ūkio reforma. Atkūrus nepriklausomybę, sukurta smulkiasklypė žemėvalda (1.2 lentelė), turinti įtakos chaotiškai ne tik Vilniaus, bet ir kitų Lietuvos didžiųjų miestų pakraščių ir priemiesčių urbanizacijai. Dabartinis ne tik kaimo, bet ir priemiesčių, miesto pakraščių peizažas atspindi kintančią socialinę, ekonominę ir ideologinę situaciją, senų valdymo struktūrų griuvimą, atsinaujinimo procesus. 2002 m. Lietuvoje buvo apytikriai 500 000 ha apleistos ir žemės ūkio gamybai nenaudojamos žemės.

1.2 lentelė. Duomenys apie Lietuvos ūkius 2001 m. pabaigoje

	Ūkių skaičius	Naudojama žemė, tūkst. ha	Vidutinis ūkio dydis, ha
Ūkininkų ūkiai	**29 200**	**504,0**	**17,2**
Žemės ūkio bendrovės	**667**	**129,4**	**194**
Individualūs ūkiai	**244 000**	**602,8**	**2,47**
Iš viso	**273 867**	**1236,2**	**4,5**

Dėl mažo asmeninių ūkių konkurencingumo jų skaičius kasmet sumažėja 10 %. Nors vidutinis užregistruotų ūkių skaičius artimas ES vidurkiui, vidutinis ūkio dydis Lietuvoje 2001 m. buvo 4,5 ha (1.2 lentelė). Maži ūkiai – problema skatinanti ekstensyvią Vilniaus m. pakraščių urbanistinę plėtrą, mažinanti galimybę kurtis teritorinėms bendruomenėms.

1.3.2. Globalizacijos veiksnys žinių vadybos kontekste

XXI amžius yra informacijos ir žinių amžius, kuriame informacija ir žinios įgyja dominuojantį vaidmenį ir ypač visuomenei priimant sprendimus dėl miestų architektūros perspektyvinio planavimo krypčių. Prasidėjusi informacijos revoliucija kardinaliai keičia visuomenės gyvenimą. Informacinės technologijos ir telekomunikacijos (ITT) skverbiasi į visas žmogaus veiklos sritis, neformaliai veikia visuomenės gyvenimo būdą, kultūrą bei miestų plėtrą.

Žinių vadyba (duomenys-informacija-žinios). Tam, kad galėtume suprasti žinių įtaką visuomenės elgsenai, formalioms ir neformalioms organizacijoms, pirmiausia reikėtų išsiaiškinti skirtumus ir ryšius tarp duomenų, informacijos ir žinių. *Duomenys* – tai faktai, gauti skaitant, stebint, skaičiuojant, matuojant, sveriant; jie yra užfiksuoti ir dažnai vadinami neapdorotais ar pagrindiniais duomenimis. Tyrimai rodo, kad bendruomenės, keldamos į viešumą problemas, dažnai vadovaujasi tik duomenimis, t. y., turėdamos faktą apie teritorijų planavimo dokumento egzistavimą, bet ne informacijos ar žinių apie

dokumento turinį ir menkai jį išmanydamos ar gindamos savo siaurą interesą, formuoja visuomenės nuomonę apie tariamas grėsmes, taip darydamos ne tik moralinę žalą teritorinių bendruomenių įvaizdžiui, bet ir materialinę žalą visuomenei. Pvz., rengiant Vilniaus Senamiesčio detaliojo planavimo dokumentą 2004 metais Senamiesčio teritorinės bendruomenės nariai piktinosi: „<…> *vietos valdžia ignoruoja visuomenės nuomonę ir siekia užstatyti visuomeninės paskirties žaliuosius plotus* <…>“. Neturėdami išsamios informacijos ar neišmanydami detaliojo planavimo dokumentų turinio priduria: „<…> *detaliajame plane numatytos statybos su nenurodyta ir neaiškia paskirtimi*“ [244]; arba svarstant Žirmūnų g. Vilniuje namų Nr. 111, 113, 115, 117 (Žirmūnų Kareivių g. kampas) prieigos detalųjį planą dėl kaimynystėje gyv. namų statybos, Žirmūnų teritorinės bendruomenės polemika su vietos valdžia tęsiasi keletą mėnesių, taip keldama psichologinę įtampą Vilniaus miesto bendruomenėje dėl sunkiai valdomų procesų planuojant naujų statybų teritorijas.

Informacija yra bet koks veiksnys, kurio veikiamas objektas (žmogus, organizacija, sistema) geriau gali pažinti aplinką arba efektyviau daryti įtaką procesų raidai, pvz., formuojant miestų architektūros politiką. *Žinios* daugelį mokslininkų yra traktuojamos įvairiai (1.27 pav.) [71]:

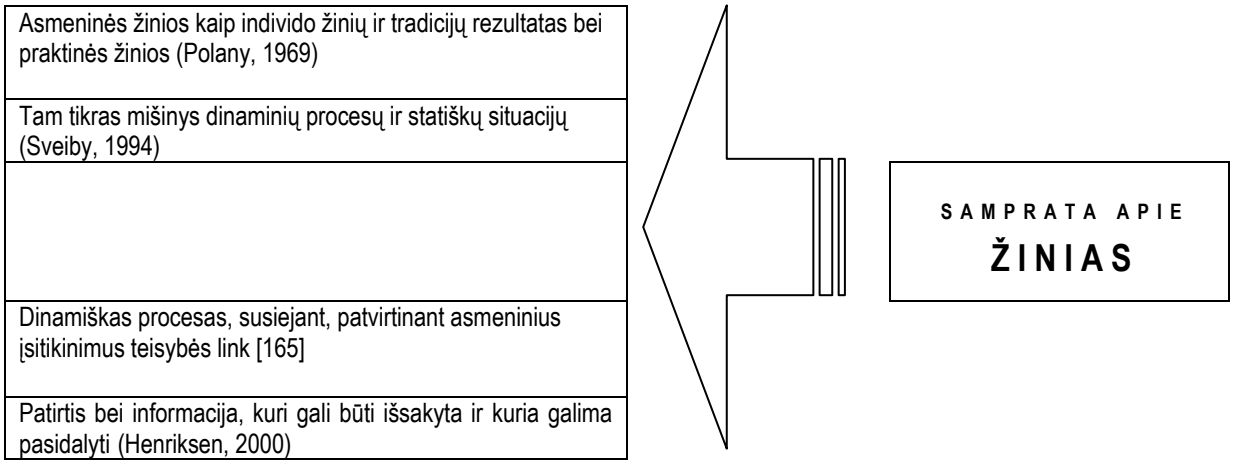

1.27 pav. Žinių apibrėžimai

Žinias galima sudėlioti į hierarchinę piramidę, anot J. Holm [82]: „<…> laipsniškai pereinant nuo duomenų prie informacijos, toliau žinių ir išminties. Išmintimi būtų galima laikyti žinių sankaupą, apibendrinimą ar visumą. Visuma atspindi daugiau nei atskirų dalių sumą ir turi sinergetinį efektą“ (1.28 pav.). Hierarchizuojant žinias perspektyvinio planavimo kontekste jas galima būtų susieti su:

- informacija – susijusi su apibrėžimu, artimiausios perspektyvos ir veiksmų aprašymu (kas?, kada?, kur?), būdinga detaliojo planavimo atveju;
- *žiniomis* – apima politiką, strategiją, metodus ar požiūrius (kaip?). Tai aukščiausio lygmens perspektyvinio planavimo reikalai (pvz., bendrojo planavimo);

- *išmintimi* – tai principai, intuicija, moralė ar archetipai (kodėl ?). Veikla sietina miesto architektūros formavimo atveju su jo plėtros ilgalaike politika, t. y. vizija.

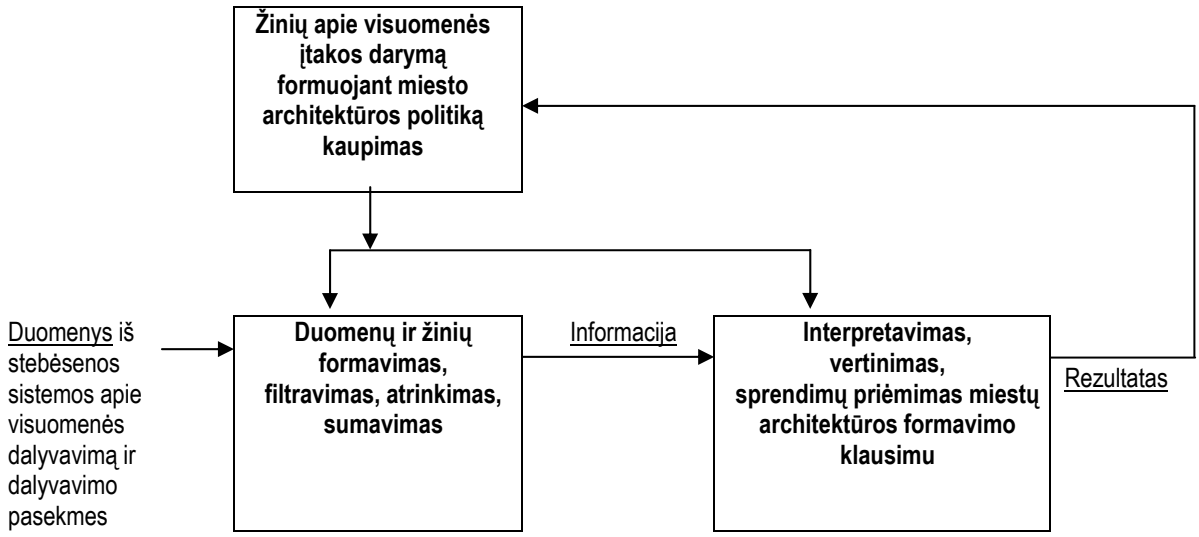

1.28 pav. Duomenys, informacija, žinios
(principinė visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą stebėsenos sistemos veikimo schema)

Atsižvelgiant į tai, kaip sukuriamos žinios, galima išskirti tokias kategorijas: žinios, kaip informacijos supratimo pagrindas, žinios, kaip patirtis.

Žinios apibrėžia veiksmus, o jiems reikia tam tikrų žinių. Pirmuoju būdu gautos žinios lengvai apdorojamos naudojant GIS. Tai duomenų rinkimo, tvarkymo bei informacijos kūrimo procesai. Šiuo aspektu informacijos vadyba yra susijusi su ITT [264]. Žinių vadybos procesai mainų cikle yra tokie [79, 178] (1.29 pav.):

- rinkti (turimos žinios yra surenkamos remiantis rutinine tvarka arba esant poreikiui);
- organizuoti ir (arba) saugoti (žinios yra klasifikuojamos ir saugojamos, dažniausiai naudojant specifinius tezaurus ar klasifikavimo schemas);
- dalytis ir (arba) skleisti (informacija gali būti rutinine tvarka išsiųsta visuomenei, kai yra žinomas, koks jų poreikis, – tai informacijos „stūmimas“);
- prieiti (informacija yra lengvai prieinama duomenų bazėse – tai informacijos „traukimas“);
- taikyti ir (arba) naudoti (žinios taikomos kaip darbo proceso dalis, kuri tobulinama ir kuriama, remiantis žiniomis kuriamos naujos žinios ir ciklas kartojasi).

Visuomenė, kurioje daugelio sričių veikla yra grindžiama žiniomis, vadinama *žinių visuomene*. Kita vertus, ja nesanti, visuomenė negali būti ir pilietiška. Taigi pats terminas *žinių visuomenė* apima ne tik žinias, bet ir apskritai informacijos valdymą, veiklą [8, 79].

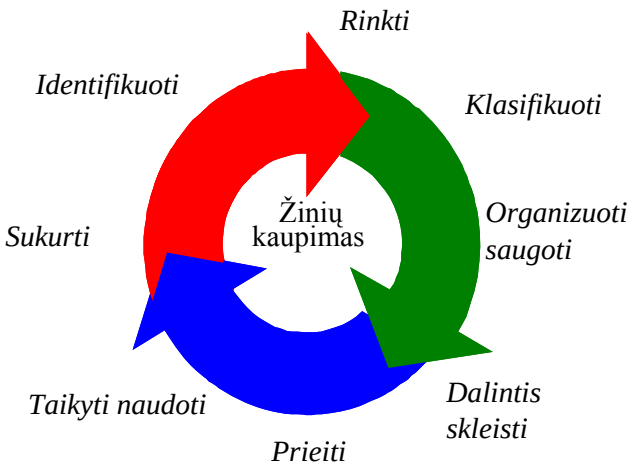

1.29 pav. Žinių mainų ciklas

Ją įdiegti trukdo ir neformalius veiksmus visuomenėje skatina: *motyvacijos trūkumas siekti žinių* (t. y. pasyvumo reiškinys, siekiant daryti įtaką valdžios sprendimų priėmimui; objektyvių galimybių gauti ir teikti žinias nebuvimas (ITT ar kiti trūkumai).

Architektūros ir visuomenės sąveikos aktyvumui turi įtakos *žinių vadyba, kuriai* turi įtakos įvairūs kiti išoriniai veiksniai ar aplinkybės, tokios kaip ITT vystymasis bei jų sukelti **visuomenės pokyčiai, globalizacija, didėjanti konkurencija ir veiklos dinamika.** Šių veiksnių negalima atskirti vienareikšmiškai – tai greičiau vienas kitą veikiantys ir iš dalies dengiantys vienas kitą kintamieji. Ryškėjantys konkretaus socialinio periodo nesutapimai ir slinktis kuria papildomą įtampą bendruomenės viduje ir jos gyvenamojoje aplinkoje. Globalizacija, veikdama ITT vystymąsi, kuria globalią, kosmopolitinę visuomenę, kultūrą, rinką, kosmopolitinę architektūrą (1.30 pav.), kartais, anot *L. Mumford* [160], „<…> *savo fizine forma dažnai pranokstančią jį pastačiusią civilizaciją ir besidriekiančią iš vienos kartos kultūros į kitą*“.

Žinių valdymas. Iš esmės tai yra procesų, naudojamų žinioms kurti, keistis, naudoti, tobulinimas. Technologija tik iš esmės sudaro technologines sąlygas kurti žinių valdymą, nes ji gali padėti sukurti ryšius tarp žmonių, taip pat ir ryšius tarp žmonių bei informacijos. Kad tai svarbu, autorius su kitais tyrėjais [299], vykdydamas projektų valdymo efektyvumo tyrimus, nustatė, kad tik 8 % apklaustųjų tenkina esama organizacijose apsikeitimo informacija padėtis. Gyvybiškai svarbu, kad taikoma technologija tiktų žmonėms ir procesams valdyti. Tyrimų duomenimis, net ir pakankamas technologijų įdiegimo lygis ne visada yra pakankamas veiksnys visuomenės grupėms siekti žinių. Visuomenė, kurioje svarbios žinios ir nuolatinis tobulėjimas, tampa mobilesne, konkurencingesne, greičiau prisitaiko prie sparčiai kintančių aplinkos sąlygų, mažiau būna konfliktų ir įtampos miestų plėtros bei architektūros formavimo politikos procesuose.

1.30 pav. Kosmopolitinės architektūros plėtra globalizacijos procesų fone Vilniuje, Vienoje (2005), Berlyne (2005), Varšuvoje (2004), Rygoje (2005) [323]

Tam, kad formalios organizacijos valdytų žinias, skleistų jas visuomenei, būtina sistemingai derinti bendrąją valdymo ir informacijos valdymo politiką bei procesus, mąstysenos kultūrą, organizacines struktūras, technologijas ir darbuotojų įgūdžius. Praktinė žinių vadybos realizavimo erdvė–

besiformuojanti žinių ekonomika. Be visų tų komponentų, tai yra be žmonių, technologijų, intelektinių išteklių, organizacijos procesų, žinių vadybą sunku būtų įsivaizduoti. Tik pasitelkiant šiuos komponentus galima efektyviai siekti žinių valdymo. Žinių evoliucijos ciklą (1.31 pav.) sudaro [165]:

- žinių gausinimas (žinias gausinti padeda mokymasis, novatoriškumas, kūrybingumas, motyvacija);
- žinių įgijimas (žinios yra įgyjamos vėlesniam traktavimui);
- žinių tobulinimas (žinios yra renkamos, pertvarkomos, kaupiamos žinių bazėse);
- žinių platinimas ir išdėstymas (žinias platinti padeda išsilavinimas, mokymo programos, automatinės žinių bazių sistemos (žmogiškasis kapitalas ir technologijos));
- žinių taikymas (pagrindas kitoms žinioms ir naujovėms).

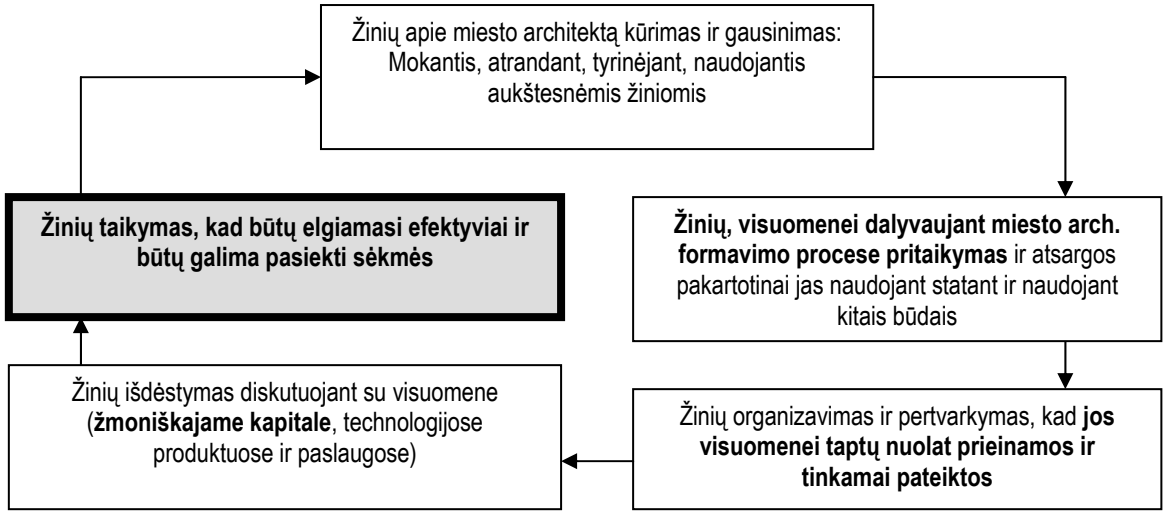

1.31 pav. Žinių evoliucijos ciklas

Žinių vadyba pati savaime neabejotinai reiškia apibrėžtų tikslų siekimą, o tam turi būti suplanuoti būsimi veiksmai, numatant jų loginę seką ir tarpusavio suderinamumą. *Siekiant optimaliai valdyti neformalias organizacijas formuojant miesto plėtrą, reikia išmokti informaciją optimaliai valdyti bei pateikti.* Taigi daugelio organizacijų informacijos apdorojimo specialistai ir vadovai turi veikti bendrai, remdamiesi būtinais koordinavimo ir integravimo mechanizmais. Universalus informacijos vadybos proceso modelis (1.32 pav.) gali būti toks, kaip pateikiama paveiksle. Laikantis tokios pradinės pozicijos informacijos vadybos sistemai teikiama užduotis – miesto planavimo procesų vadybai tiksliai ir laiku pateikti informaciją. Pats procesas išsiskleidžia į tokią eilutę:

informacijos poreikių identifikavimas → informacijos įsigijimas → informacijos apdorojimas ir kaupimas → informacijos produktų ir paslaugų sukūrimas → informacijos paskirstymas → informacijos naudojimas.

Formuojant planavimo proceso, architektūros formavimo dalyvių žinias, vienas iš sunkiausių uždavinių – padėti atsiriboti nuo perteklinės ar nereikalingos informacijos, kadangi vienas iš pirmųjų žinių vadybos žingsnių organizacijoje – ne tik suprasti reikalingą, bet ir atmesti nereikalingą informaciją. Šiuo atveju padėtų *žinių bazės* – tai žinių aibės, susietos su viena ar kita pažinimo sritimi. Dažniausiai tai praktiškai patvirtintas rezultatas apie pasaulį ar jo reiškinius, žmonijos sukaupti faktai, nustatyti principai, kiti pažinimo subjektai. Todėl, skirtingai nuo duomenų bazių, žinių bazėse pateikiami duomenys, esantys dokumentuose, o ne tokie objektai, kaip knygos, straipsniai ar teritorijų planavimo dokumentai. Taigi visi šie duomenys sudaro žinių visumą. Todėl, pvz., tiriant duomenų tik apie tai, kad planavimo dokumentas yra, nereikėtų daryti skubotų išvadų, tai nėra pagrindas įtampai, gandams skleisti – *būtinos žinios apie tų dokumentų turinį.*

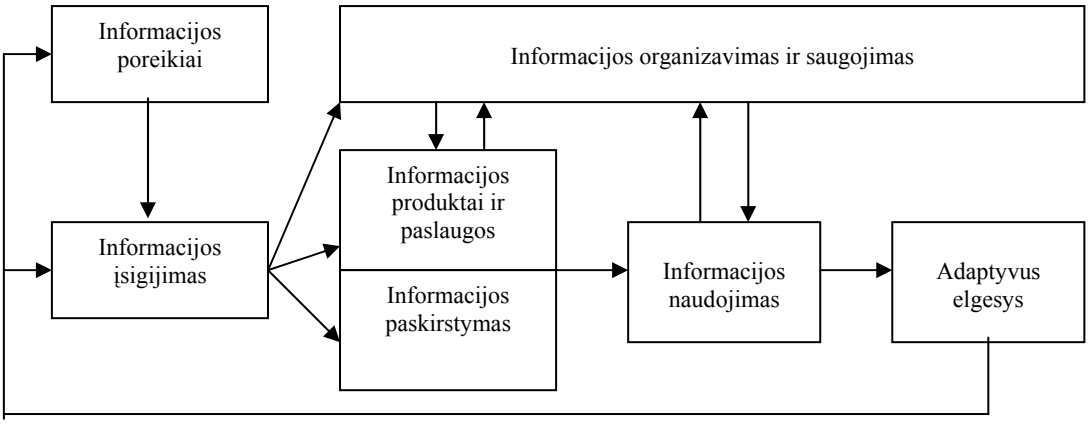

1.32 pav. Informacijos vadybos proceso modelis [12]

Egzistuoja dviejų tipų žinių bazės: *statinė žinių bazė, susijusi su statiniais NfV veiksniais* (kurioje žinios, charakterizuojančios konkrečią pažinimo sritį, nekinta sprendžiant uždavinį); *dinaminė žinių bazė, susijusi su dinaminiais NfV veiksniais* (kurioje sukaupti duomenys nekinta sprendžiant konkretų uždavinį, tačiau gali keistis sprendimų priėmimo procese). Žinių duomenų bazės turi būti nuolatos peržiūrimos, papildomos, kitaip žinios taps pseudožiniomis ir duos neprognozuojamą ar netgi neigiamą veiklos rezultatą.

Žinių valdymo sistemų nauda [105]:

- žinių valdymo sistemos palengvina neišreikštinių žinių kaupimą, registravimą, organizavimą, filtravimą, analizę, gavimą ir platinimą;
- žinių valdymo sistemos taip pat gali atlikti strateginę funkciją.

Tokios galimybės yra įmanomos tik pasitelkus tokią lanksčią sistemą, kaip žinių valdymo sistema, kuri, pasikeitus išorinei ir vidinei aplinkai, sudaro geras sąlygas gauti visą reikiamą informaciją ir naudingų patarimų, padedančių sėkmingai įveikti susiklosčiusią sudėtingą situaciją.

1.3.3. Perspektyvinio planavimo veiksnys

Kiekvienas žmogus yra kūrėjas, kurio sukurta vertė kinta ir priklauso nuo žmogaus kitimo. Taip palengva gausinamas architektūros suvokimo patyrimas, kuris žmogui labai svarbus. Tačiau jis labai svarbus ir pačiai architektūrai. Miestai ir juos sudarantys elementai atspindi juos sukūrusias visuomenes – nuo jų priklauso architektūros estetinis vertinimas bei neformalaus veikimo ar kitokio įsikišimo į ją mastas, o tai ne kas kita, kaip daugelio *dinaminių ir statinių* veiksnių sąveika. Todėl urbanistinio-architektūrinio suvokimo patirtis nesibaigia pasyviu individo gyvenimu toje aplinkoje, ji pratęsiama ir gausinama, kuriant miesto savastį. Remiantis JAV mokslininko K. Lynch (1918–1989) teoriniais tyrimais apie būdus ir priemones miesto savitumui atskleisti, kolektyvinei gyventojų nuomonei apie savo miestą formuotis [146], labai svarbi tampa neformali veiksnių sąveika, kuri leidžia manyti, kad, jiems veikiant, galima išsiaiškinti ne tik miesto formos vizualiąją, emocinę ar funkcinę reikšmes bei vertes miestiečiams, bet ir suvokti bendruomenės dalyvavimo miesto kūrimo procesuose svarbą. Suprasti, kad daugelio individų minčiai veikiant tas įvaizdis gali keistis ir susikurti tai epochai būdingi kolektyviniai, saviti miestų įvaizdžių variantai. Čia ir slypi reiškinio permanentiškumo subtilumai bei tos, šiuolaikinės, pasyvios visuomenės dalies, norinčios dalyvauti planavimo procese, bet laikančios tai beprasmiu užsiėmimu, kūrybiškumo rezervai. Todėl aktyvinimo dialogui palengvinti naudojamos miestų architektūros formavimo neformalios (forumai, seminarai, paskaitos, mokymai ir pan.) priemonės ir formalūs būdai, numatyti teritorijų planavimo procesą reguliuojančiuose teisės aktuose.

Aiškinantis NfV veiksnių tarpusavio sąveikos aspektus, lemiančiu veiksniu tampa idėja, generuojanti pageidaujamus tikslus bei priemones joms pasiekti. Ji visuomenėje suprantama kaip vertybė – neformalus pagrindas elgsenos normoms bei reglamentams kurti. Todėl visuomenėje, kuriai būdingas stiprus viską apimantis miesto šeimininko jausmas, kuri suvokia tradicijų, tautinės savimonės, sąžinės ir istorijos pamokų svarbą, moka atskirti laikinus menkaverčius reiškinius nuo tikrųjų vertybių, visuomenės siekiai įteisinami (formalizuojami) teisės aktais. Konkrečios istorinės epochos visuomenė turi savo vertybių (normų) sistemą, pagrįstą tam tikrais motyvais ir tai nėra sustabarėjęs reiškinys. Kartų kaitos procese keičiasi ne tik visuomenė, bet ir požiūris į vertybes. Kas gražu, patogu ir savita vienoje epochoje ir tomis urbanistinėmis aplinkybėmis, tas nepriimtina kitoje aplinkoje. Todėl, tinkamai įvertinę *epochų kaitos (istorinį) veiksnį,* šiandien neišvengiamai turėtume laukti naujovių. Globalizuotas pasaulis telekomunikacinėmis priemonėmis jau seniai demonstruoja neformalaus veikimo įvairiose srityse tendencijas. Tai, kas Vakarų Europoje nuosekliai vystėsi ilgus dešimtmečius, posovietinėje erdvėje, taip pat ir Lietuvoje plėtojasi daug sparčiau.

Vertinant istorinę miestų kilmę, suprantame jų užuomazgos, pradžios logiką – sausumos ar vandens kelių sankirtos (Kaunas, Klaipėda, Viena, Liepoja, Vilnius, Maskva, Helsinkis, *Malmö* ir daugelis

kitų Lietuvos bei pasaulio miestų) susijusios su komunikacinių galimybių, konkurencijos didinimu kitų panašių miestų atžvilgiu. Apie 70 % Lietuvos miestų, pasak A. Miškinio[11], yra įsikūrę prie upių, upelių ir ežerų, kurie teikia daugiausia gamtinės įvairovės. *Statinių veiksnių* grupės elementai (kelių sankirta, upės, ežerai, gamtinė įvairovė) sužadina NfV dinaminius veiksnius. Šios sąveikos rezultatas – ypatingos miesto formos, konkretaus vaizdo, bendruomenės gyvenimo kokybės atspindys. Mieste ilgainiui susidaro *statinių veiksnių* visuma – centrai su teritorinių bendruomenių savastimi. Nustatyta, kad *dinaminiams veiksniams* aktyvėjant sąveikoje su *statiniais*, intensyvėja decentralizuotos urbanistinės struktūros su polifunkciniais centrais sistemos savikūra. Šių veiksnių sąveika motyvuoja visuomenės dalyvavimo aktyvumą dalyvaujant miestų architektūros politikos formavimo procese. Vykstant decentralizuotai koncentracijai, *teritorinių bendruomeninių* savikūros sąlygos, mažėjant ūkių skaičiui kaime (1.3 lentelė), ypač palankios Vilniuje. Apžvelgiant Lietuvos demografinę raidą didžiųjų miestų priemiesčiuose (1.33 pav., 1.34 pav., 1.35 pav.), tikėtinas žemėvaldos Lietuvos kaimiškosiose vietovėse stambėjimas. Jis nėra

1.3 lentelė. Lietuvos kaimo gyventojų skaičiaus pasiskirstymas

Metai	Gyventojų skaičius			Gyventojų tankis	
	iš viso, tūkst.	kaime, tūkst.	kaime, %	Lietuvoje	kaimo vietovėse
1998	3549,3	1161,0	32,7	54,3	18,25
1999	3524,2	1157,1	32,8	54,0	18,19
2000	3499,5	1153,9	33,0	53,6	18,14
2001	3481,3	1151,1	33,1	53,3	18,10
2002[12]	3475,6	1149,4	33,1	53,2	18,07

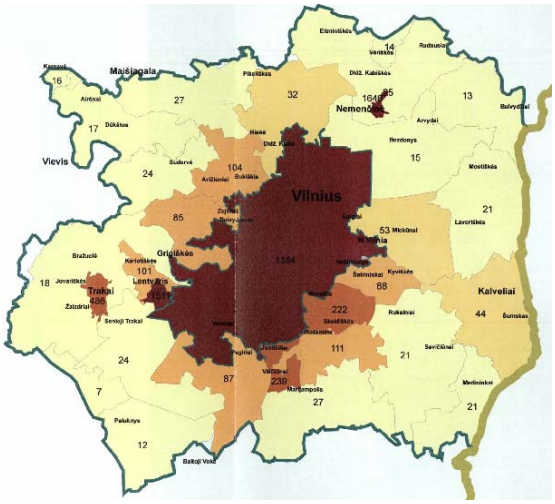

1.33 pav. Gyventojų tankis „Žaliojo žiedo“ seniūnijose gyv./km2 [13]

[11] Miškinis, A. Lietuvos miestų architektūros savitumai: Apie problemą. *Statyba ir architektūra,* Nr. 4, Vilnius: 1982.
[12] Gyventojų skaičius 2004 m. pradžioje.
[13] Remiantis Vilniaus m. BP iki 2025 m. esamos būklės analizės medžiaga. Iš Vilniaus m. savivaldybės administracijos MPD Bendrojo ir specialiojo planavimo skyriaus archyvo. Vilnius: 2005.

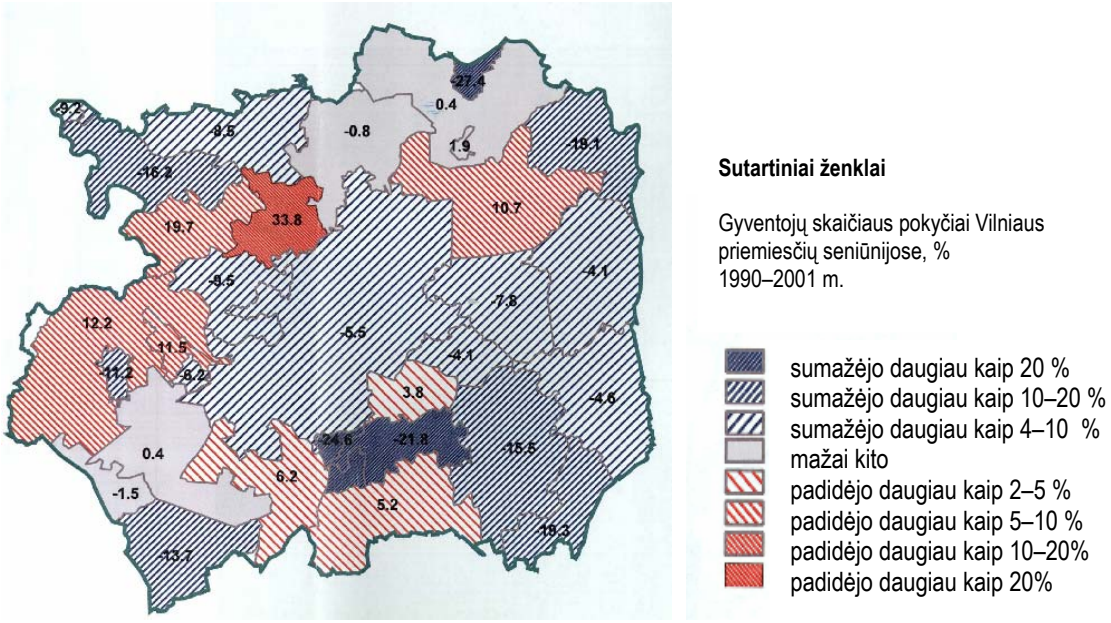

1.34 pav. Gyventojų skaičiaus pokyčiai „Žaliojo žiedo“ Vilniaus priemiesčio seniūnijose nerodo bendruomenių koncentracijos požymių ir bendruomenių savikūros tendencijų. Vyrauja chaotiška urbanizacija

urbanizacinio proceso skatinimo veiksnys, tačiau, mažėjant ūkių skaičiui, atsiras palankios sąlygos urbanizuotoms teritorijoms koncentruotis ateityje. Jie palankūs teritorinių bendruomenių savikūrai didmiesčių prieigose ir pakraščiuose (Gulbinų, Pupojų, Pilaitės teritorijose). Decentralizuotos koncentracijos su bendruomenių savikūra pasaulio urbanizacinių procesų kontekste (1.36 pav., 1.37 pav.) nuo XIX a. pradžios vyko Austrijoje, Slovakijoje, Vokietijoje (1.38 pav., 1.39 pav.), Latvijoje (Liepoja) (1.40 pav.), Švedijoje (*Malmö*) (1.41 pav.), Vilniuje po nepriklausomybės atgavimo (1.42 pav., 1.43 pav.). JAV architektūros ir visuomenės sąveikos procesų raida, pasak Alexis de Tocqueville, 1959 m. buvo stebima beveik 175 metų [34]. Jis savo knygoje „Demokratija Amerikoje“ rašė:

„Amerikiečiai visais laikais visomis sąlygomis ir polinkiais dažnai formuoja asociacijas... amerikiečiai jas formuoja, kad palinksmintų, surengtų seminarus, pastatytų užeigas, pastatytų bažnyčias... Aš dažnai garbinau ekstremalius įgūdžius kuriais JAV gyventojai sugebėjo pasiūlyti ir įtikinti vyrus savanoriškai siekti tikslų šalies labui“. Bendruomenių savikūros (*Community Unit*) tradicija formavo atitinkamus organizacijų veikimo principus. Šeši pagrindiniai principai, dėl kurių gyventojai savanoriškai dalyvauja bendruomenės veikloje, diskutuojami JAV [31]:

- mato naudą, kurią gali gauti;
- turi tinkamą galimą organizacinę struktūrą, kuri padėtų išreikšti jų interesus;
- mato keletą aspektų, kurie grėstų jų gyvenimo tipui;

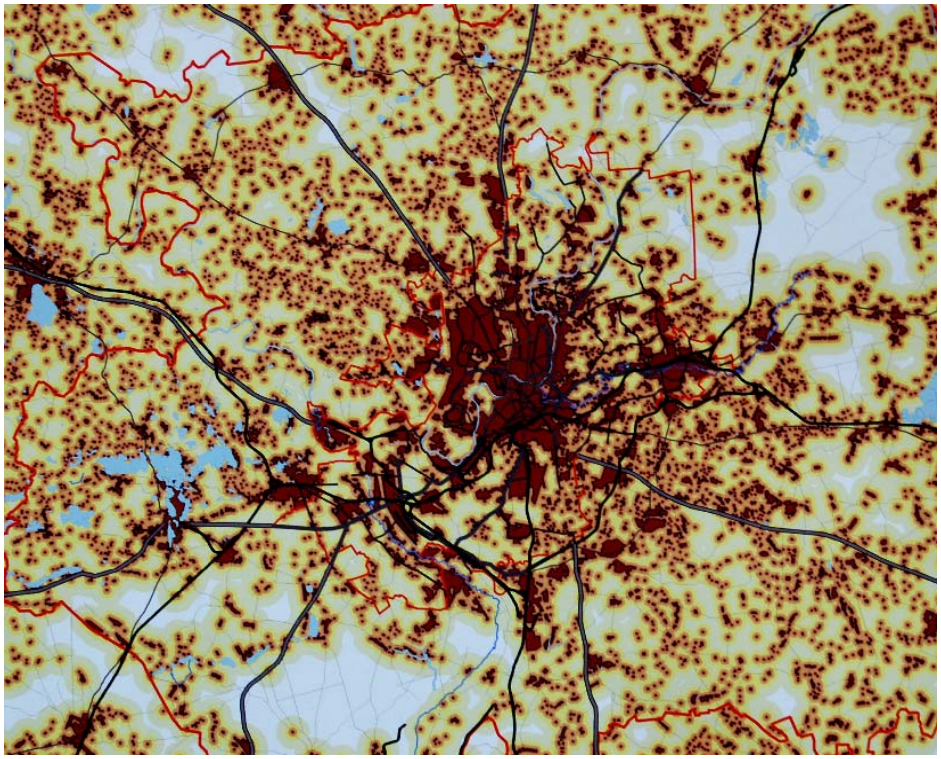

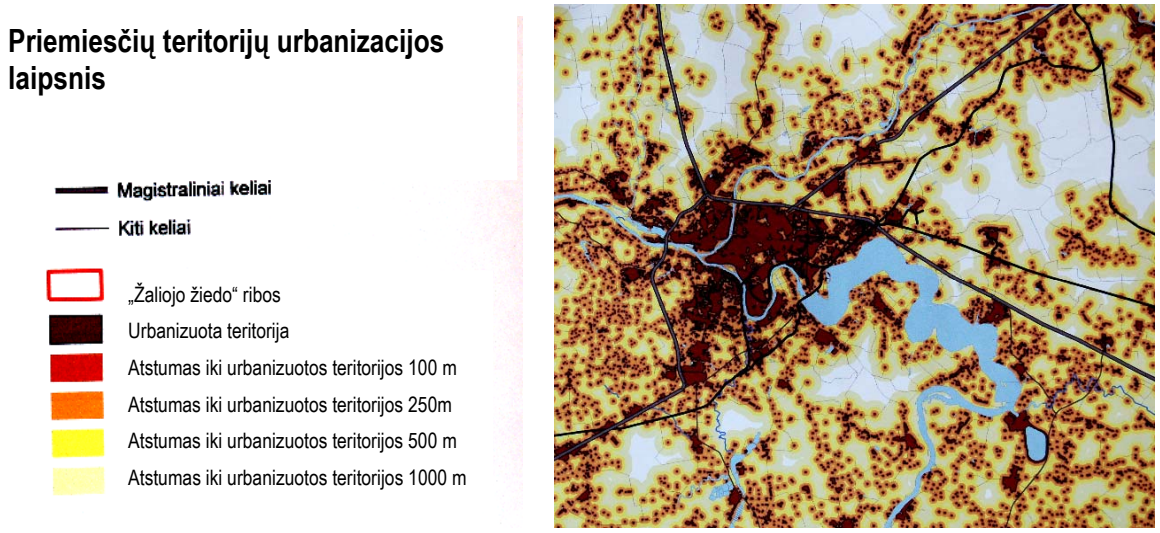

1.35 pav. Vilniaus (viršuje) ir Kauno priemiesčių teritorijų ekstensyvus urbanizacijos laipsnis nėra teritorinių bendruomenių savikūros skatinimo veiksnys [14]

- mato keletą aspektų, kurie grėstų jų gyvenimo tipui;
- jaučiasi, jog turi būti padėti savo veiksmais bendruomenei;
- turi geresnių žinių apie situaciją arba problemą;
- jaučiasi grupėje patogiai.

[14] Remiantis Vilniaus m. BP iki 2025 m. esamos būklės analizės medžiaga (pagal M. Pakalnį). Iš Vilniaus m. savivaldybės administracijos MPD Bendrojo ir specialiojo planavimo skyriaus archyvo. Vilnius: 2005.

Dalis kaimo gyventojų, siekdami pigesnio pragyvenimo, tačiau didesnio nei kaime uždarbio, keliasi į priemiesčių teritorijas. Anot R. Dargio, „Gyvendami nedideliuose priemiesčių daugiabučiuose, kur yra palyginti nedaug kaimynų, žmonės priversti bendrauti tarpusavyje, tartis dėl bendrų dalykų. Formuojasi gyventojų bendruomenės, žmogus čia jau nebegali būti anonimas, jis priverstas elgtis pagal tam tikras bendruomenėje nusistovėjusias taisykles. Tai ugdo žmogų, skatina rūpintis bendros aplinkos tvarkymu, bendrauti“[15]. Ir kuo daugiau yra bendruomenių, tuo teritorinės bendruomenės jose pilietiškesnės (nes jos yra savo teritorijos šeimininkės, todėl bendruomenių veikla tikslingesnė), tuo darnesnis yra gyvenimas, tuo aktyvesnis ir miestas. Koordinuotesnė jų (polifunkcinių centrų) plėtra, savitesnė miesto urbanistinė struktūra glaudžiai susijusi su išorinių bei vidinių miesto socialinių funkcijų humanizavimu [44, 45].

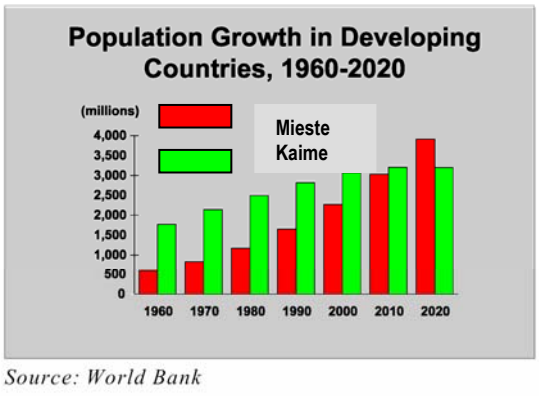

1.36 pav. Gyventojų skaičiaus didėjimo prognozės besivystančiose valstybėse kaime ir mieste (remiantis Pasaulio banko duomenimis)

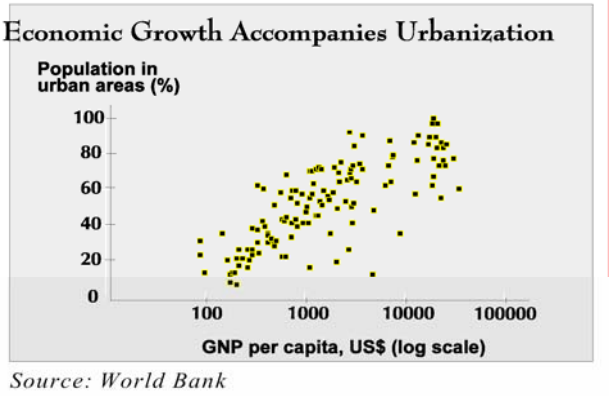

1.37 pav. Ekonomikos rodiklių augimo sąsajos su urbanizacijos procesu (remiantis Pasaulio banko duomenimis) [227]

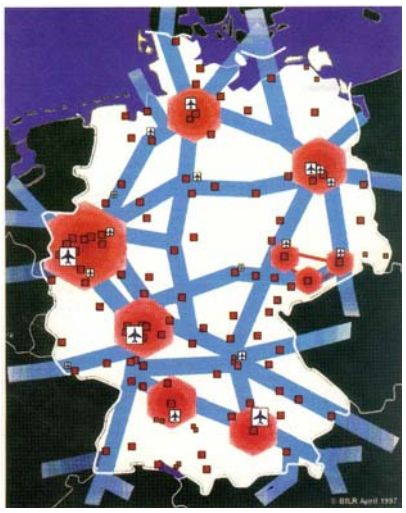

1.38 pav. Decentralizuota koncentracija (Vokietijos decentralizuotos koncentracijos plėtros modelis [201])

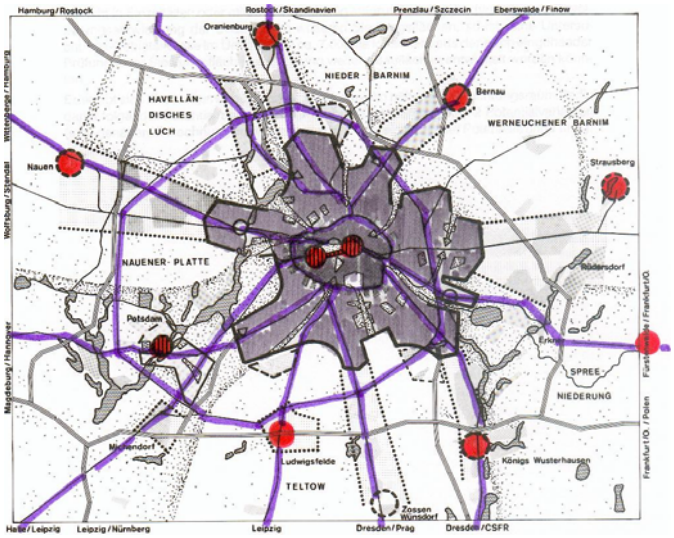

1.39 pav. Berlyno regiono decentralizuotas plėtros modelis [225]

[15] Pocienė, A. Santariškių gyvenvietė – žingsnis gyvenimo kokybės link. *Lietuvos rytas*, 2007 m. sausio 3 d., p. 3.

Tačiau labai svarbu, kad centrų turinys atitiktų darnios plėtros principus, bendruomenės gyvenimo kokybės augimo reikalavimus, t. y. juose būtų išvystyti socialinės bei inžinerinės infrastruktūros objektai, subalansuota darbo jėgos pasiūla ir poreikis, užtikrintas saugumas ir savivalda. Pavyzdžiui, Vilniuje, pagal 1998 m. bendrojo plano sprendinius fiksuoti keli polifunkciniai centrai (Senamiestis, N. Vilnia) (1.42 pav.). Kiti centrai su prekybos ir pramonės teritorijomis – prie Gariūnų, Ukmergės g. – neatitinka polifunkciškumo kriterijų. Aktyvioms bendruomenėms formuotis, darnai pocentryje užtikrinti būtina prielaida – miesto decentralizuota urbanistinė struktūra su centrų polifunkciškumu.

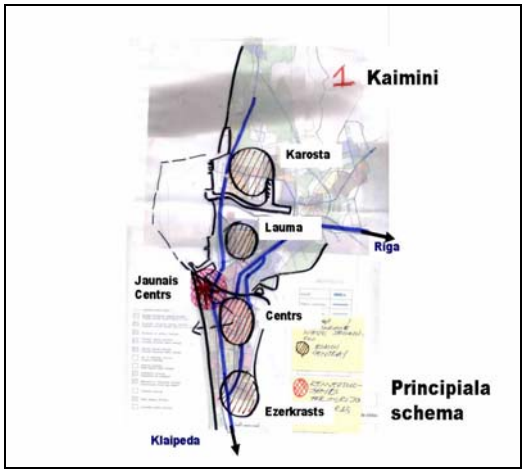

1.40 pav. *Liepaja* (Latvija) miesto kompozicinė schema (policentrinė urbanistinė struktūra) (Sudaryta autoriaus)

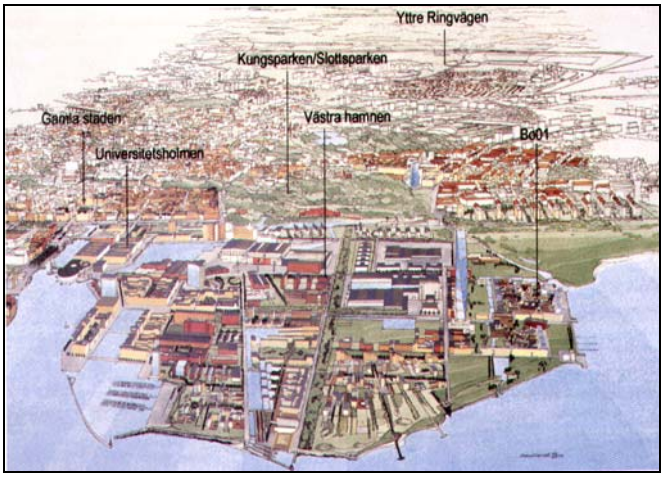

1.41 pav. Malmö (Švedija), miesto kompozicinė schema (policentrinė urbanistinė struktūra) [94]

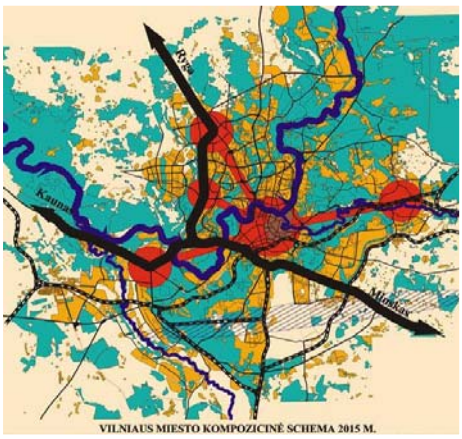

1.42 pav. Vilniaus miesto kompozicinė schema (policentrinė urbanistinė struktūra) [247]

1.43 pav. Vilniaus miesto kompozicinė schema (policentrinė urbanistinė struktūra). Remiantis Vilniaus m. BP iki 2025 m. medžiaga (rengėjas SĮ „Vilniaus planas“) (2006)

1.4. Žmogaus teisių evoliucija teorijoje ir praktikoje

Lietuvių liaudies meno, architektūros ir visuomenės sąveikos ištakų reikėtų ieškoti religijoje, gal, tiksliau, pasak M. Gimbutienės [145, p. 12], mitologijoje[16]. Mitinis ir istorinis Vilniaus miesto gimimas iš

[16] Lietuvių liaudies menas, architektūra darbe vertinami kaip neformalaus, tiesioginio visuomenės dalyvavimo, kuriant savą aplinką, išraiška. M. Gimbutienės teigimu [145], pirmykščio meno šaltinis buvo religija, o gal būtų tiksliau – mitologija.

tikrųjų sutampa su *lietuvių tautos ir valstybės gimimu*. Miesto įkūrimo metai laikomi 1323-ieji, o jo įkūrėju Didysis kunigaikštis Gediminas. Tai istorija, bet svarbiausia – sąveika, neformalus, natūraliai susiformavęs reiškinys, atsispindintis tautos kultūros raidoje, žmogaus teisių formuojant savo gyvenamąją aplinką evoliucijoje. Gediminas, pasistatydinęs pilį, apibrėžė miesto ribas, pradžioje neformalias (NfRT), ir įrengė vietą vyriausiųjų dievų kultui. Jo miestas tampa tautos vienybės, laisvės ir dievų šlovės simboliu.

XV–XVI a. Vilnius jau buvo didelis miestas su beveik 20 000 gyventojų. Vilniaus seimo 1563 m. priimta privilegija (1.4 lentelė) (ją pasirašė ir vyskupai) dėl kulto laisvės visiems tikėjimams liudija apie žmogaus teisių supratimo būtinumą. Ji taip pat lėmė architektūros ir visuomenės ir visuomenės grupių tarpusavio sąveikos raidą. Tolesnė visuomenės narių teisių evoliucija ilgainiui užtikrino demokratinių principų miestų architektūros formavimo procese vystymąsi.

XVI–XVII a. karai, 1569 m. Lietuvos ir Lenkijos valstybių unija sustiprino vakarietišką Lietuvos integraciją. Aktyvus bajorijos ir miestiečių dalyvavimas Abiejų Tautų Respublikos politikoje, ją reformuojant, modernizuojant neišgelbėjo nuo jos padalijimo 1795 m. 123 m. okupacijos laikotarpis subrandino naują elitą – socialinį sluoksnį iš valstietijos, LDK laikotarpiu nedalyvavusios politiniame gyvenime. Tokiame fone brendo įvairūs sąjūdžiai, siekę atgauti kultūrą, kalbą, išlaikyti valstybingumo simbolius [164]. 1918 m. lietuvių tautos valia buvo atkurtas Lietuvos valstybingumas. Per 22 metus sukurtas esminis demokratinės valstybės teisinis pagrindas. Lietuva sovietmečio okupacijos laikotarpiu XX a. antrojoje pusėje politiškai ir kultūriškai jau buvo tapatinama su Sovietų Sąjunga.

Šiuolaikinės demokratijos sąlygomis žmogaus teisių evoliuciją architektūros ir visuomenės sąveikos kontekste tikslinga sieti su Konstitucijoje apibrėžtomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, su Europos Sąjungos direktyvų, Europos urbanistikos chartijos ir kt. teisės aktų reikalavimais. Jų fone galutinai susiformavo darnaus vystymosi paradigma, kuri 1992 metais Rio de Žaneire vykusioje pasaulinėje Jungtinių Tautų aplinkos ir vystymo konferencijoje aukščiausiu lygiu įteisinta kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija.

Remiantis Jungtinių Tautų Organizacijos generalinės asamblėjos 2001-08-16 rezoliucija *(A/RES/S-25/7/Rev. 1)* [278], Pasaulio, Europos šalys pasiryžusios įgyvendinti 1996 m. Stambulo deklaracijos *(Habitat II)*, Europos urbanistikos chartijos [239] pagrindines nuostatas dėl darnios gyvenviečių plėtros, moksliškai pagrįstos teritorijų urbanistinės raidos procesų, visuomenei dalyvaujant formavimo procesuose, grindžiamuose lygiavertės reikšmės aspektų (gamtinės aplinkos, ekonomikos ir socialinių [2, 3, 19, 22, 27, 64, 143, 225]) tarpusavio darna.

1.4 lentelė. Demokratėjimo procesų Lietuvoje raidos analizės apibendrinimas

Lietuvos valstybingumo raidos etapas	**Laikotarpis**	**Laikotarpio apibūdinimas**	**Teisinė aplinka** (priimti teisės aktai turėję įtakos valstybės demokratiškumo tendencijų raidai ir Nf visuomenės veikimui)	**Priimto dokumento reikšmė, dokumento tezės** (dėl laisvių ir teisių)	**Visuomenės ir architektūros sąsajų pobūdis – NfV, dalyvavimo formuojant miesto architektūrą tendencijų kontekste**	**Pastabos**
I.	**Priešistorė Iki XIII a.**	**Laikotarpis iki Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės**			Neformalus, savaiminis. Vyrauja geografiniai NfV veiksniai, turintys įtakos savaiminiams urbanistiniams vienetams, kaimams, pilims, papilių gyvenvietėms (pvz., Gedimino kalno vakarinėje papėdėje Vilniuje [248]) atsirasti	
II.	**XIII a.–1795 m.**	**Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpis** Ankstyvasis feodalinių santykių periodas – XIII a. Centralizuotos, Mindaugo, Vytenio, Gedimino, Algirdo, Vytauto, (LDK) valdomos, valstybės laikotarpis	Lietuvos valdovas, dinastija ir pagoniška lietuviškoji visuomenė 1386–1387 m. priėmė katalikų krikštą 1569 m. Lietuvos ir Lenkijos valstybių unija		**Visuomenės susisluoksniavimo laikotarpis.** Atsirado privilegijuotas žemvaldžių bajorų luomas (nuo 1387 m. po Lietuvos krikšto), katalikų dvasininkijos sluoksnis. Kiekvieno miesto miestiečių bendruomenė gaudavo atskirą savivaldos teisių privilegiją. Po 1557 m. valstiečius galima buvo vadinti luomu, tačiau po Valakų reformos valstiečiai paversti nelaisvais baudžiauninkais, atsirado socialinė neperžengiama riba tarp bajoro ir valstiečio. Plito ir įsigalėjo alodas (odalinis) – individuali paveldima žemės valda [111], ėmė rastis stambi žemės nuosavybė. Kunigaikščiai turi po vieną ar kelis kaimus ir neformaliai veikia jų raidą [9]. **Plačiąja prasme** buvo juntamas: Rusios stačiatikiškasis NfV, *Lietuvos pagoniškasis* – gyvenvietės prie pilių ir piliakalnių, vyraujant gamtiniams, susijusiems su gynyba, veiksniams. *V. Europos krikščioniškasis* – NfV pajūrio, *Kalavijuočių užgrobtoje zonoje, plito vakarietiška – pagal reguliaraus plano schemą miestų planavimo sistema* [158]. **Siaurąja prasme** neformaliu (savaiminiu) būdu vystėsi miestai, formavosi priemiesčiai. Dėl NfV veiksnių (gamtinių, susiekimo traktų, gynybinių objektų) įtakos susikūrė miestų ir miestelių išsidėstymo sistema. Vyravo neformalios (savaiminės) – planingos urbanistinės raidos, dalyvaujant naudotojams ir profesionaliems planuotojams ir architektams, samplaika [158, 248]	Europai pasidalijus į du didelius regionus (NfRT. – J. J.) – Vakarų bei Vidurio ir Rytų – pastarajai priklausė ir LDK, kurios raidą lėmė žemės ūkio produkcijos išvežimas į industrine tampančią V. Europą. Todėl miestų plėtra nebuvo aktyvi [29]. Kadangi miestiečių luomui nepriklausė nesavivaldžių miestų ir miestelių (o tokių buvo dauguma) gyventojai, jų įtaka urbanistinei-architektūrinei raidai buvo Nf pobūdžio [196]. *Kadangi šiuo laikotarpiu kaime gyveno dauguma valstybės gyventojų, iš esmės veikė vietos tradicijų NfV veiksnys*

II.I	XIII a.–1557 m.	Laikotarpis iki Ž. Augusto paskelbtos žemės Valakų reformos	1387 02 17 privilegija 1387 02 20 privilegija 1387 03 22 Vilniui suteikta Magdeburgo teisė 1432 09 27 Žygimanto Kęstutaičio privilegija 1468 m. Kazimiero teisynas 1447 m. Kazimiero privilegija	Įtvirtintas katalikų bažnyčios, kaip valstybės bažnyčios, statusas Vilniaus *miestiečiams* suteikta savivalda Išsiplėtė miestiečių savivalda Daugiausia dėmesio skirta privačios turto nuosavybės apsaugai Iš dalies išdėstytos bajorų teisės. Padėjo ekonominio bajorų savarankiškumo teisinius pagrindus	Formalizuotas Nf religinis veiksnys Privilegija bajorams, priėmusiems Romos katalikų tikėjimą Kazimiero privilegijos užfiksavo laipsnišką didžiojo kunigaikščio galių perleidimą *(asocijuotai)* Ponų tarybos kunigaikščio patariamajai organizacijai, t. y. valstybės valdyme Nf didikų veikimas pamažu formalizavosi, jiems tampant faktine LDK vyriausybe [111]	
			1492 m. Aleksandro privilegija	Privilegija tapo bajorų viršūnės – didikų politinės hegemonijos valstybėje teisiniu pagrindu [111]		
			1529 09 29–1-asis Lietuvos statutas	Trijuose statutuose išdėstytos pagrindinės bajorų teisės. Nurodoma, kad kunigaikštis paprastų žmonių neturi iškelti virš bajorų. Valstiečiai „pritvirtinti“ prie feodalų	V. Europos urbanistinių-architektūrinių tradicijų NfV buvo juntamas vykdant kunigaikščių užsakymus *(Vilniaus kunigaikščių rūmų statyboms 1520–1530 vadovavo italų kilmės architektai D. Cini, B. Berreci, F. Unšerftas, J. Breytfuss. Po 1610 m. gaisrų atstatymo darbams vadovavo olandas P. Nonhart* [248])	Formalizuoti santykiai visuomenėje suponavo teritorinių bendruomenių savikūros sąlygas

			1563 m. privilegija 1566 m. 2-asis Lietuvos statutas 1557 m. paskelbtas Valakų reformos įstatymas	Dokumentas dėl kulto laisvės visiems tikėjimams, pasirašytas ir vyskupų Daug dėmesio skirta turtiniams santykiams	Kunigaikštis Gediminas, perkėlęs suverenių dievų šventyklą į Vilnių, siunčia kvietimus į didžiuosius V. Europos miestus, kviesdamas pirklius bei amatininkus kurtis Lietuvoje, paminėdamas ir faktą apie tikintiesiems Vilniuje jau pastatytas dvi katalikų bažnyčias. Tai suponavo pagrindą privilegijai vėliau priimti Prasidėjo spartus ir planingas žemėvaldos ir žemės naudojimo pertvarkymas. Įsakymo vykdymas formalizavo apgyvendinimo sistemos ir susisiekimo tinklo plėtros modelius, pagal kuriuos buvo pertvarkytos anksčiau neformaliai (savaimingai) susiformavusios struktūros. Nf politinio-teisinio dokumento veikimas turėjo įtakos teritorijų urbanistinės struktūros savitumo susiformavimui ir išlaikymui iki XIX a. vidurio. Pagrindinis juridinis žemės valdymo vienetas – dvaras su jo palivarkais, apie kuriuos grupavosi gatviniai kaimai su jų žemėmis buvo siejami su tam dvarui visuomeninės sistemos padiktuotos struktūros kontekste būdingais specifiniais nuo tradicijų, įpročių, gamtinės aplinkos priklausančiais neformaliais visuomeniniais ryšiais. Sistemos: *rėžis → laukas → kaimas → palivarkas → dvaras*, NfV siejosi pirmiausia su dvaro interesais	
II.II	1557 m.–1795 m.	Laikotarpis iki III Žečpospolitos padalinimo, kai Lietuvą prisijungia Rusija	1588 m. 3-iasis Lietuvos statutas	Daug dėmesio skirta turtiniams santykiams, bajorų turtinėms teisėms ginti ir nustatyti. LDK statutas galiojo iki 1840 m. Jis formaliai apribojo lenkų skverbimąsi į LDK teritoriją	Lenkų kultūros elementai, architektūros stiliai skverbėsi neformaliai, tam darė įtaką pavieniai asmenys – darbų užsakovai	
III.	**1795 m.–1918 m.**	Carinės Rusijos okupacijos laikotarpis	1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija Statybos įstatymas	Konstitucija liko neįgyvendinta	Miestų statybą reguliuojantys teisės aktai su privačių statytojų teisėmis Rusijoje, kapitalistinio miesto formavimosi sąlygomis pradėjo veikti 1837–1879 m. [277], tačiau nei Vakarų Europoje, nei Rusijoje visuomenės dalyvavimo teisė formuojant miesto architektūrą nebuvo apibrėžtos. Miestų statybos *(градостроительство)* reguliavimas Rusijos teisėje buvo priskirtas valdžios kompetencijai. Vadovaujantis pirmaisiais miestų statybą reguliuojančiais įsakais (1718 m.) [272], buvo įsteigta Vyriausioji policmeisterio kanceliarija (*Главная Полицеймейстерская Канцелярия*)	

IV.	**1918 m.–1940 m.**	**Nepriklausomos Lietuvos laikotarpis** [256–261, 321]	1918 m. spalio 21 d. priimta Lietuvos Konstitucija			Neformalus Politinis-teisinis veiksnys atspindėdamas tuometinį socioekonominį kontekstą formuojant architektūros politiką veikė siekiant mažinti lenkiškojo sluoksnio ekonominę galią. Naikinant dvarų sistemą, o kartu ir jų architektūrą *nuo 1919 m. iki 1940 m. lenkų valdomų dvarų valdos sumažėjo apie 15 kartų, dvarų žemės lyginamasis svoris – nuo 26 iki 1,5 %* [36, p. 86]
			1918 m. lapkričio 2 d. Valstybės Taryba priėmė Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius	Konstitucijoje buvo įrašytos pagrindinės piliečių teisės ir laisvės, paskelbta visų lygybė prieš įstatymus, luomų privilegijų panaikinimas, asmens, buto ir nuosavybės neliečiamybė, tikėjimo, spaudos, **žodžio, susirinkimų, draugijų laisvės**		
			1919 m. balandžio 4 d. Valstybės Taryba priėmė naujus Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius			
			1920 m. birželio 10 d. Steigiamasis Seimas priėmė Laikinąją Valstybės Konstituciją	**Paskelbta, kad Lietuva esanti demokratinė respublika**		
			1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamasis Seimas priėmė pirmąją nuolatinę Lietuvos Respublikos Konstituciją	**Ji orientavosi į demokratinę valdžios santvarką, teisinę valstybę, visuotinę lygybę, tvirtos laisvės garantijas**		
			1928 m. gegužės 15 d. Respublikos prezidentas A. Smetona priėmė naują Lietuvos Valstybės Konstituciją	**Vienas pirmųjų Europoje konstitucinių aktų, pasukusių nuo demokratijos į autoritarizmą** [269]		
			1938 m. vasario 11 d. (isigaliojo 1938 m. gegužės 12 d.) ketvirtasis Seimas priėmė naują Lietuvos Konstituciją	Atvirai įtvirtinta autoritarinė (diktatūrinio) valdymo forma		

V.	**1940 m.–1990 m.**	**Sovietinės okupacijos laikotarpis**	1940 m. rugpjūčio 25 d. priimta LTSR Konstitucija	1940 m. rugpjūčio 1 d. Liaudies Seimas paskelbė Deklaraciją, pagal kurią žemė tapo visos liaudies. Deklaracijoje nustatyta didžiausia norma vienam ūkiui – 30 ha	Pirmajame (1948 m.) Respublikos kolūkiečių suvažiavime LKP parėmė valstiečių „norą" kolektyvizuotis ir „palikti" vienkiemius Kaime, žmogaus ūkinės veiklos nulemtas NfV keitėsi, keičiantis socialinėms bei ekonominėms tos visuomeninės santvarkos veiklos aplinkybėms. Bendra naujos agrarinės struktūros formavimosi tendencija – stambėti, formuojantis tarpūkinių centrų, centrinių, pagalbinių bei neplėstinų gyvenviečių ir susisiekimo tarp jų tinklui	Lemiamas žodis architektūroje priklausė sovietinės <u>administracinės sistemos biurokratijai</u>, kuriai priklausė ir stropiai tarnavo jos parinkti specialistai. Sėkmingai buvo taikomas komandinės-baudžiamosios valdymo sistemos metodas: savo norą, nuomonę pvz., LKP pirmasis sekretorius galėjo laikyti liaudies nuomone.
			1957 m. birželio mėn. buvo priimtas Ministrų Tarybos nutarimas „Dėl priemonių kolūkinių gyvenviečių projektavimui pagerinti" 1966 m. sausio 4 d. TSRS Ministrų Tarybos nutarimas „Dėl vienkiemių gyventojų persikėlimo iš melioruojamų žemių į gyvenvietes" [75] 1968 m. gruodžio mėn. LKP CK ir Ministrų Taryba paskelbė nutarimą „Dėl priemonių, susijusių su gyventojų kėlimusi iš vienkiemių į gyvenvietes" LKP ir Ministrų Tarybos 1969 m. nutarimas „Dėl kaimo statybos sutvarkymo" [186] Žemės ūkio ministerijos parengta kaimo gyvenviečių suplanavimo <u>projektų svarstymo ir tvirtinimo tvarka</u>	Numatytas gyvenviečių planavimo etapiškumas, projekto etalono parengimas, rengimo, derinimo ir tvirtinimo tvarka, terminai. **<u>Rajonų vykdomieji komitetai privalėjo užtikrinti platų projektų svarstymą kolūkiečių susirinkimuose</u>** [240] Paskutinis komandinio vadovavimo nurodant griauti vienkiemius aktas Nuo to laiko turėjo būti skiriama ypač daug dėmesio gyvenviečių suplanavimui ir statymo projektų rengimui		

				Formalizuojamas projektų, nieko bendra neturinčių su demokratiniais pagrindais, aprobavimas. Svarstymai kolūkių, t. ū. valdybose ar įmonių direkcijose, vėliau tarpžinybinėse komisijose (dabartinių kompleksinių derinimo nuolatinių komisijų prototipai) prie rajonų vykdomųjų komitetų. Suderinus su Valstybiniu statybos reikalų komitetu tvirtino rajonų vykdomieji komitetai		
			1977 m. priėmus SSRS Konstituciją, 1978 m. balandžio 20 d. LSRS AT paskelbė naują Konstituciją	SSRS Konstitucija – imperinio tipo dokumentas, t. y. centro teisė viršesnė už krašto teisę		
VI. **VI.I**	**Nuo 1990 m. kovo 11 d.**	Laikotarpis po nepriklausomybės atkūrimo	Su pakeitimais atnaujintas 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimas			
			Paskelbiamas 1938 m. Lietuvos Konstitucijos galiojimo sustabdymas ir LR Laikinojo Pagrindinio Įstatymo įsigaliojimas			

			Respublikos piliečiai 1992 m. spalio 25 d. priėmė Konstituciją referendume (Lietuvos Respublikos Konstitucija (*Žin.,* 1992, Nr. 33-1014)) [129].	Priimtas teiginys: **Lietuva yra nepriklausoma demokratinė respublika** „Teisė laisvai jungtis arba nesijungti į asociacijas yra laikoma viena iš svarbiausių žmogaus teisių, todėl ji įtvirtinta praktiškai kiekvienos demokratinės valstybės konstitucijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje, kuriai 1992 metų spalio mėnesį vieningai pritarė piliečių referendumas, kviečiama kurti **„atvirą, teisinę, pilietinę visuomenę“.** Jos 35 straipsnis nustato esminę kiekvieno žmogaus teisę: „Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai“ [129]		
VI.II	2004 m. gegužės 1 d.	Laikotarpis tapus ES nare				

1.5. Pirmojo skyriaus išvados

Išanalizavęs architektūros ir visuomenės sąveiką miestų architektūros evoliucijos pasaulyje ir Lietuvoje raidos kontekste, autorius pastebi, kad reiškinio raidą lėmė šie pagrindiniai veiksniai:

1. Politiniai-teisiniai:

- Visuomenės dalyvavimą formuojant miestų architektūrą lėmė demokratinių procesų raida, kurių nuostatos įtvirtintos daugelio valstybių teisės aktuose. Visuomenės ir miestų architektūros formavimo politikos santykio demokratiškumo pagrindai Lietuvoje apibrėžti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje;

- Akcentuojant architektūros ir visuomenės sąveikos svarbą, visuomenės dalyvavimo faktas– esminė šios sąveikos sudedamoji demokratinės visuomenės raidos kontekste.

2. Ekonominiai-geografiniai:

- Lietuvos teritorijoje, keičiantis politinėms-ekonominėms formacijoms, išskirtini šeši žemės reformavimo istoriniai tarpsniai. Reformos lėmė Nf veikimo įtakos miestų architektūrai mastą, nuo kurio priklausė šalies visuomenės diferenciacija, urbanizacijos procesų raidos regionuose savitumai, miestų architektūros formavimo kultūra, ekonomikos augimas, pilietiškumas dalyvaujant miestų architektūros formavimo ir valdymo procesuose;

- Formalus naujų miestų skirtingais istoriniais laikotarpiais statybų vietų nustatymo reguliavimas Lietuvos teritorijoje pastebimas po Valakų reformos. Formalus subjektų neformalios įtakos vienas kito atžvilgiu reguliavimas vyko nustatant atstumus tarp jų. Konkurencinius atstumus padiktavo pirmiausia ekonominiai kriterijai. Šiandienos terminologija kalbant, buvo įteisintos neformalios įtakų zonos prieurbanistinėse, apyrubių teritorijose apibrėžiant priemiesčių teritorijas, kuriose negalėjo kurtis panašaus lygmens urbanistiniai dariniai. Sukurtas atstumo tarp urbanistinių darinių reguliavimo mechanizmas padėjo decentralizuotos urbanistinės struktūros vystymosi pagrindus;

- Urbanistinio centro su teritorine bendruomene, konkurencingumui, Nf veikimo veiksniams veikiant, didinti ypač svarbūs yra geografinė-gamtinė padėtis, infrastruktūros objektų: jūrų kelių, sausumos kelių transporto koridorių sankirtose ir kt., išsidėstymas.

3. Žinių vadybos:

- Aktyvių bendruomenių savikūra, o kartu ir miestų architektūros formavimas efektyvesni plėtojant pilietinę visuomenę žinių pagrindu;

- Žinių valdymas – tai žinių ir jų procesų organizacijoje visumos valdymas, siekiant įvairių žinių, valdymo veiklų bei žinių tipų integracijos. Miestų plėtros stebėsena, perspektyvos modeliavimas įmanomas tinkamai valdant žinias;

- Informacinė visuomenė sudaro sąlygas operatyviai cirkuliuoti žinioms panaudojant ITT, mažindama joje įtampą, formuojant miesto architektūros plėtros politiką;
- Miestų plėtrai įtakos turi neformalių organizacijų turimos žinios ir formalūs valstybės institucijų sprendimai. Dėl skirtingo požiūrio į visumą ir NfV veiksnių (meninio skonio, reglamentavimo, ekonominės bei socialinės aplinkos ir kt.) atsiranda skirtingų vertinimų (tai ypač charakteringa urbanistikai, architektūrai, kai kalbama apie miestą), kyla konfliktų ir įtampa tarp bendruomenės interesų grupių – gyventojų ir valdžios, visuomenės veikėjų ir ekspertų ir kt. Tampa akivaizdu, kad NfV veiksnių grupių sąveikos procesai turėtų būti valdomi pasitelkiant žinias. Šiuos procesus valdyti padėtų visuomenės transformavimas į žinių visuomenės tipą;
- Formuojant neformalių organizacijų žinias, vienas iš sunkiausių uždavinių – padėti atsiriboti nuo perteklinės ar nereikalingos informacijos, kadangi vienas iš pirmųjų žinių vadybos žingsnių organizacijoje – ne tik suprasti reikalingą, bet ir atmesti nereikalingą informaciją;
- Tinkamas žinių vadybos principų taikymas, remiantis autoriaus atliktais rezultatais, sudaro sąlygas formuoti bei valdyti neformalių organizacijų veiklą, sistemingai derinant bendrąją valdymo ir informacijos valdymo politiką;

Siekiant optimaliai valdyti neformalias organizacijas formuojant miestų architektūrą, reikia išmokti optimaliai pateikti informaciją bei žinias, kurios keičia visuomenės supratimą ir elgseną.

2 SKYRIUS. Šiuolaikinių visuomenės veikimo principų teisinės ir politinės prielaidos

2.1. Miestų architektūros formavimo dalyviai

Pagal juridinių asmenų veiklą civilinių teisių santykius, miestų architektūros formavimo dalyviai Lietuvoje formaliai, kaip ūkio subjektai, klasifikuojami į fizinius ir juridinius asmenis (2.1 lentelė). Todėl architektūros ir visuomenės sąveikos požiūriu tenka vertinti šį veiksnį kaip pradinę analizės sąlygą. Taigi juridiniai asmenys gali būti viešieji ar privatieji [123]:

a) viešieji – valstybės ar savivaldybės, jų institucijos ar asmenys, nesiekiantys naudos sau, t. y. tenkinantys viešuosius interesus;

b) privačiųjų asmenų tikslas – tenkinti privačius interesus.

Jie gali vienytis į visuomenines organizacijas ar būti pavienių asmenų, neformalių neasocijuotų asmenų ar asocijuotų nevyriausybinių organizacijų (NVO) visuma (NfAV). Pastarosios yra aktyviausios miestų architektūros formavimo procesų dalyvės.

Organizacijos neformaliomis, nevyriausybinėmis, visuomeninėmis vadinamos pabrėžiant, kad jų kūrimasis yra ne valdžios iniciatyvos rezultatas, o savanoriška veikla, kad jos įsteigtos laisva žmonių valia, kad žmonės į tokias organizacijas jungiasi vedami bendrų interesų, o jų veikla dažnai yra neformalaus pobūdžio.

2.1 lentelė. Formali, teisės aktais reglamentuota juridinių asmenų klasifikacija nenumato teritorinių bendruomenių teisinio apibrėžimo [229]

Privatieji juridiniai asmenys:	Viešieji juridiniai asmenys:
- advokatų profesinės bendrijos; - akcinės bendrovės; - Europos ekonominių interesų grupės; - individualios (personalinės) įmonės; - komanditinės (pasitikėjimo) ūkinės bendrijos; - kooperatinės bendrovės (kooperatyvai); - kredito unijos ir kitos kredito įstaigos; - tikrosios ūkinės bendrijos; - uždarosios akcinės bendrovės; - žemės ūkio bendrovės.	- asociacijos (bei visuomeninės organizacijos, veikiančios pagal LR asociacijų įstatymą); - daugiabučių namų savininkų bendrijos; - garažų statybos ir eksploatavimo bendrijos; - gyvenamųjų namų statybos bendrijos; - labdaros ir paramos fondai; - politinės partijos ir politinės organizacijos; - profesinės sąjungos ir jų susivienijimai; - savivaldybių biudžetinės įstaigos; - savivaldybių įmonės; - sodininkų bendrijos; - religinės bendruomenės ir bendrijos (tradicinės Lietuvos religinės bendruomenės, bendrijos ir centrai, jų tos pačios religijos tikslams įgyvendinti įsteigti juridiniai asmenys, kitos religinės bendruomenės, bendrijos ir centrai, jų tos pačios religijos tikslams įgyvendinti įsteigti juridiniai asmenys); - valstybės biudžetinės įstaigos; valstybės įmonės; - viešosios įstaigos.

Apie tai, kad „visos bendruomenės, didesnės už pirmykščius kaimus, kur visi gyventojai vos ne kasdien susiduria akis į akį, yra įsivaizduojamos“, rašo *B. Anderson* [5]. „Bendruomenes reikia skirti ne pagal, tai, jos dirbtinės (formalios. – J. J.) ar tikros (neformalios. – J. J.), bet pagal tai, kaip jos įsivaizduojamos“. Šios paradigmos nuostatomis, jas papildžius, iš dalies galima būtų grįsti šiandienos bendruomenių savikūros priežastingumą. Bendruomenės, kurioms pirmoje vietoje svarbus problemos sprendimas (pvz., nepageidaujamos statybos po langais bendruomenės veikimo teritorijoje), o ne asmeninis narių pažinimas, su kuria jie save tapatina, yra tikslinės. Į netikslinių bendruomenių veiklą nariai gali būti įtraukti aplinkybių. Tačiau dėl sprendžiamos problemos inicijuota bendruomenė (vadybiniu požiūriu – organizacija) stipri horizontaliais ryšiais, konsoliduota bendro tikslo siekimo. Kadangi sąvoka „bendruomenė“ yra labai plati (2.2 lentelė), darbe svarbiausi teritoriniai ir komunikaciniai aspektai. Nes, gilinantis į sąvokų „komunikacija“ ir „bendruomenė“ lingvistinę žodžių kilmę, matyti, kad, viena vertus, abi sąvokos kilusios iš lotyniško *communis* (bendras) ar *communicatio* (sudaryti bendruomenę arba bendrumą, bendravimas, keitimasis patyrimu, mintimis, išgyvenimais), tačiau reiškia ne tą patį – juk galima bendrauti nepriklausant vienai bendruomenei. Todėl miestų architektūros formavimo požiūriu tikslinės, veikiančios konkrečioje teritorijoje bendruomenės yra svarbiausios. Kalbant apie gyventojų paskatas dalyvauti bendruomenių gyvenime, anot amerikiečių mokslininko J. B. Cook [32], „<…> *gyventojų dalyvavimas gali sėkmingiau diegti programas, planavimo dokumentus, organizuoti veiksmus siekiant lyderystės. Savanoriškas dalyvavimas mažina kainą, kurios gali prireikti asmeniškai siekiant tikslų. Be bendruomenių pagalbos dauguma puikių projektų rezultatų niekada nebūtų pasiekta“*.

Teoriniu požiūriu organizacijai, kaip organizacinei sistemai, pasak N. Paliulio ir kt., būtini šie reikalavimai:

- narių skaičius – daugiau nei du, kurie priskirtų save šiai grupei;
- turėti tikslą (interesą. – J. J.), kurio siekia visi grupės nariai;
- grupės narių sąmoningumas siekiant tikslo.

Pastebėta, kad NfAV būdingi ne tik visi šie kriterijai, bet ir neformalaus lyderio turėjimas, tačiau NfVA spontaniškumas ir ilgalaikių tikslų neturėjimas, pasak N. Paliulio, apsunkina jų formalizavimosi procesą: „<…>*veiklos ir santykių formalizavimas yra viena pagrindinių klasikinės vadybos teorijos nuostatų. Žmogiškųjų santykių vadybos teorija kritikuoja klasikus, nes jie neįvertina žmogaus ypatybių ir charakterio, o vertina tik fizinius sugebėjimus. Klasikinis požiūris iš esmės yra pagrįstas mechaniniu modeliu, koncentruojant dėmesį į formalias struktūras, o tai trukdo suprasti struktūrų veiklos mechanizmą. Žmogiškųjų santykių vadybos teorija daugiausia dėmesio skiria žmogui kaip pagrindiniam organizacijos elementui ir nagrinėja individualios motyvacijos ir grupinio elgesio, darbo grupių elgesio, vadovo lyderiavimo, elgesio tarp grupių sritis“* [228, p. 33].

2.2 lentelė. Miestų architektūros politikos formavimo dalyviai

Subjektas – fizinis asmuo (pilietis) arba juridinis asmuo (įstaiga, įmonė, organizacija), kuriam teisės normos leidžia turėti teisių ir prisiimti pareigų. **Juridinis asmuo** – pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teisių bei pareigų, būti ieškovu ar atsakove teisme [123, p. 46].	**Asmuo** – žmogus kaip atskiras individas [122, p. 171] **Žmogus-individas** – gyva, mąstanti, visuomeninė būtybė (*Homo*) [122, p. 962]	**Pilietis** – valstybės, kaip suverenios žmonių bendrijos, visateisis narys [269, p. 671]. Asmuo, turintis pilietybę (pareigas ir teises) [122, p. 555]	**Gentis** – pirmykštėje visuomenėje – bendruomenė, susijusi giminystės, papročių, ūkinio, kalbos ryšiais bei teritorija [122, p. 42]
Liaudis – paprasti darbo žmonės, valstiečiai. Visi kurios nors šalies gyventojai [122, p. 363]	**Visuomenė** – pati bendriausia sąvoka, reiškianti **didelę žmonių bendriją bei ją sudarančių socialinių grupių visumą**. Visuomenę sudaro ekonominė, socialinė, kultūrinė, politinė ir kt. sistemos [269, p. 697]. **Visuomenė** – istoriškai susidariusi visuma žmonių, kuriuos jungia gamybiniai santykiai [122, p. 941]. **Visuomenė** – vienas ar daugiau fizinių ar juridinių asmenų, taip pat jų asociacijos arba grupės [116]	**Bendruomenė** [122, p. 79] – **gamybiniais ir kitais santykiais susijęs kolektyvas**: kaimo ar miesto bendruomenė, gentinė bendruomenė, religinė bendruomenė – juridinis asmuo [121, p. 47], pasaulio bendruomenė, politinė bendruomenė [269, p. 697], [142], teritorinė bendruomenė (*community*) – grupė žmonių, sujungtų bendra teritorija, gyvenimo būdu, interesais, bendrais veiksmais [230, p. 232] ir pan. **Bendruomenė** – atitinkamoje teritorijoje nuolat gyvenantys žmonės, susieti bendrais viešaisiais poreikiais ir interesais [122, p. 79], [126]	**Grupė** – visuma asmenų, kuriuos jungia bendri interesai, reikalai ir kt. [122, p. 191]
Nacija – žmonių bendrija, susidariusi jų istorijos, kultūros, kalbos ir teritorijos bendrumo pagrindu, tauta [122, p. 412]	**Interesų grupės** – suinteresuota visuomenė, kuriai daro įtaką arba gali daryti įtaką TPD sprendiniai ar kuri yra suinteresuota sprendinių įgyvendinimu [116].	**Asocijuotos bendruomenės** – struktūrizuotos juridinių asmenų grupės savanoriški formalūs susivienijimai	**Įtakos grupės** – suinteresuota visuomenė, kuriai ne tik daro įtaką arba gali daryti įtaką TPD sprendiniai ar kuri yra suinteresuota sprendinių įgyvendinimu, bet ir ji gali daryti įtaką sprendinių kokybei, o kartu ir miesto architektūros formavimui
Autoriaus išvestinės miesto architektūros formavimo dalyvių sąvokos. – J. J.	**Neformalios asmenų grupės** – neformali pavienių asmenų (fizinių ar juridinių. – J. J.) visuma (**NfAV**)	**Visuomeninės teritorinės bendruomenės** – juridiniai ir fiziniai asmenys, *NVO*, *NfAV,* asociacijos, bendrijos, bendruomenės (3 pav.) veikiančios savo būsto (gyvena, nuomoja ir kt.) ar buveinės (juridinio asmens veiklos vieta) vietoje ir turinčios interesą formuoti teritorijos architektūrą	**Bendruomeninė valdžia (politinė)** – rinkta visuotiniuose rinkimuose ir įgaliota atstovauti teritorinei bendruomenei

Miesto architektūros formavimo požiūriu abiejų teorijų visuomeninių organizacijų – formalių ir neformalių – įtaka svarbi, nors jos turi skirtingus veikimo tikslus, uždavinius ir mastą. Todėl, kai tampa aktualu siekti ilgalaikių tikslų, NfAV struktūra formalizuojasi, organizacija tampa net tik interesų gynėja – ji daro įtaką procesams, t. y. tampa *įtakos grupe* (pvz., žaliųjų judėjimas). Pavienės, formalizuotos bendruomenių organizacijos, stiprindamos savo įtaką, asocijuojasi. Tuomet aktualus tampa ne tik horizontalus, bet ir vertikalus bendruomenės narių ryšys, asmeniniai narių santykiai. Jų veikimas tampa koordinuotesnis, nuolat veikiantis. Tačiau žmogiškųjų santykių teorija teikia pirmenybę organizacijoms su lankstesne struktūra, pvz., NVO geriau negu NVO grupės asociacija, nes pirmosios grupės geriau

įgyvendina narių siekius. Ši teorija teigia, kad „*elgesio pagrindas yra motyvacija*“ [228, p. 33], pvz., noras turėti gražesnę, sveikesnę aplinką, aiškesnius geresnio, saugesnio gyvenimo kriterijus ir pan. Reikia pabrėžti, kad darbe nagrinėjamos organizacijos objektyviai atviros tiek išorės, tiek vidaus, *statiniams ar dinaminiams veiksniams*, t. y. jos yra atviros ir tarpusavyje sąveikaujančios sistemos. Miesto architektūros formavimo dalyvius (neformalių asmenų grupės (*NfAV*), visuomenines organizacijas …), kaip tinkamą atsvarą valdžios institucijoms, autorius grupuoja pagal šiuos kriterijus:

- pagal teisinę padėtį;
- pagal įtakos mastą formuojant miesto architektūrą.

2.1.1. Klasifikacija pagal teisinę padėtį

Architektūros ir visuomenės sąveikos subjektai atsižvelgiant į teisinę padėtį, darbe tiriami aspektais, susijusiais su organizacijų organizavimosi forma, veiklos, skatinančios savanoriškai dalyvauti darant įtaką architektūrai, aktualumu, įtakos mastais ir kt.

a) Neformalių asmenų (fizinių ar juridinių) visuma (NfAV). Šio tipo bendruomenėms – būdinga trumpalaikė neformali veikla konkrečiose (vieno sklypo, paprastai iki 1 ha) teritorijose (2.1 pav.). Siekiant konkrečių rezultatų, tikslai orientuojami visos teritorinės bendruomenės, rodančios suinteresuotumą projekto rezultatu, narių naudai. Autoriaus su kitais tyrėjais atlikti Vilniaus miesto urbanistinio planavimo raidos tyrimai [307] patvirtina (2.1 pav.) tai, kad apie 63 % rengiamų projektų apima iki 1 ha planuojamų teritorijų, o 50 % atvejų planavimas vyksta pavieniuose sklypuose, t. y. kai nekilnojamojo turto savininkai suinteresuoti planavimo rezultatu.

NfAV – mažiausiai organizuotos, neturinčios ryškaus lyderio ar ilgalaikių tikslų. Joms būdinga spontaniška, aktyvi savikūra, ypač neskaidraus, neaiškaus ar nesuprantamo urbanistinio planavimo atvejais. Pvz., svarstant Vilniaus senamiesčio detaliojo plano sprendinius svarstymo su visuomene metu savaimingai susibūrė dešimties žmonių iniciatyvinė grupė, pasivadinusi komisija [252]. NfAV nėra orientuotos į savo teisinės padėties bei veiklos formalizavimą. Jų veikla dažnai nebūna ilgalaikė. Paprastai tai yra neformalizuotos, neasocijuotos visuomeninės organizacijos (teisiškai neapibrėžtos), taip pat pavienių asmenų grupės, kurių veiklai būdingas lokalių tikslų siekimas (tai ypač charakteringa teritorijų planavimo, nedidelių apimčių dokumentų rengimo procese, kurių rengimo priežastys yra ypač pragmatiškos). Todėl tokiu atveju, nesant teritorijų plėtros plano politikai tankinti užstatant laisvas miestų teritorijas turto savininkams tampa rimta kliūtimi gerinant savo gyvenimo kokybę ir miesto estetinį vaizdą (2.2 pav.). Šiuolaikinė praktika rodo, kad paprastai veikia *interesų grupės*, tiesiogiai suinteresuotos planavimo rezultatais (šios kategorijos NfAV grupės gali norėti, bet ne visada gali pajėgti daryti įtaką planavimo procesui. Tyrimų duomenimis, bendras NfAV, dalyvaujančių planavimo procese, skaičius sudaro apie 60–80 % bendro planuojamos teritorijos gyventojų skaičiaus).

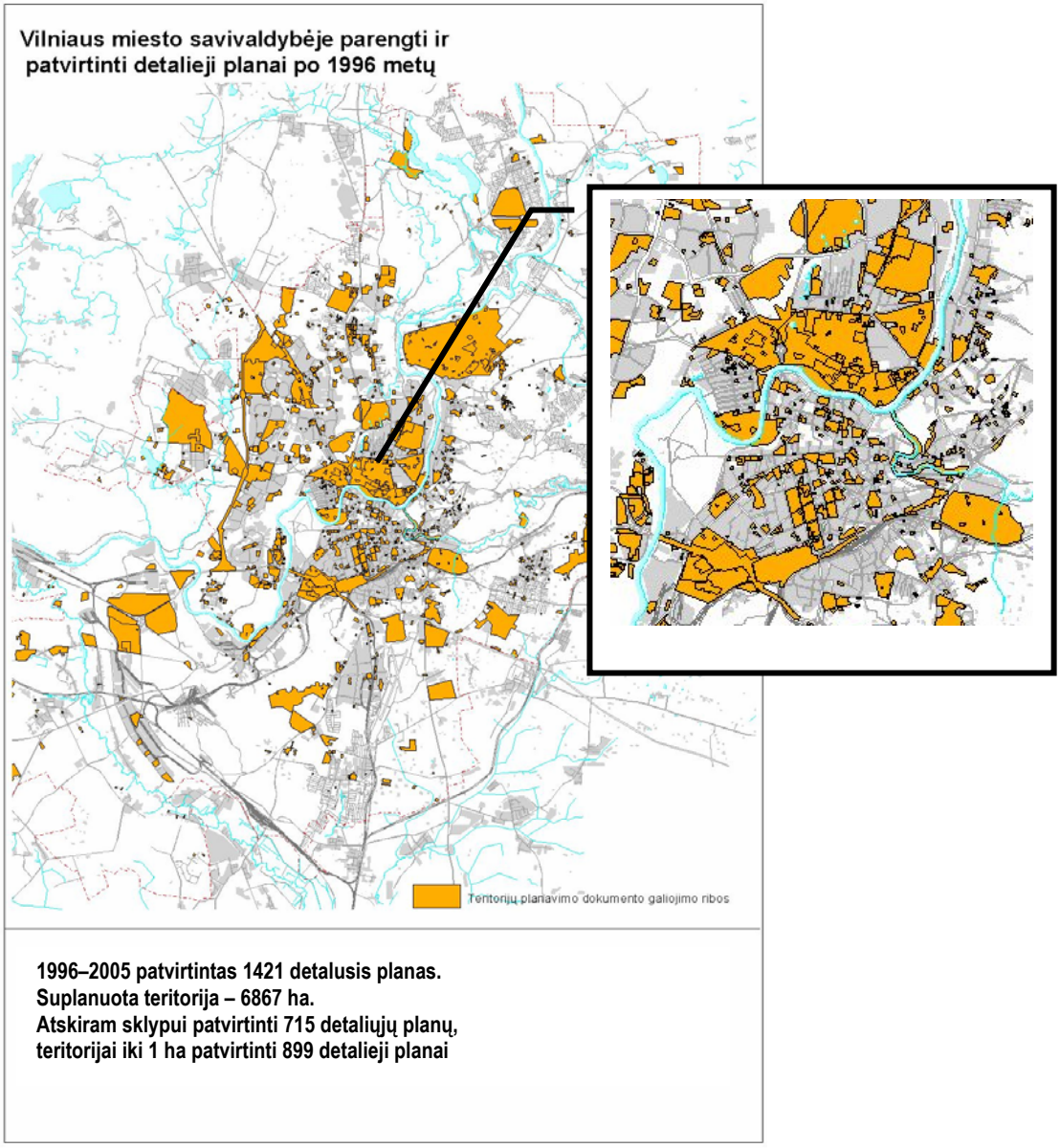

2.1 pav. Teritorijų planavimo raidos dinamika remiantis Vilniaus miesto savivaldybės administracijos MPD bendrojo ir specialiojo planavimo sk. duomenimis [307]

Tokių planavimo dokumentų rengimo tikslai – lokalūs, uždaviniai – tvarkomojo (savame sklype) pobūdžio, o rengiant projektus nesiekiama pritraukti papildomų investicijų, siekti pelno. Pasiekus planavimo tikslus ir pasibaigus planavimo procesui, NfAV ar pavienių subjektų veikla susilpnėja ir dažnai nutrūksta. Šiuo atveju apie 90 % planavimo dokumentų rengimo procesų vyksta be didesnių nesutarimų, o visuomenės ir aplinkos sąveika nėra antagonistinė. Remiantis įstatymų nuostatomis [132, 141] tai charakteringa nedidelių veiklos mastų planavimo dokumentų rengimui. Tokių dokumentų rengimo

procese NfAV dalyvavimas dažnai būna minimalus, vieno ar kelių subjektų interesai realizuojant planus patenkinami, todėl planuojamų veiklos programų teritorijoje realizavimas siekia apie 95 %.

2.2 pav. Sklypas M. Paco g. Nr. 11. Dėl jo detaliojo plano, nepaisant specialistų (LAS) pozityvių vertinimų, protestavo kaimyninių sklypų interesų grupės ir gyventojai (NfAV). Šios Nf veikiančios grupės dalyvavimo formuojant architektūrinę aplinką tikslas – sustabdyti kaimyninių sklypų (šabakštyno) užstatymą, kuris, pasak NfAV narių, gali pakenkti jų asmeniniams interesams, pabloginti „vaizdą“ pro langus[17]

Neretai NfAV asocijuojasi (pvz., aktyviausios Pilaitės, Grigiškių, Žvėryno, Senamiesčio, Balsių, Karoliniškių, Lazdynų, N. Vilnios bendruomenės Vilniuje, Kazokiškių bendruomenė Elektrėnų savivaldybėje, Lentvario miesto bendruomenė Trakų raj. ir kt.) ir, tęsdamos pradėtą veiklą, formalizuojasi. Jos tampa nevyriausybinėmis visuomeninėmis organizacijomis (NVO), pereidamos į kokybiškai aukštesnę organizavimosi formą. Neformalus jų veikimas ginant savo teises išsiplečia už teritorinės bendruomenės teritorijos ribų.

b) Nevyriausybinės visuomeninės organizacijos (NVO) – tai juridiniai asmenys (asociacijos, labdaros organizacijos, fondai, dauguma viešųjų įstaigų, ne pelno organizacijų ir kt. (2.1 lentelė), galintys ne tik daryti įtaką, bet ir pajėgiantys savo tikslus įgyvendinti. Pagal įtakos galimybes jos gali būti: įtakos grupės; interesų grupės (2.2 lentelė).

Ekonominiu-teisiniu požiūriu NVO būdingi požymiai [163]:

- juridinis asmuo;
- prigimtinė nepriklausomybė nuo valdžios ir valdymo institucijų;
- nepelno paskirstymo principas (gautas pelnas nėra paskirstomas tarp steigėjų, darbuotojų ar narių, o investuojamas į pagrindinę įstatuose numatytą veiklą);
- savivalda;
- savanoriškumas (laisvas narių įstojimas ir išstojimas);

[17] LAS architektūros ir urbanistikos ekspertų tarybos archyvo medžiaga. Vilnius, 2002.

- veikla visuomenės labui.

Lietuvos NVO veikla dažnai orientuota teritorinių bendruomenių naudai. Todėl aplinkos, miestų architektūros ir NVO sąveika turėtų mažinti bendrą visuomenės susipriešinimą bei didinti socialinę integraciją. Nevyriausybinės organizacijos taip pat gali daug padaryti informuodamos visuomenę, formuodamos socialinių paslaugų tinklą, rūpintis valdžios veiksmų skaidrumu ir kelti visuomenės sąmoningumo lygį. NVO ir miestų architektūros sąveika reiškiasi per perspektyvinio planavimo dokumentų rengimą, svarstymą, dalyvavimą formuojant teritorijų tvarkymo režimą, nustatant statybos reglamentus. Tačiau, anot A. Vyšniūno, *„<...> didelį poveikį daro paini ir sudėtinga interesų* (ir *NfV* veiksnių. – J. J.) *struktūra“* [262, p. 137]. Anot L. Mumford*, „<...> miestas bendriausia prasme yra geografinis raizginys, ekonominė organizacija, institucinis procesas, socialinio veikimo teatras ir kolektyvinės vienybės estetinis simbolis“.* Todėl svarbiausias architektūros ir visuomenės sąveikos veiksnys, turintis įtakos miestų architektūros formavimuisi demokratinės gyvensenos plėtros sąlygomis, yra *visuomenės kolektyviškumas* bendruomenės brandumui, pilietiškumui pamatuoti. Tačiau bendruomenių nariai, visuomeninės organizacijos, tarp jų ir NVO, Lietuvos miestuose ir ypač kaimo vietovėse, išblaškyti smulkiasklypiuose ūkiuose, iš dalies ir dėl ilgai trukusios sovietinės okupacijos dar neturi visų sąlygų anksčiau apibrėžtiems svarbiems vaidmenims atlikti. Nepaisant to, „<...> *Lietuvos kaimo bendruomenės pastaruoju metu suaktyvėjo, kurdamos vietines iniciatyvines grupes. Šiuo metu (2004) yra apie 300 kaimo bendruomenių, dar veikia ir Lietuvos kaimo bendruomenių asociacija*“ [84]. Pastarųjų veikimas ypač svarbus priemiesčių ir didžiųjų miestų pakraščių architektūros politikos formavimą įtakojantis veiksnys.

Remiantis tyrimų rezultatais, pastebimas NfAV formalizavimasis, visuomeninių organizacijų asocijavimasis tiek visame pasaulyje (2.3 pav.), tiek Lietuvoje, tiek Vilniaus miesto bendruomenėje (2.3 lentelė, 2.4 lentelė). Kuriasi smulkesnės, seniūnijų bei rangu žemesnės teritorinės bendruomenės. Jungtinių Tautų plėtros programa 1995 m. sausio mėnesį išleido rodyklę, kurioje pateikia 126 aktyviai veikiančių visuomeninių organizacijų sąrašą. Tais pačiais metais pirmajame NVO forume dalyvavo 250 NVO atstovų. Labai svarbų vaidmenį, sprendžiant žmonijos išlikimo dėl aplinkos taršos ir pažangos darnos paieškos klausimus, suvaidino Jungtinės Tautos (JT), 1992 m. Stokholme organizavusios konferenciją aplinkos, darnios plėtros koncepcijos klausimais, kurioje dalyvavo 113 valstybių atstovų. Įvairių organizacijų plėtros dinamika pasaulyje rodo spartų „visuomeninio sektoriaus“ savikūros tendencijų augimą.

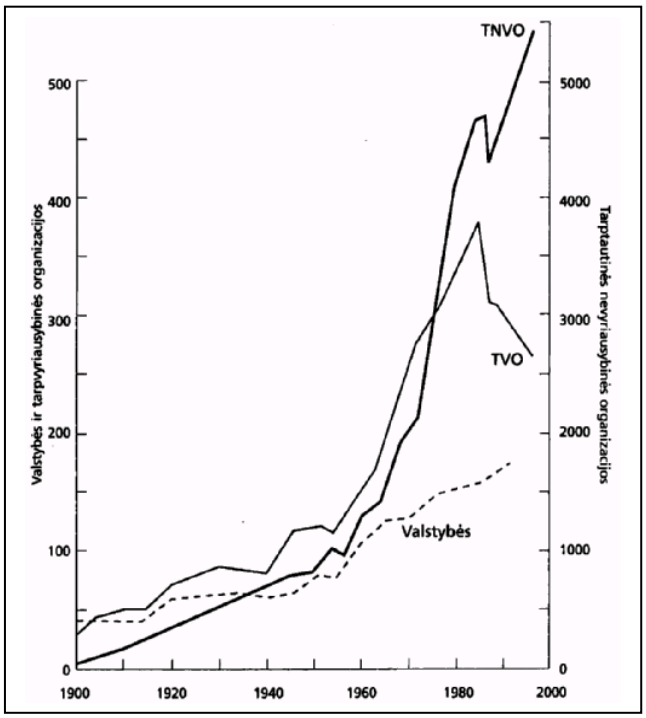

2.3 pav. Valstybių, tarptautinių tarpvyriausybinių organizacijų (TVO) ir tarptautinių nevyriausybinių organizacijų (TNVO) skaičiaus didėjimas XX amžiuje [80]

2.3 lentelė. Vilniaus miesto savivaldybės bendruomenių savikūros raidos dinamika bendruomenių, aktyviai dalyvaujančių miesto architektūros formavime, teritorinis pasiskirstymas (2005 m. gruodis)

Eil. Nr.	2003–2004	2005 gruodžio mėn. duomenys	Pokytis	
1.	Teritorinių bendruomenių skaičius Vilniuje – **17**	Teritorinių bendruomenių skaičius Vilniuje – **32**	**15**	
2.			**46,87 %**	

2.4 lentelė. Visuomeninių organizacijų Lietuvoje savikūros dinamika [194]

Rūšies kodas	Juridinio asmens rūšis	2003			2004			2005		
		Įregistruotų, vnt.	Veikiančių, vnt	Veikiančių, %	Įregistruotų,	Veikiančių,	Veikiančių, %	Įregistruotų,	Veikiančių,	Veikiančių, %
59.	Visuomeninė organizacija	**8150**	2652	33	**9399**	3831	41	**9311**	4262	46

1990 m. buvo 37 TTO, 176 – TNVO, o 1996 m. – beveik 260 TVO ir 5472 TNVO. Įvairių susitarimų tarp vyriausybių 1946–1975 m. daugiau nei padvigubėjo – nuo 6351 iki 14 061, o tarpvyriausybinių sutarčių padaugėjo nuo 623 iki 2303 [80]. JAV *Ohio* universiteto tyrimų duomenimis[18], pagal Hyman, H. H. ir C. R. Wright, 1971 [83], pasaulyje daugiausia savanoriškai organizuotų visuomeninių organizacijų buvo Jungtinėse Valstijose – daugiau kaip 40 % gyventojų susidomėję veikia įvairiose visuomeninio gyvenimo

[18] *Ohio State University Fact Sheet. Community Development. 700 Ackerman Road, Suite 235, Columbus, OH 43202-1578. Citizen Participation In Community Development. L-700. 11 p.*

srityse. Vokietijoje tokių gyventojų yra 34 %, Didžiojoje Britanijoje – 33 %, Italijoje – 25 %, Meksikoje – 15% gyventojų. 1998 m. duomenimis, Europos Komisija taip pat pastebi, kad Vakarų Europos šalyse daugelis laimėjimų įvairiose srityse priklauso visuomeninėms organizacijoms, kurių veikloje dalyvauja vidutiniškai apie trečdalis konkrečios šalies gyventojų. Šiuos skaičius lyginant su 9 % Lietuvoje, galima prognozuoti, kad ir mūsų šalyje reikėtų laukti visuomeninių organizacijų savikūros tendencijų spartos. 2000 m Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centre (NIPC) buvo sukaupta informacija apie daugiau kaip 9629 organizacijų [163]. Šiuo metu susikūręs Lietuvos nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centrų susivienijimas „tinklas“ vienija regionines organizacijas: Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras; Kauno nevyriausybinių organizacijų paramos centras; Utenos nevyriausybinių organizacijų koalicija; Šiaulių nevyriausybinių organizacijų konfederacija; Klaipėdos nevyriausybinių organizacijų informacijos centras; Alytaus nevyriausybinių organizacijų informacijos centras; Marijampolės visuomeninių organizacijų sąjunga.

Taigi analizuodamas duomenis, autorius pastebi, kad vyraujanti teritorinių bendruomenių teisinė forma – *asocijuota visuomeninė nevyriausybinė organizacija* – yra susieta teritoriniais interesais, formaliai organizuota vadovaujantis LR asociacijų įstatymu. Todėl, įvertinus visuomeninių organizacijų aktyvumą teritoriniu aspektu, joms apibrėžti tikslinga vartoti sąvoką **visuomeninės teritorinės bendruomenės** (VTB).

Nors visuomeninis judėjimas tampa vis aktyvesnis, vis dėlto daugumai gyventojų stinga iniciatyvos, kuri neretai deleguojama savivaldybių valdininkams. Pastarieji dėl negebėjimo konstruktyviai dalyvauti ir atstovauti gyventojų interesams (dėl jų veiklos specifikos) priima sprendimus miestų perspektyvinės plėtros klausimais politizuodami (šį teiginį iliustruotų Vilniaus ir Trakų rajonų savivaldybių menko bendradarbiavimo pavyzdys su Vilniaus m. savivaldybe, jų kaimyne) [282]. Reikia pažymėti, kad Lietuvos nevyriausybinis sektorius apskritai yra nepakankami išsivystęs, nes stokoja lėšų ir organizacinio patyrimo. Jis dažnai, pasak V. Ilgiaus [84], susiduria ir su vyriausybės, ir su visuomenės ambivalentiškumu. Dėl to, pasak E. Staniūno [192], visuomenė savo nuomonę kartais reiškia labai radikaliomis priemonėmis (2.4 pav., 2.5 pav.), grįsdama savo veiksmus savanaudžiais tikslais (2.6 pav.).

Diskutuojama, ar reikia nevyriausybinėmis organizacijomis vadinti kitas ne pelno organizacijas – profesines sąjungas, religines bendruomenes ir bendrijas, butų savininkų bendrijas ir panašiai. Manoma, kad NVO tikrai nėra laikytinos politinės partijos ir organizacijos [212], tačiau dalyvavimo miestų architektūros formavimo procese ir teritorinio veikimo požiūriu ir šios organizacijos priskirtinos organizacijoms, kurių nariai, autoriaus tyrimų duomenimis, turi daugiausia įtakos miestų architektūros politikos formavimui per savo atstovus valdžios institucijose, NfAV, NVO, asociacijų struktūrose.

2.4 pav. Protestai Vilniuje, Žirmūnų bendruomenės teritorijoje, prieš naujų statybų plėtrą (remiantis 2005 m. žiniasklaidos medžiaga [149])

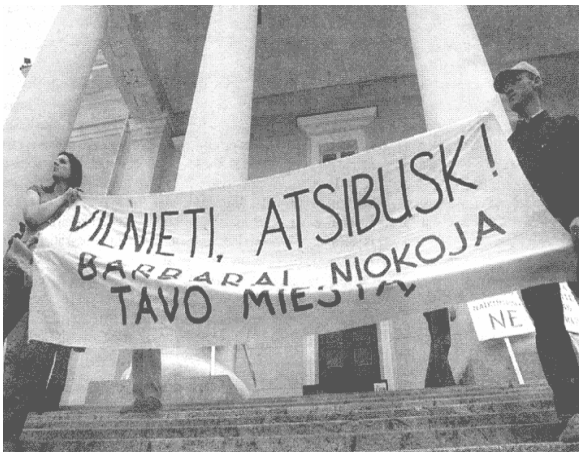

2.5 pav. Protestai Vilniuje dėl senamiesčio detaliojo plano sprendinių (remiantis 2005 m. žiniasklaidos medžiaga [155])

Pvz., Vilniaus miesto susisiekimo infrastruktūros sistemos (tramvajaus) plėtojimo specialusis planas, miesto bendrasis planas buvo svarstomi ir politinėse partijose. Tiriant NVO, VTB organizacijas, pastebimas jų stambinimosi procesas, pritraukiant didesnį skaičių dalyvių bei autoritetingus visuomenėje asmenis. Antai, naujai (2005) susikūrusi Nekilnojamojo turto plėtros – juridinių asmenų asociacija jungia

2.6 pav. Nepaklūstant nustatytiems planavimo reglamentams, šiandiena pastatai statomi tik pagal rinkos ekonomikos dėsnius [114, p. 97]. Maksimizuojant užstatymo reglamentus siekiama maksimalios ekonominės naudos

apie 30 juridinių asmenų, kurių prioritetinis tikslas – statybų darbai ir remontas bei lobistinė veikla įstatymkūroje, o tai sąveika, orientuota daryti įtaką miesto architektūros formavimui. Ji organizuojama naudojant įvairias formalias (asociacijų kūrimas – formalizuotų juridinių asmenų jungimasis siekiant savo tikslų į NVO) ar neformalias priemones siekiant daryti įtaką valstybinėms institucijoms ir veikti savo organizacijos narių naudai. Tai įtakos grupė, kurios veiklą iliustruoja: statyba, remontas – 53,6 % visų materialinių investicijų; įsigijimas – 7,2 % visų materialinių investicijų.

2.1.2. Skirstymas pagal įtakos mastą miestų architektūrai

Architektūros ir visuomenės sąveika dažnu atveju grindžiama asmeninės ar viešosios naudos principu (2.7 pav.). Apie gyventojų dalyvavimo naudą diskutuojama daugelio mokslininkų veikaluose. Antai, Bridges akcentuoja penkis privalumus, kuriuos gyventojas gauna būdamas aktyviu visuomeninės organizacijos dalyviu:

- Reikšdamas savo norus gyventojas gali pasisakyti norimu klausimu, inicijuoti gyvenamosios aplinkos gyvenimo kokybės pokyčius per individualias arba bendruomenės grupes.
- Individas išmoksta siekti užsibrėžtų tikslų siekiant įgyvendinti pasikeitimus.
- Gyventojas išmoksta suprasti ir vertinti individualius poreikius bei kitų visuomenės grupių interesus.
- Gyventojas išmoksta spręsti konfliktus ginant bendruomenės viešuosius interesus.
- Individas pradeda suprasti grupinės veiklos dinamiką.

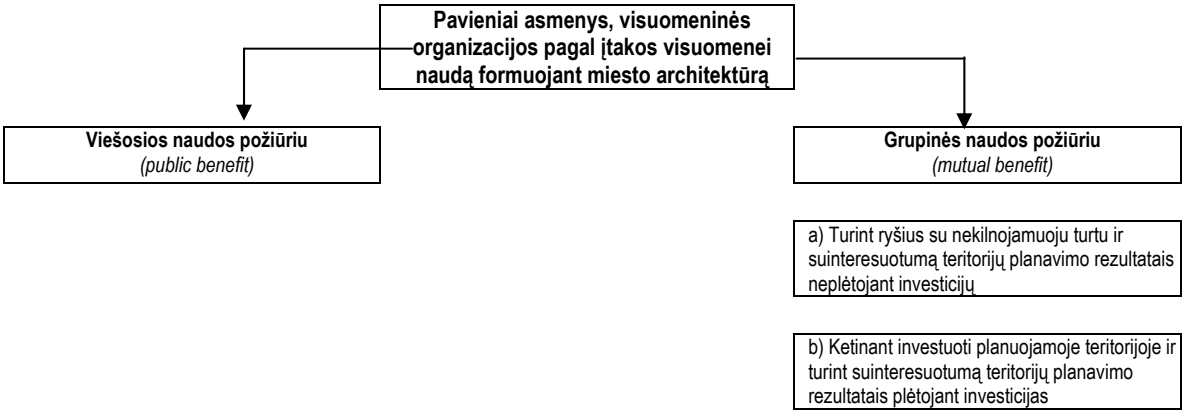

2.7 pav. Dalyvių grupavimas pagal įtakos mastą formuojant miesto architektūrą

a) Viešosios naudos (public benefit) požiūriu.

Organizacijos ar pavienių asmenų tikslai naudingi visai visuomenei ar jos daliai. Pasak Šimašiaus [212], siekiama jų altruistiškai, be jokios naudos sau. Pvz., vadovaujantis šiuo principu, Vilniaus miesto savivaldybės taryba nusprendė [253, 254] įteisinti visuomeninių organizacijų – komisijų prie politinių komitetų sistemą.

b) Grupinės naudos požiūriu.

Organizacijos sukurtos tam, kad siektų patenkinti specifinius tam tikrų grupių poreikius, pvz., rengiant Vilniaus miesto susisiekimo infrastruktūros sistemos (tramvajaus) plėtojimo specialųjį planą tokia NVO buvo Vilniaus miesto smulkiųjų vežėjų asociacija „Vilnava“, kuri viešose diskusijose gynė asociacijos narių – smulkiųjų vežėjų interesus, svarstė specialiojo plano sprendinius, atstovaudama tik savo organizacijos nariams. Tokios organizacijos, svarstant planavimo dokumentus, dažnai tampa

socialiniais ekonominiais partneriais [143] ir tampa privačios, viešos partnerystės (*PPP*) principais plėtojamų projektų dalyviais. Jos skirstomos:

- *Pagal ryšius su nekilnojamuoju turtu ir suinteresuotumą teritorijų planavimo rezultatais neplėtojant investicijų.* Teritorijų planavimo procese, o kartu ir formuojant miesto architektūrą formaliai dalyvauja tie fiziniai ar juridiniai asmenys, kuriuos planavimo rezultatas liečia tiesiogiai. Jie gyvena ar valdo nekilnojamąjį turtą planuojamojoje teritorijoje. Jie dažnai tampa planavimo organizatoriais, suinteresuotais planavimo rezultatais grupinės naudos (teritorinės bendruomenės) požiūriu.
- *Pagal suinteresuotumą teritorijų planavimo rezultatais plėtojant investicijas.* Neformaliai dalyvauja tie, kurių interesus teritorijų planavimas liečia netiesiogiai (jie teritorijoje negyvena, nevaldo nekilnojamojo turto) – NfAV, NVO, tačiau planuoja pasinaudoti planavimo rezultatais, tikėdami investicijų plėtros galimybe. Šiuo atveju visuomenės naudai veikiantys asmenys, kurie rūpinasi viešuoju interesu (savivaldybės, valstybinių institucijų atstovai), yra planavimo organizatoriai. Šioje grupėje, remiantis tyrimų rezultatais, didžiausi nesutarimai ir įtampa kyla tarp organizatoriaus, gyvenančių teritorijoje asmenų ir projektų vystytojų. Taigi atrodytų, kad santykinai didelė visuomenės dalis turėtų dalyvauti, rengiant savivaldybės ar šalies bendrąjį planą. Tačiau taip neatsitinka, nes NVO pagal interesus išsiskaidžiusios į skirtingas grupes:

1) *NfAV*, kurios BP lygmenyje yra pasyvios, apie bendrojo plano sprendinių pasekmes mažai tesupranta. Autoriaus tyrimų duomenimis, tik apie 1,64 % prašymų, pareiškimų pretenzijų rengiant bendrojo plano koncepciją yra strateginio lygmens. Reikia pripažinti, kad ir miestų architektūra piliečiams (NfAV) mažai terūpi – vos 4 % pasiūlymų rengiant BP apie miestų tankinimą, želdynus, kultūros vertybes, miestų struktūrą (2.5 lentelė, 2.8 pav.).

Tyrimų duomenimis, ir detaliojo planavimo lygmenyje piliečiams yra svarbesni lokalūs, jų asmeninius interesus liečiantys dalykai. Pavyzdžiui, rengiant Senamiesčio detalųjį planą (2.6 lentelė), apie 70–77 % visuomenės pateiktų klausimų susiję su smulkiais, nieko bendra su esminiais senamiesčio plėtros klausimais neturinčiais dalykais. Ir tik apie 23–30 % klausėjų domėjosi transporto infrastruktūros plėtros, želdynų, automobilių stovėjimo senamiestyje, senamiesčio autentiškumo išsaugojimo, ekspertavimo tarptautiniu lygiu būtinybe ir panašiais esminiais klausimais;

2) organizacijos, veikiančios partnerystės ar jungtinės veiklos principais, neformaliai veikiančios per planavimo procesus. Jų tikslas – investicinių procesų aktyvinimas, kurių veikla viešosios institucijos (savivalda) labiausiai suinteresuotos. Tačiau keblus vietinės valdžios uždavinys – rasti privataus ir viešo intereso balansą.

2.5 lentelė. Vilniaus m. BP koncepcijos iki 2025 m. svarstymo su visuomene apibendrinimai (2006 m. kovo 25 d.)

BP Temos	Prašymų skaičius	Procentai
1. Išorinė struktūra (priemiesčio „žaliasis žiedas“)	0	0
2. Gyvenamosios teritorijos	4	1,31
3. Pramonės ir komunalinių įmonių teritorijos	0	0
4. Miesto želdynų sistema ir naudojimas	3	0,98
5. Kultūros vertybių apsauga ir naudojimas	1	0,33
6. Socialinė ekonominė raida	1	0,33
7. Susisiekimo sistema	28	9,18
8. Inžinerinė infrastruktūra	0	0
9. Žemės naudojimas	256	83,93
10. Dėl BP koncepcijos rengimo stadijos pratęsimo	5	1,64
11. Dėl maksimalaus užstatymo Vilniaus mieste	7	2,30
Iš viso	305	100,00

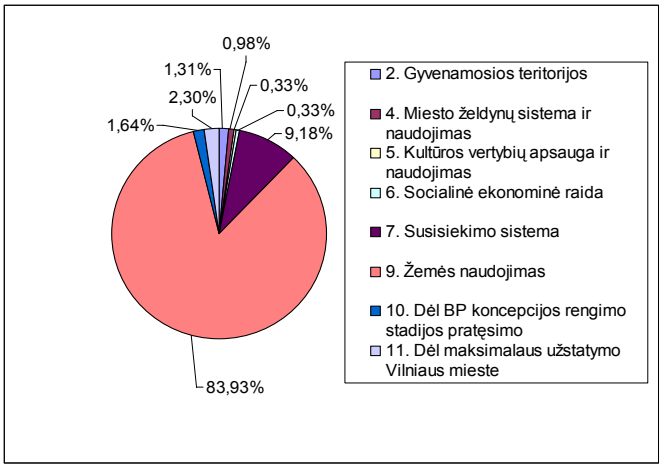

2.8 pav. Vilniaus m. BP koncepcijos iki 2025 m. svarstymo su visuomene, remiantis autoriaus atliktų tyrimų duomenimis, apibendrinimas
sklaidos pagal temas požiūriu (2006 m. kovo 25 d.)

2.6 lentelė. Senamiesčio detaliojo plano svarstymo su visuomene konsultavimosi etapo metu analizės rezultatai (remiantis Miesto plėtros departamento Kultūros vertybių skyriaus duomenimis) [252]

Svarstymo data	Pateikti klausimai esminėmis senamiesčio plėtros temomis	Pateikti klausimai lokaliomis temomis	Iš viso žodžiu ir raštu
2004-04-14 iki 2004-07-14	**70**	**245**	**315-65** (tarpe jų kolektyvinis su 588 parašų)
	apie 23–30 %	apie 70–77 %	100 %
	Klausimų temos: transporto infrastruktūros plėtra, automobilių aikštelių problemos; subalansuota plėtra; PPP; želdynų sistemos formavimas; teisiniai teritorijų planavimo proceso klausimai; senamiesčio identiteto išsaugojimas; informuotumas; pasitikėjimas valdžia.	Klausimų temos: angų sienose kirtimas; langų forma ir stilius; buitinis triukšmas; šiukšlės; ir pan.	

2.1.3. Hierarchizavimas pagal geografinę-teritorinę priklausomybę

Nemaža nevyriausybinių organizacijų dirba nacionaliniu ar net tarptautiniu mastu. Tačiau absoliuti jų dauguma veikia tam tikrame regione ar vietovėje. Apskritai kuo siauresnė geografinė tam tikros organizacijos veiklos zona, tuo platesnis jos veiklos spektras ir tuo sunkiau darosi atskirti vienas jos funkcijas nuo kitų. Europoje yra šimtai tūkstančių savarankiškų vietinių grupelių, kurios dalyvauja teritorinių bendruomenių: miesto; kvartalo; kaimo ar nedidelio kaimų regiono, mastu, siekdamos gerinti gyvenimo kokybę.

Įvairaus lygio visuomeninių organizacijų tarpusavio sąveika, derinant veiksmus miestų architektūros formavimo procese, rodo pastangas valdyti įvairius gyvenimo įvykius, kurie išslysta iš bet kurios pavienės teritorinės bendruomenės kontrolės. Tarptautinių institucijų ir organizacijų, tarp jų ir darančių įtaką urbanizacijos, saugaus gyvenimo mieste, aplinkosaugos, kultūros paveldo ir kt. raidai, reikšmingai keitė pasaulio regionų, miestų architektūros raidos politiką.

Lietuvai 1990 m. atgavus nepriklausomybę, NfV bei integraciniai procesai neišvengiamai palietė ir jos bendruomenę. Ši tendencija rodo vis didesnę tarptautinės bendruomenės, globalizacinių procesų įtaką nacionalinei urbanistikai – miestų architektūrai, aplinkosaugos, paveldosaugos politikos formavimo bei įgyvendinimo klausimams [37]: Lietuvos ratifikuota Europos vietos savivaldos chartija, Regioninės plėtros įstatymas [117], TPĮ pakeitimo įstatymas [116], LRV nutarimas dėl SPAV rengimo ir informavimo ES bendruomenę aprašas ir kt. Nacionalinių įstatymų, į kuriuos įtraukti tarptautiniai standartai (TPĮ pakeitimo įstatymas, detaliojo planavimo etalonas [305], užstatymo tankinimo metodika Vilniuje [300]) ir kt. Tyrimų duomenimis, miestų architektūros formavimo dalyvius, vertinant teritorinį veikimo aspektą, siūloma diferencijuoti hierarchizuojant:

1. *Pagal teritorinį-nacionalinį pasiskirstymą:*

1.1 TO – tarptautinės organizacijos (kai jos nariai yra bent dviejų valstybių atstovai):

TVO – tarptautinės tarpvyriausybinės (viršnacionalinės) organizacijos (atstovaujamos valstybės ar valdžios institucijos, kurių sprendimai privalomi visiems organizacijos nariams (pvz., Jungtinių Tautų Organizacija, arba Jungtinės Tautos (JTO), – pasaulinė tarpvyriausybinė organizacija, bet ne viršnacionalinė, nes JT sprendimus turi aprobuoti nacionalinių valstybių valdžia);

TNVO – (asociacijos) tarptautinės nevyriausybinės organizacijos (pvz., Europos architektų taryba – profesinė architektų organizacija [57], vienijanti daugiau kaip 500 000 architektų iš 25 ES šalių ir kt.).

TNfAV – tarptautinė neformali asmenų visuma (autoriui, tiriamo objekto požiūriu nėra žinomos, tačiau teoriškai galimos ir žinomos kitose veiklos srityse[19]).

1.2 Regioninis (tarptautinis) lygmuo [10] RTO:

RTVO – tarptautinės tarpvyriausybinės (viršnacionalinės) regioninės organizacijos (pvz., ES (*EU*) [255]);

RTNVO – (asociacijos) tarptautinės nevyriausybinės organizacijos (Baltijos regiono organizacijos (*UBC* [223, 224], *BSSSC* [24], ISOCARP [89] ir kt.);

RTNfAV – tarptautinės neformali asmenų visumos („Bristolio susitarimo“ *(Bristol Accord)* [166] dalyviai).

1.3 Nacionalinis lygmuo NO:

VVO – vyriausybės organizuotos visuomeninės organizacijos;

NVO – (asociacijos) nevyriausybinės organizacijos (LAS [119], LKAS, „Žaliųjų judėjimas“ [87]);

NfAV – neformalios asmenų visumos.

1.4 Regioninis (nacionalinis) RO:

RnVO – tarp regioninės organizacijos;

RnNVO – nevyriausybinės organizacijos;

RnNfAV – neformali asmenų visuma nacionalinių regionų teritorijose.

1.5 Savivaldybių lygmuo SvO:

SvVO – savivaldybių organizuotos visuomeninės organizacijos (Vilniaus ir Kauno dvimiesčio neformalus bendradarbiavimas, Vilniaus miesto visuomeninės komisijos prie tarybos komitetų);

SvNVO – nevyriausybinės organizacijos veikiančios savivaldybių teritorijose;

SvNfAV – neformali asmenų visuma savivaldybių teritorijose.

1.6 Seniūnijų SnO:

SnVO – seniūnijų organizuotos visuomeninės organizacijos;

SnNVO – nevyriausybinės organizacijos;

SnNfAV – neformali asmenų visuma seniūnijų teritorijose (pvz., teritorinės bendruomenės).

1.7 Visuomeninės teritorinės bendruomenės (VTB).

2. Pagal narystę:

[19] Pvz., teroristinės organizacijos.

Tokių organizacijų priskyrimą vienai ar kitai grupei lemia tai, ar jos buvo įkurtos formaliomis tarpvalstybinėmis, tarpregioninėmis, tarpsavivaldybinėmis sutartimis ar tik atskirų jų narių neformaliu tarpusavio susitarimu. Pagal narystę organizacijos disertacijoje vertinamos, tačiau tik tiek, kiek dalyvauja formuojant miestų architektūros politiką.

3. Pagal veiklos rūšį:

Sprendžiančios bendruosius uždavinius (organizacijos, turinčios kompetenciją ir galinčios spręsti bendruosius, tarpusavyje susijusius ekonominius, politinius, socialinius klausimus (pvz., TTO – JTO). Sprendžiančios specializuotus uždavinius ir galinčios paveikti miesto architektūros raidą (pvz., TVO – *UNESCO*, TNVO – Tarptautinė architektų sąjunga (*UIA*), NVO – Lietuvos architektų sąjunga (LAS) ir kt. (3 priedas)).

Architektūros ir NVO sąveikos rezultatas darant įtaką miestų senamiesčių ir kitų objektų, įtrauktų į *UNESCO* [226] paveldo sąrašą (*UNESCO* sąraše – 240 pasaulio paveldo miestų, daugiau kaip 350 pasaulio paveldo urbanistinių objektų, 830 pasaulio paveldo vietovių) plėtros politikai prevencijos, senamiesčių buferinių zonų kūrimo bei reglamentų nustatymo priemonėmis (2.9 pav., 2.10 pav., 2.11 pav.).

2.9 pav. Viena (Austrija) *UNESCO* pasaulio paveldo objektų sąraše nuo 2001 m.

2.10 pav. Viena (Austrija). Centro plėtra „*Wien-Mitte" Project Site*, 2002 m. iki diskusijų su *UNESCO*

2.11 pav. Viena (Austrija). Centro plėtra *New Project* 2005 m. po diskusijų su *UNESCO*. *Arch. Henke & Schreieck*

2.2. Demokratiniai miestų architektūros formavimo principai

Išsivysčiusiose Vakarų Europos valstybėse architektūros ir visuomenės sąveika formuojant miesto architektūros politiką reiškiasi abipusiu dialogu. Kaip ir bet kuris dialogas, pasak V. Petrušonio, bendruomenės dialogas su aplinka turi dinaminį, nelinijinį (reikia – suprasti abipusią sąveiką. – J. J.) pobūdį, pasižymi grįžtamaisiais ryšiais – nuo to, kokia darbo eigoje išaiškėja kito subjekto reakcija, gali tekti keisti sprendimą ir ne vien detales, bet netgi galbūt visą projekto sprendimą [172] Visuomenės sąveikai su architektūra apibūdinti perspektyvinio planavimo kontekste ilgainiui susiformavo terminai: *Public Participation* [13]*, Public Consultation*, *Public Involvement*, *Public Meetings* [68]. Ypač svarbus partnerystės principas, demokratinėse valstybėse dabar žinomas kaip *PPP (Citizen or Public, Private, Partnership* [17, 65, 180]*)* projektų įgyvendinimo sėkmei užtikrinti, o kartu ir dalyvavimui formuojant miesto architektūrą suaktyvinti naudojant privačių vystytojų ekonomines-finansines galimybes. Todėl dažnai formuojant pagrindinius užstatymo rodiklius (pastarieji tampa lemiami ne tik pelno augimo ir ekonominės galios didinimo, bet ir miestų architektūros kokybės veiksniais) išryškėja privačių ir visuomeninių interesų, architektūros politikos formavimo principų ir visuomenės pilietiškumo neatitikimai. Kadangi architektūros ir visuomenės sąveika formuojant miestų architektūros politiką nėra gerai ištirtas dalykas, jis išlieka aktualiu urbanistinės plėtros veiksniu. Antai Baltijos miestų sąjungos – regiono lygmens NVO – Urbanistikos komisijos zondažinio tyrimo metu, dalyvaujant visų Baltijos jūros regiono valstybių atstovams (autorius dalyvavo organizuojant tyrimus. – J. J.) Rygoje [224] konstatuota, kad nepriklausomai nuo valstybės „demokratiškumo stažo“ visuomenės dalyvavimo aktualumas formuojant miestų architektūrą kartu su įvairių socialinių visuomenės grupių integravimu, miestų įvaizdžio, viešųjų erdvių ir konversinių teritorijų formavimu yra trečiojoje pagal aktualumą grupėje (2.7 lentelė).

Pasak JAV mokslininko L. Wirth (1938), miestas – tai visuomenės kūrinys. Todėl demokratiniai miesto formavimo principai tampa ypač reikšmingi. Apgalvotas piliečių naudojimasis savo galia, demokratiniais principais dalyvaujant miesto architektūros formavimo procese, yra vienintelis teisėtas būdas visuomenės nuomonei išsakyti, tačiau tiek, kiek visuomenė gali būti pajėgi prisiimti atsakomybę už savo veiksmų pasekmes. Pasak D. Held [81, p. 78], „*visuomenė turi vadovautis visuomeniškai kuriama bendro gėrio samprata*“.

Tačiau jau XVIII a. J. Rousseau [184, p. 148] diskutavo, pastebėdamas, kad nuomonės, kas yra „*bendras gėris*“ (nūdienos terminologija – viešasis interesas. – J. J.), gali skirtis, tačiau pritarė daugumos valdžios principui: *„Daugumos nuomonė visada privaloma visiems kitiems“* (J. Rousseau, 184, p. 231). Čia svarbu suprasti ir atskirti *„bendrąją valią“* nuo *„visų valios*“. Pasak jo, tai esąs skirtumas tarp supratimo, kas yra bendras gėris, ir paprastosios pavienių asmenų kaprizų ir troškimų sumos (J. Rousseau [184, p. 160]). Piliečiai įpareigojami paklusti tik tokiai įstatymų ir taisyklių sistemai, dėl

kurios viešai susitariama nustatant *bendrąjį gėrį.* To pagrindas – laisvai prisiimti įsipareigojimai, kuriuos pripažįsta visa *bendruomenės gerovės* siekianti visuomenė.

2.7 lentelė. Zondažinio tyrimo Rygoje rezultatai (2006)

TEMA	BALSŲ INDEKSO SKAIČIUS	VIETA PAGAL AKTUALUMĄ
BROWN FIELDS	**8**	**1**
CITIES AS REGIONAL ENGINES	2	10-11-12
PPP	5	7
PUBLIC PARTICIPATION IN PLANNING PROCESS	**7**	**2-3-4-5**
DEMOCRACY IN URBAN PLANNING	2	10-11-12
SOCIAL INTEGRATION	**7**	**2-3-4-5**
MANAGEMENT OF URBAN DEVELOPMENT – INDICATORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	-	14-15-16-17-18-19
RISING OF SEA LEVEL FLOODING	-	14-15-16-17-18-19
STATUS OF MASTER PLAN REGARDED BY OTHER ACTORS – ROLE OF MUNICIPALITIES IN CITY DEVELOPMENT	6	6
INDIVIDUALITY OF CITIES. CITY IMAGE	**7**	**2-3-4-5**
GROWING INFRASTRUCTURAL PROBLEMS	1	13
REGIONAL CO-OPERATION WITH OTHER MUNICIPALITIES	-	14-15-16-17-18-19
ROLE OF URBAN PLANNERS	-	14-15-16-17-18-19
SUSTAINABLE CITY	4	8
„CLAIM THE SPACE“ PUBLIC SPACES	**7**	**2-3-4-5**
CONTINUATION WITH BALTACAD APPLICATION	-	14-15-16-17-18-19
COLLEAGUES AS CONSULTANTS	-	14-15-16-17-18-19
CITY HISTORY PRESERVATION	3	9
YOUNG AND OLD PEOPLES DEMANDS FOR CITIES	2	10-11-12
DEMOGRAPHIC CHANGES IN CITIES	-	14-15-16-17-18-19

Todėl ypač miestų architektūros politikos formavimo klausimu būtina susitarti. Pripažįstant išdėstytus argumentus dėl bendro gėrio, būtina turėti kolektyvinio sprendimo priėmimo sistemą, leidžiančią ne deklaratyviai, o realiai, ne tik formaliai, bet ir neformaliai plačiai įsitraukti piliečiams į dalyvavimą rengiant ir įgyvendinant įvairius jiems patiems reikšmingus projektus. Tokia sistema privalo atitikti tam tikrus kriterijus: veiksmingas dalyvavimas; sąmoningas supratimas; balsavimo lygybė lemiamu tarpsniu; darbotvarkės kontrolė; įtraukimas. Tokie kriterijai, pasak D. Held [81, p. 354], vertintini toliau norint apibrėžti demokratinio sprendimų priėmimo bendrąsias sąlygas. Jeigu piliečiams, pasak R. Buivydo (1998) nebus sudarytos sąlygos „veiksmingai dalyvauti“ ir „sąmoningai suprasti“, *platūs jų sluoksniai beveik visada liks marginalizuoti demokratiniame procese* ir neturės kognityvių priemonių bei dalyvavimo kanalų, kad galėtų veiksmingai priimti kolektyvinius sprendimus, t. y. susitarti dėl bendro gėrio ir bendruomenės gerovės kriterijų. Bendro gėrio siekimą architektūroje lemia globalizacijos procesai, miestietiška gyvensena, kuriai būdingas profesinis, socialinis susisluoksniavimas, aktyvus dalyvavimas visuomeninėse organizacijose, teritorinis atsiskyrimas ir kaimynystės, šeimos ir tradicijų ryšių silpnėjimas, nuasmeninta visuomenės kontrolė, planavimo sistema ar bendroji bendruomenės kultūra ir kt.

Atsižvelgdami į:

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 11 straipsnį, kuriame sakoma, kad *„kiekvienas turi teisę į taikių susirinkimų laisvę, taip pat laisvę jungtis į asociacijas su kitais“*;

2. Europos konvenciją dėl tarptautinių nevyriausybinių organizacijų juridinio asmens pripažinimo (ETS Nr. 124) ir pageidavimą didinti susitariančiųjų šalių skaičių, Strasbūro dalyviai mano [168], kad:

- nevyriausybinės organizacijos (NVO) įneša svarbų indėlį plečiant ir realizuojant demokratinę visuomenę bei užtikrinant jos gyvybingumą, ypač didinant piliečių suvokimą ir aktyvų dalyvavimą visuomenės gyvenime, ir ne mažiau reikšmingi kultūriniam gyvenimui ir visuomenės gerovei;
- NVO įneša neįkainojamą indėlį siekiant tikslų ir įgyvendinant principus, nurodytus Jungtinių Tautų chartijoje [98] ir Europos Tarybos statute;
- šis indėlis – tai labai įvairi kompleksiška veikla, kai NVO atlieka skirtingų visuomenės segmentų ir valstybės valdžios institucijų jungiamosios informacinės grandies vaidmenį, inicijuoja įstatymų ir valstybės politikos pokyčius;
- suteikia galimybę realizuoti save, plėtoti ir ginti bendrus interesus;
- didelis NVO skaičius yra jų narių teisės į asociacijų laisvę ir jų šalies rodomos pagarbos demokratinio pliuralizmo principams požymis, tačiau kartu darbą NVO reikia suprasti ne tik kaip teises, bet ir kaip pareigas ir atsakomybę.

Miestų architektūros formavimui, **demokratiniams planavimo principams** anksčiau išvardytų kriterijų taikymas tampa neišvengiamas vertinant:

Proceso viešumą: į planų rengimo darbą turi būti įtraukta visuomenė. Ji privalo turėti plačias ir lygias galimybes sužinoti ir pareikšti, koks sprendimas svarstomu klausimu geriausiai atitiktų jos interesus. Visuomenė turi teisę į konsultacijas ir informaciją apie pagrindinius projektus, kurie turės įtakos jų bendruomenės ateičiai. Planai turi būti aiškūs, suprantami, prieinami. Gauti pasiūlymai viešai nagrinėjami. Apie priimtus sprendimus informuojama visuomenė [116].

Bendradarbiavimą: priklausomai nuo plano pobūdžio, lygmens, planavimo procese turi būti bendradarbiaujama su gyventojais, verslininkais, akademine visuomene, NVO, neformaliomis visuomeninėmis organizacijomis, tarptautiniais partneriais, centrine valdžia, gretimomis savivaldybėmis ir kitomis interesų ir įtakos grupėmis. Bendradarbiavimo tikslas – parengti įgyvendinamus planus ir rasti kuo daugiau išteklių juos realizuoti. Bendruomenių nariai turi būti tikri, kad jų nuomonės bus lygiavertės kitų narių nuomonėms lemiamu kolektyvinio sprendimų priėmimo momentu;

Teisių ir pareigų pasidalijimą: planuose turi būti aiškiai nurodomas ne tik centrinės valdžios, regioninės valdžios, savivaldybių ir privačių investuotojų, bet ir NVO, NfVO, pavienių piliečių vaidmuo ir

atsakomybė, teisė žinoti. Visuomenė privalo turėti plačias ir lygias galimybes formuoti ir įtraukti klausimus į viešąją darbotvarkę, išdėstyti argumentus už vieną ar kitą sprendimą. Sprendimai neturi pažeisti žmogaus orumo, teisių, laisvių, lygių galimybių teisių. Todėl visi proceso dalyviai turi aiškiai suvokti savo tikslus ir uždavinius;

Subsidiarumą: aukštesniame lygmenyje reikia neplanuoti to, ką galima atlikti žemesniame lygmenyje, todėl paprastai savivaldybėms suteikiama daug galios, nes jos yra arčiausiai žmonių. Todėl pilietinių galių dalyvauti suteikimas visiems suaugusiems asmenims, turintiems teisėtų interesų teritorijoje, svarbus sprendimų priėmimui žemiausiame lygmenyje;

Darnią plėtrą (*sustainable development*): visiškai turi būti išnagrinėti, visapusiškai pagrindžiant sprendinius ir reikia kurti aplinką, palankią gamtai, žmogui ir jo veiklai šiandien ir ateityje. Tik darni plėtra pasak, P. Juškevičiaus, visuomenei garantuoja gyvenimo kokybės pagerinimą.

2.3. Antrojo skyriaus išvados

1. Senose demokratinėse visuomenėse tarp interesų reiškėjų ir valdžios yra NVO. Lietuvoje taip pat pastebima tendencija visuomenės grupėms asocijuotis. Dalyvavimas formuojant miesto architektūrą formalizuojamas kuriantis visuomeninėms teritorinių bendruomenių struktūroms.

2. Dauguma gyventojų tik iš dalies įtraukti į tam tikros bendruomenės interesų veiklą. Jie dažnai jaučiasi nekompetentingi organizuojant piliečių akcijas. Todėl gyventojai dalyvaus savanoriškai bendruomenės veikloje tada, kai turės galimybę įsijungti į organizacinę struktūrą pagal jų interesus. Jei jie jaučia neproduktyviai, nedemokratiškai veikiančią organizaciją, kurioje beprasmiškai gaištamas laikas, gyventojai joje nedalyvaus arba išstos po įstojimo, arba jie išreikš nepasitenkinimą savo abejingumu.

3. Perspektyvinio planavimo ir miestų architektūros formavimo politikos kryptis – decentralizuota urbanistinė struktūra – palanki aktyvių teritorinių bendruomenių savikūrai.

4. Gyventojai aktyviai dalyvauja bendruomenės veikloje, kai:
   - turi tinkamą organizacinę struktūrą, kuri padėtų išreikšti jų interesus;
   - mato galimą gauti sau naudą;
   - susikuria aplinkybės, dėl kurių grėstų bendruomenės savitumo išnykimas;
   - jaučia pareigą padėti savo veiksmais bendram interesui;
   - turi geresnių žinių už kitus apie situaciją arba problemą;
   - jaučiasi patogiai bendraminčių grupėje.

5. Gyventojų dalyvavimas bendruomenių veikloje gali būti pagerintas, kai:
   - suprantama dalyvavimo nauda;

- tikima, kad įtaka perspektyvinei miestų plėtros raidai bus reikšminga;
- padedama gyventojams išvengti grėsmę (ekonominę, socialinę, finansinę, saugaus gyvenimo ir kt.) keliančių situacijų arba tikimasi žymiai pagerinti gyvenimo bendruomenėje kokybę;
- suprantama, kad kiekvieno iš mūsų dalyvavimas gerina teritorinės bendruomenės gyvenimo kokybę;
- suteikiama žinių apie problemas ir galimybes bendruomenėje;
- suteikiama galimybė siekti žinių.

6. Kuriantis įvairaus lygmens visuomeninėms organizacijoms, bendruomenėms, architektūros ir visuomenės sąveikai reguliuoti tikslinga diegti perspektyvinio planavimo hierarchizuotą dalyvių sistemą, kuri atitiktų hierarchinio planavimo suderinamumo principus.

3 SKYRIUS. Visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūros politiką praktinė patirtis

3.1. Visuomenės įtraukimo į miestų architektūros formavimo procesą teisiniai aspektai

Valstybės lygiu. Architektūros ir visuomenės sąveika darbe siejama su prigimtine teise gyventi geriau. Galimybė įvairiomis formomis dalyvauti miesto architektūros politikos formavimo procesuose leidžia daryti įtaką valdžios institucijų priimamiems sprendimams visuomenei palankia linkme. Demokratėjimo procesai nėra atsitiktinis kultūrinės evoliucijos reiškinys. Vieno ar kito istorinio lūžio, pvz., Lietuvos atgimimo ir nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu, radikalūs požiūrių pasikeitimai skambėjo kaip įsakmi ir nekvestionuojama nuostata. Jų pasak R. Buivydo [24, p. 55], patinka tai kam nors ar ne, vėliau valdžios institucijų įtvirtinami ir formalizuojami įstatymais ir neretai tampa svarbiausiais „kovos“ su savivale architektūroje įrankiais.

Vertinant sociologų požiūrius į vykstančius reiškinius kolektyviškumo aspektas, kai veikia du ar daugiau žmonių, sudarančių grupę, demokratinio planavimo sąlygomis tampa svarbiausias. Per 16 nepriklausomybės metų miesto visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą principas pasikeitė iš esmės. Sovietinė sistema rėmėsi „maestro planuotojais“ ir „visagaliais valstybės fondų skirstytojais“ [107]. Demokratinio planavimo esmė – visuomenės galimybė dalyvauti perspektyviniame miesto architektūros formavimo, valdymo procesuose [235].

Teisė laisvai jungtis arba nesijungti į asociacijas yra laikoma viena iš svarbiausių žmogaus teisių, todėl ji įtvirtinta praktiškai kiekvienos demokratinės valstybės konstitucijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje, kuriai 1992 metų spalio mėnesį vieningai pritarė piliečių referendumas (2 priedas), kviečiama kurti *„atvirą, teisinę, pilietinę visuomenę*“. Jos 35 straipsnis nustato esminę kiekvieno žmogaus teisę: „*Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai*“ [129].

Taigi demokratinio planavimo principų taikymą formaliai reguliuoja teisės aktai, tarp jų teritorijų planavimo įstatymo [116] septintasis skirsnis reglamentuoja teritorijų planavimo, ir architektūros formavimo viešumą. Nors numatytos svarstymo su visuomene procedūros, jų terminai, tačiau, kaip rodo praktika ir tyrimų rezultatai, jie nepakankamai informatyvūs, per daug formalūs, painūs ir sudėtingi (3.1 pav., 3.2 pav.), o laike išsitęsę praranda aktualumą. Praktikoje nesutarimai tarp įvairių visuomenės grupių, pvz., valdžios, investuotojų ir gyventojų, dažnai kyla dėl to, kad kriterijai, kuriais remiantis yra nustatoma, ar visuomenės interesai ir teisės yra pažeisti, ar ne, „išbarstyti“ po įvairius teisės aktus ir apibrėžti painių ir sudėtingų procedūrų, dažnai neatitinkančių planavimo tikslų.

Dėl šios priežasties gyventojų pretenzijos dėl šalia planuojamų statyti statinių aukštingumo, tankumo rodiklių dažniau kyla ne dėl to, kad pažeidžiamas apšviestumo reikalavimas, bet dėl to, kad dažnai „užstojamas, gadinamas ar kitaip įtakojamas vaizdas“ seniau teritorijoje įsikūrusiems žmonėms. Teritorijos senbuviai dažnai nežino apie planuojamas statybas, nesirūpinama kompensavimo už tai priemonėmis.

Visame pasaulyje, pasak J. Bučo [21, p. 142], vertinant objekto įtaką kraštovaizdžiui (taip pat ir visuomenei, t. y. architektūros ir visuomenės sąveiką. – J. J.), vadovaujamasi nustatytomis objekto vizualinėmis zonomis (Lietuvoje šių kriterijų nėra). Autoriaus natūriniais tyrimais, įvertinant bendruomenių savikūros principus, gauti rezultatai adekvatūs pateiktiems pirmajame šio darbo skyriuje, t. y. nustatyta, kad kai objektas, galintis paveikti teritorinės bendruomenės[20] aplinką, nutolęs nuo stebėtojo apie 1–2 km atstumu (3.3 pav.), visuomenei kelia *interesą. Objekto aktyvios sąveikos zona teritorinės bendruomenės teritorijoje tampa aktuali gyventojams ir kelia interesą.* Jei objektas nutolęs toliau, psichologinis ar fizinis poveikis nežymus ir yra suvokiamas kaip fonas, o gyventojams jis tampa mažiau aktualiu, nes, remiantis tyrimų rezultatais, apie 85 % dalyvaujančiųjų svarstant strateginio planavimo urbanistinius projektus, pasisako smulkiais klausimais, keldami lokalaus pobūdžio problemas. Taigi įvairių tyrimų rezultatai rodo architektūros ir visuomenės sąveikos priklausomybę nuo teritorijos ploto didumo, objekto atstumo, užstatymo kompaktiškumo, teritorinės bendruomenės centro polifunkciškumo.

Šiuo požiūriu, vertindamas natūraliai susiformavusių teritorinių bendruomenių teritorijas (NfRT), autorius siūlo ne tik geografiškai jas identifikuoti miesto urbanistiniame audinyje, bet ir nustatyti baigtinį sąrašą kriterijų, kuriais vadovaujantis būtų paprasta nustatyti, kada visuomenės interesai ir teisės yra pažeisti, kada ne, kokioje teritorijoje architektūros ir visuomenės sąveika akivaizdžiausia ir motyvuota. Ši sąveika miestų architektūros formavimo procese užima svarbią vietą ir kaip faktas, vertinant planavimo sistemos teisinės bazės nuostatas, turi būti diferencijuojamas pagal lygmenis: euroregioninis, nacionalinis, regioninis, vietinis. Todėl atitinkamai NfRT formavimas, planavimo dokumentų rengimas, įgyvendinimas, stebėsena ir kontrolė turėtų būti organizuota atsižvelgiant į išdėstytų teorijų, tyrimų rezultatų ir praktikos sąveiką.

Viena vertus Lietuvos teisės aktais nustatytas ne privalomas, bet savanoriškas (veikia nenormalumo aspektas) visuomenės dalyvavimas svarstant miestų architektūros formavimo dokumentus, kuris, kita vertus turi būti atliktas formaliai, įstatymo nustatyta tvarka. Nesigilinant į svarstomo objekto esmę, vietą, rengiamo planavimo dokumento lygmenį, miesto plėtros prioritetus teisės aktai nustato vienodą gyventojų dalyvavimo procedūrą (čia slypi konflikto ir įtampos šaltinis).

[20] Autoriaus siūloma sąvoka „teritorinės bendruomenės teritorija“ siejama su neformaliai, savaime susiformavusia ir gyventojų suprantama bei tapatinama ar identifikuojama kaip sava teritorijos samprata – neformalia regiono teritorija (NfRT).

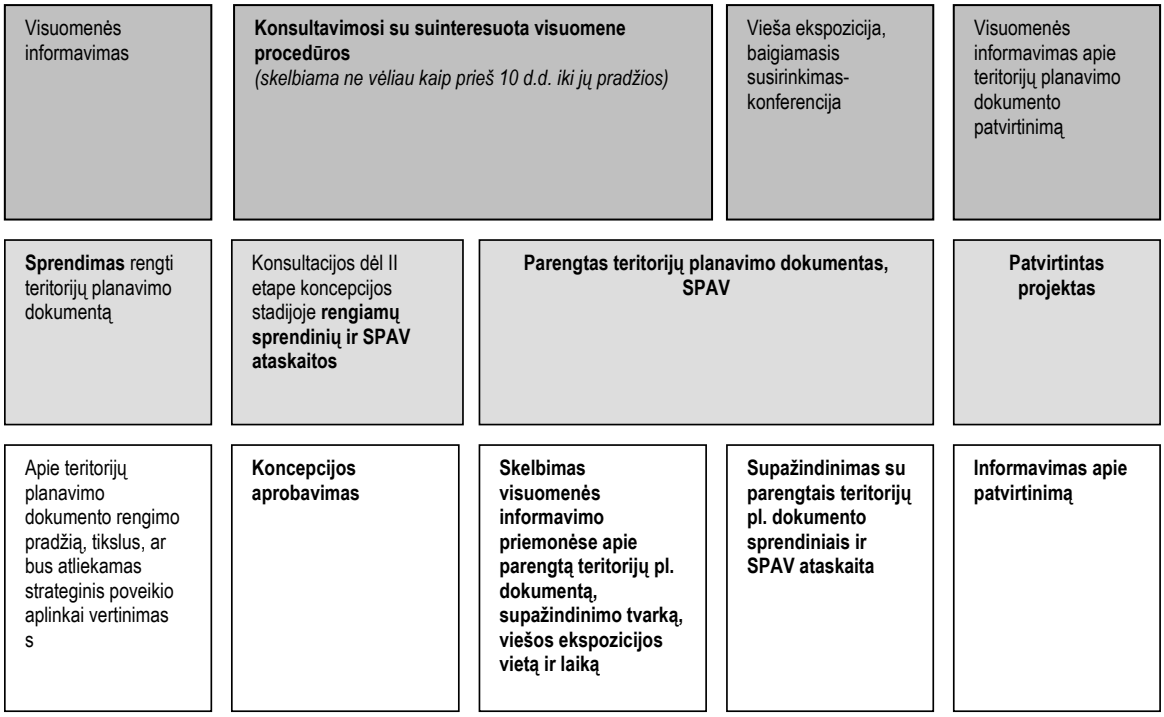

3.1 pav. I procedūra, užtikrinanti (formalų) viešumą teritorijų planavimo procese remiantis 2004-07-16 LRV nutarimu Nr. 904 *(rengiant nacionalinio ir regiono lygmenų teritorijų planavimo dokumentus)*

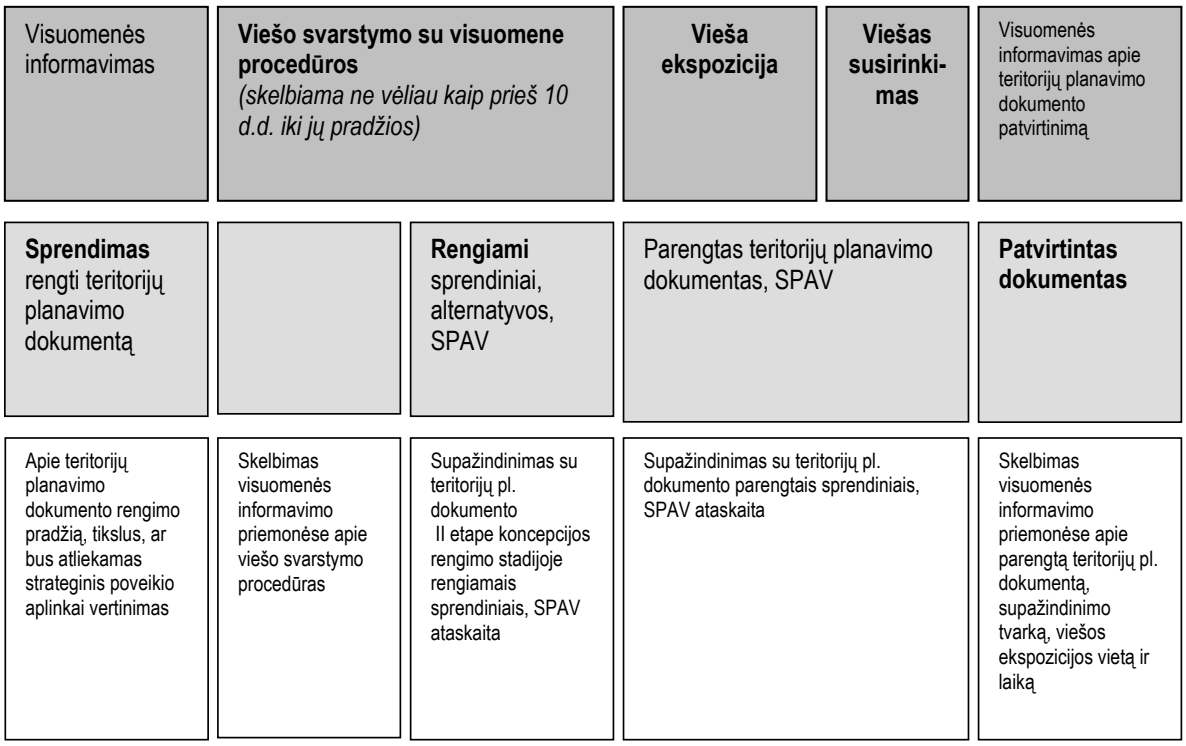

3.2 pav. II procedūra, užtikrinanti (formalų) viešumą procese teritorijų planavimo procese remiantis 2004-07-16 LRV nutarimu Nr. 904 *(rengiant rajono ir vietovės lygmenų teritorijų planavimo dokumentus)*

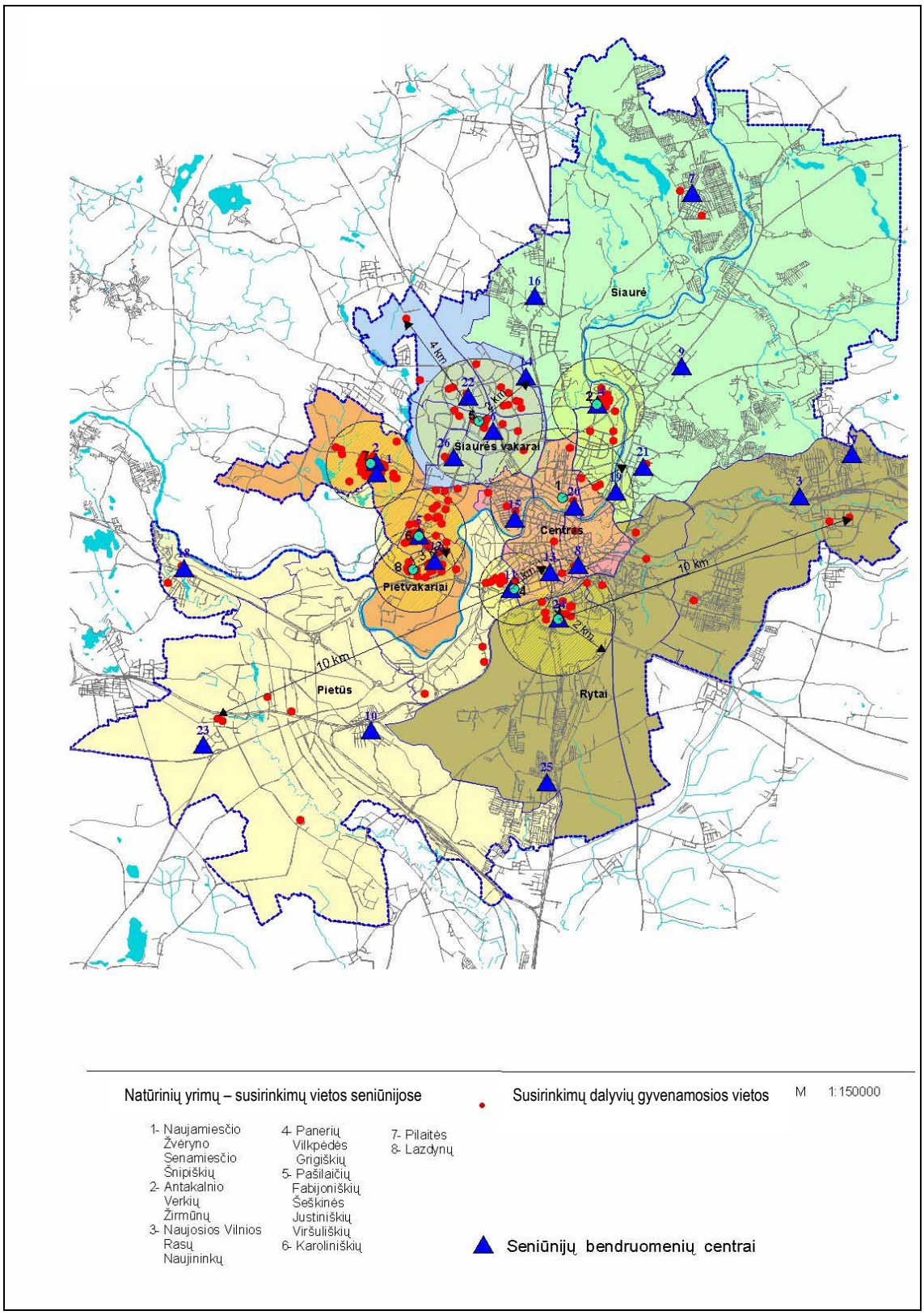

3. 3 pav. Seniūnijų gyventojų dalyvavimo ir bendruomenių teritorinio pasiskirstymo analizė (2005 m. gruodžio mėn.) svarstant Vilniaus m. BP iki 2015 m. koncepcijos variantus [308, 310]

Jei visuomenė pasyvi arba planavimo organizatorius ir rengėjas (jie yra rinkos subjektai) nesuinteresuoti „garsiai“ kalbėti, negauna pastabų ir pasiūlymų, laikoma, kad visuomenė pastabų neturi ir sutinka su planavimo sprendiniais. Ši aplinkybė sudaro prielaidas skirtingoms visuomenės grupėms nepasitikėti viena kita. Dėl visko kaltinama miesto valdžia. Todėl, diegiant demokratinius planavimo principus, būtina sukurti palankią aplinką visuomenės dialogui. Siekiant darnos ir supratimo būtinas dialogas idėjų lygmenyje, prieš pradedant organizuoti planavimo procesą (3.4 pav.), o visuomenės dalyvavimas urbanistinio planavimo procese turėtų būti hierarchizuotai reglamentuotas per visą dokumento rengimo laikotarpį. Diskusijos apie tikslus, tikslų, spręstinų uždavinių nustatymas papildomomis, neformaliomis priemonėmis (forumais, diskusijomis, seminarais, skelbiant žiniasklaidos priemonėse) galėtų padėti išvengti priešpriešos visuomenėje.

Remiantis tyrimų rezultatais, tenka pripažinti, kad vis dar išlieka netinkamas funkcijų pasiskirstymas tarp valstybės, savivaldos ir visuomenės, išlieka problemiškas kai kurių įstatymų (Teritorijų planavimo įstatymo [116], Regioninės plėtros įstatymo [117], Žemės įstatymo, Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimo „Dėl planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ [133] ir pan.) nuostatų taikymas bei tarpusavio darna, taip pat įstatymų atskirų straipsnių derinimas. Šiuo požiūriu įstatymkūra nėra orientuota į vieno bendro įstatymo, sujungiant įvairius planavimo lygmenis, rūšis, sritis, parengimą (pvz., Maskvoje viską apimantis teritorijų planavimo ir Miestų statybų kodeksas (*Градостроительный кодекс Российской Федерации*) [273], Estijoje – planavimo ir statybos įstatymas ir kt.).

Teritorijų planavimo įstatymo [116] trečiasis straipsnis nustato teritorijų planavimo tikslus, kurių dalis, pavyzdžiui, yra formuoti sveiką ir harmoningą gyvenamąją, darbo ir poilsio aplinką, stengiantis sukurti geresnes visoje Lietuvos teritorijoje lygiavertes gyvenimo sąlygas, skatinti investicijas ekonominiam vystymui yra labai bendri ir formalūs, kadangi nei įstatymas, nei poįstatyminiai aktai (o kai kurie iš jų dar neparengti, pvz., specialiųjų planų rengimo taisyklės) *nenustato kriterijų*, kurie leistų įvertinti, kaip sėkmingai siekti įstatymo iškeltų tikslų. *Dar daugiau, valdžia, bendruomenė, įvairios institucijos ir interesų grupės juos traktuoja skirtingai.* Ši neapibrėžta aplinkybė kelia įtampą ir susipriešinimą visuomenėje. Atsiranda prielaidos inicijuoti teisminius procesus neretai jau seniai aprobuotiems dokumentams, pvz., „Vilniaus miesto centrinės dalies užstatymo aukštingumo reglamento nustatymo schemai“ (2003), Trakų raj. miškotvarkos schemai (2006). Tokiomis aplinkybėmis įstatymo tikslams pasiekti skirtos konkrečios priemonės tampa savitikslės ir neretai nepagrįstos. Tampa problemiškas teritorijų planavimo dokumentų raidos stebėsenos rodiklių ir kriterijų sistemos taikymas.

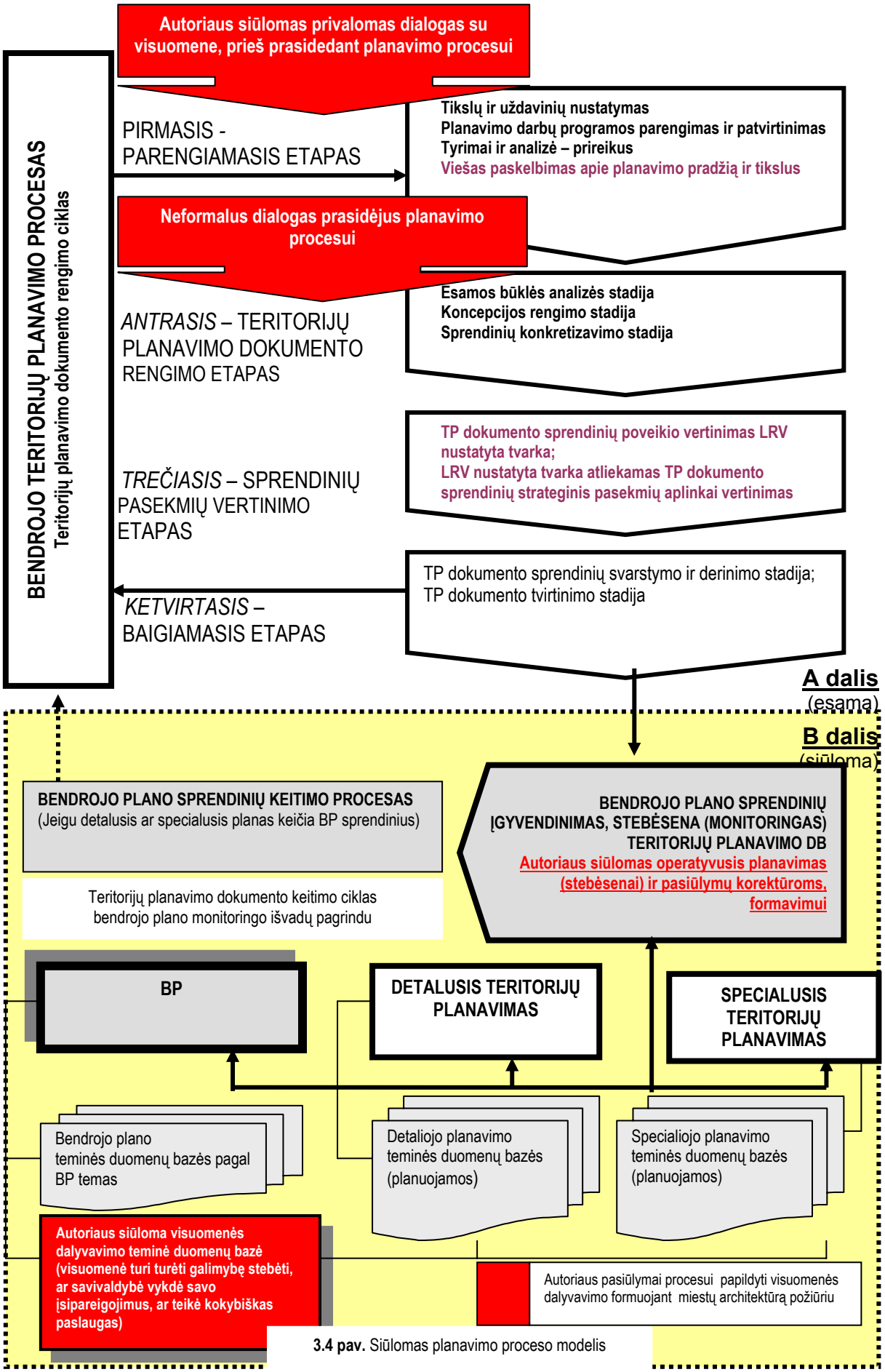

3.4 pav. Siūlomas planavimo proceso modelis

Remdamasis tyrimų rezultatais autorius pastebi, kad dažnai nėra paisoma pagrindinių planavimo principų pagal lygmenis. Vyrauja pragmatiniai visuomenės grupių interesai ir siekiama vienadienės naudos. Painiojami bendrojo, specialiojo, detaliojo planavimo dokumentų tikslai, uždaviniai bei sprendinių turinys, kuriuos prieštaringai numato teisės aktai. Pvz., Teritorijų planavimo įstatymo antrajame straipsnyje teisingai yra apibrėžtas bendrojo plano dokumento turinys, apimantis politikos strategiškumo aspektus: *„Bendrasis planas – teritorijų kompleksinis planavimo dokumentas, kuriame <…> nustatyta planuojamos teritorijos vystymo erdvinė koncepcija … ir principai“*, t. y. miestų architektūros politikos formavimo dalykas, tačiau septintojo straipsnio antrojoje dalyje kalbant apie bendrojo plano uždavinius abstrakčiai teigiama: *„<…> bendrojo plano uždaviniai yra: <…> 4) nustatyti priemones užstatytų teritorijų <…> gyvenimo ir aplinkos kokybei gerinti; 5) nustatyti teritorijų pastatų aukščio reglamentus; 7) rezervuoti teritorijas* (reikia suprasti sklypus. – J. J.)*, kuriose būtų plėtojami komunikaciniams, <…> kitiems visuomeniniams poreikiams tenkinti reikalingi objektai*“ (t. y. jau čia detaliojo plano elementai ir jam artimi dalykai, pvz., kaip ir būdų ir pobūdžių nustatymas. – J. J.). Todėl teikdama siūlymus, reikšdama pretenzijas, ar kritiką, pvz., bendrojo plano atžvilgiu, bendruomenė dažnai painiojasi, prašydama sprendimų konkrečių sklypų atžvilgiu, kalbėdama apie sau naudingus, smulkius, nieko bendro su plėtros strategija neturinčiais dalykais, kurie turėtų būti sprendžiami detaliojo planavimo lygmenyje, ir nežino, kad tai yra ne bendrojo plano, miesto urbanistinės plėtros politikos objektas. Kyla įtampa, procesas įgyja neformalaus planavimo bruožų. Tyrimai [220] ir apklausų duomenys (3.5 pav., 3.6 pav., 3.7 pav.) rodo, kad tokių siūlymų, pretenzijų, pastabų mastas urbanistinio planavimo dokumentuose detaliojo planavimo lygmenyje svyruoja nuo 10 iki 40 %, o perspektyvinio planavimo strateginiame lygmenyje šis rodiklis siekia iki 87,75 %. Jei bendrasis planavimas yra teritorijos kompleksinis planavimas plėtros prioritetams, raidos tikslams bei strategijai nustatyti [116, 144], tuomet jis turi būti ir miesto architektūros formavimą žemesniu lygmeniu sąlygojančiu dokumentu.

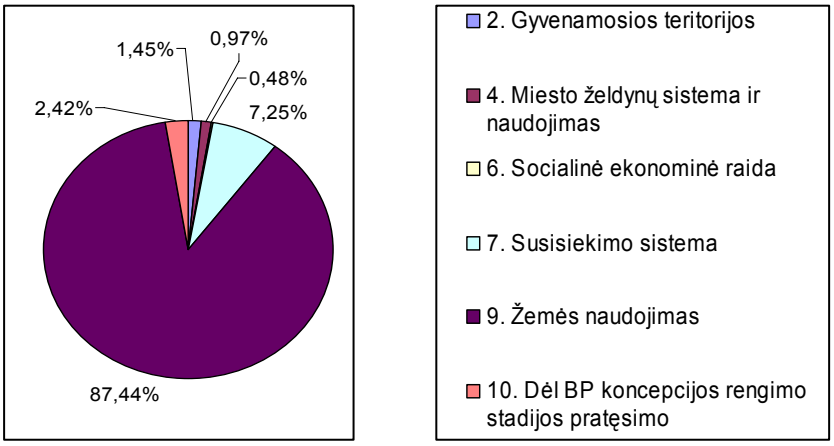

3.6 pav. Daugiausiai, 87,75 % pareiškimų žemės naudojimo ir sklypų formavimo klausimais rengiant BP sprendinius.

Tai ne BP lygmens problemos

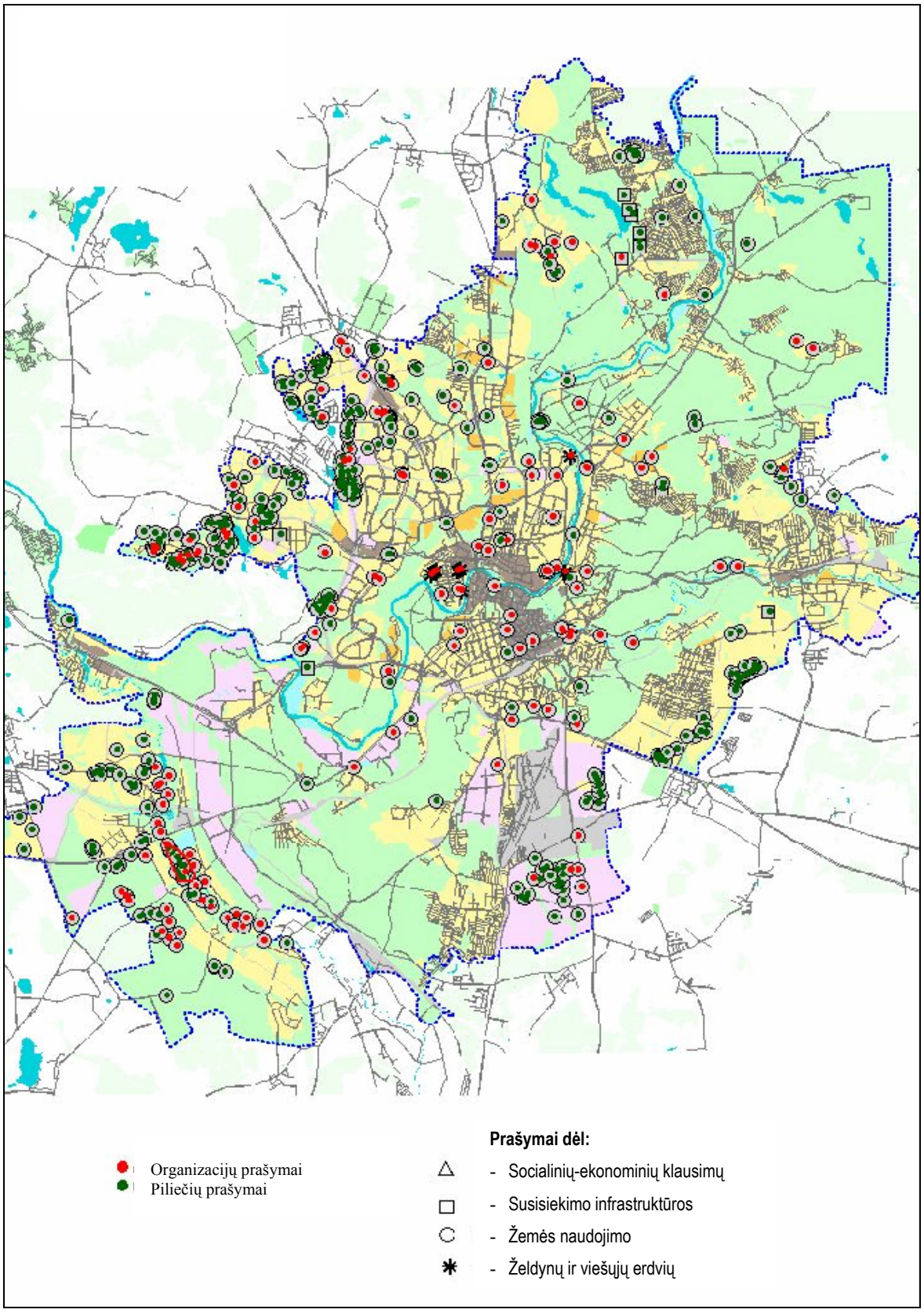

3.5 pav. Autoriaus atlikta juridinių asmenų, gyventojų ir teritorinių bendruomenių dalyvavimo analizė (2006 m. rugsėjo mėn.) svarstant Vilniaus m. BP iki 2015 m. sprendinius (pirmą kartą analizė buvo atlikti GIS sistemos pagrindu naudojant *ArcView 3.2* programinę įrangą, leidžiančią vykdyti stebėseną, analizuoti įvairių duomenų sluoksnius) [310]

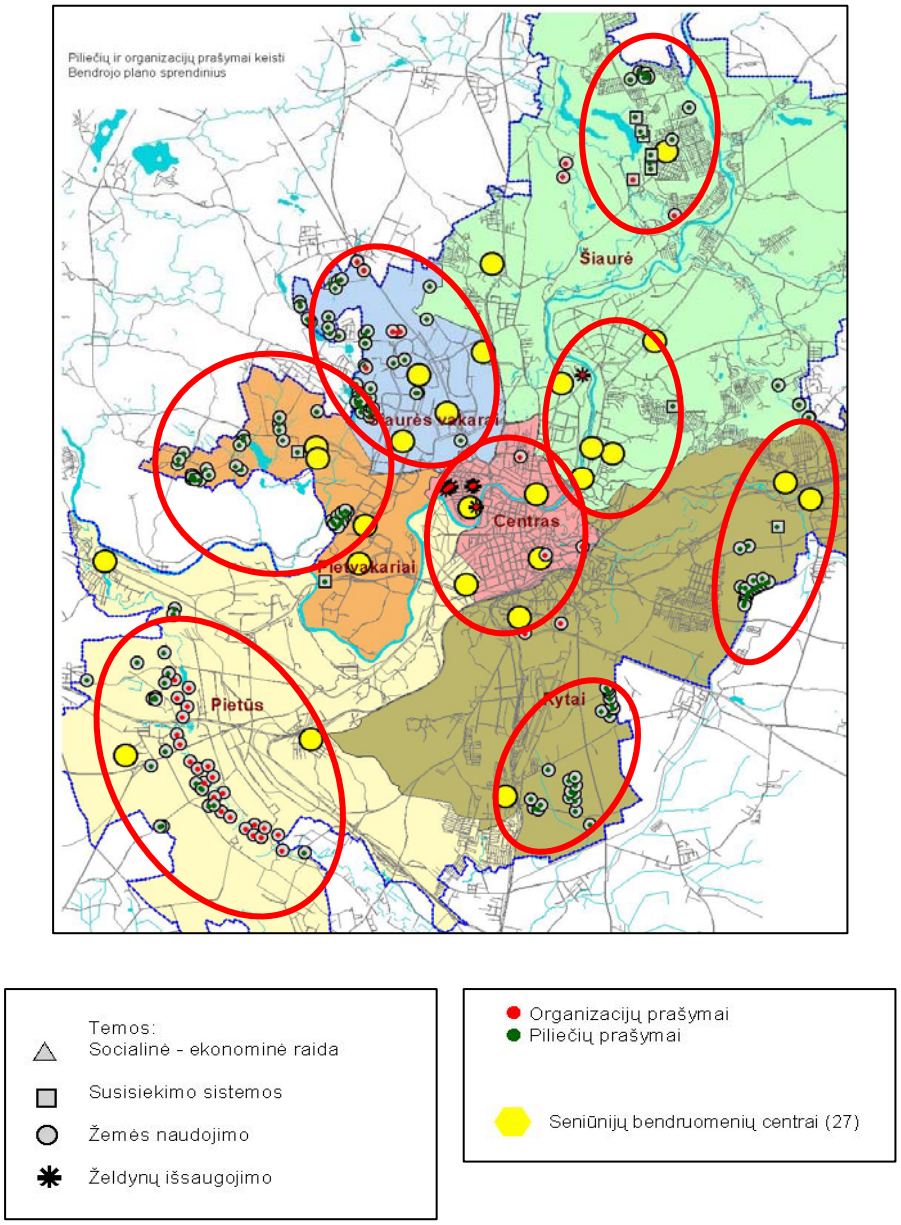

3.7 pav. Remiantis gyventojų pareiškimų rengiant Vilniaus BP analizės rezultatais (parodyti taškai – ne BP kompetencijos klausimai) identifikuotos vienarūšių probleminių teritorinių bendruomenių teritorijos [310]

Praplečiant strategiškumo ir kompleksiškumo sampratą, būtinas finansinis teritorijų planavimo dokumentų sprendinių įgyvendinimo pagrindimas, kurį ir numato kitas strateginio lygmens planavimo dokumentas, reglamentuojamas Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymo [130]. *Taigi jei kompleksiniame, viską apimančiame integruotame dokumente* (3.8 pav.) *gali tilpti scheminės žinios apie teritorijų erdvinę plėtrą, urbanistiniai prioritetai regionų kontekste, miestų architektūros formavimo principai, visuomenės dalyvavimo mechanizmo taisyklės bei sprendinių įgyvendinimo išlaidos* [283], *suprantama, į visuomenės neformaliai iškeltas smulkmeniškas problemas, tik atskiroms interesų grupėms*

rūpimų klausimų sprendimus BP negali ir neturi atsakyti. Kadangi minima sistema realiai nėra veiksminga, todėl tyrimų rezultatai rodo, kad visuomenė per mažiai paiso BP sprendinių. Rengiant žemesnio lygmens projektus, apie 40–60 % *atvejų aptinkamas nesuderinamumas tarp kitų planų ir BP atžvilgiu, t. y. atsiranda NfV veikimo ir planavimo požymiai.* Susipažinęs su kaimynų (Latvija) tyrimų rezultatais visuomenės *neformalios* įtakos architektūrai požiūriu, autorius pastebi, kad ir šioje šalyje jos yra panašios. Pasak Latvijos regioninės plėtros ir savivaldybių reikalų ministerijos planavimo departamento direktorės I. Kjahjare [21], apie 54 % rengiamų žemesnio lygmens planavimo dokumentų (detaliųjų planų) nedera su aukštesnio lygmens dokumentais. **Dažniausiai, Lietuvos kaip ir Latvijos visuomenėje nesuprantami strateginio ir detaliojo planavimo esmė, tikslai, sprendžiami uždaviniai, nepakankamai aiškūs realizavimo programų ir finansavimo mechanizmai, nepakankamas kontrolės ir stebėsenos sistemos veikimas. Nedera teritorijų tvarkymo ir naudojimo režimas, tvarkymo reglamentai, užstatymo intensyvumas (UI), užstatymo tankumas (UT) ir kiti dalykai.**

Todėl smulkmeniškumo bei lokalumo yra ir pačiuose Bendrojo plano (BP) sprendiniuose (padiktuoti įstatymu). Pavyzdžiui, apie perdėtą detalumą Vilniaus miesto BP aiškinamajame rašte dėstoma [250]: „*Naujai užstatomoms arba rekonstruojamoms teritorijoms BP sprendiniuose nustatyti reglamentai, pateikti „Reglamentų brėžinyje“. Reglamentą sudaro trys dalys* (3.9 pav.):

- *žemės naudojimo tikslinės paskirties ir naudojimo būdo, pobūdžio indeksas;*
- *užstatymo intensyvumo (UI) indeksas;*
- *papildomų apribojimų indeksai, kurių gali ir nebūti.*

[21] *Kjahjare, I. Detail planning problems. In: Proceedings of International Seminar „Professional Property Development in the Baltic Region“, held in Riga (Latvia) on 06–07 December 2006*

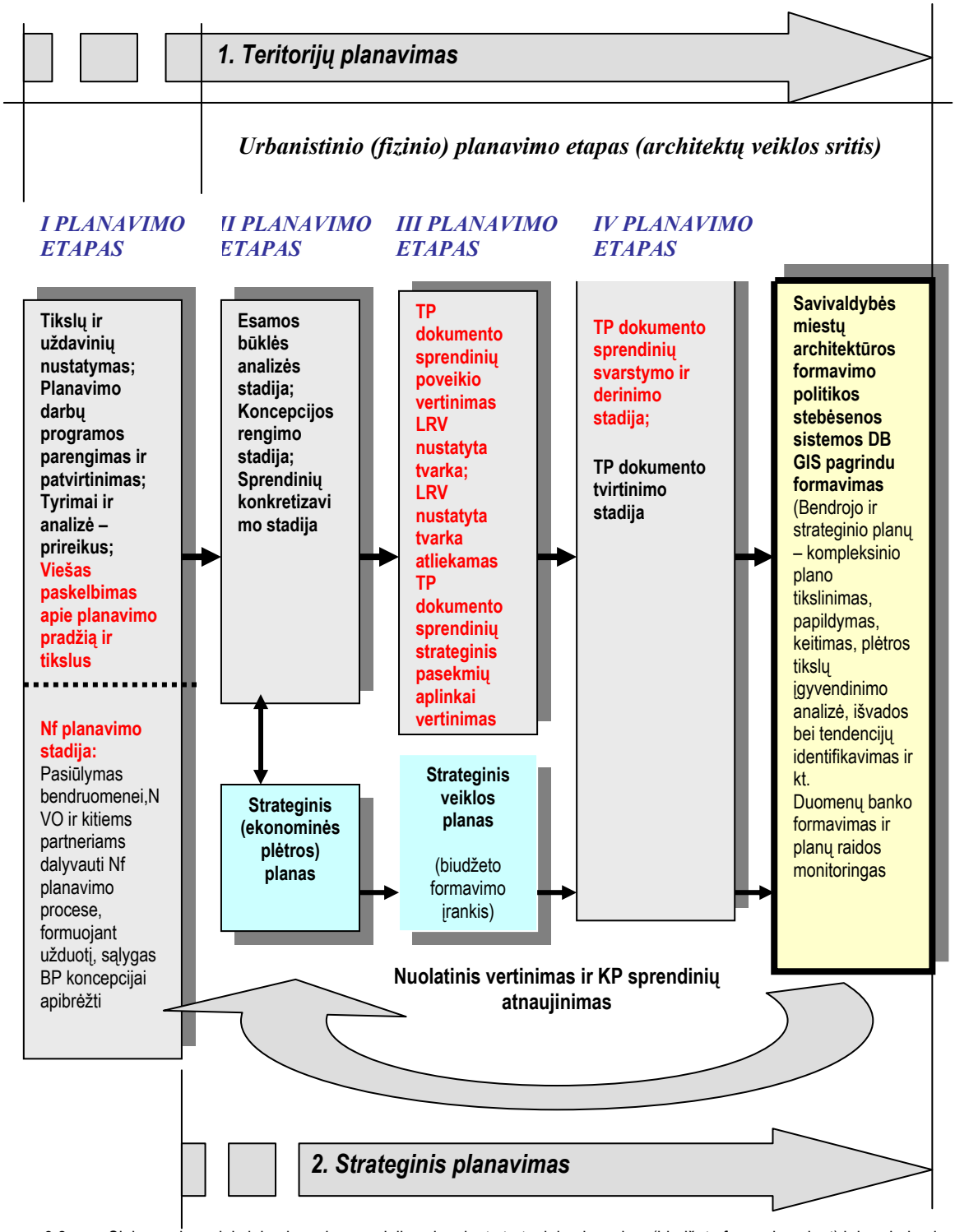

3.8 pav. Siūlomas kompleksinio planavimo modelis sujungiant strateginio planavimo (biudžetą formavimuojant) ir bendrojo planavimo (teritorijų plėtros politikai nustatyti) dokumentų rengimą, įgyvendinimą ir stebėjimą (operacinių darbų miestų plėtros politikos korekcijoms atlikti)

Teritorijų žemės naudojimo tikslinė paskirtis ir būdas, pobūdis su galimos veiklos aprašymu pažymimi indeksu, kurio paaiškinimai pateikti teritorijų naudojimo bendrųjų reglamentų ir žymėjimų lentelėje. Užstatymo intensyvumo (UI) indeksais ir tankumo rodikliu nustatyti naujų plėtros teritorijų orientaciniai užstatymo procentas ir aukštingumas. BP nurodoma orientacinė maksimali UI reikšmė (nuo

0,2 iki 2,5)“. Jie vėliau tikslinami atskirais miesto dalių bendrojo (praktikoje beveik nepasitaiko), specialiojo ar detaliojo planavimo dokumentais.

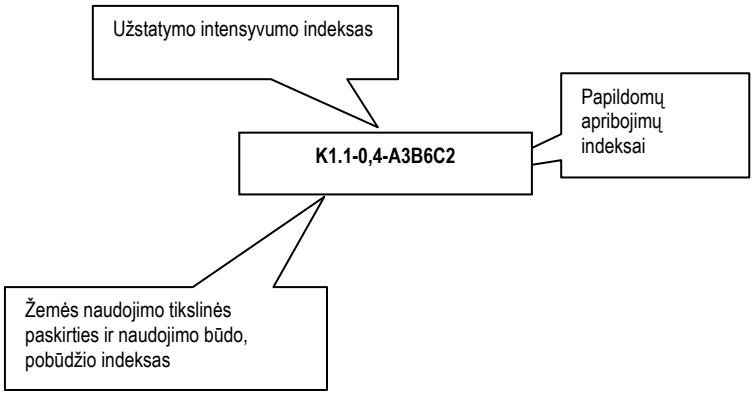

3.9 pav. BP reglamentų žymėjimas

Todėl visuomenėje dažnai susiformuoja klaidinga nuomonė, kad urbanistinės struktūros, miestų architektūros ilgalaikę raidos perspektyvą numatantis dokumentas – BP yra mechaniška detaliųjų planų suma, kuri, reikalui esant, nesunkiai keistina. Visuomenei dalyvaujant planavimo procese atsiranda kitokių tikslų, orientuotų į primityvesnių, pragmatiškesnių, šiai dienai aktualių uždavinių sprendimą, o ne į miesto plėtros strategijos klausimų nagrinėjimą ir teritorijos urbanistinės raidos perspektyvą. Lietuvos teisės aktuose reikalaujama BP nurodyti sklypų tvarkymo reglamentus (užstatymo tankumą, intensyvumą, pobūdį ir pan.), taigi susismulkinama iki mažų sklypelių problemų, išleidžiant iš akių makrosprendinių lygmenį (3.10 pav.), ir tai *tampa supriešinančiu visuomenę veiksniu*. Visuomenei tai neįdomu (apie tai liudija apklausų rezultatai, kur didžioji dauguma – 94,4 % Vilniaus m. gyventojų nurodė, kad jie nėra dalyvavę svarstant Vilniaus miesto BP (3.11 pav.) ir dažnai jo nesupranta, nes, apklausų duomenimis, respondentų, kurie nesitiki iš jo jokios naudos sau, sudaro 22,4 % (18,7 % į šį klausimą neatsakė). Piliečiai dažnai priversti dėl kiekvieno mažmožio keisti BP (3.1 lentelė) sprendinius. Dėl to prarandama miesto architektūrinė-urbanistinė politika, strategiškumas bei darna, sudarkoma urbanistinė morfostruktūra, pažeidžiama žemės naudojimo logika. Taigi, remiantis Teritorijų planavimo įstatymu [116], piliečiai, tikėdamiesi matyti BP sprendiniuose kasdieninio gyvenimo detales: *kiemo infrastruktūros išvystymą; želdynų daugiaaukščių gyvenamųjų namų kvartaluose suplanavimą, kurie nėra bendro naudojimo teritorijos; gatvių sutvarkymo pasiūlymus (duobės, nelygumai, įvažiavimai į kiemus, gatvių raudonųjų linijų nustatymas ir pan.; sutvarkytas sklypų ribas tarp kaimynų),* šiuose sprendiniuose mato tolimos ateities viziją.

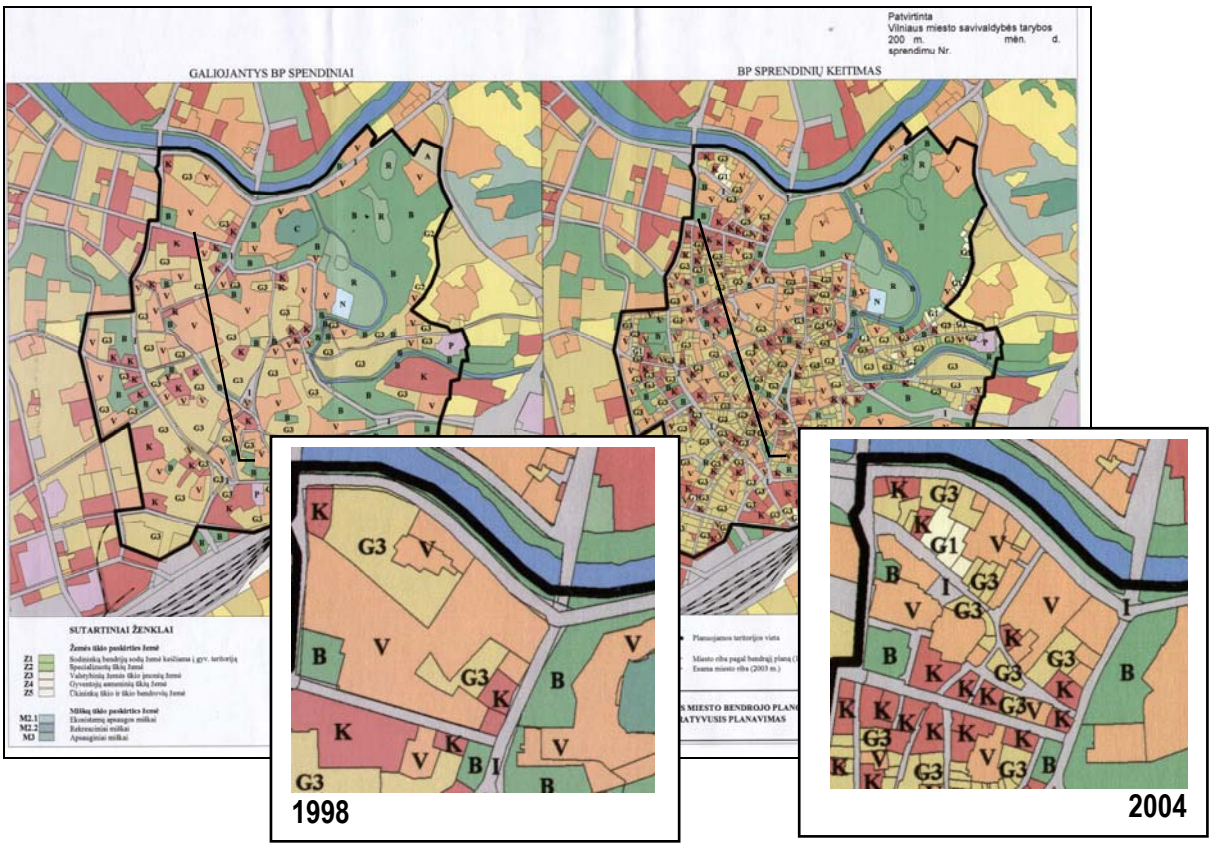

3.10 pav. Susmulkėjusi urbanistinė struktūra besikeičiančios miesto architektūros formavimo politikos kontekste. Strategiškumą praradęs BP sprendinys (Vilniaus m. pavyzdžiu) – politinių-teisinių NfV (laisvosios rinkos sąlygomis) veiksnių ir visuomenės sąveikos rezultatas

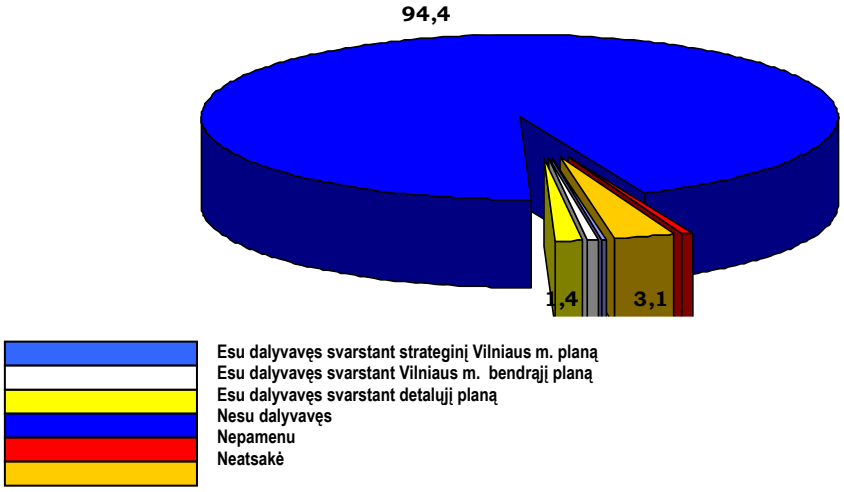

3.11 pav. Atsakymai į klausimą, ar jūs esate, ar nesate dalyvavęs (-usi) svarstant Vilniaus miesto planą (proc., N= 2575) grafinė išraiška [220]

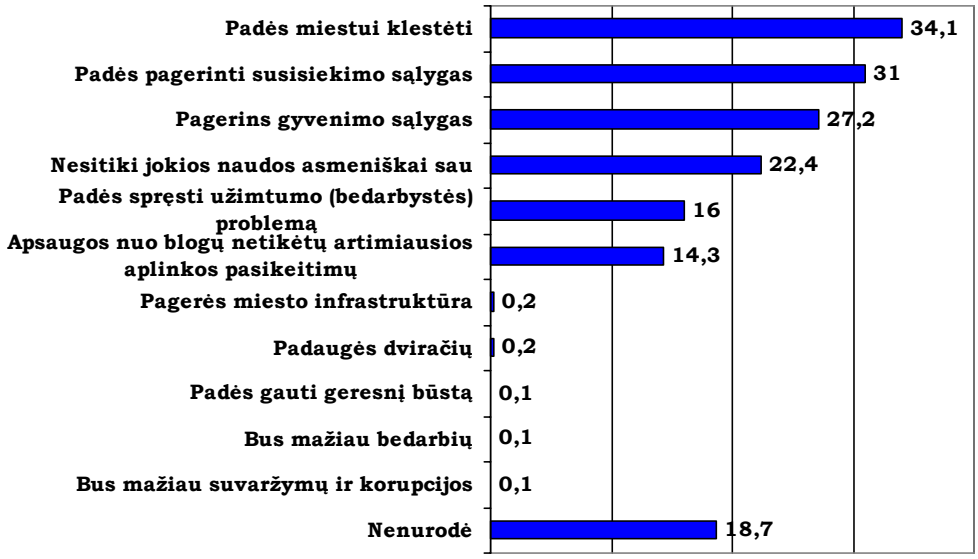

3.12 pav. Atsakymai į klausimą, ar Jūs tikitės kokios asmeninės naudos iš Vilniaus bendrojo plano (proc. nuo žinančių apie bendrąjį planą, N=1292), grafinė išraiška [220]

3.1 lentelė. Vilniaus miesto savivaldybės teritorijų planavimo dokumentų registro suvestinė[22]

Metai	Įregistruota teritorijų planavimo dokumentų registre				
	Detaliųjų planų	Specialiųjų planų	Bendrojo plano pakeitimų	Turėjo įtakos bendrojo plano keitimui	Iš viso įregistruota dokumentų
1999	166	1	-	45	167 (tarp jų 15 archyv.)
2000	225	12	-	50	237 (tarp jų 14 archyv.)
2001	187	-	-	46	187 (tarp jų 6 achyv.)
2002	195	9	-	46	204 (tarp jų 4 archyv.)
2003	130	5	23		158 (tarp jų 1 archyv.)
2004	165	9	57		231
2005	123	-	4	-	127
Iš viso bendrojo plano galiojimo laikotarpiu	1228	38	73	187	1339 (iš jų tapo 51 archyv.)

Savivaldybės lygiu. Vilniaus miesto savivaldybės taryba nusprendė [253, 254] skatinti visuomenę dalyvavauti tobulinant visuomeninių komisijų prie politinių komitetų veiklą, formalizuojant ir įteisinant sistemą, koordinuojančią NfAV chaotišką veiklą (3.13 pav.). Jų pobūdis – prevencinis-patariamasis, peržiūrint tvirtinti teikiamų tarybai planavimo dokumentų, miesto architektūros objektų projektų sprendinius, teikti pasiūlymus, rekomendacijas, kad jie atitiktų bendruomenės interesus (3.14 pav.). Paskelbus žiniasklaidoje apie galimybę visuomenei dalyvauti komisijų darbe būsimieji visuomeninių komisijų nariai rinkosi jiems suprantamą visuomeninės veiklos sritį. Atlikęs analizę darbo autorius konstatuoja:

Visuomeninių komisijų darbe pareiškė pageidavimą nuolat dirbti apie 754 Vilniaus bendruomenės nariai. Tai sudaro apie 0,11 % visų Vilniaus miesto gyventojų, atstovaujančių ne tik savo

[22] Remiantis Vilniaus m. savivaldybės administracijos MPD Bendrojo ir specialiojo planavimo skyriaus duomenimis, 2006 m. vasario 2 d. teritorijų planavimo registre įregistruota 1713 dokumentų.

asmeninei nuomonei, bet ir kitų NfAV, NVO (Lietuvos architektų, Restauratorių, Kraštovaizdžio architektų, Lietuvos inžinierių sąjungos, įvairių draugijų, asociacijų ir kitų visuomeninių organizacijų) nuostatoms. Šių organizacijų nariais dažnas komisijos dalyvis jau yra, todėl faktiškai netiesiogiai visuomeninių komisijų veikloje dalyvauja gerokai didesnis Vilniaus bendruomenių narių skaičius. Svarbu tai, kad visuomeninių komisijų nariai yra mokslininkai, buvę valdininkai, specialistai, mokytojai, darbininkiškų profesijų miesto bendruomenės nariai, menininkai, t. y. žmonės, galintys kompetentingai atstovaujanti įvairioms miesto veiklos sritims (3.15 pav.). Iš 754 narių – 388 (51,7 %) visuomeninių komisijų nariai pareiškė norą dalyvauti teritorijų planavimo procese tobulinant urbanistinės plėtros valdymą, formuojant miesto architektūrą, želdynus, paveldosaugos politiką ir pan. sritis, t. y. tiesiogiai dalyvauti formuojant miesto aplinką. Antra pagal narių gausumą – Kultūros, švietimo, sporto ir jaunimo reikalų visuomeninė komisija – 112 narių (14,85 %). Trečia pagal svarbą – Aplinkosaugos komisija – 80 narių (10,61 %).

3.13 pav. Vilniaus miesto bendruomenės veikimo būdai. Vilniaus miesto susisiekimo infrastruktūros sistemos (tramvajaus) plėtojimo specialiojo plano svarstymas Aplinkos apsaugos visuomeninės komisijos posėdyje prie Vilniaus miesto tarybos Sveikatos ir aplinkos apsaugos komiteto

3.14 pav. . Vilniaus miesto bendruomenės veikimo būdai. Visuomeninės dalis, savanoriškai susibūrusi į formalizuotą Kraštovaizdžio architektūros ekspertų tarybą[23] prie Vilniaus m. savivaldybės Miesto plėtros komiteto [85]

[23] Nuo 2006 m. liepos mėn. Vilniaus miesto savivaldybės Kraštovaizdžio architektūros ekspertų taryboje dirba 15 kraštovaizdžio architektūros specialistų, kurie nagrinėja ir teikia siūlymus dėl subalansuotos želdynų ir viešųjų miesto erdvių apsaugos, tvarkymo ir atkūrimo, miesto želdynų ir viešųjų miesto erdvių tvarkymo, jų tarpusavio funkcijų derinimo prioritetų, vientisos želdynų sistemos sukūrimo, teisinių, finansinių ir kitų prielaidų sudarymo želdynams išsaugoti, kurti ir atkurti, jų racionaliam tvarkymui ir aplinkos apsaugai. Ekspertai taip pat nagrinėja ir teikia siūlymus, susijusius su miesto estetinio vaizdo kūrimu, įamžinimo ženklų, skulptūrų, viešųjų erdvių, skverų, aikščių tvarkymu, ekspertuos probleminius kraštovaizdžio architektūros klausimus.

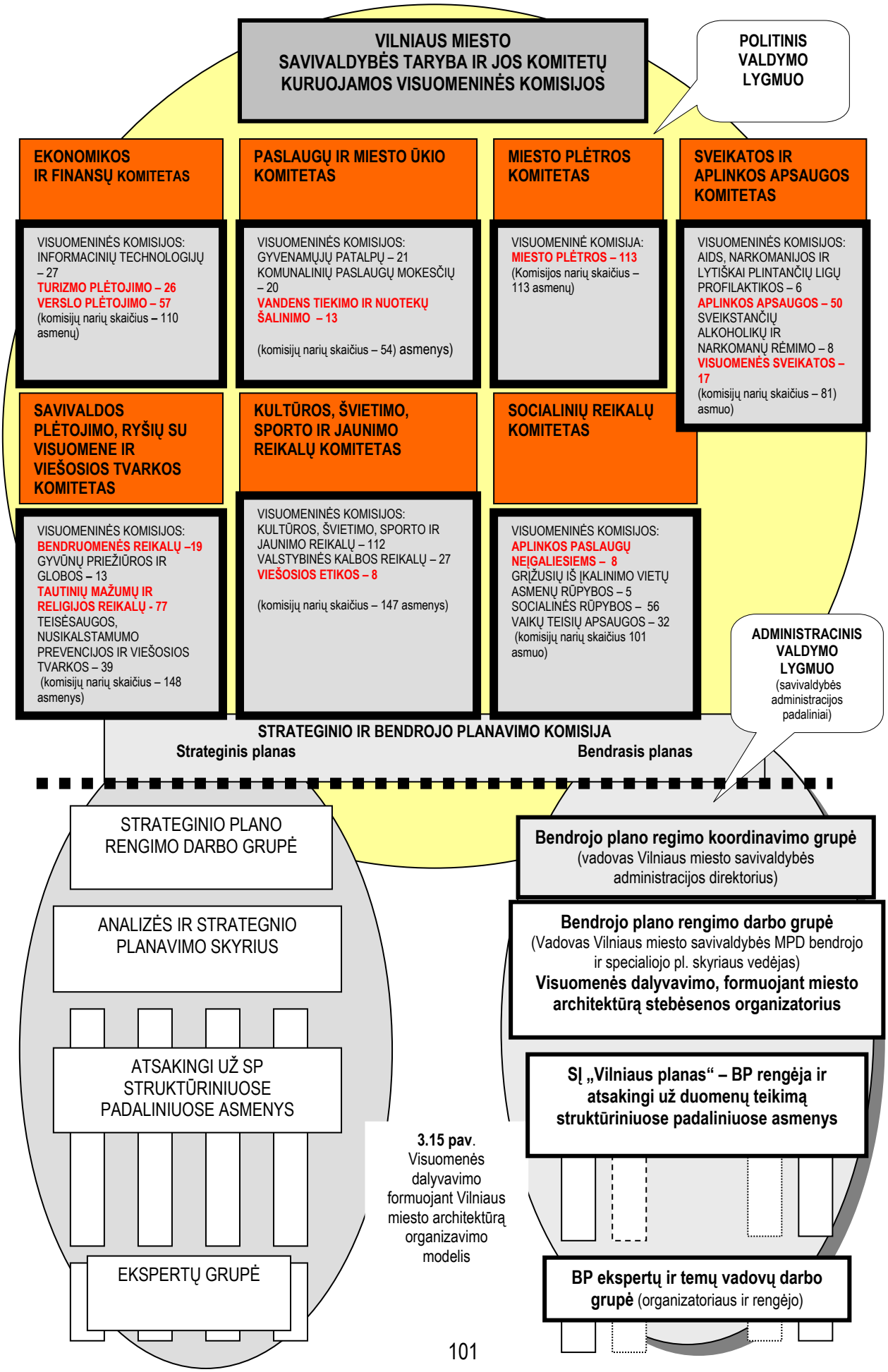

3.15 pav. Visuomenės dalyvavimo formuojant Vilniaus miesto architektūrą organizavimo modelis

3.2. Bendruomenių dalyvavimo formuojant miesto architektūrą šiuolaikinė praktika

Visuomenės dalyvavimas formuojant miestų architektūrą yra teritorijų planavimo sudėtinė dalis. Ją reguliuoja įvairūs teisės aktai (*formalūs teisiniai veiksniai*) (3.16 pav.), tačiau dėl biurokratinės prigimties jo neatstoja. Neformalaus bendravimo poreikis natūraliai stipresnis, kuris dalyvius skatina siekti savų interesų:

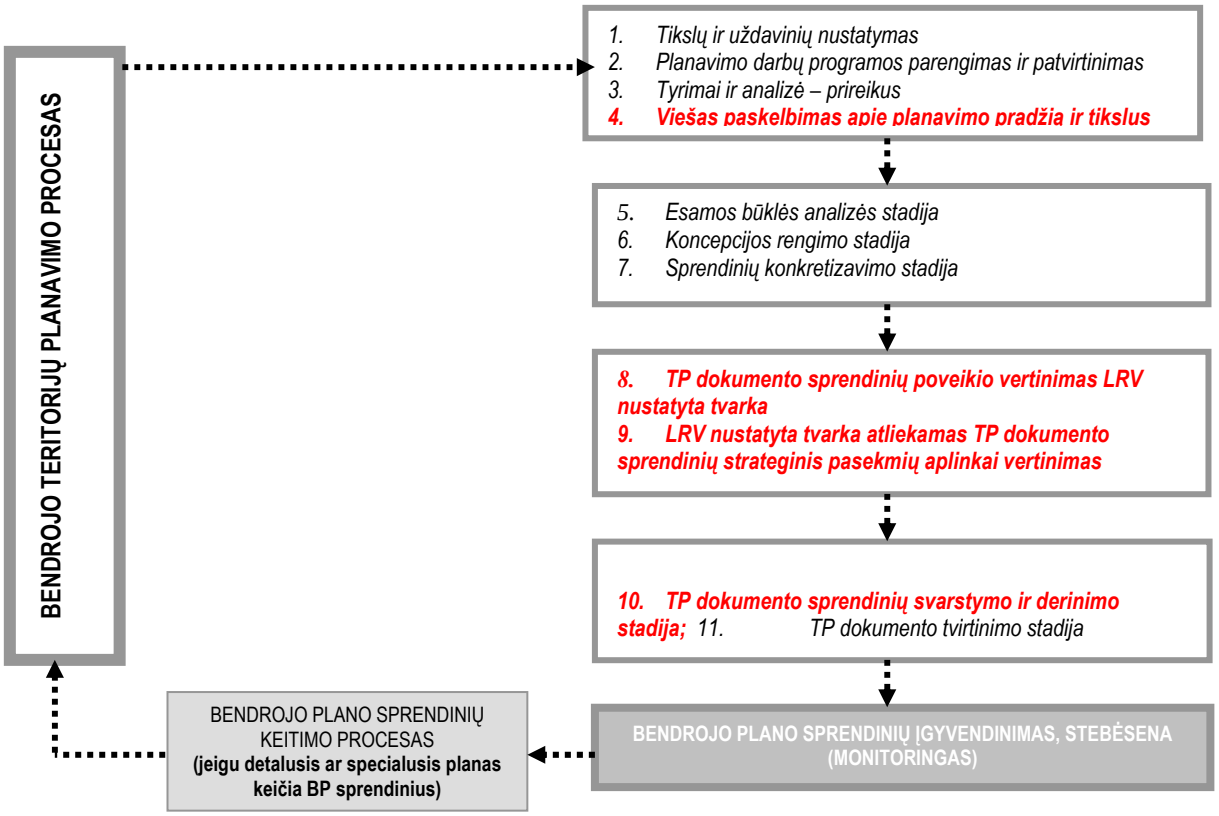

3.16 pav. Formalus Teritorijų planavimo įstatymo reglamentuojamas procesas (raudonai pažymėtas formalus visuomenės dalyvavimo reguliavimas)

- Valdžia, vykdydama savo įsipareigojimus ir formalią savivaldai teisėtai priskirtą misiją ginti viešuosius bendruomenės interesus, vykdyti miesto architektūros formavimo politiką, programas, projektus, susijusius su toje vietoje gyvenančių piliečių gerove, siekia sudominti privatų sektorių, profesionalus visuomeniniais reikalais ir sulaukti pritarimo vietos valdžios vykdomai miesto architektūros formavimo politikai (3.17 pav.);

- Viešojo intereso gynėjai (teritorinės bendruomenės, asociacijos, klubai, opozicinės grupės ir pan.), kuriuos veikia gyvenimo kokybės kriterijų kaitą ir kurie siejami su neprofesionalia architektūros ir statybos srityje veikiančia visuomenės dalimi;

- Profesionali visuomenės dalis (mokslininkai, ekspertai-vertintojai, architektai-projektų rengėjai ir kt.), kuri siejama su profesionalia architektūros srityje visuomene;

- Nekilnojamojo turto savininkai ir vystytojai.

Apibrėžtų miestų architektūros politiką formuojančios grupių – dalyvių aktyvumas priklauso nuo miesto architektūros formavimo kriterijų, vertinimo metodologijos, teisinio reguliavimo, turimos informacijos ir žinių, vykdomos veiklos ir rezultatų, teritorijos svarbos bei savitumo – *statinių veiksnių*.

3.17 pav. Neformalus Vilniaus m. BP sprendinių pokyčių visuomenei dalyvaujant pristatymas

Tačiau daugelis visuomenės atstovų bei miesto architektūros formavimo dalyvių menkai supranta dalyvavimo formuojant miestų architektūrą galimybes. Daugeliui tai ir nerūpi. Išimtį sudaro architektūros srityje veikianti visuomenės dalis (3.2 lentelė), aktyviai dalyvaujanti miesto architektūros formavimo procese, specialios suinteresuotų gyventojų grupės ir tos grupės, kurios jaučia, kad jų interesams gali iškilti pavojus.

Tyrimų duomenimis, tai, kad miestų planai yra bendri ir abstraktūs, didžiąją visuomenės dalį mažai jaudina. Visuomenės pasyvumas formuojant miesto architektūrą susijęs su neišmanymu ir neinformuotumu apie galimybes dalyvauti planavimo procesuose. Kita vertus, net ir profesionalams planuotojams-architektams sunku suprasti įmantrią ir painią teisinių terminų prikaišiotą planavimo dokumentų kalbą. Kita priežastis, dėl kurios visuomenė nesidomi miesto architektūros formavimu, – tai jų rengimo būdas: juose, pateikiant svarstyti visuomenei jau nustatytos problemos, pateikti pasiūlymai ir pan., taigi viskas „švaru“, tvarkinga ir… biurokratiška. Kai visuomenė pakviečiama dalyvauti svarstyme, jai pateikiama gausybė informacijos ir duomenų apie architektūros formavimo politikos kryptis, įvilktus į aptakius pareiškimus ir teiginius, stengiantis nepaliesti niekieno jausmų.

3.2 lentelė. LAS – NVO dalyvavimo formuojant miesto architektūrą analizės apibendrinimas (svarstant urbanistinio planavimo perspektyvinius projektus) [24]. Veikimo grandinės – **neformalūs** (neformali lobistinė veikla) → **formalūs** (planavimas, projektavimas, statyba, eksploatavimas) veiksniai pavyzdys

Data	Svarstyti projektai LAS UAE taryboje				Svarstyti moksliniai tiriamieji-organizaciniai	Svarstyti projektai ne Vilniuje	Kiti
		Tūriniai					
	Urbanistiniai (teritorijų planavimo)	**Nauji**	**Kult. vertybių aplinkoje**	**Kraštovaizdžio**			
Iš viso per 2000–2004 m. laikotarpį svarstyti 203 projektai	**84** 24 detalieji planai 60 – su ikiprojektiniais siūlymais	**75**	**15**	**1**	**11**	**10**	**4**
100 %	**41,4 %** **iš jų:** 11,8 % d. planavimo 29,6 % su ikiprojektiniais siūlymais	**36,9 %**	**7,4 %**	**0,49 %**	**5,42 %**	**4,93 %**	**1,97 %**

Todėl visuomenei tai nedaro įspūdžio arba kelia įtūžį. Norint išvengti interesų konflikto įgyvendinimo etapuose, reikia kitokios planavimo metodikos, kitokio turinio planavimo dokumento, kitokių visuomenės įtraukimo į planavimo procesą būdų. Neformali visuomenės įtaka architektūrai, tyrimo duomenimis (3.3 lentelė), (5 priedas) reiškiasi permanentiškai miestų formavimosi procese formalių, įvairių drastiškų kampanijų ar tyliai vykdomų savavališkų statybų forma – visa tai šiandien reikalauja šį reiškinį sisteminančių veiksmų, pvz., stebėsenos sistemos diegimo, kruopštaus įstatymkūros tobulinimo, pasitelkiant ir visuomenės intelektualias pajėgas [140, 131]. Veiksmai turėtų būti orientuoti neatskiriamai *dinaminių ir statinių* veiksnių sistemos sugestyviai darnai. Visuomenės ir architektūros sąveikos reiškinys, aprėpdamas miestų plano kompozicinę visumą su visomis detalėmis, urbanistinę ir gatvių bei aikščių struktūrą, želdynų, gatvių sandarą su pastatų aukštingumu bei būdingu konkrečiam regionui tūrių komponavimu ir visais gatvę sudarančiais elementais, konkretaus miesto savitą įvaizdį, kurį formuojant patiriami išgyvenimai, pradedant nuo pirmojo įspūdžio, tylos ar šurmulio, spalvų, reklamų, vitrinų, apšvietimo visumos, nuo mieste vykstančių renginių, taip pat ir visuomenės, teritorinės bendruomenės su jai būdingais papročiais ir tradicijomis, formuoja tą laiką atspindinčios visuomenės ir architektūros santykio tradiciją. Šiandien architektūros ir visuomenės sąveika reškiasi įvairių būdų – formalių ir neformalių – samplaika. Tyrimais nustatytos veikimo būdų grandinės:

a) ***formalūs*** – dalyvaujant planavimo projektavimo procesuose, teisės aktais nustatyta tvarka:

- **formalūs** (planavimas → projektavimas → statyba → eksploatavimas);

[24] Šaltinis: LAS Vilniaus sk. Urbanistinės-architektūrinės ekspertų tarybos sekretoriato archyvas.
Pastabos: 1) Miesto plėtros departamento Bendrojo ir specialiojo sk. duomenimis, iš viso Vilniuje parengta ir užregistruota per 1998–2004, laikotarpį apie 1500 vnt. urbanistinių projektų. 2006 m. vasario 2 d. teritorijų planavimo registre įregistruota 1713 dokumentų.

- **formalūs** (lobistinė veikla) → **formalūs** (planavimas → projektavimas → statyba → eksploatavimas);

b) ***neformalių ir formalių*** veikimo būdų samplaika. Tyrimo duomenimis, neformalaus veikimo praktikoje formuojant miestų architektūrą jų lyginamasis svoris didžiausias:

- **neformalūs** (neformali lobistinė veikla) → **formalūs** (planavimas, projektavimas, statyba, eksploatavimas);
- **neformalūs** (neformali lobistinė veikla) → **neformalūs** (planavimas, projektavimas, statyba) → **neformalūs** (neformali lobistinė veikla vėliau jos rezultatus formalizuojant) → **formalūs** (veikimo padarinių įteisinimas, eksploatavimas);
- **neformalūs** (planavimas, projektavimas, statyba, eksploatavimas);
- **neformalūs** (planavimas, projektavimas, statyba, eksploatavimas) → **formalūs** (veikimo padarinių įteisinimas, eksploatavimas) ir kt.

c) **neformalūs** (miestų architektūros formavimas teisės normomis neapibrėžtais veiksmais, kartais su kriminogeniniu veikimo būdu – savivaliaujant (5 priedas)).

Tirdamas iniciatyvas „iš apačios“ (3.3 lentelė) autorius pastebi, kad, pvz., NVO – Lietuvos architektų sąjungos (LAS) neformalus veikimas formuojant miestų architektūros politiką gali būti ženklus (svarstyti žymesni miesto architektūros objektai, į daugumą (apie 87 %) pastabų atsižvelgta realizuojant projektus), tačiau miesto socialinės estetikos, socialinės psichologijos ar meno sociologijos požiūriu veikimas nėra atviras visuomenei. Nėra formuojamas architektūrinės estetikos rodiklių ir grožio kriterijų sistemos skleidimas, nepakankamai aiški teorinių pagrindų, skirtų visuomenei skleidimo sistema. Tai rodo LAS veikimo uždarumas miestų bendruomenės atžvilgiu. Rezultatai LAS tarybų posėdžiuose žinomi nedidelei profesionalios visuomenės daliai. Profesinėje literatūroje paskleista informacija apie urbanistinės-architektūrinės plėtros tendencijas naudinga, tačiau, platesnei visuomenei nedalyvaujant svarstymo procese, edukaciniu požiūriu – mažai efektyvi. Todėl galima teigti, kad architektūros formavimo tradicija visuomenėje šiuo metu tik formuojasi.

Visuomenės ir architektūros sąveikos analizė (5 priedas) rodo, kad formalus ar neformalus veiksnių veikimas apima įvairias architektūrinės veiklos sritis, tačiau svarbiausi perspektyvinio planavimo formuojant miestų architektūrą politinio lygmens sprendimų rezultatai. Vertinant demokratines raidos tendencijas ir analizės rezultatus, jeigu visuomenės ir valdžios bendradarbiavimas neefektyvus, nedemokratiškas, išryškėja bendradarbiavimo spragos, ypač būdingos valstybėms, kurių demokratinė sistema tik formuojasi, tarp jų ir Lietuvai. Vyksta nuolatiniai konfliktai tarp visuomenės narių bei valdžios ir vis sunkiau pavykstant suderinti veiksmus bendram tikslui (atsiranda „frontai“, opozicijos, pan.).

Išskiriamos šio reiškinio neigiamos priežastys dėl reikiamos informacijos sprendimams priimti trūkumo, kuri atsiranda:

- dėl įstatyminės bazės [116], susijusios su visuomenės informavimu, netobulumu (pvz., koncepcija gali būti aprobuota ir be svarstymo su visuomene, tik konsultuojantis) bei spragomis. Dėl to valdžia dažnai nežino visuomenės nuomonės ir ko jai reikėtų. Visuomenė nežino valdžios ilgalaikių ketinimų, įgyvendinimo priemonių ir garantijų;
- dėl savo pasyvumo ir neorganizuotumo visuomenė dažnai nežino, kokius sprendimus priima valdžia ir kaip tai atsilieps teritorinių bendruomenių gyvenimo kokybei. Tai liudija apklausose dalyvavusi visuomenės dalis (daugiau nei 25 % apklaustųjų dabartinę planavimo sistemą ir praktiką vertina neigiamai ir šiek tiek daugiau nei 50 % apklaustųjų ją vertina kaip nepakankamai gerą – neutraliai [55]).

Tęsiant tyrimus apie visuomenės informuotumą, į klausimą, ar žino, pvz., apie rengiamą Vilniaus bendrąjį planą ir ar ketina dalyvauti jį svarstant [55, 220], pusė (50,2 %) vilniečių atsakė, jog žino, kad yra rengiamas Vilniaus miesto bendrasis planas, o tik 13 % žinančių (apie 36 000) apie šį planą gyventojų ketina dalyvauti jį svarstant (3.18 pav., 3.19 pav.). Tačiau, remiantis autoriaus atliktais tyrimais, visuomenės aktyvumas dalyvaujant svarstymuose, parodose, diskusijose, rašant raštus realiai 2006 metais tesiekė šeštadalį (apie 6000) nuo prognozuoto skaičiaus ir pasiekė apie 0,0109 visuomenės aktyvumo indekso reikšmę – ***santykinį aktyvumo intensyvumą***. Nors tai ir neatitiko apklausos prognozės, Vilniaus miesto bendruomenės pilietiškumas, pqalyginti su 1998 m., išaugo penkiagubai. Tačiau ar visuomenė gali būti vertinama kaip pilietiška? Kitų tyrimų rezultatai[25] rodo, kad jei planavimo procesas vykdomas naudojant tik formalias visuomenės įtraukimo į planavimo procesą priemones, ne tik Vilniuje galima įžvelgti pasyvumo tendencijas:

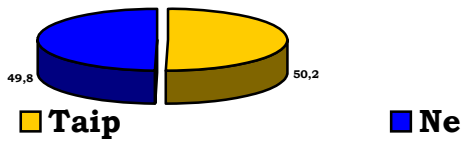

3.18 pav. Žinančiųjų, kad yra rengiamas Vilniaus bendrasis planas *(proc., N=2575)* [55, 220]

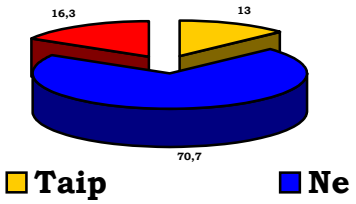

3.19 pav. Dalyvausiančiųjų bendrojo plano svarstyme *(proc. nuo žinančių apie rengiamą bendrąjį planą N=1292)* [55, 220]

[25] Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas Sociologijos metodologijos ir istorijos skyrius.Trakai: dabartis ir perspektyvos (sociologinis aspektas). Kolektyvinė monografija. Vilnius: Rinko ir spausdino AB Panevėžio spaustuvė, 1995. 99 p.

- 51,22 % apklaustųjų abejingai žiūri į dalyvavimą planavimo procesuose;
- 30,78 % respondentų visuomenės dalyvavimą miesto plėtros procese vertina nepalankiai.

Iš viso apie 82,00 % respondentų nuomonė apie dalyvavimą formuojant miesto architektūros politiką negatyvi, jei abejingumą priskirsime prie negatyvių jausmų.

2005 m. tyrimų rezultatai Trakuose taip pat nerodo visuomenės aktyvumo. Paklausti, ar norėtų dalyvauti svarstant planavimo dokumentus, respondentai atsakė [73]:

- 40 % respondentų tai nerūpi;
- 28 % neturi nuomonės šiuo klausimu;
- 30 % norėtų dalyvauti, bet nežino kaip.

Taigi 40 % respondentų požiūris – negatyvus, tačiau 58 % – potencialiai rezervinis piliečių skaičius (juos mokant, informuojant, su jais bendraujant), galintis turėti įtakos planavimo dokumentų sprendinių kokybei. Būtina tobulinti informavimo metodus, bendravimo įgūdžius ir kultūrą ugdant pilietinę visuomenę.

Lietuvos teisės universitete buvo atliekami panašūs tyrimai. Doc. A. Augustinaitis 2000 m. tyrė mūsų visuomenės pasyvumo reiškinį. Į klausimą, ar norėtų paveikti kai kuriuos vietos valdžios sprendimus, ar teikti naujus siūlymus, apklaustieji atsakė [7]:

- 20,8 % respondentų tai nerūpi;
- 55,8 % norėtų, bet nemato prasmės tai daryti.

76,6 % respondentų nuomonė apie įtakos darymą valdžios sprendimams negatyvi. To priežastys:

1. Skuboti, nepagrįsti ir dažnai ne tame valdymo lygmenyje priimami sprendimai, nes:
   - bendradarbiavimo aplinka ir būdas (skatinimo sistema, atsakomybės pasiskirstymas, kompetencijos delegavimo, valdymo trukdžių problemos…) neskatina architektūros ir visuomenės sąveikos tobulinimo [170];
   - kalbamasi abstrakčiai, be argumentų, įvairioms pusėms stengiantis nuslėpti tikruosius savo tikslus ir interesus.
2. Valdžios ir visuomenės veiksmų nesukoordinavimas, nes:
   - nepakankamai yra suderinti tikslai;
   - tikslų siekiama vadovaujantis skirtingais prioritetais;
   - darbai nėra sinchronizuojami, t. y. jie yra nesuderinti laiko atžvilgiu ir yra nuostolingi, nes dubliuoja vieni kitus;
   - atsakomybė už priimtus sprendimus arba veiklą yra kolegiali, o kartais ir anoniminė. Darbai kartais dėl blogos vadybos neįvykdomi, nes kiekviena šalis mano, kad už jų nevykdymą yra atsakinga kita šalis;

- koordinavimo sistema yra neekonomiška. Koordinavimas – tai asmeninė kontrolė, kai pasitarimais nustatomi tikslai ir formalios procedūros. Šios procedūros tampa vis sudėtingesnės ir brangesnės, didėjant asmenų, su kuriais būtina kalbėtis, skaičiui.

3. Vangiai ar nepakankamai efektyviai diegiamos inovacijos, naujos priemonės, nes:

- tam neskiriama nei materialinių, nei intelektualinių išteklių [281, 301];
- naujoms problemoms spręsti taikomi seni metodai;
- nepakankamai įvertinamos naujai atsiradusios aplinkos problemos, ne visos pajėgos mobilizuojamos naujiems uždaviniams spręsti.

Diegiant miestų darnios plėtros principus, miestiečiai galėtų būti laipsniškai integruojami į modernią, šiuolaikiškai suprojektuotą, tačiau kompaktišką miesto erdvę (*Malmö*, Švedija) (3.20 pav.), nes jiems patinka jo energetika, teikiamos bendravimo galimybės, aplinkos įvairovė.

3.20 pav. *Malmö* (Švedija) kompaktiškas modernios statybos polifunkcinis gyvenamasis rajonas su naujai suformuotu *statiniu veiksniu* – *Turning Torso* dangoraižiu, tapusiu ne tik *Malmö* miesto, bet ir visos Švedijos moderniosios architektūros simboliu, tapatumo ženklu [21]

Visa tai glaudaus artumo rezultatas. Tačiau gera aplinka – bendro darbo rezultatas, kuris nesusiformuoja savaime. Jis yra pasirinkimo ir gerų projektų išdava. Jei tik nori, miesto, teritorinė bendruomenė ją gali sukurti, nors tai ne vieno žmogaus ar grupės darbo rezultatas, tai kolektyvinės veiklos ir individualių pastangų vaisius.

3.3. Trečiojo skyriaus išvados

Autorius, atlikęs visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą praktinės patirties analizę ir įvertinęs tyrimų rezultatus, padarė šias išvadas:

1. Kuo aktyvesnė visuomenė, tuo:
   - didesnė projektų įgyvendinimo sėkmės tikimybė;
   - didesnis pasitikėjimas vietos valdžia;
   - palankesnė *partnerystės* plėtra, t. y. visuomenės parama įgyvendinant projektus;
   - geresni, sąžiningesni santykiai tarp interesų grupių ir teritorinių bendruomenių;
   - operatyvesnis keitimasis informacija ir praktine patirtimi;
   - sąmoningesnis demokratinių vertybių puoselėjimas;
   - didesnis pasitikėjimas taryba bei savivaldybės administracija;
   - mažesnė tikimybė, kad projektai bus stabdomi;
   - didesnė tikimybė nuspėti apie projektų realizavimo pasekmes.
2. Būtinos priemonės, skatinančios teritorinių bendruomenių aktyvumą:
   - urbanistinis planavimas, sudarant palankias teritorines-architektūrines sąlygas aktyvių bendruomenių plėtrai. Decentralizuota miestų urbanistinė struktūra su polifunkciniais centrais, tam palankiausia urbanistine struktūra;
   - kompleksinis miesto architektūros formavimas, naudojant teritorijų bei strateginio (ekonominio) planavimo formalią priemonę;
   - savivaldybės tarybos komitetų ir visuomeninių komisijų bendri susirinkimai;teritorijų plėtros biudžetinio proceso skaidrumas;sąlygų visuomenei dalyvauti gerinimas;santykių su žiniasklaida aktyvinimas.Svarstant svarbius ne tik žemesnio lygmens detaliojo planavimo urbanistinius projektus, ypač vizijų, koncepcijų ar schemų etapuose, būtinos neformalios, įstatymais neapibrėžtos, papildomos visuomenei suaktyvinti priemonės: forumai, mokymai, seminarai, konferencijos, diskusijos, profesionalų darbas grupėse ir kt., nes potencialiai aktyvi – 55 % iki 77 % visuomenės, teritorinių bendruomenių – dalis, gali prisidėti prie miesto architektūros politikos formavimo.

3. Teisinė bazė aiškiai apibrėžia perspektyvinio, kompleksinio, architektūros formavimo politiką nusakančio bendrojo planavimo dokumento turinį, tačiau neaiškiai diferencijuoja tikslus ir uždavinius pagal lygmenis, nepakankamai kuria integralią teisinio reguliavimo aplinką, keldama visuomenėje psichologinę įtampą ir susipriešinimą.

4. Teisinė bazė nenumato mechanizmo, garantuojančio konstitucinės visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūros politiką teisės, kuri leistų veikti, „nevaržant ir nepažeidžiant“ bendruomenės narių tarpusavio teisių ir laisvių.

5. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą požiūriu tik formaliai atitinka Europos Sąjungos direktyvų, Europos urbanistikos chartijos ir kt. reikalavimų nuostatas.

6. Tik demokratiniais planavimo principais grindžiamas visuomenės ir valdžios dialogas gali užtikrinti rezultatyvų tarpusavio visuomenės narių bendradarbiavimą.

7. Neefektyvus visuomenės dalyvavimo valdymas, aiškių kriterijų nebuvimas, nepakankamai aktyvus visuomenės, kuri yra atsvara valdžios institucijų priimamiems sprendimams, dalyvavimas, menkas miestų architektūros formavimo politikos kriterijų išmanymas sudaro prielaidas neformaliam miestų architektūros planavimo reiškiniui vystytis.

Siekdamas konstruktyviau įtraukti visuomenę į miestų architektūros politikos formavimo procesą autorius rekomenduoja:

- parengti visuomenės dalyvavimo stebėsenos ir sprendinių įgyvendinimo kontrolės sistemą;
- tobulinti teisinę bazę. Miestų bendrojo planavimo – strateginio lygmens dokumentų sprendiniai, nesant stiprių visuomeninių organizacijų, demokratiniais pagrindais susiformavusių teritorinių bendruomenių neturėtų būti pernelyg detalizuoti. Patvirtinti jie neturėtų būti performuojami keičiant strateginius miestų architektūros formavimo politinius tikslus. Todėl šiuo metu teisės aktais apibrėžtame antrajame BP planavimo dokumento rengimo proceso etape parengti sprendiniai – koncepcija turėtų būti BP sprendiniu – miestų teritorijų plėtros kompleksiniu, vystymo erdvinę koncepciją ir principus apibrėžiančiu planavimo dokumentu;
- Tobulinti praktinę patirtį. Mokyti ir šviesti visus miestų architektūros formavimo dalyvius;
- Aktyvinti reikšmingų ***statinių veiksnių*** plėtrą neformaliam visuomenės aktyvumui padidinti, decentralizuotos, polifunkcinės urbanistinės struktūros su stipriomis teritorinėmis bendruomenėmis (teritorijos šeimininke) plėtrą. Dėl to reikšmingesnis taptų miestas, regionas. (Todėl pvz., politikai palaiko Kauno-Vilniaus dvimiesčio idėją – *statinio veiksnio* stiprinimą regioninei įtakai ir konkurencijai didinti. Jam aktyvinti sukurtas *dinaminis veiksnys – NVO* „Dvimiestis“).

4. SKYRIUS. Architektūros ir visuomenės sąveikos formuojant miesto architektūros politiką galimybių tobulinimas

4.1. Sąveikos zonų optimizavimo principai

Būtinumą panaudoti strateginio, perspektyvinio planavimo teorijas ir metodikas architektūros ir visuomenės sąveikos galimybėms tobulinti lemia esminių poreikių pokyčiai. Nustatyta, kad ypač per pastaruosius 20–30 metų visame pasaulyje daugybės savivaldybių vadovybės skatino visuomenę įsitraukti į viešosios politikos vystymo procesą. Vakarų šalyse daug dėmesio skiriama ilgalaikio planavimo sistemoms tobulinti. Savivaldybės Šiaurės Amerikoje ir Europoje aktyviai kūrė mechanizmus, kurie palengvintų ir skatintų bendruomenių domėjimąsi bei dalyvavimą viešųjų fondų panaudojimo per biudžetines procedūras, miestų architektūros formavimo per teritorijų planavimo procedūras procesuose. Visoje Europoje vyrauja tendencija visose valdymo srityse siekti aktyvesnio visuomenės dalyvavimo bei skaidrumo. Kai kurie autoriai [176, 180, 264] siūlo misijos ir tikslų formulavimo, aplinkos analizės, įgyvendinimo strategijos, veiklos rezultatų vertinimo, įgyvendinimo metodų, kontrolės seką. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, atsiranda didesnis poreikis siekti didesnio reglamentuotomis procedūromis besiremiančio skaidrumo bei visuomenės dalyvavimo jos savivaldoje vykstančiuose miestų perspektyvinio planavimo procesuose. Perspektyvinio planavimo pagrindu pasirenkant miestų architektūros formavimo politiką siūloma atsižvelgti į institucijos, teritorijos ar objekto stipriąsias, silpnąsias savybes, plėtros tikslus, finansinius išteklius ir kt. [12]. Architektūros ir visuomenės sąveikos perspektyvinio planavimo strateginiame lygmenyje (pvz., Vilniaus miesto bendrasis planas. – J. J.) raidos sistemą sudaro dvi tarpusavyje susijusios dalys: urbanistinio planavimo dokumento (politikos pagrindo) rengimas ir plano įgyvendinimas.

Pirmojoje nustatomi veiksniai (statiniai ir dinaminiai), lemiantys veiklos veiksmingumą, kuriama idealios būsenos vizija paremta, pvz., darnios plėtros ideologija. Diegimo dalyje numatomos kryptingos veiklos užduotys. Abi dalys paremtos nuolatinės stebėsenos rezultatais. Tiriant planavimo dokumentų rengimo eigą, autorius tyrimais (5 priedas) nustatė architektūros ir visuomenės sąveikos kriterijų tarpusavio priklausomybę dalyvaujant visuomenei (4.1 pav.):

1. tiesioginę nuo:
    - miesto urbanistinės struktūros (policentriškumo laipsnio);
    - informuotumo intensyvumo ir efektyvumo;
    - technologijų informacijai skleisti panaudojimo ir ITT diegimo tempų;
    - ekonomikos augimo tempų;

2. atvirkštinę nuo:
   - miesto teritorijos planavimo lygmens ir tikslų strategiškumo;
   - planuojamos teritorijos dydžio.

Tai leido autoriui sudaryti prielaidas aktyvumo sąveikos, visuomenei dalyvaujant miestų architektūros formavimo procese, optimaliam intensyvumo rodikliui sukurti, hierarchizuoti architektūros ir visuomenės aktyviosios sąveikos zonas – teritorinių bendruomenių įtakos teritorijas (4.2 pav.). Lyginant įvairius miestų rodiklius (5 priedas), galima teigti, kada visuomenės dalyvavimas nėra pakankamas, tačiau ji yra aktyvėjanti miesto architektūros formavimo proceso dalyvė. Anot autoriaus tyrimo rezultatų, visuomenės aktyvumas 1998 m. bendrojo Vilniaus planavimo procese apie keturis kartus mažesnis negu rengiant bendrojo planavcimo dokumentą 2006 metais.

Tariant, kad architektūros ir visuomenės sąveikos dalyvaujant perspektyvinio planavimo procesuose **santykinis aktyvumo intensyvumas** (aktyviai dalyvaujančių teritorinės bendruomenės narių skaičiaus santykis su gyventojų teritorijoje skaičiumi) gali svyruoti nuo nulio iki vieneto, visuomenės aktyvumo tendencijų dinamiką galima pavaizduoti priklausomybės funkcijomis. Jų priklausomybė nuo teritorijos ploto, apimančio psichologinio efekto – statinių ir dinaminių – architektūros ir visuomenės aktyviosios sąveikos zoną, perspektyvinio planavimo tikslų strategiškumo, teritorijos polifunkciškumo, informuotumo naudojant ITT, užstatymo tankumo, demografinių rodiklių ir kt. rodo jų tarpusavio suderinamumo poreikį.

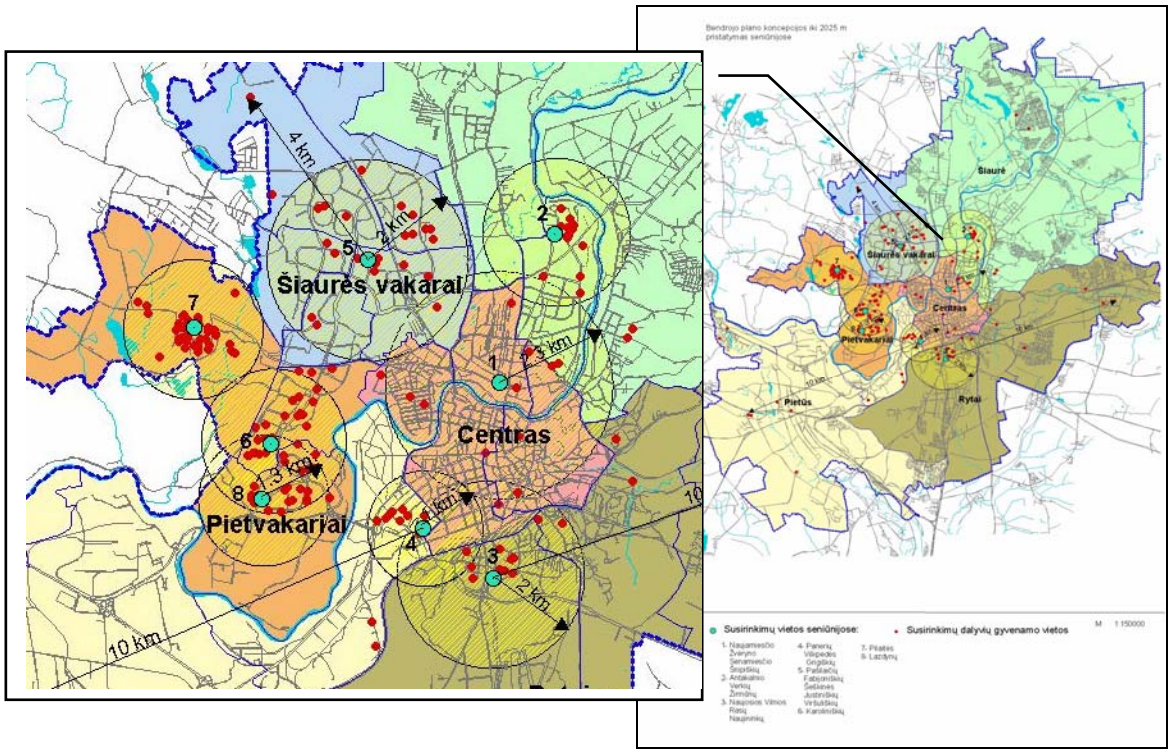

4.1 pav. Gyventojų dalyvavimo svarstant Vilniaus m. BP iki 2015 m. koncepcijos variantus grafinė išraiška. Tyrimus, aiškinantis interesų sklaidą teritorijoje, apibendrinanti schema [310]

Psichologinio efekto – architektūros ir visuomenės aktyviosios sąveikos zona – ta teritorinės bendruomenės erdvės dalis, kurioje objektų detalės, patys objektai gerai matomi iš pirmo žvilgsnio. Tai specifinius bruožus turinčios miesto dalys, orientyrai, labiausiai artimi ten gyvenančių bendruomenių savimonei. Žmonių sąmonėje susiformavę miesto vaizdiniai tampa „etalonais“ – palyginamaisiais rodikliais, kurie stebėsenos metu gali būti „pamatuoti“, palygintas jų pokytis įgyvendinant projektus.

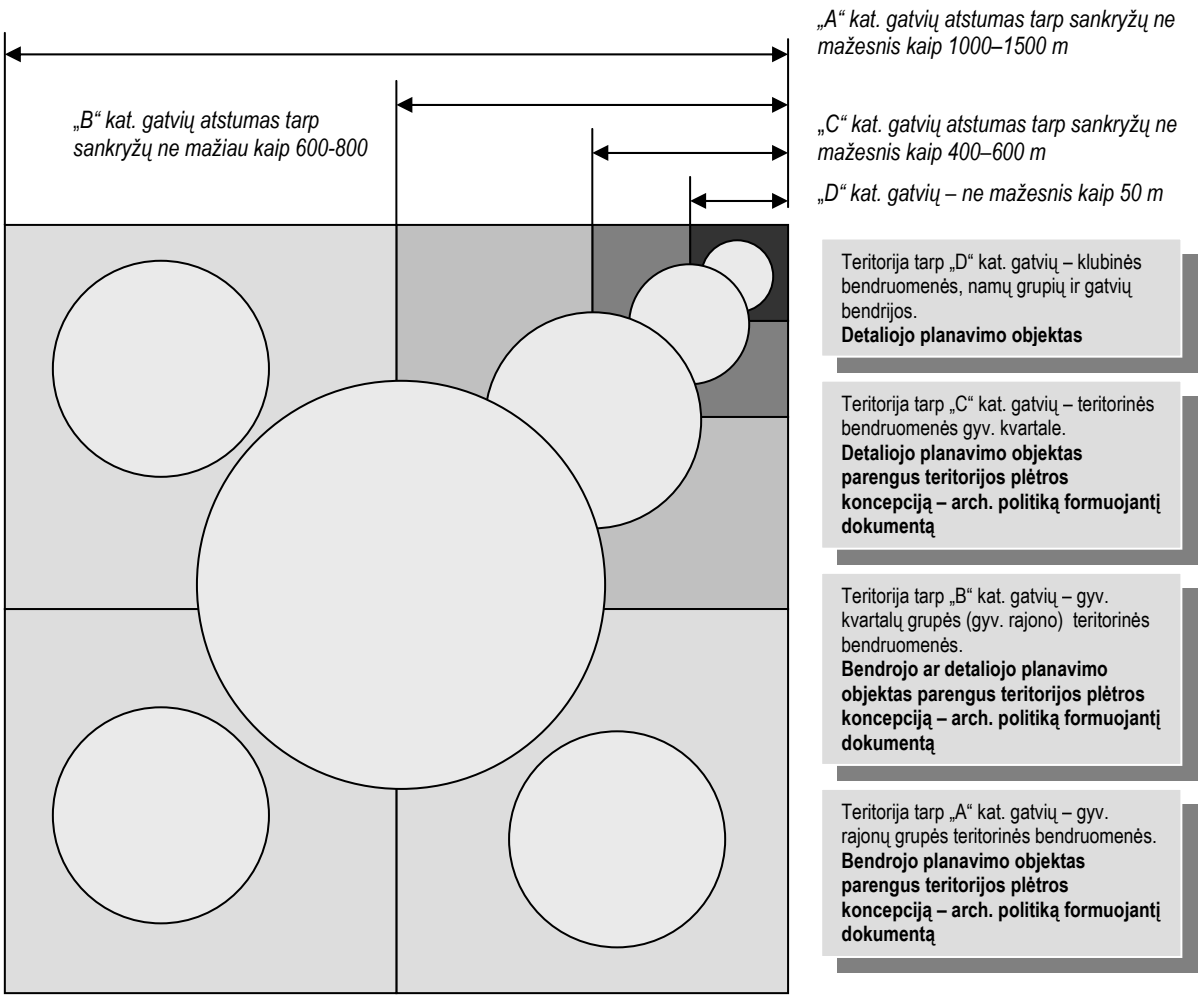

4.2 pav. Miestų teritorinių bendruomenių teritorijų hierarchizavimo modelis

Tiriant architektūros ir visuomenės sąveikos reiškinį, autorius apibendrindamas pasirinko strateginio lygmens perspektyvinio planavimo dokumento (Vilniaus m. bendrąjį planą) svarstymo su Vilniaus miesto bendruomene gautus rezultatus. Visuose penkiuose miesto tirtuose regionuose (4.3 pav.) dalyvavusių gyventojų teritorinė sklaida autoriui leido suformuoti architektūros ir visuomenės aktyviąsias sąveikos zonas (4.4 pav., 4.5 pav., 4.6 pav., 4.7 pav., 4.8 pav.). Darbe jos vertinamos kaip strateginio miestų architektūros planavimo, politiką formuojančio dokumento išdava.

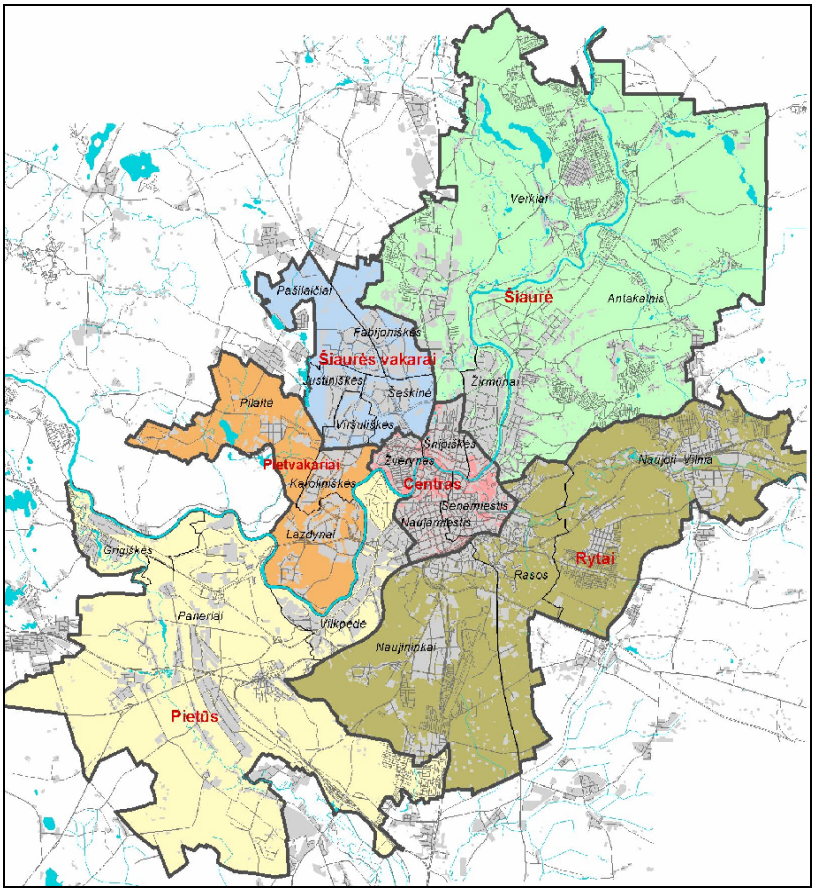

4.3 pav. Vilniaus miesto seniūnijų teritorijų jungiamoji schema

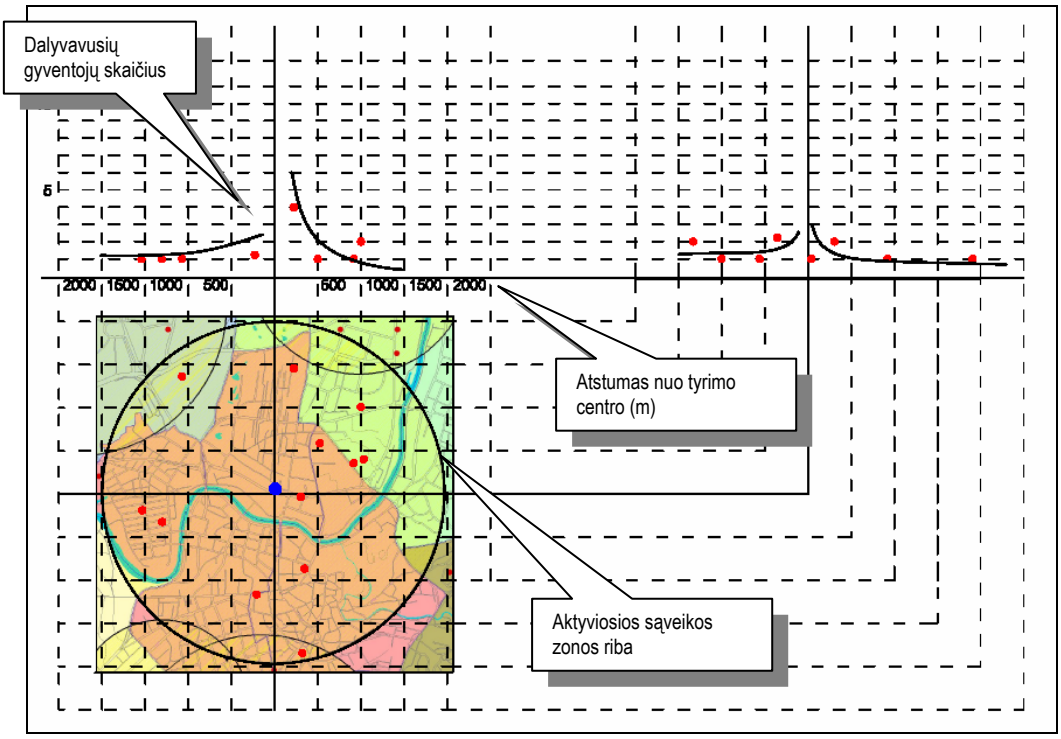

4.4 pav. Aktyviosios sąveikos zonos Centro teritorijoje tyrimas (Vilniaus m. pavyzdžiu)

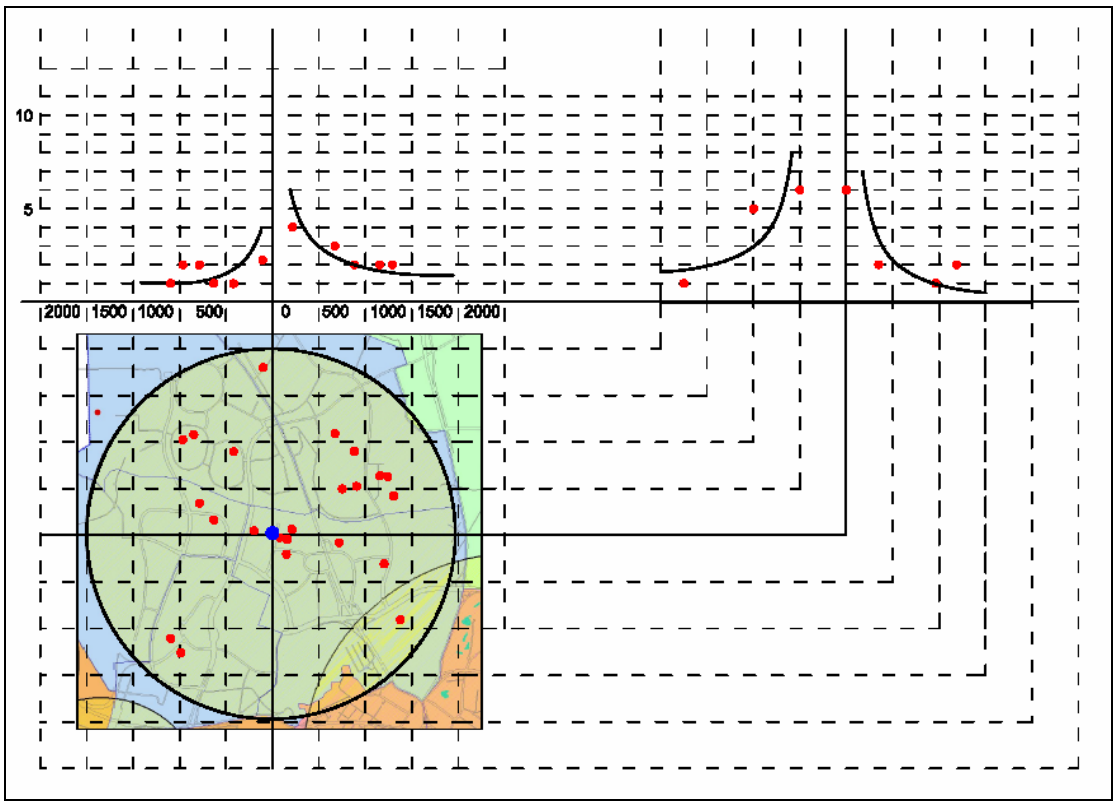

4.5 pav. Aktyviosios sąveikos zonos Šiaurės vakarų teritorijoje (Pašilaičiai) tyrimas (Vilniaus m. pavyzdžiu)

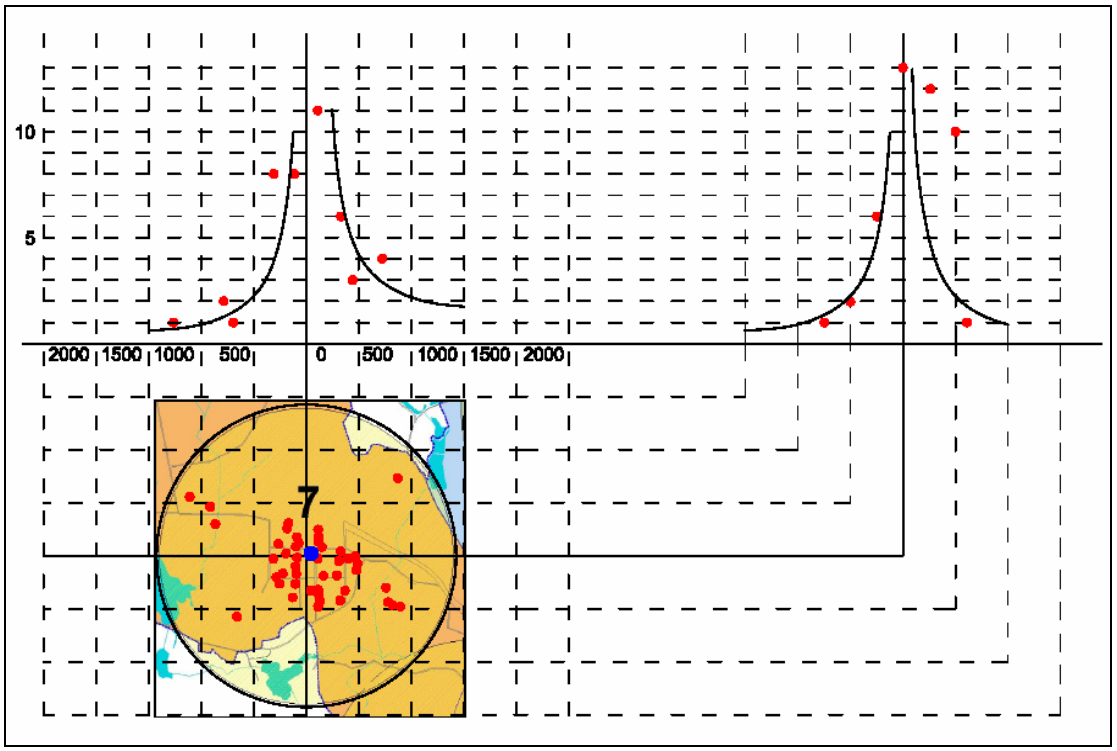

4.6 pav. Aktyviosios sąveikos zonos Pietvakarių teritorijoje (Pilaitė) tyrimas (Vilniaus m. pavyzdžiu)

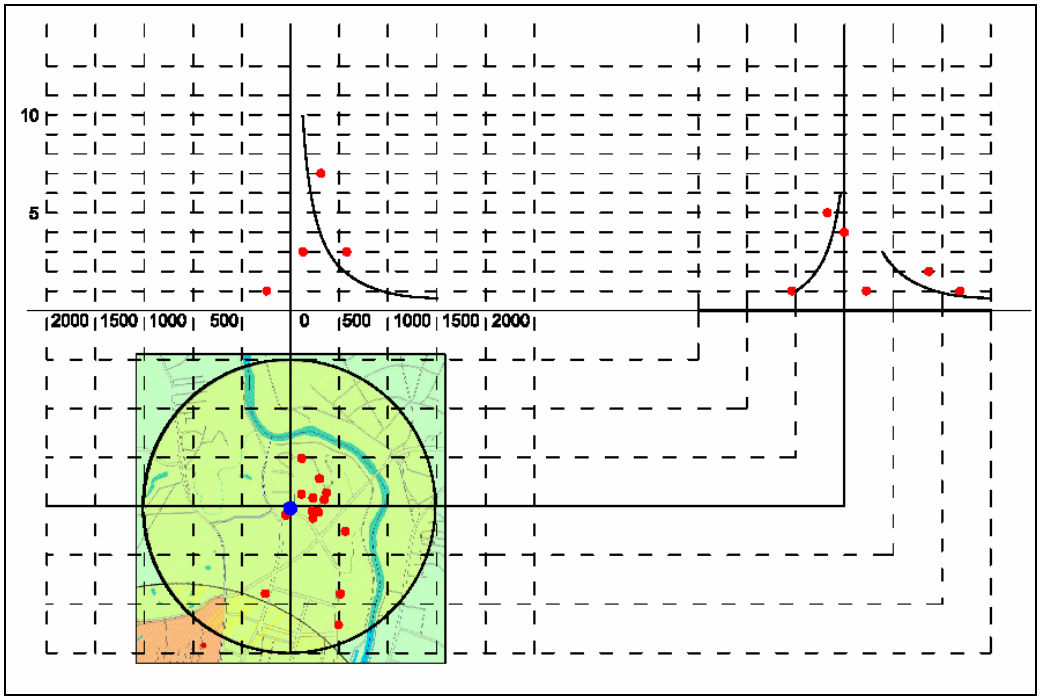

4.7 pav. Aktyviosios sąveikos zonos šiaurės (Žirmūnai) teritorijoje tyrimas (Vilniaus m. pavyzdžiu)

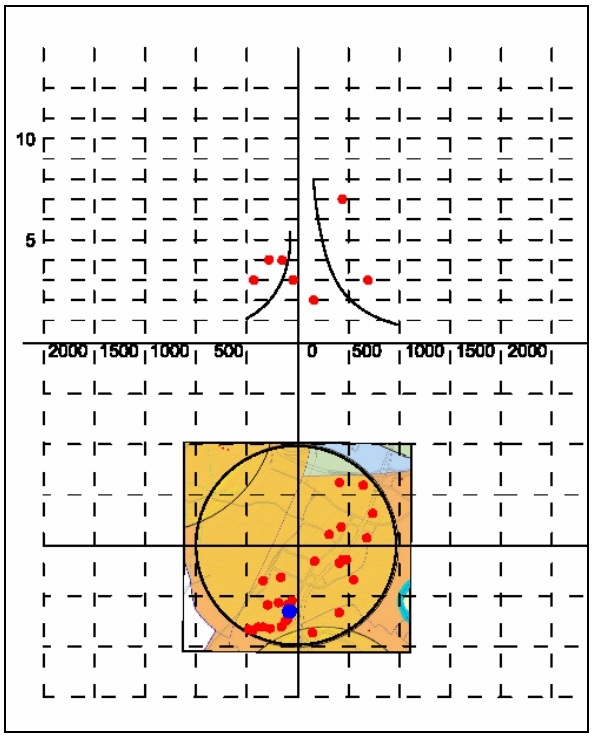

4.8 pav. Aktyviosios sąveikos zonos Pietvakarių teritorijoje tyrimas (Vilniaus m. pavyzdžiu)

Tyrimų rezultatai leidžia manyti, kad suformuotose zonose gali būti rengiamos skirtingos miesto dalių architektūrinės politikos, kurias formuotų skirtinga *statinių veiksnių* visuma: gamtinė aplinka, istorinio miesto seni ar naujai formuojami objektai, plėtros prioritetai ir kt. Šias priklausomybes autorius aprašė taip (4.9 pav., 4.10 pav., 4.11 pav.):

$$0<V\leq 1$$

$$V=f(T_1, T_2, P)=P, I/T_1, T_2,$$

V – bendruomenės aktyvumo intensyvumas, T_1 – planuojamos teritorijos plotas, T_2 – tikslų strategiškumo rodiklis, P – miesto policentriškumo rodiklis, I_1 – informavimo, renginių intensyvumo rodiklis (neformalių renginių skaičius), I_2 ITT panaudojimo mastas.

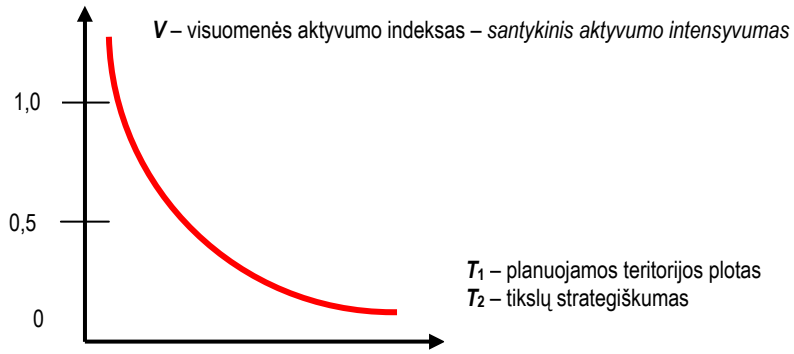

4.9 pav. Planavimo tikslų strategiškumo, teritorijos dydžio bei bendruomenės aktyvumo intensyvumo tarpusavio priklausomybės kreivė

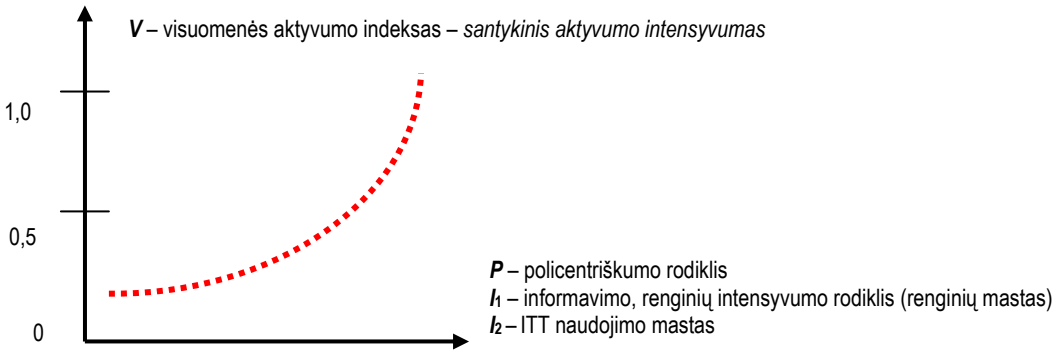

4.10 pav. Urbanizuotų centų policentriškumo, visuomenės informuotumo bei visuomenės aktyvumo tarpusavio priklausomybės kreivė

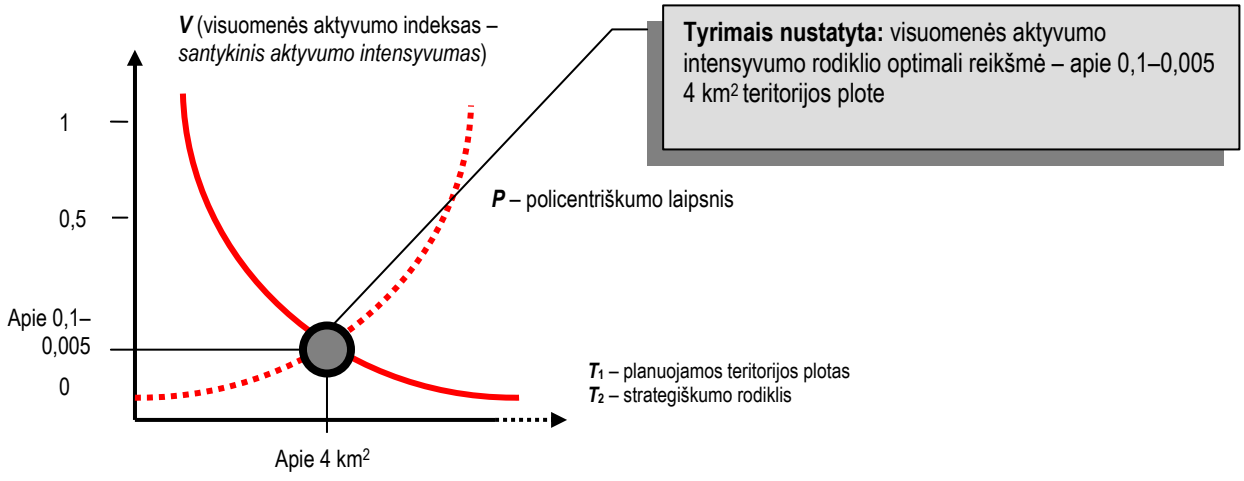

4.11 pav. Planavimo tikslų strategiškumo, teritorijos dydžio, policentriškumo bei visuomenės aktyvumo tarpusavio priklausomybės kreivė

Vadinasi, kuo didesnė teritorija ir labiau nepakanka informacijos apie miestų architektūros formavimą, kuo strategiškesni miesto architektūros formavimo tikslai ir silpnesnė edukacinė sistema formuojant architektūros sampratos kultūrą, tuo mažiau suprantamesni visuomenei miestų architektūros formavimo prioritetai.

Tyrimais nustatyta: visuomenės strategiškumo ir tikslų formavimo pagal planavimo lygmenis efektyvumo proporcija: apie 80—90 % miesto bendruomenės dalyvių formuojant architektūros politiką diskutuoja ne miesto strateginiais perspektyvinio planavimo klausimais ir ne tame lygmenyje. Tiriant pastebėta, kad visuomenės dalyvavimo aktyvumui didėjant, visuomenės naudingumo efektyvumas didėja nežymiai (4.12 pav. 1 kreivė). Visuomenei asocijuojantis ir efektyviai veikiant švietimo ir mokymo sistemai, visuomenės naudingumo efektyvumas gali didėti (4.12 pav. 2 kreivė), tačiau kuo neaiškesni ilgalaikiai miestų plėtros tikslai, uždaviniai visuomenei, tuo bendruomenė pasyvesnė (pavyzdžiui, bendrųjų planų rengimo atveju). Todėl yra tikslinga suaktyvinti plėtrą ne tik reikšmingų ***statinių veiksnių (centrų, objektų, teritorijų)*** neformaliam ***dinaminių veiksnių (visuomenės)*** veikimui, bet ir visuomenės informavimo sistemos tobulinimui, mokymo sistemos formavimui nuo ikimokyklinio amžiaus vaikų.

V - visuomenės aktyvumo indeksas – *santykinis aktyvumo intensyvumas*

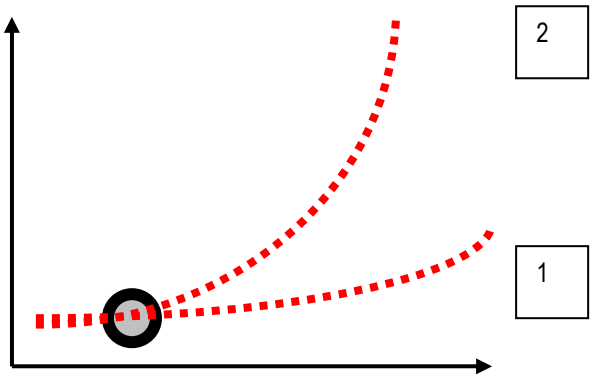

I_1 – informavimo, renginių dažnumo rodiklis (formalių ar neformalių renginių skaičius) visuomenės interesui sužadinti (vnt.)

4.12 pav. Visuomenės informuotumo bei visuomenės aktyvumo tarpusavio sąsajų priklausomybė

Remiantis atliktais tyrimais, užsienio ir Lietuvos visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą patirtimi, autoriui pavyko nustatyti optimalių teritorinių bendruomenių teritorijų dydžius ir galimus bendruomenių centrų hierarchizavimo principus. Pateikti rekomendaciniai rodikliai galėtų būti naudojami šalies didžiųjų miestų administraciniams teritoriniams vienetams (teritorinių bendruomenių; seniūnijų ir kt.) formuoti, planuoti, organizuoti visuomenės įtraukimą į miesto architektūros formavimo procesą.

Siekiant nustatyti preliminarų teritorinių bendruomenių gyventojų skaičių, kuris priklauso nuo teritorijos naudojimo pobūdžio, užstatymo tankio bei intensyvumo, imame sustambintus rodiklius, rodančius gyventojų skaičių 1 ha priklausomai nuo užstatymo pobūdžio (4.1 lentelė):

4.1 lentelė. Visuomenės aktyvumo sąsajos su gyventojų tankumu teritorinėje bendruomenėje

Užstatymo pobūdis	Apgyvendinimo tankumas	Gyventojų kiekis 100 ha =1 km^2	Gyventojų skaičius 100 ha =4 km^2	Pastabos
sodybinis užstatymas	apie 50 gyv./ha, bet ne mažesnis kaip 30 gyv./ha	3 000–7 500	20 000–12000	Pėsčiomis sunkiai pasiekiamas infrastruktūros servisas
mažaaukštis užstatymas iki 3 aukštų	apie 100 gyv./ha	10 000	40 000	
užstatymas 4–8 aukštų daugiabučiais namais	apie 125 gyv./ha			
užstatymas 9 aukštų ir aukštesniais daugiabučiais namais	apie 150 gyv./ha ir daugiau.	15 000	60 000	

Matyti, kad teritorinės bendruomenės – miesto urbanistinės struktūros elemento – gyventojų skaičius gali siekti nuo 3 000 iki 60 000 gyv. ir daugiau, jei teritorijoje bus numatytas aukštybinis užstatymas.

Teritorinių bendruomenių teritorijų lygmenavimo principai. Įvertinus decentralizuotos miesto urbanistinės struktūros centrų polifunkciškumo sąlygas (darną, subalansuotos infrastruktūros poreikį, darbo ir gyvenamųjų vietų subalansuotumą, teritorinių bendruomenių aktyvumą ir kt.), aktyviosios sąveikos zonoje – visuomenės teritorinę interesų sklaidą, želdynų [53, 106], socialinės infrastruktūros planavimo principų [197], visuomeninio transporto infrastruktūros plėtros aspektų ir autoriaus tyrimų rezultatų požiūriu, miesto optimaliu struktūriniu urbanistiniu vienetu (*teritorinės bendruomenės teritorija 2 km spinduliu)* galima laikyti plotą apribotą susiekimo sistemos norminiuose dokumentuose nustatytos „A“ arba „B“ kategorijos gatvėmis, kurios, pasak Vilniaus m. bendrojo plano ekspertų, gali būti miesto funkcinės ir kompozicinės ašys (4.13 pav., 4.14 pav.). Pagrindinės keleivių viešojo susisiekimo linijos, skirtos miesto vidaus transporto ryšiams, vedamos taip, kad maksimalaus ėjimo pėsčiomis iki viešojo susisiekimo linijų atstumas būtų ne didesnis kaip 500–800 m [202]. Jos rodomos miesto bendrojo planavimo dokumentuose ir suskirsto miesto teritoriją vidutiniškai į 100–225 ha ploto kvartalus (4.2 lentelė, 4.14 pav.).

Taigi „A“ ir „B“ kategorijos gatvėmis apribotuose kvartaluose, tikėtina, gali kurtis aktyvi, interesų turinti teritorinė bendruomenė, savo teritorijos šeimininkė, neabejinga valdžios formuojamos miesto architektūros politikos nuostatoms.

4.2 lentelė. Teritorinių bendruomenių lygmenavimas

Teritorinių vienetų hierarchija (2, 3, 4 lygmenys turi būti formalizuoti–aprobuojant miesto politikų)	**Administracinis vienetas**	**Teritorijos apribojimas gatvių kategorijomis** [202]	**Plotas (km²)**	**Gyventojų skaičius**
1. Klubinės bendruomenės, gatvių ir namų bendrijos ir kt.	Su formaliomis (sklypų ribos) ir neformaliomis įtakos zonomis *(NfRT)*	„D“ (atstumas tarp sankryžų ne mažesnis kaip 50 m)	nenormuotas	nenormuotas
2. Teritorinė bendruomenė (gyvenanti kvartale)	Seniūnija (su formaliomis administracinėmis ribomis)	„C“ (400–600 m)	0,16-0,36 (16–36 ha)	nuo 800 iki 2 400 ir nuo 1 800 iki 5 400
3. Teritorinių bendruomenių grupė (gyvenanti rajone (kvartalų grupje)	Seniūnijų grupės (su formaliomis administracinėmis ribomis)	„B“ (600–800 m)	0,36-0,64 (~36–64 ha)	nuo 1 800 iki 3 200 ir nuo 5 400 iki 9 600
4. Teritorinė bendruomenė (gyvenanti gyv. rajonų grupėse)		„A“ (1000–1500 m)	1–2,25 (100–225 ha)	nuo 5 000 iki 11 250 ir nuo 15 000 iki 33 750

Teritorinių bendruomenių plotui apskaičiuoti naudojami tyrimų rezultatai, kurie efektyviausiai atspindi visuomenės dalyvavimą svarstant perspektyvinius teritorijų planavimo dokumentus, formuojant miestų architektūros politiką (teritorija apie 1–2 km spinduliu nuo svarstymo vietos ar objekto (planuojamos teritorijos). Pėsčiomis tai sudaro apie 20 min kelio). Taigi galima teigti, kad teritorija nuo 1 km² iki 4 km² ploto – žemiausio lygmens decentralizuotos miesto urbanistinės struktūros teritorinis-urbanistinis elementas–teritorinės bendruomenės teritorija, kurios gyventojams visuomenės dalyvavimas formuojant miestų architektūros politiką kelia interesą.

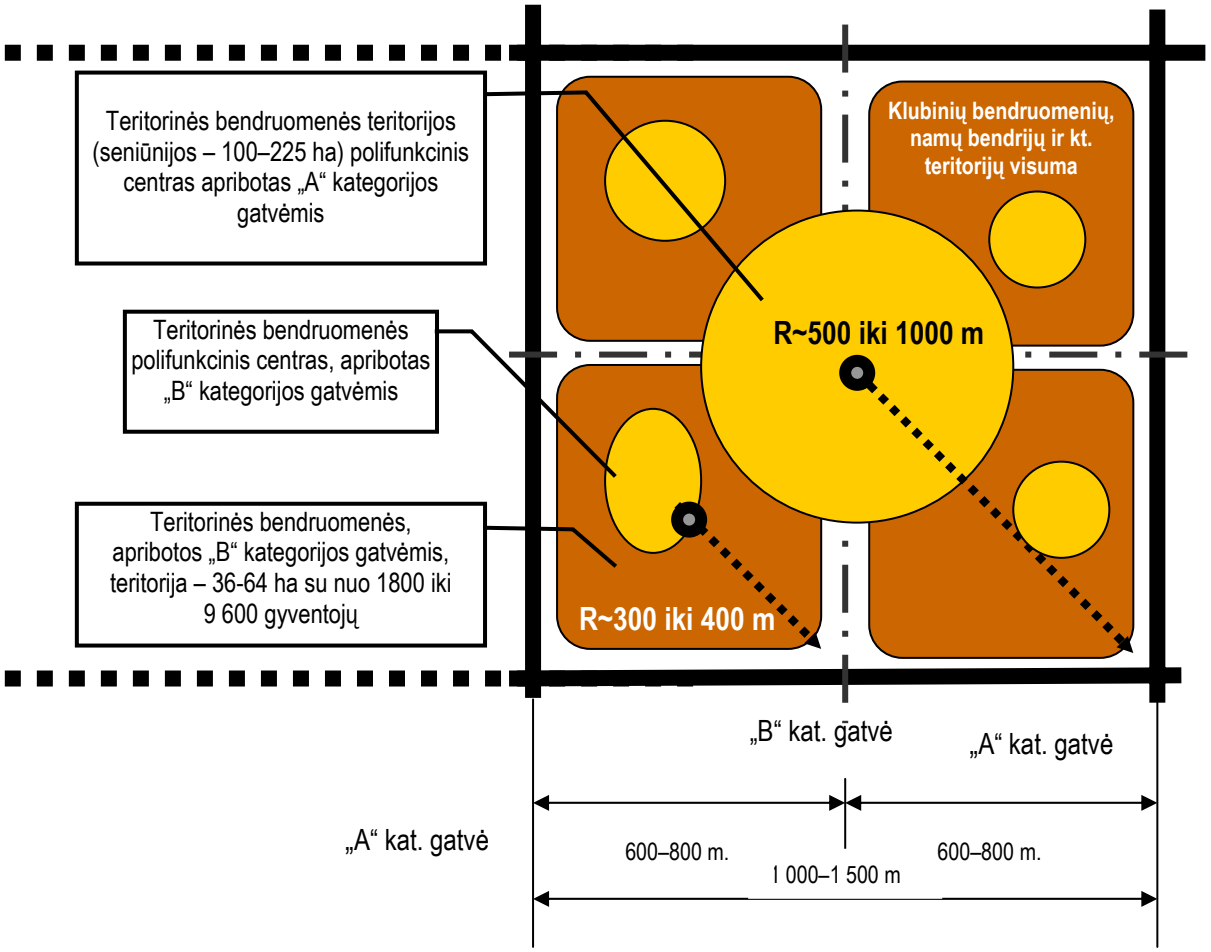

4.13 pav. Teritorinių bendruomenių teritorijų funkcinis-erdvinis organizacijos modelis

Svarbus veiksnys yra organizacinė miesto urbanistinė struktūra, nuo kurios priklauso bendruomenės aktyvumas. Autorius tyrimais nustatė optimalų visuomenės dalyvavimo aktyvumo rodiklį – visuomenės aktyvumo intensyvumą. Jo reikšmė siekia 0,1–0,005. Laikoma, kad visuomenės dalyvavimo aktyvumo intensyvumo reikšmei esant tarp minėtųjų ribų, teritorinės bendruomenės yra pilietiškos ir nėra pasyvios savo aplinkos formavimo požiūriu.

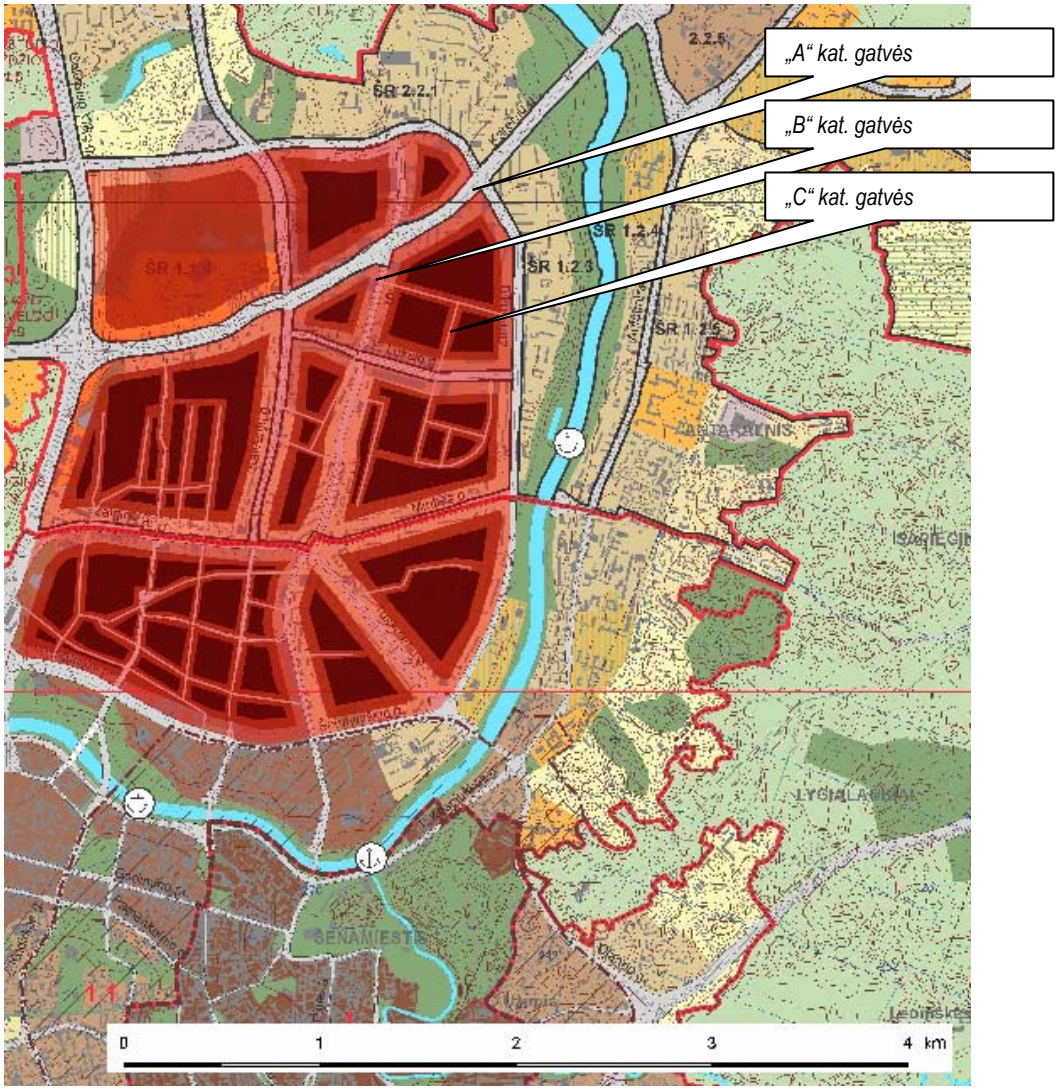

SUTARTINĖS ŽYMENOS

	Bendruomenių teritorija tarp „A“ ir „B“ kat. gatvių – gyv. kvartalų grupės (gyv. rajono) teritorinės bendruomenės. **Bendrojo ar detaliojo planavimo objektas parengus teritorijos plėtros koncepciją – arch. politiką formuojantį dokumentą**
	Bendruomenių teritorija tarp „C“ kat. gatvių – teritorinės bendruomenės gyv. kvartale. **Detaliojo planavimo objektas parengus teritorijos plėtros koncepciją – arch. politiką formuojantį dokumentą**
	Bendruomenių teritorija tarp „D“ kat. gatvių – klubinės bendruomenės, namų grupių ir gatvių bendrijos. **Detaliojo planavimo objektas**

4.14 pav. Teritorinių bendruomenių teritorijų funkcinis-erdvinis organizacijos modelis pritaikytas Vilniaus m. teritorijos daliai

4.2. Visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą stebėsenos rodiklių formavimo principai

Tikslas – vertinant savivaldybėje teritorijų planavimo praktiką, autoriaus atliktus su kitais bendraautoriais mokslo [283, 306] tiriamuosius [302, 310], praktinius darbus [298, 303, 304, 305, 308, 311, 312, 313] bei apibendrinant šio darbo tyrimų rezultatus, parengti visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūros politiką stebėsenos organizacinio reglamento metodiką.

Šiam tikslui pasiekti spręsti šie uždaviniai: suformuoti stebėsenos sistemos principai architektūros ir visuomenės sąveikos reiškiniui stebėti, vertinti ir modeliuoti žinių vadybos metodais. Kadangi visuomenės dalyvavimas turi būti bendros planų įgyvendinimo stebėsenos sistemos integrali dalis, siūloma vykdyti operatyvųjį planavimą (autorius siūlo grąžinti operatyviojo planavimo, pirmojo teritorijų planavimo įstatymo sąvoką), užtikrinantį stebėsenos sistemos funkcionavimą. Stebėsenos ir priežiūros sistema – nuolatinė miesto visuomenės, teritorinių bendruomenių (gyventojų), neformalių ar formalizuotų organizacijų dalyvavimo bei miesto architektūrinės aplinkos būklės kitimo stebėsena, analizė, vertinimas ir prognozė. Stebėsenos sistema turėtų apimti:

- stebėsenos metodikos parengimą;
- kvalifikuoto personalo ir techninių priemonių parengimą;
- pagrindinių rodiklių nustatymą;
- duomenų bazių parengimą ir išlaikymą;
- surinktų duomenų platinimo modelio parengimą;

Kvalifikuoto personalo ir techninių priemonių parengimas. Pirmuoju visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūros politiką stebėsenos įgyvendinimo etapu reikėtų įvertinti, ar administracinėje valdymo struktūroje numatytas padalinys šiai funkcijai vykdyti, parengtas personalas (šalies, apskričių, rajonų, bendruomenių mastu), galintis vykdyti stebėseną, ar yra organizuojami personalo mokymo kursai. Stebėsenai atlikti būtinos specialios techninės priemonės, programinė įranga ir metodikos. Nuolat reikėtų vertinti personalo skaičiaus ir kvalifikacijos bei techninių priemonių poreikio pokyčius atskirais visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūros politiką įgyvendinimo laikotarpiais.

Rodiklių nustatymo principai. Rodiklių sistema turi**:**

- atspindėti miesto raidą kuo išsamiau, kuo kompleksiškiau ir būti orientuota į kelių dešimtmečių miesto raidą;
- atspindėti ilgalaikių bei vidutinės trukmės miestų planų vykdymą, atsižvelgiant į iškeltus tikslus bei prioritetus;

- vientisos temų struktūros dalis, tai yra rodiklių sistemos skirstymas į tų pačių pavadinimų temų grupes, temas, potemius.

Rengiant rodiklių sistemos struktūrą, autorius siūlo remtis darbe išdėstyta medžiaga apie žinių vadybą. Struktūruojant rodiklius, siūloma skirstyti pagal reikšmę, apdorojimo būdą ir kitus kriterijus į tris lygmenis (1.28 pav., 4.11 pav., 4.12 pav., 4.3 lentelė).

Autoriaus siūlomi visuomenės dalyvavimą, formuojant miesto architektūros politiką charakterizuojantys rodikliai turi atitikti Europos regiono [203], Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos [137, 139], Lietuvos Respublikos nacionalinio plėtros plano 2002–2004 [134], rekomenduojamai rodiklių sistemai. Autorius siūlo papildyti juos disertacijos darbo tyrimų išvadomis nustatytais rodikliais. Visuomenės dalyvavimas miestų architektūros formavimo procesuose stebimas vertinant dalyvių skaičių, aktyvumą, dalyvių grupes, pasiūlymų efektyvumą, pilietiškumą, urbanistinės struktūros ypatumus, gyvensenos pokyčius ir kt.

Stebėsenos sistemoje turi būti numatyta visuomenės dalyvavimo eigos fiksavimas pagal rodiklius, atspindinčius aktyvumo mastą: tvarkomųjų dokumentų (sprendimų, nutarimų ar kt.), taisyklių, rekomendacijų (veiklos standartų) skaičių, tarpžinybinių komisijų ir tarybų steigimą, panaudotus finansinius ir žmogiškuosius išteklius ir kt.

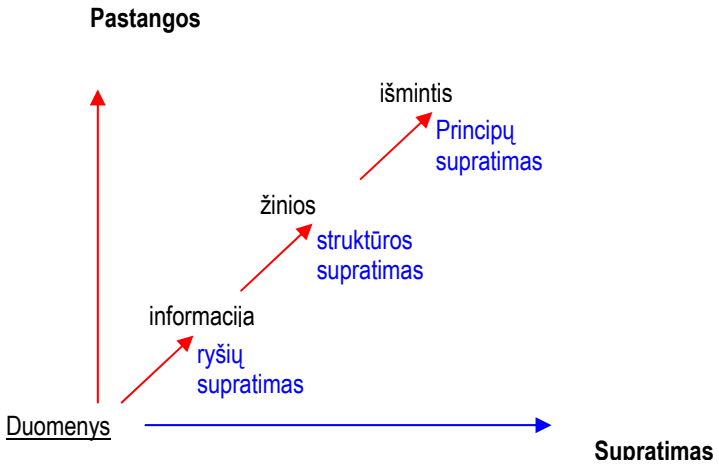

4.11 pav. Visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūros politiką siekiant žinių herarchija. Duomenys-informacija-žinios-išmintis

Duomenų bazių parengimas ir išlaikymas. Nustatyta tvarka nuolat renkami duomenys apie visuomenės dalyvavimą miesto architektūros formavimo procese turėtų būti kaupiami savivaldybių struktūriniuose padaliniuose prie teritorijų ir urbanistinį planavimą vykdančio padalinio. Duomenų kaupimui, apdorojimui siūloma naudoti *GIS „ArcView 3.2“* programinę įrangą. Įstaigos, renkančios duomenis, yra atsakingos už duomenų kokybės kontrolę ir išsaugojimą.

Surinktų duomenų platinimo modelis. Stebėsenos duomenys turi būti prieinami politikams, specialistams, žiniasklaidai, visuomenei. Todėl reikia parengti šių duomenų skleidimo modelį, t. y. numatyti duomenų analizės skleidimo būdus, priemones ir principus, medžiagos pateikimo periodiškumą ir formas (stebėsenos metodikoje). Stebėsenos rezultatai galėtų būti pateikiami specialiuose leidiniuose, kompiuterinėse bazėse ir tinklalapiuose, aptariami įvairiose konferencijose, seminaruose, pasitarimuose, mokymuose ir kt. Visų šių darbų atlikimas siejamas su disertacinio darbo idėjų tęstinumu.

Laukiami rezultatai. Įdiegus stebėsenos sistemą, architektūros ir visuomenės sąveika visuomenės dalyvavimo perspektyvinio planavimo procese požiūriu taptų sistemine koordinuoto tarp valdžios ir bendruomenės perspektyvinio urbanistinio planavimo dalimi. Gauti stebėjimo rezultatai leistų motyvuotai reaguoti ne tik į nuolat kintančią situaciją, bet ir prevenciškai koreguoti miestų architektūros politikos tikslus ir įgyvendinimo uždavinius. Tikėtina, kad parengtas rodiklių rinkinys, duomenų kaupimo

4.3 lentelė. Visuomenės dalyvavimo, formuojant miesto architektūrą rodiklių hierarchizavimo sistema

Rodiklio lygmuo	Rodiklio pavadinimas	Rodiklio forma	Rodiklio įgijimo būdas
I	Pirminiai **(pagrindiniai duomenys)**	Skaičiai, tekstai, faktai ir kt.	Įgyti iš statistikos šaltinių, skaitant, stebint, skaičiuojant, matuojant, sveriant. jie yra užfiksuoti ir dažnai vadinami neapdorotais ar pagrindiniais, pirminiais duomenimis. Jie yra indikatorių (informacijos) pagrindas.
II	Indikatoriai **(informacija)**	Indeksai	Apdorojant duomenis sąlygiškai nesudėtingais veiksmais (formuojant, filtruojant, atrinkant, sumuojant ir kt.) gauti rodikliai, kurių geriau galima pažinti aplinką, reiškinius ir efektyviau daryti įtaką miesto architektūros formavimui
III	Suvestiniai indeksai **(žinios)**	Suvestiniai indeksai	Nedidelis rodiklių kiekis (gautų interpretuojant, vertinant, priimant sprendimus ir kt.), galinčių charakterizuoti kompleksinius parametrus: gyvenimo kokybę, tapatumą, kultūrą ir kt.

metodika ir priemonės, suformuotas kvalifikuotas personalas, gebantis dirbti su visuomene architektūros formavimo klausimais, sukomplektuota materialinė-techninė bazė padės sumažinti visuomenėje psichologinę įtampą. Stebėsenos duomenis naudotų įvairios vyriausybinės institucijos, nevyriausybinės organizacijos, teritorinės bendruomenės ir bendrijos, žiniasklaida, specialistai ir visuomenė.

Siūlomas visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą proceso vertinimas apima svarbiausias šalies, miestų perspektyvinio formavimo ir planavimo bei įgyvendinimo sritis:

- architektūros plėtros politikos kryptis;
- įstatyminę bazę;
- žinių vadybą;
- visuomenės mobilizavimą;
- visuomenės įtraukimą bei stebėseną.

Kiekvienai sričiai siūlomi stebėsenos rodikliai. Galutiniams rezultatams įvertinti pagal atskirus iškeltus tikslus ir siekius autorius siūlo rodiklių rinkinių metmenis. Rodiklius pagal standartizuotas metodikas turėtų rinkti stebėsenos metodikoje nurodytos institucijos ar padaliniai. Šiai veiklai turėtų būti numatytas nuolatinis finansavimo šaltinis. Pateikiami stebėsenos metodiniai principai gali būti naudojami vertinant visuomenės dalyvavimą nacionaliniame, regioniniame arba vietiniame lygmenyje.

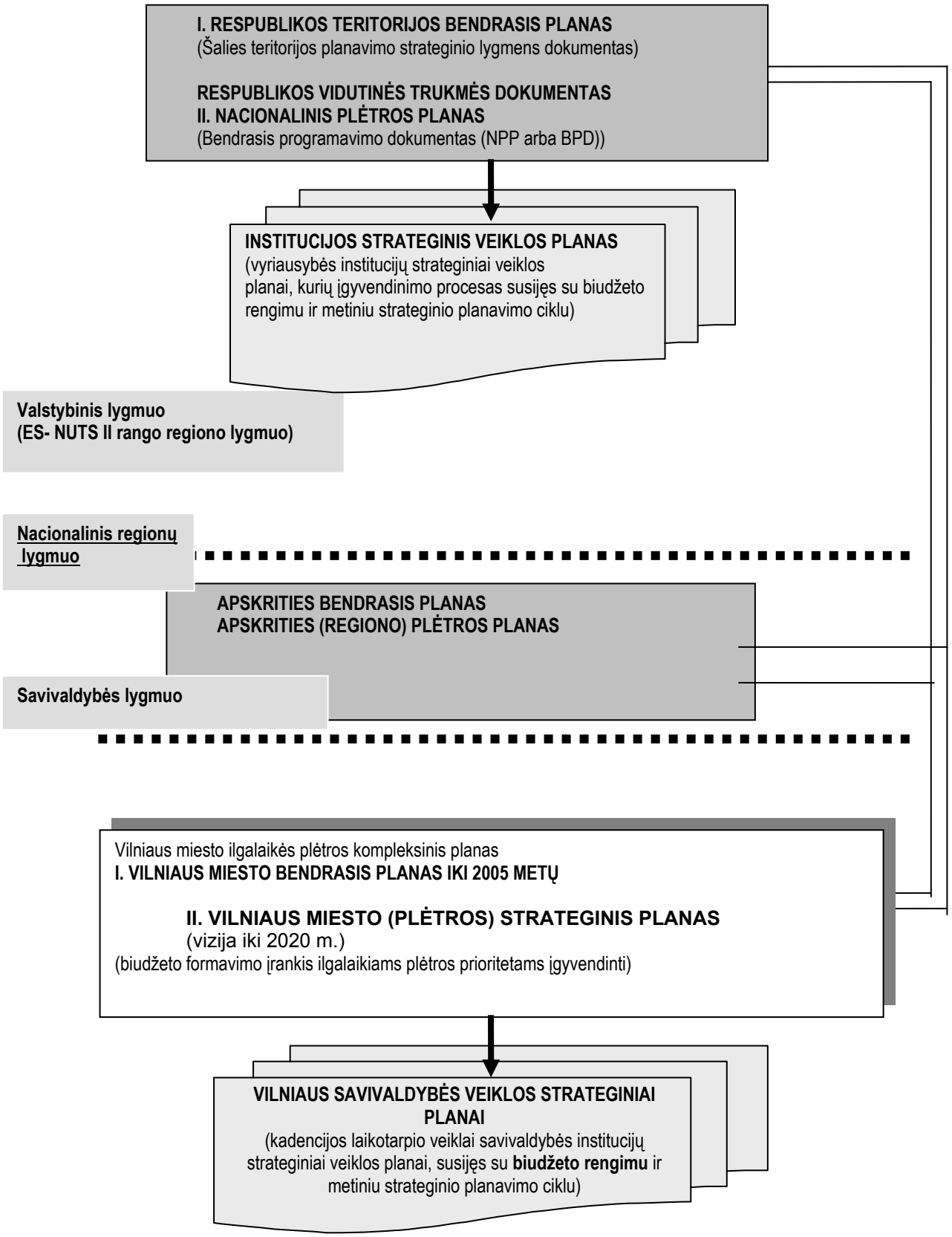

4.12 pav. Integrali strateginio lygmens teritorijų planavimo sistema [283]

Vertinant perspektyvinio planavimo ir įgyvendinimo tendencijas svarbu įvertinti miesto architektūros formavimo politikos suderinamumą su aukščiausio lygmens (šalies) ar aukštesnio lygmens (apskrities) miestų architektūros formavimo politika:

- ar aukščiausio ir aukštesnio lygmens (šalies, apskrities) politikai, partneriai, visuomenė ir kiti sektoriai pritaria suformuluotoms ir parengtoms strategijoms;
- ar iškelti strateginiai tikslai teisingi;
- ar numatyti tikslų įgyvendinimo uždaviniai;
- ar investuotojai ir visa visuomenė pasirengę pokyčiams;
- ar pakanka žmogiškųjų, finansinių bei techninių išteklių.

Todėl, remiantis tyrimų rezultatais formuojant miesto architektūros politikos įgyvendinimo raidos indikatorius stebėsenai organizuoti, reikėtų ypač įvertinti šias raidos tendencijas:

- visuomenės bendro sutarimo raidą;
- visuomenės aktyvumo, pilietiškumo dalyvaujant valdžiai priimant sprendimus raidą;
- valdžios ir bendruomenių partnerystę;
- bendruomenių ir valdžios bendradarbiavimą;
- pokyčių miesto architektūroje raidos tendencijas (polifunkciškumą, decentralizaciją, užstatymo tankį, intensyvumą ir kt.).

Autorius stebėsenos sistemoje siūlo rodiklius ir indikatorius dalyti į grupes pagal temų duomenų turinį, formą, lygmenį, esminius visuomenės dalyvavimo, formuojant miestų architektūrą ir miesto raidos vertinimo aspektus ir kt. (4.4 lentelė). Disertacinio darbo kontekste toliau detalizuojamas architektūros ir visuomenės sąveikos formuojant miestų architektūros politiką (poreikių vertinimas ir rezultatų skleidimas) aspektas.

Sėkmingas projektų tikslų, uždavinių pasiekimas, projekto efektyvumas ir nauda priklauso ne tik nuo specialistų, politikų, bet ir nuo *visuomenės aktyvaus dalyvavimo, pastangų, noro kurti, dalyvauti formuojant miesto architektūrą, t. y. pilietiškumo.* Į šį procesą turėtų būti įtraukti visi miesto architektūros formavimo dalyviai: NfAV, visuomeninės organizacijos, teritorinės bendruomenės, klubai, formalūs ir neformalūs bendruomenių lyderiai. Organizuojant formalų ar neformalų visuomenės dalyvavimą atkreipiamas dėmesys į: *visuomenės organizuotumą; visuomenės informuotumą ir mokymus; teisinės bazės vertinimą; pasitenkinimą valdžia.* Visuomenės poreikių vertinimas ir rezultatų skleidimas svarbus žingsnis kviečiant visuomenę aktyviai dalyvauti formuojant miestų architektūrą – įvertinti situaciją konkrečiose teritorinėse bendruomenėse, seniūnijose, mieste, regionuose bei visoje šalyje. Turėtų būti įvertintas ne tik visuomenės, bet ir valdininkų informuotumo lygis apie pagrindinius dokumentų tikslus, uždavinius; ar programos įgyvendinimo tikslai, uždaviniai, metodai yra suprantami ir priimtini visai

visuomenei ir skirtingoms interesų ar įtakos grupėms. Reikia vertinti visuomenės nusiteikimą dalyvauti formuojant miestų architektūrą, įgyvendinant projektus, poreikius.

4.4 lentelė. Temų grupės

TEMŲ GRUPĖS	STATISTINIŲ RODIKLIŲ TURINYS
1. Bendrieji duomenys apie Vilniaus miestą (miestas kontekste)	Duomenys apie Vilniaus miestą, demografiniai rodikliai, savivaldybę, valdymo struktūrą, informacinę sistemą, plėtros tikslus bei planus
2. Miesto raida ir gyvenimo kokybė (miestas kaip gyvenamoji, darbo, poilsio ir laisvalaikio vieta, palyginamieji rodikliai)	Vilniaus miesto raidos ir gyvenimo kokybės rodikliai pagal subalansuotos miesto plėtros modelį (tendencijos, pokyčiai, palyginimas su analogiškais miestais ir šalies raidos rodikliais)
3. Miesto teritorinės plėtros subalansuotumo rodikliai (miestas teritoriniu aspektu)	Esminiai Vilniaus miesto teritorinės plėtros ir erdvinės struktūros aspektai (tendencijos, policentriškumas, polifunkciškumas, savitumas, pasekmės)
4. Miesto infrastruktūros plėtra pagal sektorius (miestas teritoriniu ir sektoriniu aspektais)	Vilniaus miesto plėtra pagal socialinės, ekonominės, inžinerinės infrastruktūros sektorius bendruoju ir teritoriniu aspektu
5. Architektūros ir visuomenės sąveika dalyvavimo formuojant miestų architektūros politiką (poreikių vertinimas ir rezultatų skleidimas) požiūriu	**Rodikliai apie organizuotumą:** - Visuomenės bendruomeniškumas (teritorinių bendruomenių savikūros požiūriu); - Aktyvumas (pasyvumas) ir poreikiai; - Partnerystė; - Bendradarbiavimas. **Rodikliai apie informuotumą ir mokymus:** - ITT panaudojimas; - Spausdintinės informacijos skleidimas (plakatai, lankstinukai, atvirukai, vaizdo ir garso medžiaga; - Mokymai, seminarai, konferencijos; - Praktiniai darbai (*Workshop*); - Permanentinė informacija spaudai. **Rodikliai apie teisinės aplinkos vertinimą (ar visuomenė juos supranta ir kaip vertina):** - Pritarimas-nepritarimas teisinei bazei; - Planavimo sistemos vertinimas; - Teritorijų planavimo dokumentų vertinimas; - Visuomenės dalyvavimo miestų architektūrą formavimo procese galimybių vertinimas (įtakos efektyvumo nustatymas). **Rodikliai apie vietinės valdžios vaidmens miesto plėtrai vertinimą:** - Pareigūnų įtakos visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą vertinimas; - Institucijų įtakos visuomenės dalyvavimui formuojant miestų architektūrą vertinimas

Turėtų būti organizuoti, ypač strateginio lygmens dokumentų rengimo momentu, pvz., rengiant BP, specialūs tyrimai apie visuomenės dalyvavimo situaciją, su tyrimų duomenimis supažindinant visuomenines organizacijas, bendruomenes, interesų grupes, specialistus, profesines organizacijas, politikus. Apie visuomenės dalyvavimą įgyvendinant BP sprendžiama remiantis specialių tyrimų ir apklausų rezultatais. Šių tyrimų metu vertinama: visuomenės informuotumas, poreikiai ir ketinimai dalyvauti miesto architektūros formavimo procese, daryti įtaką politikų priimamiems sprendimams, rodiklių pokyčiai per atskirus projekto įgyvendinimo laikotarpius. Svarbu nustatyti priemonių skaičių ir pokyčius

kaip visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą įtakos rezultatą įvairių projektų įgyvendinimo metu (4.5 lentelė, 4.6 lentelė, 4.7 lentelė, 4.8 lentelė).

4.5 lentelė. Visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą bendruomeniškumo potemio išskleidimas

5. Architektūros ir visuomenės sąveika dalyvavimo formuojant miestų architektūros politiką (poreikių vertinimas ir rezultatų skleidimas) požiūriu			
5.1. Organizuotumas			
5.1.1. Bendruomeniškumas			
		Indikatoriaus apibūdinimas	Pokyčių mato vienetas
	Rodiklio turinys	NfAV, bendruomenių, NVO savikūros mastas – netiesiogiai charakterizuoja visuomenės piliečių jungimosi į organizacijas aktyvumą (organizuotumą, asociatyvumą)	
	Rodiklio mato vienetas	Teritorinių bendruomenių skaičius; asocijuotų gyventojų skaičius	Procentas nuo bendro miesto gyventojų sk.
	Rodiklio reikšmės gavimas	Miesto, teritorijos gyventojų skaičiaus ir susibūrusių į bendruomenes skaičiaus skirtumo palyginimas su praeito, ataskaitinio laikotarpio skirtumu nustatant bendruomeniškumo prieaugį	
	Duomenų šaltiniai rodiklio reikšmei skaičiuoti	Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės gyventojų surašymo duomenys, įmonių registras	

4.6 lentelė. Visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą aktyvumo potemio išskleidimas

5.1.2. Teritorinės bendruomenės aktyvumas	
Rodiklio turinys	Visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą aktyvumas
Rodiklio mato vienetas	Procentas nuo bendro planuojamos teritorijos gyventojų skaičiaus, santykinis aktyvumo indeksas
Rodiklio reikšmės gavimas	Miesto, teritorijos gyventojų skaičiaus ir aktyvių fizinių ar juridinių asmenų (NVO, asociacijų, bendrijų, bendruomenių ir kt.) skaičiaus santykinių rodiklių palyginimas su kitų miesto teritorijų rodikliais nustatant aktyviausias bendruomenes
Duomenų šaltiniai indikatoriaus reikšmei skaičiuoti	Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės gyventojų surašymo duomenys, įmonių registras, savivaldybės teritorijų planavimo registrai

4.7 lentelė. Visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą partnerystės potemio išskleidimas

5.1.3. Partnerystė	
Rodiklio turinys	Visuomenės partnerystė dalyvaujant projektų įgyvendinimo procese rodo galimus projektų partnerius
Rodiklio mato vienetas	Procentai, dalyvaujančių partnerių ir organizacijų rūšys (profesionalams atstovaujantys partneriai), pageidaujamų partnerių praradimas ir jo priežastys; partnerių dalyvavimas pasitarimuose, seminaruose, bendrose priemonėse; aktyvių dalyvių parama tęstinei veiklai ir jos rūšys; pasitarimų protokolai ir nutarimai; nutarimų įgyvendinimas; palaikančių ir nepalaikančių partnerių įvardijimas, finansinė partnerystė ir konsolidacija
Indikatoriaus reikšmės gavimas	Pritariančios ir prieštaraujančios dalyvaujančios visuomenės skaičiaus skirtumo santykinių rodiklių palyginimas su kitais projektais ar projekto variantais nustatant projektų įgyvendinimo galimybę
Duomenų indikatoriaus reikšmei paskaičiuoti šaltiniai	Apklausų duomenys, projektų svarstymo procesų rezultatai, partnerystės sutarčių mastas

4.8 lentelė. Visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą bendradarbiavimo potemio išskleidimas

5.1.4. Bendradarbiavimas	
Rodiklio turinys	Visuomenės ir valdžios bendradarbiavimo efektyvumas
Rodiklio mato vienetas	Procentai, dalyvaujančių partnerių ir organizacijų pritarimo bendriems veiksmams formos, t. y. finansinių, žmogiškųjų arba kitų išteklių skyrimas ir šio fakto įvertinimas (pvz., raštiškas sutarimas, patvirtintos sąmatos, pervesti asignavimai), renginių skaičius
Rodiklio reikšmės gavimas	Pritariančios ir prieštaraujančios visuomenės skaičiaus skirtumo santykinių rodiklių palyginimas su kitais projektais ar projekto variantais nustatant projektų įgyvendinimo galimybę
Duomenų šaltiniai rodiklių reikšmei skaičiuoti	Apklausų duomenys

4.3. Stebėsenos organizacinio reglamento metodika (Vilniaus m. pavyzdžiu)

Bendrosios nuostatos. Šis reglamentas nustato stebėsenos sistemos duomenų kaupimo, naudojimo ir esamos teritorijų būklės operatyvaus vertinimo visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą požiūriu tvarkos principus.

Operatyviojo planavimo sistema. Operatyvusis planavimas yra nuolatos vykdomas architektūros formavimo (planavimo) etapas stebėsenai vykdyti, kurio metu nuolat kaupiama ir analizuojama informacija, nustatoma veiksmų eilė, rengiamos programos planavimo dokumentų sprendiniams įgyvendinti. Operatyvusis planavimas yra kompleksinės miesto plėtros planų sistemos, apimančios visus planų tipus ir lygmenis, neatsiejama dalis (4.13 pav.). Operatyviojo planavimo objektai miestų architektūros politikos formavimo požiūriu yra miesto teritorija, teritorinių bendruomenių teritorijos. Operatyvusis planavimas yra skirtas miesto planų sprendinių vertinimui, atsižvelgiant į socialinius, ekonominius ir techninius pokyčius, poveikį aplinkai, visuomenės aktyvumą dalyvaujant sprendimų priėmimo procese, taip pat į realius pokyčius, vykstančius įgyvendinant planuojamos teritorijos perspektyvinius planavimo dokumentų sprendinius.

Operatyviojo planavimo bendrosios stebėsenos metu vykdomos:

- atsižvelgiant į socialines, ekonomines ir technines galimybes, poveikį aplinkai, taip pat į realius pokyčius, vykstančius įgyvendinant teritorijų perspektyvinius planus, rengiami duomenys sąlygoms žemesnio lygmens teritorijų planavimo dokumentams rengti įtraukiant teritorinių bendruomenių atstovus;
- stebimas ir analizuojamas visuomenės dalyvavimas miesto architektūros formavimo procese;
- nustatoma perspektyvinių planų rengimo reikmė ir eiliškumas;
- formuojami ir teikiami siūlymai dėl biudžeto naudojimo;
- rengiamos konkrečios programos perspektyvinių planų sprendiniams įgyvendinti;
- kaupiamas ir plečiamas savivaldybių teritorijų perspektyvinio planavimo dokumentų rengimo duomenų bankas, analizuojama jame sukaupta informacija;
- vykdoma parengtų teritorijų planavimo dokumentų įgyvendinimo stebėsena;
- analizuojami kiti pagrindiniai veiksniai bei sąlygos ir kt.;
- vykdoma miesto ekonominio potencialo, ūkinės veiklos, infrastruktūros, nekilnojamojo turto rinkos raidos stebėsena;
- vykdoma kultūros paveldo ir gamtos vertybių raidos stebėsena;

- vykdoma sveikatos apsaugos ir socialinės rūpybos infrastruktūros raidos stebėsena bei analizuojami sveikatos apsaugos ir socialinės rūpybos kokybę lemiantys veiksniai;
- vykdoma kultūros ir švietimo infrastruktūros raidos stebėsena, analizuojami kiti aplinkos kokybę lemiantys veiksniai.

Operatyviojo planavimo rezultatas yra:

- patikslinti arba nuolat papildomi miestų teritorijų perspektyvinio planavimo dokumentų sprendiniai;
- konkretizuotos procedūros, kurių reikia perspektyvinio planavimo dokumentų sprendiniams įgyvendinti;
- patikslintos investicijos vykdomoms perspektyvinio planavimo dokumentų sprendinių įgyvendinimo programoms;
- programų, skirtų perspektyvinio planavimo dokumentų sprendinių įgyvendinimui, projektai.

Stebėsenos organizavimas. Operatyvųjį planavimą organizuoja ir koordinuoja vietos valdžios administracija, įtraukdama į procesą teritorinių bendruomenių narius. Operatyviojo planavimo procesą vykdo ir jame dalyvauja:

- savivaldybės struktūriniai padaliniai, atsakingi už architektūros formavimo politiką ar atitinkamą miestų vystymo sritį (departamentai ar (ir) skyriai);
- paminklosaugos ir aplinkosaugos tarnybos;
- sveikatos apsaugos institucijos;
- inžinerinius tinklus eksploatuojančios organizacijos;
- kiti juridiniai ir fiziniai asmenys, susiję su miesto ūkiu bei ekonomine plėtra;
- **teritorinės bendruomenės;**
- **visuomenės deleguotos visuomeninės organizacijos.**

Operatyviojo planavimo dokumentų rengimo tvarka ir terminai:

- jei pagal operatyvinio planavimo išvadą reikia koreguoti perspektyvinio planavimo sprendinius, tai daroma teisės aktų (kiekvieno lygmens atskirai) nustatyta tvarka;

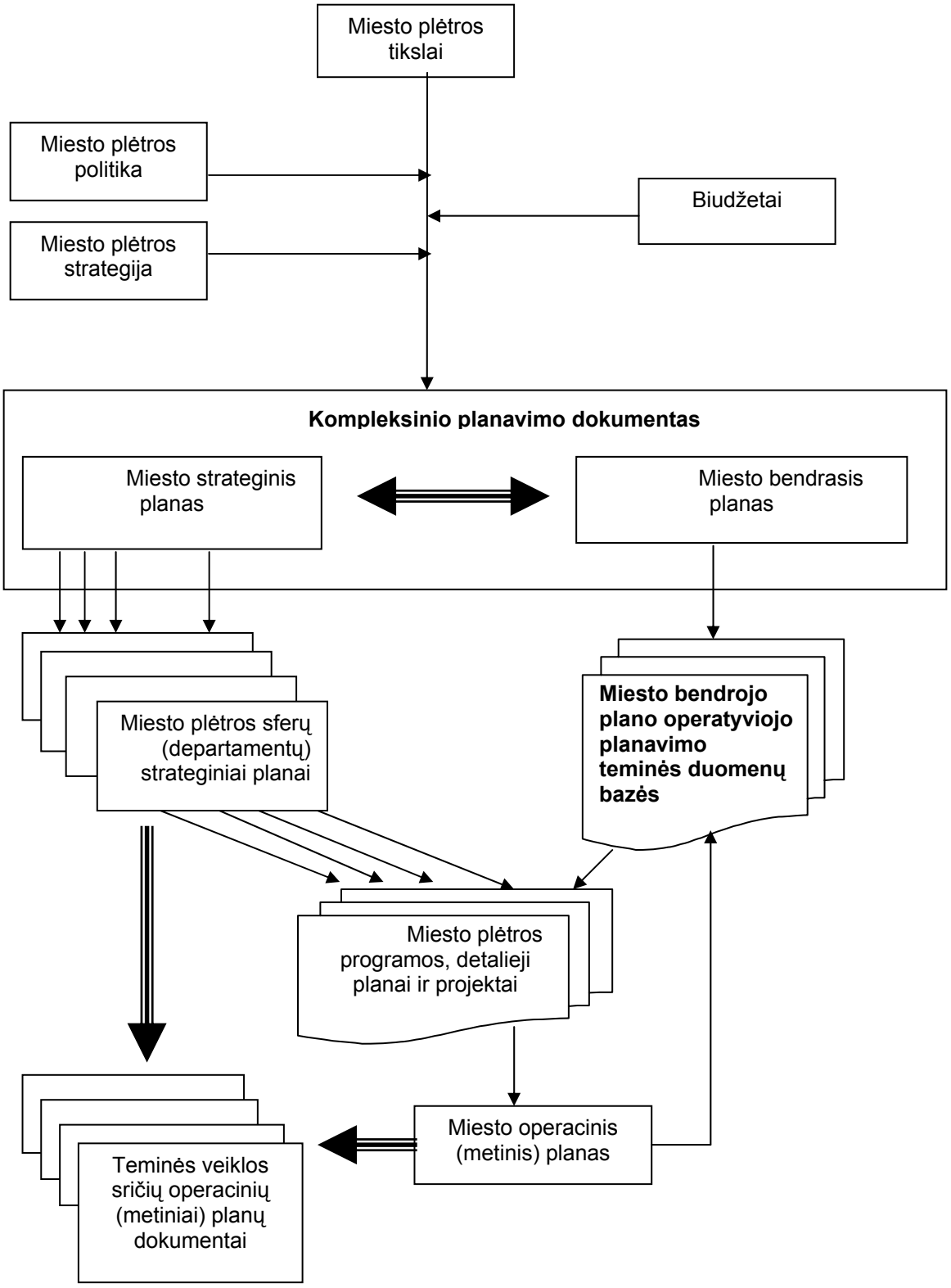

4.13 pav. Vilniaus miesto planų sistema [283]

- jei perspektyvinio planavimo sprendiniai keičiami remiantis kitos rūšies (detaliųjų ar specialiųjų) planų sprendiniais, tiek bendrojo plano pakeitimo, tiek ir detaliojo ar specialiojo planų rengimo procedūras galima vykdyti vienu metu (jas sutapatinant).

Informacijos kaupimas. Savivaldybės teritorijos planavimo duomenų banko kaupimą ir tvarkymą organizuoja miestų savivaldybių administracija. Savivaldybės teritorijų planavimo (taip pat ir operatyviojo planavimo) duomenų banko duomenų kaupimo tvarką ir struktūrą nustato ir tvarkymą reglamentuoja miestų savivaldybių teritorijų planavimo duomenų banko (DB) nuostatai. Savivaldybių padaliniai (departamentai ar (ir) skyriai) yra atsakingi už reguliarų ir sistemingą pirminių duomenų ir informacijos apie jų veiklos srities objektus, jų būklę ir pokyčius rinkimą, kaupimą ir persiuntimą į miestų teritorijų planavimo duomenų banką. Informacija, kurios reikia miestų teritorijų planavimo duomenų bankui formuoti, gali būti gaunama iš įvairios paskirties ir priklausomybės duomenų bankų, valstybinių programų, valstybės institucijų statistinių duomenų bazių, Nekilnojamojo turto kadastro ir registro tvarkytojo, galiojančių detaliųjų, bendrųjų ir specialiųjų teritorijų planavimo dokumentų, taip pat fizinių ir juridinių asmenų (4.14 pav.). Turimus duomenis teritorijų planavimo organizatoriaus įgaliotam teritorijų planavimo duomenų banko tvarkytojui savivaldybėse jo prašymu valstybės valdymo institucijos, valstybinių registrų, kadastrų, klasifikatorių, specializuotų duomenų bankų tvarkytojai, taip pat valstybinių programų, bendrojo, detaliojo ir specialiojo planavimo organizatoriai, jei jie yra valstybės ar savivaldos institucijos, teikia tarpusavio susitarimu.

Stebėsena ir atsiskaitymas už rezultatus. Kartu su operatyviojo planavimo duomenimis teritorijų planavimo duomenų banke yra analizuojami duomenys ir informacija apie operatyviojo planavimo objektus ir jų būklės pokyčius. Vykdant stebėseną yra nustatoma veiksmų eilė ir investicijų poreikis, rengiamos programos bendrojo plano sprendiniams įgyvendinti. Tikslinant alternatyvius sprendinius, atsižvelgiama į socialines, ekonomines ir technines galimybes, poveikį aplinkai, *į konsultacijų su visuomene rezultatus,* taip pat į realius pokyčius, vykstančius įgyvendinant planuojamos teritorijos perspektyvinio planavimo dokumentų sprendinius. Teritorijų planavimo duomenų banko kaupimas bei informacija apie operatyviojo planavimo objektą (planuojamos teritorijos raidą, ekonominius ir socialinius pokyčius, investicijas, visuomenės dalyvavimą ir kt.) turi būti analizuojami nepriklausomai nuo to, ar bendrasis planas patvirtintas (rengiamas), ar ne. Tarybai patvirtinus biudžeto lėšų paskirstymą pagal programas, kartu su jų įgyvendinimu pradedama ir jų stebėsena, kuri atliekama viso proceso metu ir visais lygiais:

- savivaldybių padalinių vadovai stebi ir vertina, ar institucijos įgyvendino strateginius tikslus ir programas, ar teikiamos geros kokybės paslaugos, ar darbuotojai įvykdė

pavestus uždavinius, ar vykdomų programų priemonės yra efektyvios ir atitinkamai patikslina strateginius veiklos planus;

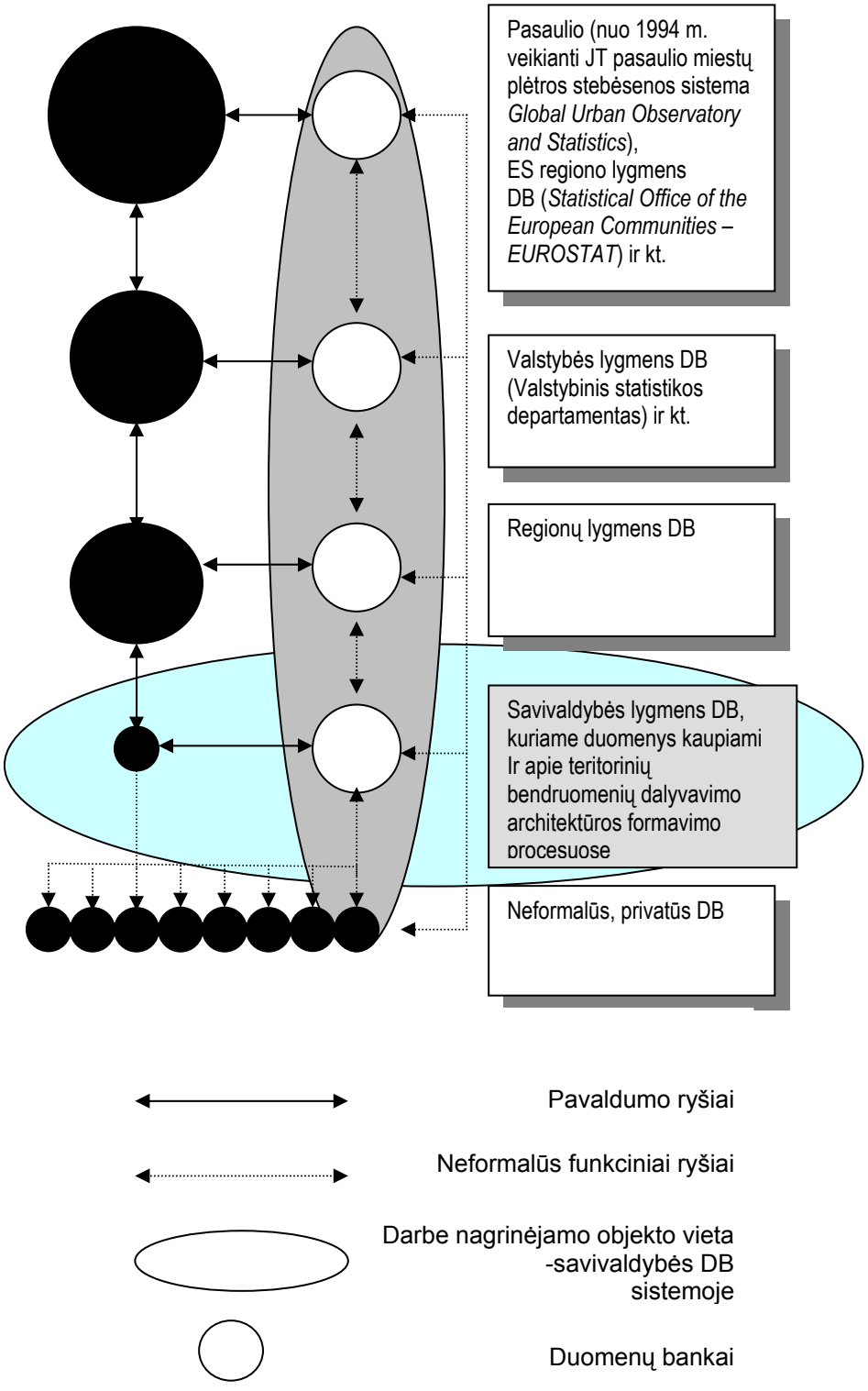

4.14 pav. Integruotas DB sistemos modelis [283]

- savivaldybių vyriausiasis finansininkas stebi ir analizuoja, ar asignavimų valdytojai (savivaldybės padaliniai) tinkamai naudoja biudžeto lėšas;
- miesto plėtros tarnybos vadovas stebi ir vertina, ar vykdomi bendrojo plano sprendiniai;
- taryba stebi ir vertina, kaip savivaldybės administracija vykdo biudžetą ir siekia užsibrėžtų tikslų.

Savivaldybės administracija nustatytais terminais kasmet turi atsiskaityti Tarybai už praėjusių metų veiklą, todėl ji privalo stebėti, kaip padaliniai įgyvendina savo strateginius veiklos planus, kaip vykdo patvirtintą programą. Padalinių vadovai nustatytais terminais ir tvarka pateikia metines veiklos ataskaitas. Padalinių programų vykdymą vertina vidaus audito tarnyba. Savivaldybės padaliniai, dalyvaujantys tarpinstitucinėje programoje, privalo atsiskaityti šią programą koordinuojančiai institucijai jos nustatytais terminais ir pateikti atitinkamos formos ataskaitas pagal jos metodiką. Pasibaigus metams, tarpinstitucinę programą koordinuojantis padalinys kartu su savo metine veiklos ataskaita turi pateikti ir ataskaitą apie tarpinstitucinės programos įgyvendinimą pagal šios metodikos.

4.4. Ketvirtojo skyriaus išvados

1. Tyrimai rodo, kad teritorija nuo 1 km^2 iki 4 km^2 ploto – žemiausio lygmens decentralizuotos miesto urbanistinės struktūros teritorinis-urbanistinis elementas yra teritorinės bendruomenės teritorija, kuri patenka į architektūros ir visuomenės aktyviosios sąveikos zoną. Šioje zonoje miestų architektūros politikos formavimas kelia tam tikros visuomenės dalies interesą.

2. Vertinant tyrimų rezultatus, galima teigti kada visuomenės dalyvavimas nėra pakankamas, tačiau ji yra aktyvėjanti miesto architektūros politikos formavimo dalyvė. Dalyvavimo procesas taps demokratiškas, kai tam bus palankus teisinės bazės reglamentavimas, todėl būtinas spragų taisymas diferencijuojant visuomenės dalyvavimą pagal hierarchinius rengiamų dokumentų lygmenis.

3. Lietuvos miestų architektūros planavimo teisė ir vadyba paremta demokratinių šalių patirtimi, tačiau dar tik formaliai ją taikant. Iki šiol nėra parengto tarptautinius standartus atitinkančio visuomenės dalyvavimo realiai sprendžiant miestų architektūros politikos formavimo problemas mechanizmo. Neišspręsti visuomenės dalyvavimo formavimo procese spęstinų problemų hierarchizavimo, socialinio teisingumo užtikrinimo klausimai.

4. Bendras miestų architektūros formavimo principas šiuolaikiniame tarpsnyje – padėti visuomenei suvokti teisių ir pareigų balansą, atsakomybę prieš ateities kartas už priimtus sprendimus demokratinių planavimo principų taikymo ir naudojimo kontekste siekiant aplinkos kokybės, bendruomeniškumo bei visuotinės gerovės.

APIBENDRINIMAI IR IŠVADOS

Darbe išdėstyta medžiaga leidžia padaryti tokias pagrindines išvadas:

1. Veiksniai, lėmę miestų formavimąsi, vystėsi lėtai ir iš esmės rėmėsi ankstesne miestų architektūros raidos tradicija. Galutinai į vieną visumą jas jungė anksčiau gyvenusių bendruomenių kartos grįžtamuoju ryšiu siedamos nūdieną. Tačiau vienijantis visų formacijų iki XX a. pabaigos visuomenės veikimo formuojant miestų architektūrą bruožas Lietuvoje išliko nedemokratišku, epizodiškai atsitiktiniu ir neformaliu. Ilgainiui, vystantis kapitalizmui dėl industriniu tampančio ūkio raidos XIX a., pasaulio globalėjimo tendencijų XX a. augant miestams jie tapo sunkiai suvokiami, o bendruomenės juose sunkiai valdomos. Disertacijoje nustatyti pagrindiniai šiuolaikinių miestų architektūros formavimo veiksniai, lėmę ne tik gyvenimo kokybės gerėjimą, bet ir šiuos dalykus: miestų bendruomenių susiskaldymą; sudėtingu tampantį Lietuvos miestų architektūros formavimo reguliavimą bei planavimo kontrolę; nuomonių ir interesų skirtumus miestų bendruomenėse bei visoje visuomenėje; aplinkos taršą; miestų architektūrinės kultūros susiniveliavimą su savitumo praradimo grėsme ateityje.

2. Tyrimais nustatyta, kad visuomenės dalyvavimo aktyvumo didėjimas formuojant miestų architektūrą susijęs su globalizacijos ir demokratėjimo pasaulyje plėtros tendencijomis, visuomenės prigimtiniu noru geriau gyventi, žinių ir informacinių technologijų plėtra, tačiau su informacijos stygiumi apie urbanistinę teritorijų raidą; atsiradusiu nepasitikėjimu vietos valdžios institucijomis, gyvenimo kokybės kriterijų supratimo pasikeitimu, netobulu urbanistinio planavimo valdymu; įstatymkūros, užtikrinančios viešumą, spragomis; bendradarbiavimo galimybių stoka, visuomeninių organizacijų ir asociacijų savikūra, noru išlaikyti arba sukurti teritorinės bendruomenės teritorijos savitą urbanistinę-architektūrinę aplinką.

3. Darbe suformuota šiuolaikinė architektūros ir visuomenės sąveikos samprata, atskleistos istorinės ištakos ir problematika, ištirtos reiškinio raidos mokslinės prielaidos. Nustatyta, kad ši sąveika yra evoliucijos rezultatas. Keičiantis politinėms-ekonominėms formacijoms Lietuvos teritorijoje, autorius išskyrė ir apibūdino šešis žemės reformavimo istorinius tarpsnius. Žmonių organizuotos reformos lėmė neformalią įtakos miestų architektūrai kaitą, visuomenės aktyvumo, bendruomeniškumo bei pilietiškumo mastą.

4. Lietuvos miestų architektūros planavimo teisė ir vadyba tik formaliai paremta demokratinių šalių patirtimi. Iki šiol nėra parengto tarptautinius standartus atitinkančio visuomenės dalyvavimo realiai sprendžiant miestų architektūros politikos formavimo problemas mechanizmo. Neišspręsti visuomenės dalyvavimo formavimo procese spręstinų problemų hierarchizavimo, socialinio teisingumo užtikrinimo klausimai.

5. Disertacijoje apibūdintos nedemokratiško ir neefektyvaus bendradarbiavimo formuojant miestų architektūrą neigiamos priežastys: subjektyvus teisinių dokumentų interpretavimas; reikiamos informacijos sprendimams priimti trūkumo; skubotų, nepagrįstų ir dažnai ne tame valdymo lygyje priimamų sprendimų svarstant ir aprobuojant architektūros formavimo projektinius dokumentus; vangiai ar nepakankamai efektyviai diegiamų inovacijų; personalo, priimančio sprendimus, kompetencijos stokos; nepakankamos motyvacijos gerai atlikti savo pareigas, kelti kvalifikaciją; visuomenės pasyvumo.

6. Nustatyti teritorinių bendruomenių teritorijų formavimo principai. Miesto urbanistinės struktūros elementai aktyviosios sąveikos zonoje tampa gyvybingi ir integralūs susiklosčiusioje urbanistinėje aplinkoje. Tokiame urbanistinės struktūros elemente teritorinė bendruomenė tampa aktyvia savo teritorijos šeimininke, kuri pajėgi greitai reaguoti į besikeičiančią, globalėjančią aplinką taikant darnios plėtros principus.

7. Autorius tyrimais nustatė, kad dinaminiai veiksniai aktyvėja esant decentralizuotai miestų urbanistinei struktūrai su polifunkciniais centrais ir architektūros elementais (statiniais veiksniais), didinančiais miestų ir regionų išskirtinumą, taip skatindami augimą ir konkurencingumą. Šių veiksnių sąveika motyvuoja visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūros politiką darnios plėtros principu. Vykstant decentralizuotai koncentracijai, teritorinių bendruomenių savikūros sąlygos, mažėjant ūkių skaičiui kaime, ypač palankios Vilniuje.

8. Autorius atskleidė dėsningumą, kad kuo didesnė teritorija, kuo strategiškesni miesto architektūros formavimo tikslai, tuo mažiau jie suprantami visuomenei, tuo psichologinė įtampa visuomenėje dėl miestų architektūros politikos formavimo didesnė. Tiriant pastebėta neformalių renginių įtaka visuomenės dalyvavimo aktyvumui, kuriam didėjant visuomenės naudos efektyvumo santykinis rodiklis didėja nežymiai. Taigi gausus visuomenės dalyvavimas formuojant miestų architektūros politiką neužtikrina architektūrinės kokybės. Tačiau visuomenei asocijuojantis, esant gerai edukacinei sistemai, jos vaidmens efektyvumas didėja.

9. Tyrimais nustatyti miestų architektūros ir visuomenės sąveikos dėsningumai, veiksnių, darančių įtaką visuomenės aktyvumui, tarpusavio priklausomybė: tiesioginė visuomenės aktyvumo formuojant miestų architektūrą priklausomybė nuo miesto policentriškumo laipsnio ir bendruomeniškumo; tiesioginė visuomenės aktyvumo priklausomybė nuo jos informuotumo ir nuo naujausių technologijų panaudojimo informacijai skleisti masto; atvirkštinė visuomenės aktyvumo priklausomybė nuo miesto teritorijos planavimo tikslų strategiškumo (lygmens); atvirkštinė visuomenės aktyvumo priklausomybė nuo planuojamos teritorijos dydžio. Tai sudarė prielaidas visuomenės aktyvumo indekso nustatymo bei stebėsenos metodikų principams sukurti.

REKOMENDACIJOS

1. Remiantis tyrimais, užsienio ir Lietuvos mokslininkų patirtimi, autorius nustatė optimalių teritorinių bendruomenių teritorijų funkcinio-erdvinio formavimo ir bendruomenių centrų skirstymo pagal lygmenis principus, kurie galėtų būti taikomi šalies didžiųjų miestų administraciniams teritoriniams vienetams organizuoti: teritorinėms bendruomenėms, seniūnijoms ir kt. formuoti su tai teritorijai būdingos architektūros paieška, organizuojant visuomenės įtraukimą į šį procesą.

2. Vertinant tyrimų rezultatus galima teigti, kad Lietuvos didžiųjų miestų priemiesčių plėtros tendencijos spartėja ir ateityje dėl daugelio kitų veiksnių sinergetinio poveikio jos aktyvės kartu su teritorinių bendruomenių savikūra. Autorius siūlo vietos valdžiai skatinti pilietiškų teritorinių bendruomenių savikūrą urbanistinėmis priemonėmis: formuojant polifuncinių decentralizuotų teritorinių bendruomenių teritorijas.

3. Disertacijoje nustatyti pagrindiniai visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūrą įtaką darantys kriterijai: **informuotumas, santykinis aktyvumo intensyvumas, bendruomeniškumas, miesto urbanistinė struktūra.** Jais remiantis suformuota rodiklių sistema reiškinio raidai stebėti ir vertinti. Parengta stebėsenos metodika, pagal kurią vietos valdžios institucijoms rekomenduojama organizuoti visuomenės dalyvavimo formuojant miestų architektūros erdvinę sandarą stebėsenos procesą.

4. Remiantis tyrimų rezultatais, miestų teritorijų urbanistinį planavimą tikslinga vykdyti stebėsenos ir iki projektinių diskusijų su bendruomenėmis pagrindu pradiniame planavimo proceso etape. Formuojant indikatorius stebėsenai vykdyti, būtina įvertinti šias raidos tendencijas: visuomenės bendrą sutarimą; visuomenės aktyvumą, pilietiškumą dalyvaujant valdžios priimamų sprendimų procese; valdžios ir visuomenės partnerystę; visuomenės ir valdžios bendradarbiavimą; valdžios gebėjimą reaguoti į visuomenės iššūkius (motyvuoti ir argumentuoti savo veiksmus, komplektuoti personalą, diegti ir naudoti naujausias ITT galimybes, skleisti žinias apie urbanistinę raidą ir kt.); urbanistinės raidos pokyčių tendencijas (decentralizaciją, polifunkciškumą), teritorijų urbanistinės raidos reglamentavimą (užstatymo tankį, intensyvumą, aukštingumą ir kt.); edukacinius procesus visuomenėje.

5. Būtina papildyti teisės aktus reglamentuojančius visuomenės dalyvavimą, juos skirstant pagal lygmenis, apibrėžiant galimybę taikyti papildomas, nuolat vykdomas visuomenės aktyvumą skatinančias, psichologinę įtampą mažinančias ir pasitikėjimą didinančias priemones: mokymus, forumus, diskusijas, seminarus, skelbimus per žiniasklaidą ir kt.

Literatūros sąrašas

1. Ackerman, Susan. Korupcija ir valdžia: Priežastys, padariniai ir reforma. Vilnius: Vaga, 2001. 343 p.
2. Ahvenharju, S.; Alijošaitė, A. Subalansuotoji plėtra. Kaunas: Ž. Valeikos leidybos firma „Poezija". 2001. 33 p.
3. Ahvenharju, S. (vertė I. Ramanauskas) „Vietinė darbotvarkė 21". Kaunas, 1999. 14 p.
4. Albrechts Louis, Patsy Healey, Klaus R. Kunzmann. Strategic Spatial Planning and Regional Governance in Europe. *APA Journal*, Spring 2003, Vol 69, Nr. 2, p.113–129.
5. Anderson, B. Įsivaizduojamos bendruomenės (Imagined Communities Reflection on the Origin and Spread of Nationalism). Vilnius: Baltosios lankos, 1999. 245 p.
6. Andrijauskas, A. Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001. 628 p.
7. Andrikienė, L. Valdžios ir piliečių ryšio stiprinimas [interaktyvus]. Vilnius: Omni laikas, 2004 02 26. Prieiga per internetą: <www.omni.lt>. [Žiūrėta 2005-12-19].
8. Ansoff, I. H. The firm of the future. Harvard Business review, Vol 43, Nr. 5, 1995.
9. Asadauskienė, N. Istorijos lentelės. Įvykiai, datos, žmonės (nuo seniausių laikų iki XX a. pr.). Vilnius: UAB „Gimtinė", 2003. 430 p.
10. Astrauskas, A. Lietuva bus remiama kaip vienas didelis regionas. *Respublika*, 2002 m. balandis 22 d., p. 5.
11. Bakonis, E. Politologijos pagrindai. Kaunas: „Šviesa", 2006. 112 p.
12. Barškutė, S. Šiuolaikinės verslo organizacijos informacijos išteklių vadybos filosofija [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://www.leidykla.vu.lt/inteleid/inf-mok/22/str6.html>. [Žiūrėta 2005-01].
13. Bauman, Z. Globalizacija: Pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002. 208 p.
14. Benevolo, L. Europos miesto istorija. Vilnius: „Baltos lankos", 1998. 294 p.
15. Bentkutė, S. Mentalinis įvaizdis ir jo tyrimo metodinės prielaidos. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 2 (XXVII), Vilnius: Technika, 2003, p. 51–63.
16. 20 Blažytė, A.; Mikulskis, Š. City of Vilnius. Berlin: European Academy of the Urban Environment, April 2000, p. 90–95.
17. Brattberg, L. City Regenerating Development Strategies. Baltic Cities Bulletin, 2/2000, Gdansk, Poland [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www.ubc.com>. [Žiūrėta 2005-04-17].
18. Bryson, J. M. Strategic planning for public and non-profit organization. San Francisco: Jossey-Biss Publishers, 1995.
19. Brundtland Gro Harlem 1984-1987 JTO Aplinkosaugos ir plėtros komisijos pirmininkė, darnios plėtros politikos ir 1987 ataskaitos „Mūsų ateitis" autorė. 2006-02-25 [interaktyvus]. Prieiga per internetą.: <http://www.en.wikipedija.org/wiki/Gro_Harlem_Brundtland/>. [Žiūrėta 2006-04-17].

20. Bučas, J. Demokratiniai proveržiai paveldosaugoje. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 3 (XXX). Vilnius: Technika, 2006, p. 143–158.
21. Bučas, J. Kraštotvarkos pagrindai. Kaunas: Technologija, 2001. 282 p.
22. Bučas, J. Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės.Vilnius: Mokslas, 1988. 118 p.
23. Buivydas, R. XX a. architektūra: regionalizmas. *Archiforma*, Nr. 3, Vilnius: 1999, p. 70–77.
24. Buivydas, R. Statyba senamiestyje: tipologinio modelio metmenys. Iš: Tarptautinio seminaro „Statyba istorinėje aplinkoje“ pranešimai. Vilnius, 1998-10-23, 24.
25. Burbulis, S. Vilniaus miesto bendrojo plano iki 2015 m. išorinės struktūros temos išvados. Recenzija. Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybė, 2006 09 20. 3 p.
26. Burinskienė, M. Subalansuota miestų plėtra. Vilnius: Technika, 2003. 252 p.
27. Burinskienė, M.; Jakovlevas-Mateckis, K.; Adomavičius, V.; Juškevičius, P.; Šliogeris, J.; Klibavičius, A.; Narbutis, B.; Paliulis, G.; Rimkus, A. Miestotvarka. Vilnius: Technika, 2003. 400 p.
28. Butkevičius, J. (Iš lietuvių kultūros istorijos, VI t.) Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Mintis, 1971. 247 p.
29. Chisholm, J. Pasaulio istorijos datos. Svarbiausi istorijos įvykiai. Kaunas: Šviesa, 1999. 194 p.
30. *Conference materials. Urban renewal of housing, social and economic substance – creation of social, cultural, and tourist projects within the degraded urban and postindustrial areas. Warsaw, 10-11 September 2004. 121 p.*
31. *Community Development. 700 Ackerman Road, Suite 235, Columbus, OH 43202-1578. Citizen Participation in Community Development. L-700. 11 p.*
32. Cook, James B., *Citizen Participation: A Concepts Battery*. Columbia: University of Missouri, Department of Regional and Community Affairs, 1975.
33. *Compendium of Spatial Planning System in the Baltic Sea Region Countries. 2000 by the VASAB 2010 Secretariat* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.vasab.net>. [Žiūrėta 2003-01-30].
34. *State Ohio University Fact Sheet. Community Development. 700 Ackerman Road, Suite 235, Columbus, OH 43202-1578. Citizen Participation in Community Development. L-700. 11 p.*
35. Čiegis R. Tolydi plėtra ir aplinka: Ekonominis požiūris. Vilnius: „Aldorija“, 2002. 692 p.
36. Čepaitienė, R. Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. 468 p. ISBN 9986-780-76-4.
37. *Dammeyer, M. The political Role of Regions in Europe // Structural Change in Europe No. 2-New Northern Knowledge, 79211 Denzlingen, Germany, 2002, p. 7–9.*
38. Daniel Bell. Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai. Vilnius: Alma littera, 2003. 472 p.
39. Daniulaitis, G. J. Įstatymas gražų kraštovaizdį turi saugoti kaip valstybės ištęklius. Respublika Nr. 14, 2002, p. 27.
40. Daunora, Z. J. Priemiesčio teritorijų planavimo sąlygos ir galimybės. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 2 (XXVII), Vilnius: Technika, 2003, p. 43–45.

41. Daunora, Z. J. Gyvenimas be strategijos. Lietuvos mokslas (iliustruotas mokslo žurnalas *Lietuvai ir pasauliui*), 10 knyga, IV tomas, Vilnius, Lietuvos mokslų akademija. 1996, p. 51–58.
42. Daunora, Z. Vilniaus priemiesčio teritorijų planavimo principai. *Urbanistika ir architektūra.* Nr. 2 (22), Vilnius, 1996, p. 4–19.
43. Daunora, Z. Architektūra, urbanistika, teritorijų planavimas: disciplinų sampratos ir tikslesnio sąvokų vartojimo link. *Urbanistika ir architektūra*, Nr. 2 (24), Vilnius, 2000, p. 66–94.
44. Daunora, Z. Vilniaus regiono koordinuoto planavimo galimybės ir problemos. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 1 (23), Vilnius: Technika, 1997, p. 19–30.
45. Daunora, Z. J. Vilniaus miesto centrinės dalies vizualinio identiteto apsaugos prioritetai. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 1 (XXVII), Vilnius: Technika, 2003, p. 12–23.
46. Daunora, Z. J. Urbanistinis projektavimas. *Mokslas ir gyvenimas,* Nr. 9, Vilnius: 2000. ISSN 0134 – 3084.
47. Daunora, Z. J. Naujos Vilniaus plėtros gairės. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 1-2 (19-20), Vilnius: Technika, 1995, p. 4–27. ISSN 1392 – 1630.
48. Dijokienė, D. Vilniaus istorinių priemiesčių vertinimo raida. Iš: mokslinės konferencijos „Šiuolaikinai miesto architektūros ir regionų planavimo uždaviniai“ medžiaga. Vilnius, 2001 m. spalio 12–13 d.
49. Dokumentinis mokslinis leidinys. „Lietuva 1918–1938. Leidinys 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai pažymėti“. Kaunas: „Aušros“ sp.,1989. 368 p.
50. Donskis, L. Lietuviškoji architektūra: sintezė ar dezintegracija? *Archiforma*, Nr. 1, Vilnius: UAB „Logotipas“, 1996, p. 17–22. ISSN 1392 – 4710.
51. Donskis, L. Be pykčio: vienerių metų minčių žemėlapis. Vilnius: Versus aureus, 2006. 336 p.
52. Drėma, V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga, 1991. 404 p.
53. Dringelis, L. ir kt. Diferencijuoti želdinimo normatyvai urbanizuojamoms miesto teritorijoms (santrauka). Kaunas: KTU Architektūros ir statybos institutas, 2006. 15 p.
54. Dringelis, L., Stauskas, V. Žemės reformos ir rinkos sąlygų poveikio Lietuvos miestų plėtrai tyrimas. Moksl. ataskaita, Kaunas KTU Architektūros ir statybos institutas, 2004.
55. Ekspertų apklausa. Vilnius: „UAB RAIT“, 2005 m. balandžio 29 d. 23 p. Prieiga per internetą: <http://www.vilnius.lt >.
56. Elster, J. Socialinių mokslų elementai. Iš anglų k. vertė Mardosaitė, A. Vilnius: Vaga, 2000. 167 p.
57. Europos architektų taryba (*The Architects Council of Europe - ACE*) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www.ace.com> [Žiūrėta 2004-01-20].
58. European Sustainable Cities Campaign [Interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://www.sustainable-cities.org>. [Žiūrėta 2003-01-30].
59. Europos komisija. Subalansuotos vietinės plėtros link-bendrieji Europiniai indikatoriai. Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras Liuksemburge. 2001, 11 p.
60. Europos kraštovaizdžio konvencija (*Žin.,* 2002, Nr. 104-4616).

61. Europos miestų tolydžios plėtros chartija (Aalborg'o chartija). Lisabonos veiksmų planas : nuo chartijos prie veiklos. Darbotvarkė 21 (28 skyrius). Kaunas: UAB „Judex", 2000. 12 p.
62. Europos parlamento ir tarybos direktyva. 2001/42/EB 2001 m. birželio 27 d. „Dėl tam tikų planų ir programų pasekmių aplinkai vertinimo".
63. Europos rajonų/teritorijų planavimo chartija „Torremolinos chartija". ET Ministrų komitetas, Terrmolina: 1983. 9 p.
64. Europos vietos savivaldos chartija. Strasbūras 1985 m. spalio 15 d.
65. Expozona": Konferencija nekilnojamasis turtas (2005 m. sausio 26 – 27 d.). Vilnius: 2005, 182 p. [www.expozona.lt]. [Žiūrėta 2005-03-30].
66. Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas. Trakai: Dabartis ir perspektyvos (sociologinis aspektas). Kolektyvinė monografija. Vilnius: 1995. 100 p.
67. *Final Report Town Hall Meetings on Toronto's Official Plan: SUMMARY OF CITIZEN FEEDBACK. Toronto Lura Consulting, August 24 p.*
68. *Fredlung, A. Swedich planning in times of transition. The Swedich Society for Town and Country Planning, 1991. 179 p*.
69. Gaižutis, A. Miesto sociologija. Vilnius: 1998.
70. Gaižutis, A. Estetika tarp tobulumo ir mirties. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004. 636 p.
71. Gaputienė, I. (2005). Žinių perdavimo sistemos plėtojant tarptautinius įmonių tinklus. Daktaro disertacija. K.: ISM.
72. *Giedion, S. Space, Time and Architecture The Growth of a New Tradition. Harvard: University Press, 1967*.
73. Gyventojų apklausos rezultatai. Trakų žemė, Nr.37 (361), Trakai „Voruta", 2005.
74. Grigas, R. Tautinė savivoka. Vilnius: „Rosma", 2001. 292 p.
75. Griškevičius, P. Keturi laisvės dešimtmečiai. Vilnius: 1984.
76. Grunskis, T. Miesto ir jo visuomeninių erdvių formavimo idėjos XIX a. Lietuvoje. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 3 priedas (XXVIII), Vilnius: „Technika", 2004, p. 95–102.
77. Gudavičius, E. Salduvė: Liet. visuom. almanachas. Šiaulių žemė XIII – XIV a. rašytiniuose šaltiniuose. Vilnius: Mintis, 1986. 112 p.
78. *Hagel John III, Armstrong Arthur. Net Gain: Expanding Markets through Virtual Communities, Harvard Business School Press, Boston MA, 1997.*
79. Hall, R.. Knowledge Management in the New Business Environment, 2003. Prieiga prie interneto: <http://www.acirrt.com/pubs/WP87.pdf>. [Žiūrėta 2005-03-20].
80. Held David. Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton. Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra. Vilnius: Leidykla „Margi raštai", 2002. 540 p.
81. Held, D. Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2002. 436 p. ISBN 9955-551-33-2.

82. Holm, J. M. Challenges for Danish Small and Medium-sized Manufacturing Enterprises – an exploring Study in Knowledge Management, 2003 [interaktyvus]. Prieiga prie interneto: <http://ep.lib.cbs.dk/download/ISBN/x645152462.pdf>. [Žiūrėta 2005-02].
83. Hyman, H. H. and C.R. Wright, „Trends in Voluntary Association Membership of American Adults: Replication Based on Secondary Analysis of National Sample Surveys". *American Sociological Review*, 36(2): 191-206, 1971.
84. Ilgius, V. Iš: Konferencijos „Filantropija – nuo išimčių prie tradicijos" pranešimai [interaktyvus]. Vilnius: Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras. Prieiga per internetą: <www.nisc.lt>. [žiūrėta 2004-01-30]
85. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <www.vilnius.lt>. [Žiūrėta 2002–2006-07-21].
86. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą <European council of town planners [www.ceu-ectp.org]>. [Žiūrėta 2004-01-20].
87. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <www.zalieji.lt>. [Žiūrėta 2004-01-03].
88. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/>. [Žiūrėta 2004 10 15].
89. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <http://www.isocarp.org>. [Žiūrėta 2004 10 15].
90. Interaktyvūs. Prieiga per internetą: < www.Kaunas.lt >. [Žiūrėta 2004 10 15].
91. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <www.Trakai.lt>. [Žiūrėta 2005 03 24].
92. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <www.Klaipeda.lt>. [Žiūrėta 2004 10 24].
93. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <www.lsa.lt>. [Žiūrėta 2005 11 24].
94. *Jakaitis, J. (chairman); Hee, P.; Kaugurs, U.; Saar, U.; Männik, M.; Kautto, J.; Nummiora, R.; Kalvane, M.; Lindholm, S.; Antinoja, M. Individuality of the City in the Context of Changeable Conditions. In: Proceedings of International Seminar „Union of Baltic Cities Commission on Urban Planning, Project - Alliance of Baltic Cities (ABC)", held in Malmö, Swede on 05–09 October 2005. Prieiga per internetą: <http:// www.ubc.net /commissions/urbanplanning.html*>. [Žiūrėta 2006-01-30].
95. Jakovlevas-Mateckis, K. Miesto kraštovaizdžio architektūra. II t. Želdiniai ir jų komponavimas. Monografija. Vilnius: Technika, 2003. 292 p. ISBN 9986–05–687–X.
96. Jakovlevas-Mateckis, K., Kmieliauskienė, V. Kai kurie miesto dizaino objektų projektavimo principai. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 1 (XXVII), Vilnius:Technika, 2003, p. 24–31.
97. Janulienė, L. Regionų planavimo patirties 1991-1997 m. Lietuvoje analizė. *Urbanistika ir architektūra*. Nr.2(22), Vilnius, 1998, p. 49-58.
98. JT Chartija. San Franciskas: 1945, 18 p.
99. Jurevičienė, J. (su bendraautoriais) Pirminių atlaso tyrimų ataskaita – Vilniaus savivaldybė. Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybė, 2001. 52 p.
100. Jurevičienė, J. Paveldosauginis kaimo gyvenvietės vertinimas. Tradicija ir tendencijos. *Urbanistika ir architektūra*, Nr. 1 (XXVIII), Vilnius: Technika, 2004, p. 18–24.

101. Jurkštas, V. Senamiesčių regeneracija. Architektūros harmonizavimo problema. Vilnius: Technika, 1994. 159 p.
102. Jurkštas, J., Jurkštas, V. Trys pirmieji Vilniaus miesto planai. *Statyba ir architektūra*, Nr. 3, Vilnius: 1978, p. 29–32.
103. Juškevičius, P. Miestų ir jų susisiekimo sistemų plėtros harmonizavimas. Habilitacinis darbas. Vilnius: 2003. 116 p.
104. Juškevičius, P. Miestų planavimas. Vilnius: „Technika“, 2003. 143 p.
105. Kaklauskas, A., Zavadskas, E. K., Gargasaitė, L. (2004). Ekspertinės ir žinių sistemos bei geriausios patirties duomenų bazės // Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas, Socialiniai mokslai, Nr.3. Kaunas: Technika.
106. Kamičaitytė-Virbašienė J. Kraštovaizdžio vizualinė kokybė, jos reguliavimo svarba ir problemos. *Urbanistika ir architektūra (Town planning and architecture)*. Vilnius: Technika, 2001, XXV tomas, Nr. 4. p 202–210.
107. Kanados Urbanistikos institutas, Lietuvos programa. Projektas: Visuomenės dalyvavimas savivaldybių teritorijų planavime – (Vykdant Kanados valdymo instituto programą. PV Bardauskienė, D.). Vilnius: 1997. 77 p.
108. Kauno miesto savivaldybės teritorijos bendrasis planas. Svarstymo su visuomene ataskaita. Kaunas: KMS Urbanistikos ir architektūros skyrius, 2003, 17 p.
109. Kavaliauskas, P. Metodologiniai kraštotvarkos pagrindai.Habilitacinis geografijos mokslo darbas. Vilnius: 1992. 148 p.
110. *Khun, T. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago, 1962.*
111. Kiaupa, Z., Kiaupienė, J., Kuncevičius, A. Lietuvos istorija iki 1795 metų. Vilnius: A. Varno PĮ, Asociacija Biblion, 2000. 382 p.
112. *Kim, Amy Jo. Community-Building On The Web, Peachpit Press* [interaktyvus]*, 2000*. Prieiga per internetą: <http://www.naima.com/community/index.html>. [Žiūrėta 2005-01-03].
113. Kolyta S. Ir kt. Verslo Europos Sąjungos bendrojoje rinkoje vadovas. Vilnius: Europos komitetas prie LRV, 2002. 240 p.
114. Lagunovičius, A. UAB „Hanner“ administracinis pastatas. Vilnius. *Archiforma*, Nr. 4, Vilnius: UAB Logotipas, 2001, p. 97-102. ISSN 1392 – 4710.
115. Laukaitytė-Malžinskienė, G. Priemiesčio kraštovaizdžio vertinimo ypatumai. *Urbanistika ir architektūra*, Nr. 2 (XXIX), Vilnius: „Technika“, 2005, p. 81–89.
116. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas (*Žin.,* 2004, Nr. 21-617).
117. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas (*Žin.,* 2000, Nr.66-1987), nauja įstatymo redakcija nuo 2002 m. gruodžio 24 d. (*Žin.,* 2002, Nr.123-5558).

118. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m gegužės 5 d. įsakymas Nr. D1-246 „Dėl aukštybinių pastatų išdėstymo specialiųjų planų rengimo taisyklių ir kraštovaizdžio tvarkymo specialiųjų planų rengimo patvirtinimo“.
119. Lietuvos architektų sąjunga [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www.las.lt>. [Žiūrėta 2005-01-30].
120. Lietuvos architektūros istorija nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio – 4 t. monografija. Lietuvos statybos ir architektūros MTI; Redkol. J. Miknevičius (pirm.) ir kt.-2-asis leid. – Vilnius: Mokslas, 1988. 384 p.
121. Lietuvos architektūros istorija nuo XVII a. iki XIX a. vidurio – 4 t. monografija. Architektūros ir statybos institutas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994. 592 p.
122. Lietuvos kalbos institutas. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. 968 p. ISBN 5-420-01242-1.
123. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Žin.,* 2000, Nr.74. 352 p. ISBN 1392-4559.
124. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. Lietuvos Respublikos bendrasis planas. Vilnius: AB „Spauda“, 2002. 51 p.
125. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m gegužės 5 d. įsakymas Nr. D1-246 „Dėl aukštybinių pastatų išdėstymo specialiųjų planų rengimo taisyklių ir kraštovaizdžio tvarkymo specialiųjų planų rengimo patvirtinimo“.
126. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. (*Žin.,* 2000, Nr.66-1994).
127. Lietuvos – Lenkijos pasienio regiono erdvinės plėtros studija. Pirmasis etapas: Pasienio regiono esama padėtis ir plėtros galimybės. Vilnius: UAB „Urbanistika“, 1997.
128. Lietuvos Respublikos bendrasis planas. *Statyba ir architektūra.* (Tikroji būklė) Nr.10, Vilnius, 1997.
129. Lietuvos Respublikos konstitucija (*Žin.,* 1992, Nr. 33-1014).
130. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas. *Žin.,* 2000, Nr.66-1987.
131. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos architektūros krypčių įgyvendinimo 2006–2010 metų priemonių patvirtinimo“ 2006 m. liepos 3 d. Nr. 657. Vilnius.
132. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. *Žin.,* 1995, Nr.107-23910.
133. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas „Dėl planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. 2004 m. rugpjūčio 18 d. Nr. 967. Vilnius.
134. Lietuvos Respublikos nacionalinis plėtros planas 2002-2004. Vilnius, 2001. 90 p.
135. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 1999m. gegužės 31 d. įsakymas Nr.164 “Dėl žemės sklypo ribų specialiųjų planų rengimo, derinimo ir tvirtinimo taisyklių patvirtinimo”. Vilnius, 1999.
136. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 1998m. lapkričio 02 d. įsakymas Nr.211 “Specialiojo planavimo dokumentų rengimo, derinimo ir tvirtinimo bendrosios taisyklės”. Vilnius, 1998.
137. Lietuvos Respublikos nacionalinis plėtros planas 2002-2004. Vilnius, 2001. 90 p.
138. Lietuvos Respublikos Statybos ir urbanistikos ministerijos 1996 m. lapkričio 22 d. Įsakymas Nr. 171 “Miestų, miestelių ir kaimų bendrojo planavimo laikinosios taisyklės”. Vilnius, 1996.

139. Lietuvos Respublika. Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita. Nuo Rio de Žaneiro link Johanesburgo. Nuo pereinamojo laikotarpio link subalansuotosios plėtros. Vilnius: „Lututė“, 2002.
140. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos architektūros krypčių aprašo patvirtinimo“ 2005 m. gegužės 18 d. Nr. 554. Vilnius.
141. Lietuvos Respublikos vyriausybės 1996 m. rugsėjo 18 d. nutarimas “Dėl Teritorijų planavimo dokumentų projektų svarstymo su visuomene nuostatų patvirtinimo”. Nr. 1079. Vilnius, 1996.
142. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 16 d. Nr. 904 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugsėjo 18 d. nutarimo Nr. 1079 „Dėl teritorijų planavimo dokumentų projektų svarstymo su visuomene nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“.
143. Lietuvos Respublika. Bendrasis programavimo dokumentas 2004-2006 (projektas). Vilnius, 2003 m. Vasaris, 198 p.
144. LR Aplinkos ministro 2004 m. gegužės 07 d. įsakymas Nr. D-1263 „Dėl apskrities teritorijos bendrojo plano rengimo, savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo ir miestų miestelių bendrųjų planų rengimo taisyklių patvirtinimo“.
145. Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra III knyga. Vilnius: „Vaga“ 1992. 336 p.
146. Lynch, K. City Sence and City Design. Cambridge: The Mit Press, 1990.
147. Lietuvos apskritys. Ekonominė ir socialinė raida 2001, LR statistikos departamentas, 2002.
148. Mackevičienė, A. Tarptautinių žodžių žodynėlis. Vilnius: UAB „Gimtinė“, 1999. 368 p.
149. Mackonis, V. Kovingus gyventojus vėsina milijoninis ieškinys. „*Sostinė*“ „*Lietuvos ryto*“ *priedas vilniečiams* 2006 m. vasario 24 d. Nr.38.
150. *Matthiesen, U. Der europäschen Union und die deutsch-polnische Grenzregion-Problemlagen und Lernchncen. // IRS aktuell. Nr.34, Berlin, 2002, p. 3-9.*
151. Matvejevas, D. „Pirmieji Lietuvos gyventojai buvo sveiki ir sotūs“ *Lietuvos žinios* Nr. 54, 2003 m. kovas 6 d. Lietuvos žinių tranzito ir transporto priedas „Trasa“, p. 32.
152. Mažeikis G. Regionalizmas, miestų decentralizacija ir tarptautinis bendradarbiavimas. *Archiforma.* Nr.3, Vilnius, 1999, p.65-69.
153. Melnikas, B. Viešoji vadyba ir nauji prioritetai: žiniomis grindžiama visuomenė Europos sąjungoje. Viešasis administravimas. Nr.1 (9), Vilnius: 2006, p. 13-22. ISSN 1648-4541.
154. *Meuser, F. Flying buildings. Digital media can simplify the search for form but not replace it. //City models. (Berlin-stadtmodelle). Begleitheft zur Ausstellung im Spreespeicher Januar bis Oktober 2001. p. 12-17.*
155. Mickutė, L. Ekspertai Vilniaus senamiesčiui skelbia pavojų. *Respublika*, 2005 m. vasario 09 d., p. 21.
156. Misius, K., Šinkūnas, R. Lietuvos katalikų bažnyčios: Žinynas. Vilnius: Pradai, 1993. 624 p.
157. Miškinis, A. Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis. Vilnius: Mintis, 1991. 153 p.
158. Miškinis, A. Urbanistikos tendencijų kaitos Lietuvoje apžvalga (iki pirmojo pasaulinio karo). *Archiforma* Nr.1, Vilnius, 1998, p. 74-80.
159. Morozovienė R. Trumpoji politologija. Vilnius: Leidykla DANIELIUS, 2002. 53 p.

160. *Mumford, L. The Culture of Cities. NY: Harcourt, Brace and Company, 1938*.

161. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. Lietuvos Respublikos vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1160.

162. 189Nemeikaitė S. Florencė Andrė aplankė prosenelio kurtus parkus Trakuose. *Respublika* 2003 m. gruodis 27 d.

163. Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.nisc.lt/nvo_lietuvoje.php>. [Žiūrėta 2004-02-16].

164. Nezabitauskas, A. Jonas Basanavičius. Biografinė apybraiža. Fotografuotinis leidimas. Vilnius: Vaga, 1990. 543 p.

165. Nonaka, I.; Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge Spiral*. Prieiga per internetą: <http://www.nwlink.com/~donclark/history_knowledge/knowledgehistory.html>. [Žiūrėta 2005-05-07].

166. *Office of the Deputy Prime Minister. Conclusions of Bristol Ministrial Informal Meeting on Sustainable Communities in Europe. UK Presidency. Bristol, 6-7 December 2005, 19 p*.

167. *Ohio State University Fact Sheet. Community Development. 700 Ackerman Road, Suite 235, Columbus, OH 43202-1578. Citizen Participation In Community Development. L-700. 11 p.*

168. Pagrindiniai nevyriausybinių organizacijų Europoje statuso principai . Iš: Daugiašalių susitikimų, įvykusių 2001 m. lapkričio 19 d., 2002 m. kovo 20 – 22 d. ir 2002 m. liepos 5 d. Strasbūre, medžiaga. Prieiga per internetą: <www.nisc.lt>. [Žiūrėta 2005-04-16].

169. Paliulis, N., Chlivickas, E., Pabedinskienė A. Valdymas ir informacija. Vilnius: Technika, 2004. 358 p.

170. Paliulis, N. (temos vadovas); Jakaitis, J.; Jurkėnaitė, N.; Raudeliūnienė, J. (atsakingi vykdytojai). Studijos „Vilniaus miesto savivaldybės Miesto plėtros departamento projektų valdymo sistemos tobulinimas“ ataskaita. Vilnius: VGTU Verslo technologijų katedra, 2005. 89 p.

171. Perednienė, D. Vilniaus senamiestyje siekiama nugriauti dar vieną neteisėtai statomą pastatą Vilniaus m. tinklalapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: < www.Vilnius.lt >. [Žiūrėta 2005-06-20].

172. Petrušonis, V. Vietovės kultūrinio tapatumo respektavimas architektūroje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004. 134 p.

173. Petrušonis, V. Vietovės kultūrinio tapatumo ontologija. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXIX, Nr. 2 priedas. Vilnius: Technika, 2005.

174. Petrušonis, V. Vietovės kultūrinio tapatumo aprašymo teorinės prielaidos. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXV, Nr. 3. Vilnius: Technika, 2005.p. 128–134.

175. Pocienė, A. Pasaulio paveldo ekspertai ragina neapsiriboti draudimais. *„ Lietuvos rytas“.* Nr.42, Vilnius, 2005 m. vasario 21 d.

176. *Porter M.E. What is Strategy? Harvard Business Review, November-December, 1996.*

177. *Princis, G. The closing seminar of the ABC project. Baltic Cities, Bulletin 2/2005, Cities and Competitiveness. Gdansk: UBC Secretariat, 2005, 29 p.* ISSN 1506-6266.

178. *Probst, G., Raub, S., Romhardt, K.. Managing Knowledge: Building Blocks for Success. John Willey & Sons, Ltd, England*. *1999.*

179. Puodžiukienė, D. Tradicinės architektūros ponų namų raida XVI-XVII amžiais. Mokslo darbai. *Liaudies kultūra,* Nr. 3, Kaunas: 2001. 10 p.

180. Rainys, G. Kanados urbanistinės plėtros patirtis. Kanados-Baltijos savivaldybių bendradarbiavimo programa „Strateginis miestų valdymas“. Toronto-Otava,1996. 19 p.

181. Rėmeris, M. Lietuvos sovietizacija 1940–1941: Istor. Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucijos įvertinimas. Sp. parengė ir baig. str., p. 68–69, parašė J.Bulavas, M.Maksimaitis. Vilnius: Akcinė spaudos bendrovė „Lituanus“, 1989. 71 p.

182. Rogers Richard, Power Anne. Mažos valstybės miestai. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004. 309 p.

183. *Ron van Oers (PhD). Safeguarding the Historic Urban Landscape – a UNESCO Initiative.* Iš: *Konferencijos „Aukštybiniai pastatai ir istorinis miesto centras“* pranešimai. Vilnius, 2006, p. 1–29.

184. *Rousseau, J.-J.The Social Contact. Harmondsworth: Penguin, 1968*. (Apie visuomenės sutartį//Rinktiniai raštai, vertė L. A. Skūpas. – Vilnius: Mintis, 1979, p. 136–263).

185. Sieminski, J. L. Byłe (zdegradowane) miasteczka w Polsce. *Przestren, Magazyn planowania przestrzennego*. 2000, p.14–22.

186. Sniečkus, A. Kolūkiniu keliu – į šviesų gyvenimą. *Tiesa,* 1969-10-29.

187. Spelskis, R. Gyventojai apie naujas kaimo sodybas. *Urbanistika ir rajoninis planavimas*. Vilnius: Mokslas, 1991. 62–66 p.

188. *Spiegel, Hans B. C. Citizen paticipation in Urban Development. Wachington, D. C.:N&L Institute for Applied Behavioral Science, 1968.*

189. Stačiokas R. Užsienio šalių savivaldybės. Didžioji Britanija. Vietos savivaldos tyrimo ir mokymo centras. Kaunas „Aušros“ sp. 1991, 127 p.

190. Staniūnas, E. Darbo pasidalinimas formuojant erdvę. Postkomunistinės ir išsivysčiusios Europos valstybės tūkstantmečių sandūroje (Lietuvoje ir Vokietijoje). *Urbanistika ir architektūra*. Nr. 2(22), Vilnius, 1998, p. 89–91.

191. Staniūnas, E. Istorijos pažinimas ir architektūros kultūra. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 3 priedas (XXVIII), Vilnius: Technika, 2004, p. 63–67.

192. Staniūnas, E. Kova su vėjo malūnais. *Statyba ir architektūra,* Nr.5, Vilnius, 1992, p. 18–19.

193. Staniūnas, E. Miestų planavimo nuostatų kaita XX a. Vakarų Europoje. Mokomoji knyga. Vilnius: Technika, 2005. 143 p.

194. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www.Std.lt/lt/pages/view/?id=1250>. [Žiūrėta 2002–2006-04-17].

195. Stauskas, V. Lietuvos urbanistikos aspektai Europos Sąjungos prioritetų kontekste. *Urbanistika ir architektūra*. Nr. 2. (XXVI), Vilnius: Technika, 2002, p. 70-75.

196. Stauskas, V. Pajūrio kraštotvarkos politika: kryptinga sistema ar dar ne? *Archiforma* Nr.1, Vilnius, 2006, p. 57–64.
197. Stauskis, G. Socialinių funkcijų sklaidos pokyčiai miesto raidoje. Iš: Respublikinės mokslo konferencijos „Kultūrinio identiteto perspektyva miesto plėtroje“ pranešimai. Vilnius, VGTU, 2005-10-21.
198. Stepanovas, A. Investicinių projektų ekologinių pasekmių kompleksinis įvertinimas. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, ekonomika (04S). Vilnius: Technika, 1998. 34 p.
199. Stowel, H. Strateginis požiūris į urbanistinės paminklosaugos tikslų pasiekimą. Iš: Tarptautinių demonstracinių kursų „Integruota urbanistinė paminklosauga“ pranešimai. Nida, 1997 m. spalio 27–31 d.
200. Strateginio planavimo metodika patvirtinta Lietuvos Respublikos finansų ministro ir Lietuvos Respublikos valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministro 2000 m. gegužės 3 d. įsakymu Nr. 112/50. Vilnius, 38 p.
201. *Strategy Report. Metropolitan Region Berlin-Brandenburg. Potsdam: 1999, 96 p*.
202. STR 2.0.01:1999 Miestų, miestelių ir kaimų susiekimo sistemos.
203. „Subalansuotos vietinės plėtros link: bendrieji europiniai indikatoriai“. Hanoveris, 2000. Priega per internetą [http://www.sustainable-cities.org/indicators/]. [Žiūrėta 2004-04-17].
204. *Swedish planning in times of transition. Printed in Sweden by Centraltryckeriet, Borås, 1991. 179 p*.
205. Šešelgis, K. Aplinkos apsauga. Vilnius: Mokslas, 1991. 208 p.
206. Šešelgio, K. skaitymai – 2006 (Vilnius, 2006 m. sausio 6 d.). Vilnius: „Technika“, 2004. 84 p. ISBN 9986-05-932-1.
207. Šešelgis, K. Miestų raida: sąlygos ir rezultatai. Vilnius, 1995. 159 p.
208. Šešelgis, K. Rajoninio planavimo ir urbanistikos pagrindai. Vilnius, 1973. 81 p.
209. Šešelgis, K. Lietuvos kaimo gyvenviečių tipologijos klausimai. *Urbanistika ir rajoninis planavimas*. Vilnius: Mokslas, 1991. 48–61 p.
210. Šešelgis, K. Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai: Nuo seniausių laikų iki 1918 m. Vilnius, 1996. 252 p.
211. Šešelgis, K. Gyvenimas. Mokslo darbai. Vilnius: Technika, 2000. 279 p.
212. Šimašius, R. Nevyriausybinių organizacijų aplinkos Lietuvoje apžvalga [interaktyvus]. Iš: Konferencijos „Lietuvos ir Baltarusijos bendradarbiavimas: kelias į pilietinę visuomenę“, įvykusios Vilniuje, 2000 m. gruodžio 12 d., medžiaga.. Prieiga per internetą: <www.lrinka.lt/pranešim/nvo.phtml>. [Žiūrėta 2004-01-30].
213. Tarptautinės architektų sąjungos (*International Union of Architects*) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www.IUA.com>. [Žiūrėta 2004-01-30].
214. Tarptautinė Istorinių miestų apsaugos chartija. Vašingtonas, 1987.
215. Tautavičius, A., Gudavičius, E., Kiaupa, Z. ir kt. Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.). Šiauliai: Momentas, 1991. 268 p.
216. Tautavičius, A. Šiaulių praeitis ir dabartis. Šiaulių žemė (V–XIV a. archeologijos duomenimis). Vilnius: Mintis, 1986. 163 p.

217. *The New Charter of Athens 2003* Prieiga per internetą: <http://www.seu-ectp.org/e/athens/>. [Žiūrėta 2006-04-16].
218. *The city in dialogue. Public paticipation strategies for urban development in central eastern European cities. Berlin: European Academy of Urban Environment, 2000. 182 p. ISSN 0949-4588.*
219. Tiškus, G. Planavimo procesai Lietuvoje: Lietuvos Respublikos bendrais planas, nacionalinis plėtros planas bei jų įtaka regionų plėtrai šalyje.Iš konferencijos: „Strateginis miestų planavimas“ medžiaga. Vilnius: 2001. 96 p.
220. Tyrimo ataskaita. Vilnius: UAB „RAIT“, 2005 m. kovo mėn. 23 d. 125 p.
221. *Toronto Urban Development Service. Toronto Official Plan. City of Toronto: November 2002. 117 p.*
222. *Tungo Anthony M. Preserving the World's Great Cities. The Destruction and Reneval of the Historic Metropolis. New York: Three privers press, 2001. 469 p*.
223. *UBC Strategy* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.ubc.net>. [Žiūrėta 2003-01-30].
224. *UBC Commission on Urban Planning. Sustainability in an Urban Planning context and the future of the UBC/ABC-Network. International Seminar in Latvia. Riga: 26-29 of April, 2006*.
225. *Ulrike Assig. Reflections to the polycentric approach of sub-projects*. Iš: Konferencijos „*Development and Marketing of Polycentric Regions*“ pranešimai. Vilnius 24 th until 26 th of March 2004.
226. *UNESCO* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www.unesco.lt >. [Žiūrėta 2004-01-30].
227. *U.S. Agency for International Development. Making Cities Work: USAID's Urban Strategy. An Initiative Launched by the Administrator and Prepared by the Urbanization Task Force. February 2001, 18 p.*
228. Valdymas ir informacija [interaktyvus]. Vilnius: Technika, 2003. 190 p. Prieiga per internetą: <http://www.vgtu.lt/upload/vvf_vtk/informacines%20valdymo%20sistemos.pdf>. [Žiūrėta 2006-03-25].
229. Valstybinė mokesčių inspekcija [įnteraktyvus]. Prieiga per internetą: < www.vmi.lt >. [Žiūrėta 2005-03-25]
230. Vanagas J. Miesto teorija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003. 247 p.
231. Vanagas, J. Duobės kelyje į Lietuvos teritorinį suklestėjimą. *Verslo žinios.* 2002 m. kovas 22 d. p. 4–5.
232. Vanagas, J. Miesto sociologijos pagrindai. Vilnius: „Aldorija“,1996. 148 p.
233. Vanagas, J. „Geopolitinis aspektas“. Iš: Konferencijos „Vilniaus ir Kauno dvimiestis: jo nauda Lietuvai“ pranešimai. Vilnius, 2004.
234. Vanagas, J. Vilniaus Kauno dvimiestis: Koks jis? *Urbanistika ir architektūra*, Nr. 4 (XXVIII), Vilnius: Technika, 2004.
235. Vaštokas, R., Bardauskienė, D. Learning Democracy. Vilnius Vision 2015. Canadian Urban Institute and Vilnius City Municipality. Vilnius, 1996.
236. *VASAB 2010 plus-Spatial Development Action Programme. Essen, 2001. 36 p*.
237. „Vietinės darbotvarkės 21” pradinis vadovas (parengtas Europos munucipalitetų ir regionų tarybos (CEMR)). Hanoverio kreipimasis (vertė Zubrus Mantas). Kaunas: ECAT, 2000. 17 p.
238. „Vietinės savivaldos chartija“ (*Charter of Local Self-Government*). Europos taryba. Strasbourg. 1985.

239. Vietinių ir regioninių Europos vadovybių nuolatinė konferencija. Europos urbanistikos chartija. Alytus: UAB „Albagrafija“, 1997, 112 p.
240. Vėlyvis, J. Kaimo statyba ir griovimas. *Statyba ir architektūra,* Nr. 10, Vilnius: 1989. p. 22–23.
241. Vilniaus miesto bendrojo plano svarstymo su visuomene ataskaita. II dalis: Atsakymai į visuomenės pastabas, pasiūlymus bei pretenzijas dėl Vilniaus miesto bendrojo plano sprendinių (gauti viešojo svarstymo metu, 1998 07 17–1998 09 18). Vilnius, 1998. 51 p. (iš Vilniaus miesto savivaldybės MPD archyvo).
242. Vilniaus miesto bendrojo plano svarstymo su visuomene ataskaita. Etapas: Parengto plano svarstymas su visuomene. Vilnius, 1998. 196 p., (iš Vilniaus miesto savivaldybės MPD archyvo).
243. Vilniaus miesto gyventojų požiūris į miesto plėtrą. Vilnius: UAB „RAIT“, 2005 m. sausis-vasaris. 48 p.
244. Vilniečiai neleis senamiesčiui atsidurti *UNESCO* gėdos sąraše. *Respublika*, 2004 m. liepos 16 d., Nr. 162.
245. Vilniaus miesto generalinio plano priemiesčio zonų schema. 1981 m.
246. Vilniaus miesto susisiekimo infrastruktūros (tramvajais) Specialusis planas. XIV tomas. Svarstymo su visuomene ataskaita. Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės MPD, 2002.
247. Vilniaus vizija 2015 Vilnius vision. Vilnius: „Briedis“, 1996. 51 p.
248. Vilniaus žemutinės pilies valdovų rūmų atstatymo ir panaudojimo programos, projektavimo užduoties ir paminklotvarkos sąlygų pagrindinių metmenų projektas. AB „Paminklų restauravimo institutas“. Vilnius, 1997, 10 p.
249. Vilnius City Strategic Plan 2002-2011. Vilnius City Municipality’s administration, Urban Development Department, Municipal Enterpise „Vilniaus planas“, 2003. 158 p.
250. Vilniaus miesto bendrasis planas. Vilnius: „Briedis“, 1999. 79 p.
251. 300Vilniaus miesto generalinis planas. Генеральный план города Вильнюс на период 2000 года. Hº 7509 Том – 1. Вильнюс, июнь 1978 г. 128 p.
252. Vilniaus miesto Senamiesčio detalaus plano papildymas. Konsultavimosi etapo pabaiga. Rezultatų viešojo svarstymo aptarimas, įvykusio 2004-07-14 Vilniaus miesto Rotušėje. Iš MPD archyvo.
253. Vilniaus miesto tarybos 2003 m. spalio 1 d. sprendimas Nr. 01A-41-94 „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės visuomeninių komisijų sudarymo“.
254. Vilniaus miesto tarybos 2004 m. sausio 14 d. sprendimas Nr. 1-208 „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės visuomeninių komisijų sudėties ir jas kuruojančių komitetų sąrašo tvirtinimo“.
255. Vitkus, G. Europos Sąjunga. Enciklopedinis žinynas. Vilnius: „Eugrimas”, 1999, 295 p.
256. „Vyriausybės žinios“, 1934, Nr. 3070.
257. „Vyriausybės žinios“, 1925, Nr. 200.
258. „Vyriausybės žinios“, 1938, Nr. 614.
259. „Vyriausybės žinios“, 1939, Nr. 640.
260. „Vyriausybės žinios“, 1939, Nr. 647.
261. „Vyriausybės žinios“, 1921, Nr. 56.

262. Vyšniūnas, A. Aukštybinių pastatų išdėstymo reglamentavimo Vilniaus miesto centriniame rajone metodiniai principai *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 4 (XXVII), Vilnius:Technika, 2003, p. 137–154.
263. *Warsaw Development Strategy until the Year 2010. Synthesis. Warsaw: „Elipsa", 1999. 160 p*.
264. *Wigand, F. Gross – Orentinghaus. Strategiche Identitat: Orientierung im Wandel. Berlin: Spring, 1996*.
265. William J. Mitchell. e – TOPIJA. „Miestietiškas gyvenimas, Džimai, - bet ne toks, kokį jį pažystame". Vilnius: ALK, 2002. 192 p.
266. *Zeidler, E. H. Multi-use Architecture in the Urban Context. Stuttgart: Karl Krämer Verlag, 1983. 152 p*.
267. emės ir maisto ūkio integracijos į Europos Sąjungą departamento prie ŽŪM Informacijos skyrius [interaktyvus]. Prieiga per internetą: < http://www.zum.lt/europa/home.html >. [Žiūrėta 2004-01-30].
268. Žepkaitė, R. Vilniaus istorijos atkarpa 1939-1940. Vilnius: Mokslas, 1990. 156 p.
269. Žigaras, F. Politologija. Mokomoji knyga. Vilnius: UAB „Gimtinė", 2001. 702 p.
270. Žinių vadyba: Europos regionų patirtis ir problemos: [Kolektyvinė monografija]/Sudarė D. Vidickienė ir M. Maciulevičiūtė. Vilnius: Naujos ekonomikos institutas, 2005. 240 p.
271. Архитектура и строительство Москвы, № 5-6/2001. 97 p.
272. Атлас Санкт-Петербург градостроительная ситуация 2003. Комитет по градостроительству и архитектуре Администрации Санкт-Петербурга. ЗАО „Петербургский НИПИград", 2003. 28 p. ISBN 5-85976-249-6.
273. Градостроительный Кодекс Российской Федерации. Принят Государственной Думой 22 декабря 2004 года, Одобрен Советом Федерации 24 декабря 2004 года. 126 p.
274. Дауноравичюс Зигмас Ионас. Задачи формирования и планировочного совшенствования межрайонных систем расселения Лиовской ССР в ходе гропромышленной интеграции. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата архитектуры. Москва: 1984, 21 стр.
275. Декларация о городах и других населенных пунктах в новом тысячелетии. 9 июня 2001 года. 14 p.
276. Зиновьев, Н. Вильна по переписи 18 апреля 1875 года. Вильна, 1881.
277. Москва на рубеже XX-XXI вв. Коллективная монография под редакцией главного архитектора города Москвы проф. Кузьмина, А.В. Москва: ОАО „Москвские учебники и Картография", 2003. 214 p.
278. ООН *(A/RES/S-25/2).* Генеральная Ассамблея *(A/RES/S-25/7/Rev.1)*. Distr: General 16 August 2001, S-25/2.
279. Нойферт, Э. Строительное проектирование. /Перевод с немецкого К. Ш. Фельдмана, Ю. М. Кузьминой/. Москва: Стройиздат, 1991. 392 p.
280. Черкесс, Б.С. Город и аграрная среда. Львов: „Cbit", 1992. 151 p.

Autoriaus mokslinių publikacijų recenzuojamuose periodiniuose mokslo leidiniuose sąrašas

281. Paliulis N., Jakaitis J. Miesto plėtros valdymo rinkodaros aspektai. *Verslas: teorija ir praktika* (VGTU mokslo žurnalas) Nr1, I tomas, Vilnius, 2000, p.18–41. ISSN 1648-0627.
282. Jakaitis, J. Vilniaus miesto bendrojo ir operatyviojo planavimo patirtis integruotai plėtojant miesto struktūrą ir gretimas teritorijas. *Urbanistika ir architektūra*. Vilnius: Technika, 2001, XXV tomas, Nr. 4. p 190–195. ISSN 1392-1630.
283. Jakaitis, J., Paliulis, N. Bendrojo bei strateginio planų, planavimo dokumentų ir miesto (regionų) teritorijų raidos monitoringo sistemos ypatumai. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 2 (XXVII), Vilnius:Technika, 2003, p. 76-86. ISSN 1392-1630.
284. Jakaitis, J. Neformalaus veikimo veiksnių įtaka urbanistinei raidai. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 3 (XXVIII), Vilnius: Technika, 2004, p. 132-143. ISSN 1392-1630.
285. Jakaitis, J. Miesto architektūros savitumas kaip architektūros ir visuomenės sąveikos rezultatas. *Urbanistika ir architektūra,* Nr. 4 (XXIX), Vilnius: Technika, 2005, p. 191–202. ISSN 1392-1630.
286. N. Paliulis, N.; Jurkėnaitė; J. Jakaitis. Elektroninė valdžia Lietuvoje: plėtra ir problemos. *Viešasis administravimas*, Nr. 1(9), Vilnius: 2006, p. 49-58. ISSN 1648-4541.

Publikacijų mokslinių konferencijų pranešimų rinkiniuose (recenzuoti ir nerecenzuoti) sąrašas

287. Jakaitis, J. Neformalaus veikimo įtaka urbanistinei raidai. Iš: VI – osios tarptautinės jaunųjų mokslininkų konferencijos „Architektūra ir gyvenamosios aplinkos kokybė. K. Šešėlgio skaitymai 2004“ pranešimai. Kaunas: Technologija, 2004, p. 33–43. ISBN 9955-09-651-9.
288. Žinių vadyba: Europos regionų patirtis ir problemos: Sudarė D. Vidickienė ir M. Maciulevičiūtė (Kolektyvinis kūrinys). Vilnius: Naujos ekonomikos institutas, 2005. 240 p. ISBN9986-9307-2-3.
289. Jakaitis, J. Vilniaus miesto teritorijų planavimo aktualijos. Iš: Tarptautinės konferencijos NEKILNOJAMASIS TURTAS 2005 pranešimai. Vilnius: „Expozona“, 2005 m. sausio 26–27. 183 p.
290. Jakaitis, J. „Architektūra – visuomenė, visuomenė - miestas“ tarpusavio veikimo istorinės ištakos. (Vilniaus pavyzdžiu). Iš: Mokslinės konferencijos. „K. Šešelgio skaitymai – 2006“ (Vilnius, 2006 m. sausio 6 d.) pranešimai. Vilnius, 2006, p. 27–35. ISBN 9986-05-932-1.
291. Vilniaus miesto savitumai. Mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. Villnius: Vilniaus dalės akademijos leidykla, 2006, 111 p. ISSN 1392-0316, ISBN 9955-624-55-8.
292. Jakaitis, J. „Impact of informal effect factors on urban development“. Iš: Tarptautinės konferencijos „Urban renewal of housing, social and economic substance – creation of social, cultural, and tourist projects within the degraded urban and post-industrial areas“ pranešimai. Varšuva: 2004, p. 7–11.

Pranešimų mokslinėse ir žymesnėse tarptautinėse konferencijose sąrašas

293. Jakaitis, J. Neformalaus teritorijų planavimo raida ir perspektyvos. Iš VII-sios jaunųjų mokslininkų konferencijos „K. Šešelgio skaitymai – 2005“ (skirtos prof. K. Šešelgio gimimo devyniasdešimtmečio ir Urbanistikos katedros šešiasdešimtmečio jubiliejui) pranešimai. Vilnius: VGTU, Architektūros fakultetas L. Gucevičiaus auditorija, 2005-01-06. Prieiga per internetą: <http://www.vgtu.lt/upload/arf/seselgio%202005%2001%2006.doc>. [Žiūrėta 2006-06-04].
294. Jakaitis, J. Savitumo problema kintančių neformalaus veikimo aplinkybių kontekste. Iš: Respublikinės mokslo konferencijos: „Kultūrinio identiteto perspektyva miesto plėtroje“ vykusios 2005 m. spalio 21 d. VGTU Architektūros fakultete L. Gucevičiaus auditorijoje [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.vgtu.lt/upload/arf/konf%202005%2010%2021.doc>. [Žiūrėta 2006-06-04].
295. Jakaitis, J. „Visuomenės dalyvavimo ir įtakos miesto architektūrai apžvalga (Vilniaus m. pavyzdžiu)“. Iš: Tarptautinės konferencijos „Europos miestų plėtra“, Vilniaus m. savivaldybės bendrasis planas iki 2015 m., bendrojo plano iki 2025 m. koncepcija pranešimai. Vilnius: Vilniaus m. savivaldybė, 2006 m. sausio 17-18 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.Vilnius.lt >. [Žiūrėta 2006-01-24].
296. Jakaitis, J. Savitumas kintančių neformalaus veikimo veiksnių sąlygų kontekste. Iš: Mokslinės konferencijos „Vilniaus miesto savitumai“ pranešimai. Vilnius: VDA, 2005-05-20.
297. Jakaitis, J., Raudeliūnienė, J. Neformalių veiksnių įtaka miesto plėtrai žinių vadybos kontekste. Iš: Tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos „Žinių vadyba ir visuomenės iniciatyvos“ pranešimai. Vilnius, 2005-06-02, 03.

Atliktų darbų (autoriaus vieno ir kartu su bendraautoriais, kuriuos kuravo, koordinavo ar vykdė konsultacijas temomis, susijusiomis su mokslo darbo problematika) sąrašas

298. Autorinis-mokslo darbas „Ištirti vidines ir išorines miesto teritorijų planavimo sąlygas ir sukurti Vilniaus teritorijų planavimo tvarką“. Temos vadovas prof., hab. dr. N. Paliulis. (J. Jakaitis – temos kuratorius – temos dalies vadovas). Vilnius, 1998. 125 p.
299. Autorinio mokslo-tiriamojo darbo „Miesto bendrųjų ir detaliųjų teritorijų planavimo dokumentų pagrindinių duomenų sluoksnių specifikacijos sukūrimas ir jos naudojimo laikinųjų rekomendacijų parengimas“ ataskaita. N. Paliulis (programos vadovas); J. Jakaitis (programos dalių vadovas ir rengėjas su kitais). Vilnius: LR Aplinkos ministerija, 1998. 39 p.
300. Pakalnis, M. (programos vadovas); Jakaitis, J. (kuratorius-konsultantas). Vilniaus m. bendrasis planas, operatyvusis planavimas. Užstatymo tankinimo galimybių mieste nustatymas. Vilnius, 2000. 12 p.
301. Paliulis, N. (temos vadovas); Jakaitis, J.; Jurkėnaitė, N.; Raudeliūnienė, J. (atsakingi vykdytojai). Studijos „Vilniaus miesto savivaldybės Miesto plėtros departamento projektų valdymo sistemos tobulinimas“ ataskaita. Vilnius: VGTU Verslo technologijų katedra, 2005. 89 p.

302. Vilniaus m. savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamentas, Savivaldybės įmonė „Vilniaus planas“. Vilniaus miesto BP operatyvusis planavimas. Naujų TP dokumentų vertinimas ir BP sprendinių koregavimas. L. Sinkevičius (projekto vadovas); Jakaitis, J. (projekto koordinatorius). Vilnius: MPD archyvas, 2000. 82 p.

303. Jakaitis, J., Žiaugaitė-Lapinskienė, J. Medžiagos apibendrinimas apie visuomenės dalyvavimą rengiant Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo plano iki 2015 metų antrojo etapo, esamos būklės analizės stadiją (2004-10-13 – 2005-07-22). Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Bendrojo ir specialiojo planavimo skyrius, 2005. 63 p.

304. Jakaitis, J., Kairelis, L. Teritorijų planavimo dokumentų registro tyrimo ataskaita. Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Bendrojo ir specialiojo planavimo skyriaus archyvas, 2005. 21 p.

305. Jakaitis, J. ir kt. „Laikinasis detaliųjų planų sprendiniais nustatomo teritorijos tvarkymo režimo reglamentas“ patvirtintas 1999 12 16 AM Įsakymu Nr.402. Vilnius:LRV AM, 1999, 13 p.

306. Autorinis-mokslo darbas „Vilniaus miesto urbanistikos valdymo problemų studija“. N. Paliulis (temos vadovas); Jakaitis, J. (konsultantas). Vilnius: MPD, 1996. 82 p.

307. Vilniaus Gedimino technikos universitetas. Studijos „Vilniaus miesto Miesto plėtros departamento projektų valdymo sistemos tobulinimas“ ataskaita. N. Paliulis (temos darbo vadovas); Jakaitis, J. (MPD atsakingas vykdytojas); Jurkėnaitė, N. (vykdytoja); Raudeliūnienė, J. (vykdytoja). Vilnius: MPD, 2005. 40 p.

308. Jakaitis, J. Noskaitienė, A. Vilniaus miesto BP iki 2015 m. koncepcijos pristatymas seniūnijose ataskaita. Vilnius: Vilniaus m. savivaldybės administracijos MPD Bendrojo ir specialiojo planavimo skyriaus archyvas, 2006 m. sausis-kovas. 97 p. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www. Vilnius.lt>. [Žiūrėta 2006-05-07].

309. Vilniaus miesto BP operatyvusis planavimas. Bendrojo plano sprendinių realizacijos monitoringas. Dalis: Vilniaus m. išorinės struktūros (priemiesčio žaliojo žiedo) 1998-2002 m. raidos analizė. M. Grabauskas, L. Sinkevičius (projekto vadovai); Z. J. Daunora (dalies vykdytojas); J. Jakaitis (projekto administratorius). Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės MPD archyvas, 2003. 9 p.

310. Jakaitis, J.; Noskaitienė, A.; Žiaugaitė-Lapinskienė, J. Svarstymo su visuomene ataskaita, rengiant Vilniaus miesto savivaldybės bendrąjį planą iki 2015. Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Bendrojo ir specialiojo planavimo skyriaus archyvas, 2006.

311. Jakaitis, J. (darbo grupės narys), Vilniaus apskrities (regiono) plėtros planas 2003-2007, infrastruktūros dalies vadovas ir rengėjas. Vilnius: Vilniaus apskrities viršininko administracija, 2003. 116 p.

312. Vilniaus m. savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamentas, Savivaldybės įmonė „Vilniaus planas“. Specialusis planas. Sklypų ribų prie esamų pastatų nustatymas dalyje Vilniaus Antakalnio, Šnipiškių, Naujamiesčio seniūnijose. M. Pakalnis (projekto vadovas); J. Jakaitis, N. Siciūnas, G. Ratavičius (rengėjai). Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės MPD archyvas, 2003. 83 p.

313. Daunora, Z. (temos vadovas ir reglamento autorius); Vyšniūnas, A.; Pakalnis, M. (reglamento autoriai) kiti vykdytojai; Jakaitis, J. (temos kuratorius, konsultantas). VGTU Urbanistikos katedra. Užsakomasis mokslo darbas. Vilniaus miesto centrinės dalies užstatymo aukštingumo reglamento nustatymas. Mokslo darbo ataskaita (Vilniaus m. savivaldybės Miesto plėtros departamento archyve). Vilniaus Gedimino technikos universiteto Urbanistikos katedra 2003. 37 p.

Priedai

1 PRIEDAS. Bendruomenių savikūros Lietuvoje analizė

1.1 lentelė. Tarpukario Lietuvoje veikusių visuomeninių organizacijų savikūros tyrimas

Organizacijos pavadinimas ir pobūdis	Įsikūrimo metai / Veiklos nutraukimo metai	Įsikūrimo vieta	Nuorodos / pastabos
„Piliečių klubas“ – formaliai veikianti asocijuota regiono lygmens organizacija	1868	Šiauliai	Rusifikacijos įrankis [215, p. 109]
Lietuvos „Kultūros“ bendrovė – formaliai veikianti asocijuota valstybės lygmens organizacija	1920, Buvo likviduota dėl finansinių sunkumų 1929 m.	Lietuvos teritorija	[215, p. 135, 180]
Lietuvių dailės draugija, Formaliai veikianti asocijuota valstybės lygmens organizacija	1907 09 02; 1920 m. peraugusi į **Lietuvos meno kūrėjų draugiją**	Kaunas	[49]
Literatūros, dramos ir muzikos draugija „Varpas“- Asocijuota neformaliai veikianti apskrities lygmens	1908 09 19	Šiauliai	[215, p. 113]
Socialdemokratų darbininkų profesinės sąjungos Šiaulių sk. – formaliai veikianti asocijuota regiono lygmens organizacija. Turėjo neformaliai veikiantį asocijuotą klubą	1925 03 08	Šiauliai	[215, p. 136; 86]
Kultūros švietimo draugija – **formaliai veikianti asocijuota regiono lygmens organizacija**	1926–1940	Šiauliai	[215, p. 180]
Kraštotyros draugija – **formaliai veikianti asocijuota regiono lygmens organizacija**	1927–1940	Šiauliai	[215, p. 180]
Laisvamanių etinės kultūros draugija – **formaliai veikianti asocijuota regiono lygmens organizacija**	1924–1941	Šiauliai. 1930 m. centras persikėlė į Kauną	[215, p. 180, 182]
Tarnaičių Šv. Zitos draugija – profesinės, formaliai veikiančios asocijuotos, regiono lygmens organizacija	Apie 1913	Panevėžys, Šiauliai	
Darbininkų ir amatininkų katalikų ,Šv. Juozapo draugija – **profesinė, formaliai veikiančios asocijuota regiono lygmens organizacija**	1906 1911 07 13 perorganizuota į **Šv. Juozapo savitarpio pašalpos draugiją**	Šiauliai	[215, p. 110],
Lietuvos katalikų blaivybės draugijos Šiaulių sk. – formaliai veikianti asocijuota valstybės lygmens organizacija	1911	Šiauliai	[215, p. 110],
Lietuvos teisininkų draugijos Šiaulių sk. – formaliai veikianti asocijuota valstybės lygmens organizacija	1929	Šiauliai	[215, p. 136]
Lietuvos verslininkų sąjungos Šiaulių sk. – formaliai veikianti prekybininkų ir amatininkų asocijuota valstybės lygmens organizacija			[215, p. 136]
Lietuvos profesinės paštininkų sąjungos Šiaulių sk. – **formaliai veikianti asocijuota valstybės lygmens organizacija**			[215, p. 136, 257]
Lietuvos tautininkų sąjunga Šiaulių sk. – formaliai veikianti asocijuota, valstybės lygmens organizacija	1924 08 17–19	Šiauliai	[215, p. 136]

1.2 lentelė. Vilniaus m. teritorinių bendruomenių savikūros (seniūnijų bendruomenių 2005 m. gruodis) analizė

Seniūnija	Bendruomenės centro pavadinimas	Adresas	Pirmininkas arba atsakingas asmuo	Telefonas
Antakalnio	Nugalėtojų gatvės	Nugalėtojų g. 16	Pranciškus Ivanauskas	8 523 16435
	Valakučių bendruomenė	Antakalnio g. 43	Raimondas Žynys	8 698 22559
	Antakalnio bendruomenė	Vileišio g. 9	Algirdas Paleckis	8 687 61163
	Antakalnio seniūnijos bendruomenė	Šilo g. 34-37	Viktoras Bolotinas	8 673 0439 271 00 12
Grigiškių	Grija	Vilniaus g. 12 Grigiškės	Vladimiras Verigo	8 614 74689 243 65 43 (d)
Karoliniškių	Karoliniškių bendruomenės kultūros centras	L. Asanavičiūtės 20	Danutė Bekintienė	216 81 90
Lazdynų	Lazdynų bendruomenės savivaldija	Erfurto g. 29	Danguolė Vaitkienė	240 18 14
Naujininkų	Naujininkų bendruomenė	Kaminkelio g. 10	Rytis Giedraitis	8 699 45039 233 56 05
	Salininkų bendruomenė	Gervėbalės g. 6	Juozas Baltnuškis	8 698 34081 235 81 81
Naujosios Vilnios	Naujosios Vilnios bendruomenių centras	Pergalės g. 8	Edmundas Jakubauskas	8 616 26805
	Naujosios Vilnios bendruomenė	Kojelavičiaus g. 127	Mečislovas Vaškovičius	267 00 23
	Naujosios Vilnios seniūnijos bendruomenių taryba	Kojelavičiaus g. 127	Vida Traškevičienė	260 68 97
Panerių	Trakų Vokės bendruomenė „Versmė“	Tylioji g. 3 Vilniaus raj.	Liucija Almantienė	264 51 42
	Aukštųjų Paverių savivalda	Kadagių g. 2-3	Zuzana Kurelaitienė	260 30 13 8 686 39041
Pašilaičių	Vilniaus miesto Pašilaičių bendruomenės santalka	Žemynos g. 1	Janina Aidukienė	247 43 46
Pilaitės	Pilaitės bendruomenė	Kanto Alėja 9-15	Janina Gadliauskienė	270 73 33 276 56 09
	Pilaitės bendruomenės centras „Mažoji Lietuva“	Vydūno g. 17-7	Aušrinė Čepulienė	270 74 79 8 671 27833
Senamiesčio	Senamiesčio bendruomenė	Arklių g. 20-1	Asta Baškauskaitė	8 611 90975
Šeškinės	Šeškinės bendruomenės savivaldija	Šeškinės g. 30	Antanas Bakaitis	8 699 26811
Šnipiškių	Šnipiškių namai	A.Juozapavičiaus g. 10A	Ona Suncovienė	275 43 67
Verkių	Jeruzalės bendruomenės centras	Fizikų g. 7	Arimantas Račkauskas	270 11 36 8 698 05168
	Baltupių bendruomenės centras	Didlaukio g. 61-13	Dalia Cymbaliuk	277 91 06
	Balsių bendruomenė	Balsių g. 12	Rimantas Micka	8 687 37695
Vilkpėdės	VšĮ Vilkpėdės bendruomenės socialinių paslaugų centras	Skroblų g. 21	Algimantas Arbočius	231 06 33
Viršuliškių	Viršuliškių bendruomenės centras „Giesmė“	Viršuliškių g. 34	Algirdas Šareika	240 02 61, 8 620 25953 276 00 37
Žirmūnų	Bendruomenė „Ateina metas“	Žirmūnų g. 143	Violeta Povilaitienė	271 27 82
Žvėryno	VšĮ Žvėryno bendruomenės centras	Vykinto g. 5	Danutė Jakubienienė	273 14 90 274 35 96

2 PRIEDAS. Lyginamoji teisės aktų ir miestų architektūros politikos formavimo dalyvių analizė

Tyrimo tikslas – ištirti disertacijoje nagrinėjamo objekto aktualumą, įvertinant teisės dokumentų reikalavimus šiuolaikinės demokratijos raidos sąlygomis.

Uždavinys – apžvelgti ir struktūruoti teisės aktus pagal lygmenis ir privalomumą.

Tyrimas buvo atliktas taikant tokią metodiką: Pirmiausia buvo atrinkti teisės aktai ir sukaupta informacija. Dokumentai vertinti ir sugrupuoti, atsižvelgiant į nusistovėjusios geopolitinės sistemos [11], suvokiamos kaip vertikalios hierarchinės struktūros dalis [25], kontekstą.

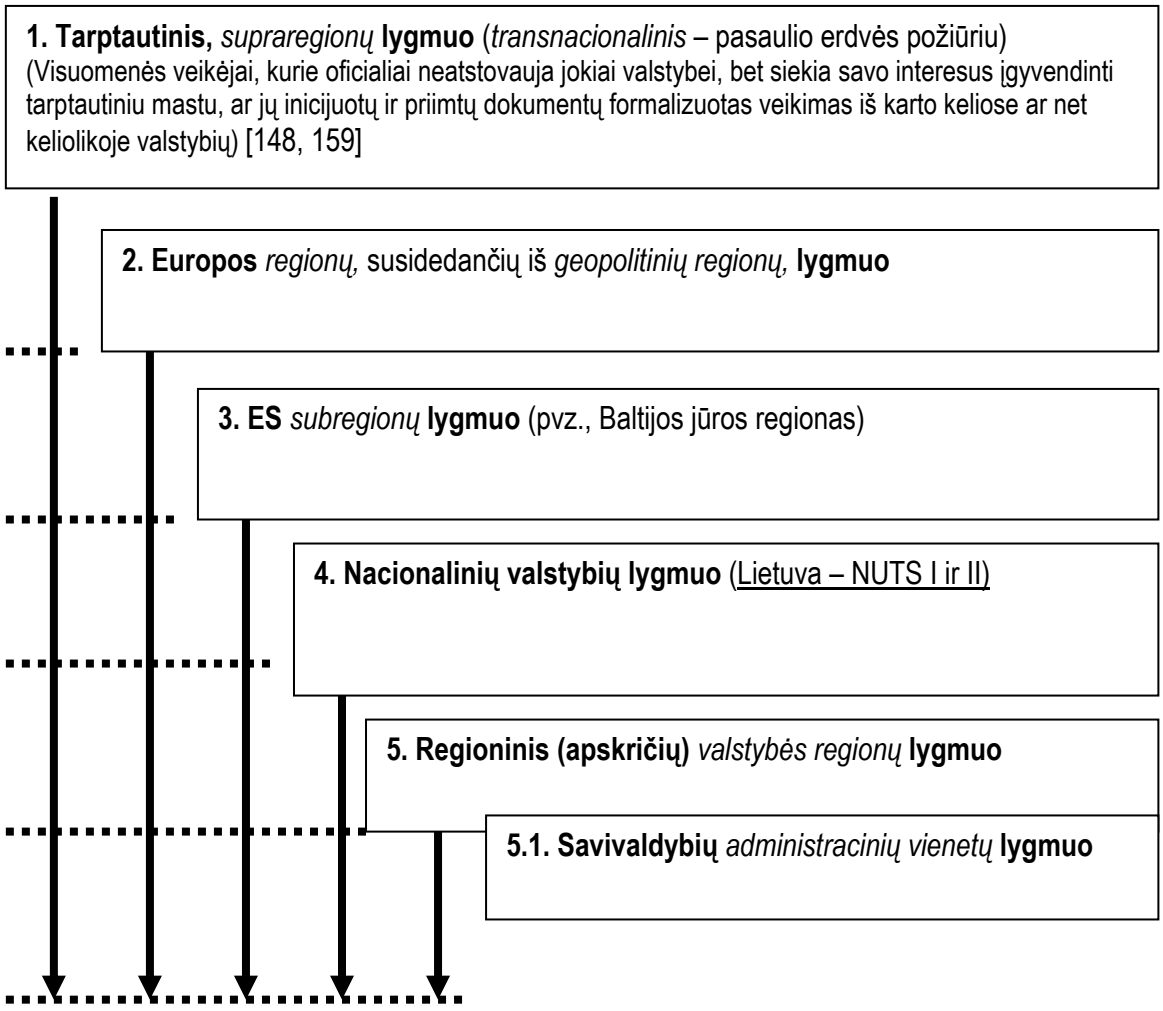

2.1 pav. Dokumentų analizės struktūra

2.1 lentelė. Kai kurių teisės aktų, skatinančių ir reglamentuojančių NfVO, NVO veiklą, analizės apibendrinimas

Hierarchinis dokumento lygmuo	Juridinio dokumento pavadinimas	Tezės ir komentarai
1.	**Tarptautinis lygmuo (transnacionalinis** (lot. *trans* – priešdėlis, reiškiantis kurios nors erdvės perkirtimą, buvimą už ko nors ribų [269). Visuomenės veikėjai, kurie oficialiai neatstovauja jokiai valstybei, bet siekia savo interesus įgyvendinti tarptautiniu mastu, ar jų inicijuotų ir priimtų dokumentų formalizuotas veikimas iš karto keliose ar net keliolikoje valstybių. (Šių dokumentų nuostatoms Nf veikiant susiformuoja NfRT. – J. J.)	
	<u>JT dokumentai:</u> **JT Chartija** [98, 269] ją pasirašė 50 valstybių vadovai	„<…> Mes, Jungtinių Tautų Tautos, pasiryžusios išgelbėti būsimas kartas nuo karo rykštės, kuris du kartus vienos kartos žmonėms atnešė neapsakomų kančių, ir vėl įtvirtinti tikėjimą <u>pagrindinėmis žmogaus teisėmis, jo asmenybės orumu bei verte, lygiomis vyrų ir moterų, ir didelių bei mažų tautų teisėmis, ir sudaryti sąlygas, kuriomis galėtų būti laikomasi teisingumo ir įsipareigojimų, numatytų tarptautinėse sutartyse bei kituose tarptautinės teisės šaltiniuose, ir skatinti socialinę pažangą ir kurti geresnes laisvo gyvenimo sąlygas</u>, ir šiais tikslais būti pakančios ir taikiai gyventi kartu geros kaimynystės dvasia, ir suvienyti mūsų jėgas tarptautinei taikai bei saugumui palaikyti, ir, laikantis principų ir nustatant metodus, užtikrinti, kad ginklų jėga būtų naudojama tik siekiant bendro tikslo, ir panaudoti tarptautines institucijas visų tautų ekonominei bei socialinei pažangai skatinti, nusprendėme suvienyti mūsų pastangas šiems tikslams pasiekti. Todėl mūsų vyriausybės per atstovus, susirinkusius San Francisko mieste ir pateikusius patikrintus tinkamus įgaliojimus, pritarė šiai Jungtinių Tautų Chartijai ir ja įsteigė tarptautinę organizaciją, pavadintą „Jungtinės Tautos“. „<…> Įgyvendinti tarptautinį bendradarbiavimą sprendžiant ekonominio, socialinio, kultūrinio ir humanitarinio pobūdžio tarptautines problemas, ugdant ir <u>skatinant pagarbą visoms žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms,</u> nepaisant skirtingos rasės, lyties, kalbos bei religijos“.
	ООН *(A/RES/S-25/2).* Генеральная Ассамблея *(A/RES/S-25/7/Rev.1)*. Distr.: General 16 August 2001, S-25/2. [278]	
	Декларация о городах и других населенных пунктах в новом тысячелетии. 9 июня 2001 года. 14 p. [275]	
	Konvencija dėl prieinamumo prie informacijos, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teisėsaugos institucijas aplinkos apsaugos klausimais (Orhusas, 1998 m. birželio 25 d.)	
	„Venecijos chartija“ Tarptautinė Istorinių miestų apsaugos chartija [214]	„<…> **Viso miesto gyventojų įtraukimas būtinas sėkmingai miesto apsaugai.** <…> Negalima pamiršti, kad istorinių miestų ir kvartalų apsauga pirmiausiai priklauso nuo jų<…> “ [214]
	<u>CIAM</u> <u>(Congres Internationaux d’Architecture Moderne)</u> **<u>dokumentai</u>**: „Atėnų chartija“ (1933 m.) „Atėnų chartija“ (1998 m.) „Atėnų chartija“ (2003 m.)	

2. **3.**	**Europos regionų lygmuo** ir **ES** *subregionų* **lygmuo**	
	ES dokumentai: Europos Komisijos direktyva 90/313/EES „Dėl visuomenės informavimo ir mokymo“; Europos urbanistikos chartija. *Council of Europe,* 1993 [239]	„<…>**Visuomenė ne visada turėjo pakankamai galimybių esamoms institucijoms pateikti savo reikalavimus, remdamasi savo teise dalyvauti demokratiniame miesto plėtros procese. Šis trūkumas rimtas tuo požiūriu, kad miestų funkcionavimo pobūdis paprastai apsprendžia demokratijos ir teisių gynimo efektyvumą** <..>“
	Europos kraštovaizdžio konvencija (Florencija, 2000 m. spalio 20 d.). Lietuva 2002 m. spalio 3 d. priėmė įstatymą Nr. IX-1115 „Dėl Europos kraštovaizdžio konvencijos ratifikavimo“ (*Žin. 2002, Nr. 104-4616*) [60]	„<…> nustatyti plačiosios visuomenės, vietos ir regionų valdžios institucijų bei kitų dalyvių dalyvavimo tvarką <..>“
	Europos rajonų/teritorijų planavimo chartija „Torremolinos chartija“. ET Ministrų Taryba, 1983. Terrmolina [63]	**Bet kokio lygio teritorijų planavimo politika turi būti grindžiama aktyviu piliečių dalyvavimu. Būtinai reikia, kad piliečiai būtų išsamiai informuojami apie visas planavimo proceso stadijas ir nusimanytų apie institucijų struktūras ir procedūras;**
	Europos miestų darnios (tolydžios) plėtros chartija (AALBORG'O CHARTIJA) [61] Lisabonos veiksmų planas: nuo chartijos prie veiklos	„<…> mes dirbsime visi kartu, kadangi turime užtikrinti galimybę visiems gauti informaciją ir dalyvauti priimant vietinio lygio sprendimus<..>“
	Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija	**Susirinkimų ir asociacijų laisvė**, kaip teigiama Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 11 straipsnyje, – tai teisė, kurią pripažįsta visos valstybės Europos Tarybos narės Daugelyje valstybių narių šią teisę geriausiai atspindi klestintis savanoriškų organizacijų sektorius; šiose šalyse užregistruotų asociacijų skaičius yra nuo 2 iki 3 milijonų[26]. Be to, į šį skaičių nėra įtrauktos neoficialios, neužregistruotos asociacijos, kurių yra nemažai kai kuriose šalyse. Nevyriausybinių organizacijų (toliau NVO) skaičius auga ir ši tendencija yra neatsiejama nuo laisvės ir demokratijos idealų, kuriais vadovaujasi Europos Taryba ir jos narės
	Europos konvencija dėl tarptautinių nevyriausybinių organizacijų juridinio asmens statuso pripažinimo (ETS Nr. 124)	**Pagrindiniai nevyriausybinių organizacijų Europoje statuso principa**i - tai diskusijų, kurios buvo inicijuotos jau 1996 m., išdava. Jos prasidėjo nuo 1996 – 1998 m.[27] vykusių kelių daugiašalių ir regioninių konferencijų, kurių išdavoje buvo priimtos Pagalbos NVO vystymuisi ir stiprinimui gairės, kurias sudarė daugiašalio susitikimo dėl NVO teisinio statuso ir vaidmens pliuralistinės demokratijos šalyse išvados. Būtent šios Gairės yra Pagrindinių principų pagrindas NVO – tai organizacijos, kurios iš esmės yra savanoriškos savavaldės ir dėl to negali būti pavaldžios valdžios institucijoms. Joms apibūdinti vidaus įstatymuose gali būti vartojami skirtingi terminai. Tai gali būti asociacijos, labdaros organizacijos, fondai, nepelno organizacijos, sąjungos, patikos. Jos neapima organizacijų, veikiančių kaip politinės partijos
4.	**Nacionalinių valstybių lygmuo**	
	Lietuvos Respublikos Konstitucija (*Žin.,* 1992, Nr. 33-1014) [129]	**„Teisė laisvai jungtis arba nesijungti į asociacijas“ yra laikoma viena iš svarbiausių žmogaus teisių, todėl ji įtvirtinta praktiškai kiekvienos demokratinės valstybės konstitucijoje.** Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje, kuriai 1992

[26] Duomenys iš *Guide de la liberte associative dans le monde / Michail Doucin. – Paris,* 2000.

[27] Daugiašalis asociacijų ir fondų susirinkimas, Strasbūras, 1996 m. lapkričio 27–29 d.
-Daugiašalis seminaras apie Konvencijos ETS Nr. 124 taikymą, Strasbūras, 1998 m. vasario 9–10 d.
-Susirinkimas dėl NVO teisinio statuso ir jų vaidmens pliuralistinės demokratijos šalyse, Strasbūras, 1998 m. kovo 23–25 d.
-Regioninis seminaras dėl NVO teisinio statuso, Kijevas, 1998 m. rugsėjo 9–10 d. dalyvaujant Ukrainos, Moldovos ir Rusijos Federacijos atstovams
-Regioninė Kaukazo valstybių konferencija dėl NVO teisinio statuso, Strasbūras, 1998 m. gruodžio 10–11 d.

		metų spalio mėnesį vieningai pritarė piliečių referendumas, kviečiama kurti „atvirą, teisinę, pilietinę visuomenę“. Jos 35 straipsnis nustato esminę kiekvieno žmogaus teisę: **„Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai“**
	Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos tvirtinimo“ 2002 m. lapkričio 12 d. Nr. IX-1187	„<…> Gyvenimo kokybės gerinimas ir **socialinės partnerystės stiprinimas**. Užimtumo didinimo, nedarbo mažinimo ir darbo vietų kokybės tobulinimo kryptys <...>“
	BPD. 2003 m. sausio 29 d. LRV priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos 2004–2006 m. BPD“ [143]	Rengiant 2002–2004m. Nacionalinį plėtros planą, kai **partnerystė buvo labiau suprantama kaip Lietuvos valstybinių institucijų ir Europos Komisijos bendradarbiavimas (regioninių ir socialinių-ekonominių partnerių informavimas buvo minimalus),** Lietuvoje apskritai nėra gilių partnerystės tradicijų. **BPD projekto rengimo metu konsultavimosi procesas buvo praplėstas: į jį rengimo procesą buvo įtrauktos ne tik ministerijos, bet ir savivaldybės bei socialiniai-ekonominiai partneriai**
	Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymas	Visuomeninių organizacijų įstatymas priimtas 1995 m. vasario 2 dieną. 1996 m. priimti Asociacijų, Viešųjų įstaigų ir kt. įstatymai. Šios organizacijos ir jau minėtos visuomeninės organizacijos tapo Lietuvos ne pelno organizacijų sistemos pagrindu (ekonominis-socialinis veiksnys). Be šių pagrindinių ne pelno organizacijų, egzistuoja daugybė specifinių organizacijų, kurios veikia vienoje ar kitoje siauresnėje srityje, taigi ir architektūroje.
	Lietuvos Respublikos savivaldos įstatymas (*Žin.,* 1994, Nr. 55-1049)	„Vietos savivaldos principai: <...> gyventojų dalyvavimas tvarkant viešuosius savivaldybės reikalus <...> viešumas <...> teritorijų planavimas, užtikrinant viešumą <...>“
	Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas *(Žin., 2004, Nr. 21-617)* [116] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugsėjo 18 d. nutarimas Nr. 1079 “Dėl Teritorijų planavimo dokumentų projektų svarstymo su visuomene nuostatų patvirtinimo“ [142] LR aplinkos ministro 2004 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. D-1263 „Dėl apskrities teritorijos bendrojo plano rengimo, savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo ir miestų bei miestelių bendrųjų planų rengimo taisyklių patvirtinimo“ [144]	**„Visuomenė** – vienas ar daugiau fizinių ar juridinių asmenų <…> grupės **Viešas svarstymas** – teritorijų planavimo viešumą užtikrinanti procedūra <…>“
	Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas (*Žin.,* 2000, Nr. 66-1987); nauja įstatymo redakcija nuo 2002 m. gruodžio 24 d. (*Žin.,* 2002, Nr.123-5558) [130]	Regioninės plėtros planavimo dokumentai rengiami vadovaujantis pagal Teritorijų planavimo įstatymą parengtais teritorijų planavimo dokumentais
	Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1160 [161]	„<…> Ši strategija gali būti sėkmingai įgyvendinta tik tada, kai jos idėjas supras ir palaikys visa **visuomenė,** tačiau valstybės institucijų vaidmuo čia ypač svarbus“ „<…> **Darnaus vystymosi kryptingumo užtikrinimas, racionalus žinybinių, regioninių, institucinių ir grupinių interesų derinimas ir ribojimas bendrų visuomenės interesų labui įmanomas tik esant stipriam valstybinio, regioninio ir savivaldybių lygmens vadovavimui ir aiškiam**

	Lietuvos Respublikos statybos įstatymas *(Žin.,* 1996, Nr. 32-788)	**tarpinstituciniam funkcijų pasidalijimui**“ [str. 24.2]. Skatinti visuomenę aktyviau dalyvauti regionų ir savivaldybių valdyme, plėtoti informacinę infrastruktūrą, kurti žinių visuomenę [str. 271.6] „<…> Statytojas privalo informuoti visuomenę apie visuomenei svarbių statinių projektavimo pradžią “ [str. 32, punktas 1]
	Civilinis kodeksas – apibrėžia viešuosius juridinius asmenis (tarp jų patenka visos nevyriausybinės organizacijos - 2.34 ir toliau), palikimą labdaros tikslams (5.26), aukas (labdarą ir paramą – 6.476) [http://www3.lrs.lt/]	
	Nevyriausybines organizacijas reglamentuojantys Lietuvos pagrindiniai įstatymai Asociacijų įstatymas (Įstatymas/IX-1969/2004 01 22/Įsigalioja nuo 2004 02 14/*Valstybės žinios*'2004 Nr. 25-745) http://www3.lrs.lt/ **Viešųjų įstaigų įstatymas** (Aktuali redakcija/I-1428/2004 01 27/Aktuali nuo 2004 01 27) http://www3.lrs.lt/ **Labdaros ir paramos fondų įstatymas** (Aktuali redakcija/I-1232/2003 12 22/Aktuali nuo 2003 12 22) http://www3.lrs.lt/	
	Nevyriausybinių organizacijų Lietuvos registrus reglamentuojantys teisės aktai **Vyriausybės nutarimas „Dėl juridinių asmenų registro įsteigimo ir juridinių asmenų registro nuostatų patvirtinimo (2003 m. lapkričio 12 d. Nr. 1407)“.** Čia nurodyta, kokie duomenys ir informacija ir kaip turi būti teikiami, registruojant, perregistruojant ir likviduojant visų rūšių nevyriausybines organizacijas ir jų filialus **Laikinoji viešųjų įstaigų ir asociacijų registravimo tvarka – nurodo, kas ir kaip registruoja viešąsias įstaigas ir asociacijas** (vienok spėtina, kad artimiausiu metu ši tvarka gali būti panaikinta)	
5.	**Regioninis lygmuo**	
	5.1. Vietinis lygmuo (savivaldybių lygmuo) Vilniaus m. savivaldybės taryba. 2005 m. gegužės 12 d. Sprendimas Nr. 1-363 „Dėl pritarimo Vilniaus miestui pasirašyti Olborgo chartiją“	

Išvada. Lyginamoji teisės aktų analizė parodė, kiek daug teisės aktų reguliuoja demokratinių procesų raidą Lietuvoje. Tai sudaro prielaidas įvairiom formom plėtotis architektūros ir visuomenės sąveikai įtakojant miestų architektūros formavimo politiką.

2.2 lentelė. Miesto architektūros formavimo dalyvių lyginamoji analizė

			Nf veikimo organizacijų, turinčių įtakos miestų architektūros raidai, palyginamoji analizė		
Lygmuo	**Eil. Nr.**	**Organizacija, jos teisinis statusas**	**Veiklos ir NfV mastai**	**Veikimo tikslas, funkcijos ir būdai, trukdžiai**	**Rezultatai ir pasekmės**
1	2	3	4	5	6
I. Tarptautinis					
1.1 Tarp-vyriausybinės organizacijos (TTO)	1.1.1	**Jungtinių Tautų Organizacija (toliau – JTO, arba Jungtinės Tautos)** – pasaulinė tarpvyriausybinė organizacija buvo įkurta 1945 m. Pagrindinis JTO dokumentas - Chartija - buvo parengta ir pasirašyta San Franciske 1945 m. balandžio 25 d. - birželio 26 d., kurioje suformuluoti pagrindiniai JTO tikslai	Į šios tarptautinės organizacijos veiklą įsitraukė beveik visos pasaulio valstybės– 185 šalys. JTO vaidina svarbų vaidmenį sprendžiant tarptautinius konfliktus, formuoja tarptautinės politikos prioritetus, taigi **visas pasaulis įvairiose srityse tap pat ir urbanistikos, veikiamas šios organizacijos**	Pirminis ir pagrindinis šios organizacijos tikslas - stabilizuoti tarptautinius santykius, sustiprinti visuotinės taikos pagrindus, bendradarbiavimas ekonominėje ir socialinėje srityse. Jungtinės Tautos vaidino ir tebevaidina be galo svarbų vaidmenį siekiant tarptautinio stabilumo, **pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimo viso pasaulio gyventojams,** socialinių ir ekonominių problemų nagrinėjimo ir jų sprendimo. **Veiklos būdus apibrėžia JTO chartija**, kurioje yra numatytas bendradarbiavimas su **septyniolika specializuotų agentūrų**. Tame tarpe su Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (angl. *UNESCO*) [226].	Vienas iš pirmųjų didelių Jungtinių Tautų laimėjimų žmogaus teisų srityje buvo tai, kad 1948 m. gruodžio 10 d. Generalinė asamblėja priėmė **Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją.** Šios deklaracijos 1 ir 2 straipsniai skelbia, kad „visi žmonės gimsta lygūs savo orumu ir teisėmis“ ir gali naudotis visomis Deklaracijoje skelbiamomis teisėmis „be tokių skirtumų, kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai ar kitokie įsitikinimai, nacionalinė ar socialinė kilmė, turtinė, gimimo ar kokia nors kitokia jų padėtis“. Priėmus šią Deklaraciją buvo pradėta dirbti kuriant du tarptautinius paketus dėl žmogaus teisių: vieną – dėl ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių, ir kitą – **dėl pilietinių ir politinių teisių**
	1.1.2	Tarptautinė NVO miestų ir regionų profesionalių planuotojų asociacija *(The International Society of City and Regional Planners – **ISoCaRP**)*	Organizacija (*IsoCaRP*) apima individualius ar asociojuotus narius iš 70 pasaulio valstybių. ***ISoCaRP*** [89] pripažinta JT, Europos Tarybos organizacija ir yra formali *UNESCO* konsultantė	Ji buvo įkurta 1965 m., jos tikslas – siekti pripažinimo bendrom pajėgom ir aukštesnės planuotojų kvalifikacijos tarptautiniu mastu	

	1.1.3	**Jungtinių Tautų (JT) švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (*United Nations Education Scientific and Cultural Organization – UNESCO*)** įkurta 1945 m. Lapkričio 16 d. *UNESCO* – viena iš JT specializuotų agentūrų	**Nacionalinė *UNESCO* komisija** Lietuvoje teikia informaciją apie *UNESCO* veiklą, siekia telkti inteligentiją ir mokslo darbuotojus *UNESCO* programoms rengti bei įgyvendinti, rūpintis darniu *UNESCO* ir Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo, kultūros, informacijos institucijų bendradarbiavimu bei aktyviu Lietuvos dalyvavimu rengiant, planuojant, vykdant ir vertinant *UNESCO* programas **Šiandien Lietuvoje veikia keturios *UNESCO* katedros:** *UNESCO* katedra ,,Informatika humanitarams prie Matematikos ir informatikos instituto“ Tarptautinių santykių ir Europos studijų UNESCO katedra prie Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto UNESCO kultūros vadybos ir kultūros politikos katedra prie Vilniaus dailės akademijos UNESCO Taikos kultūros ir demokratijos katedra prie Teisės universiteto bei *UNESCO* Asocijuotas fundamentaliųjų mokslų tyrimų ir mokymų centras prie Vilniaus universiteto. Taip pat Lietuvoje veikia *UNESCO* centras, 5 *UNESCO* klubai, *UNESCO* parlamentarų grupė bei *UNESCO* asocijuotų mokyklų tinklas	**Tikslas** – visuotinės pagarbos teisingumui, įstatymams ir pagrindinėms žmogaus teisėms bei bendravimo tarp įvairių rasių, lyties, religijų ir skirtingomis kalbomis kalbančių žmonių tobulinimas, kaip ir numatyta Jungtinių Tautų chartijoje **Funkcijos:** ateities švietimo, mokslo, kultūros ir komunikacijų studijos tyrimai ir mokymai skirti žmonijos žinių tobulinimui ir sklaidai paveldo išsaugojimas ateities kartoms; tarptautinių įgyvendinimo būdų ir rekomendacijų bei ekspertinių žinių parengimas specializuotos informacijos mainai	Lietuvos Respublika į Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizaciją *UNESCO* buvo priimta **1991 m. spalio 7 d.** ir **1992 m. spalio 20 d.** įsteigė Lietuvos nacionalinę *UNESCO* komisiją bei Lietuvos Respublikos nuolatinę atstovybę prie *UNESCO*. **Vilniaus senamiestis** (1994 m.), **Kuršių nerija** (2000 m.) ir Kernavės archeologinė vietovė (2004 m.) yra įtraukti į *UNESCO* Pasaulio paveldo sąrašą, 2001m. į *UNESCO* Nematerialaus paveldo sąrašą buvo įtraukta **Kryždirbystė ir jos simbolika**, o 2003m. - Dainų švenčių tradicija ir simbolizmas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje **Įtakos miestų senamiesčių ir kitų objektų įtrauktų** į *UNESCO* paveldo sąrašą plėtros prevencija, senamiesčių buferinių zonų kūrimo bei reglamentų nustatymo skatinimas. [Lietuvos nacionalinės *UNESCO* komisijos raštas “Dėl senamiesčio apsauginių zonų bei jų reglamentų” 2004-10-01 Nr.4s-391] **Lietuvos nacionalinės *UNESCO* komisijos ir Kultūros ministrės R. Žakaitienės prašymu buvo vertinamas „Vilniaus senamiesčio detaliojo plano projektas“** [175] ***** *Ataskaita kaip vykdoma paveldo vertybių apsauga Vilniuje, Lietuvoje, ypatingą dėmesį skiriant dviem planavimo dokumentams: „Vilniaus senamiesčio*

					apsaugos reglamentas“ ir „Vilniaus senamiesčio detaliojo plano projektas“
1.2 nevyriausybinės organizacijos (TNvO)	1.2.1	Tarptautinė architektų sąjunga – (***UIA 1948–1998***) tarptautinė NVO, įkurta Lozanoje 1948 metais [213]	Vienija daugiau kaip 1 000 000 pasaulio architektų iš 98 šalių, susivienijusių į nacionalines sąjungas, pasiskirsčiusias į 5 regionus ir 92 sekcijas		
	1.2.2	Tarptautinė kraštovaizdžio architektų sąjunga (*IFLA*)			
	1.2.3	*ICOMOS* – TNVO. *(is an international non-governmental organization of professionals, dedicated to the conservation of the world's historic monuments and sites)*. Įkurta 1965 m.			
II. Regioninės 2.1 tarptautinės regioninės vyriausybinės organizacijos (TRVO)					
	2.1.1	**ES**–Europos Sąjunga-regioninė tarptautinė organizacija [11, 37, 127, 143]	**I. etapas**-Europos anglių ir plieno bendrija 1951. Paryžius;	Siekiama sukurti ir paspartinti EB transformavimą į politinę ir ekonominę [267] bei Valiutų sąjungą ir vykdyti bendrą užsienio ir saugumo bei vėliau bendros	**Makroekonominių sąlygų poveikis architektūros, urbanistikos teritorijų, nekilnojamojo turto plėtrai**Bendras ES paramos Lietuvai finansinis paketas

			II. etapas- ES sutartis 1992. Mastrichtas	gynybos politiką	2004–2006 m. – 2,67 mlrd. eurųES struktūrinė parama 2004–2006 m. ~ 1,37 mlrd. eurų. Iš jų :• 822,5 mln. eurų – ES struktūriniai fondai• 543,5 mln. eurų – Sanglaudos fondas
	2.1.2	Europos Komisijos plėtros generalinio direktorato Techninės pagalbos ir keitimosi informacija biuras – TAIEX	1996 m. sausis	Įkurto Techninės pagalbos ir keitimosi informacija biuro (TAIEX – *(European Commission Directorate-General Enlargement Technical Assistance Information Exchange Office For the attention of Mrs Bridget Czarnota, Head of Unit CHAR 5/74BE - 1049 Bruxelles/Brussels) Telephone: +32-2-296 73 07 +32-2-296 73 08).* Tikslai, teikti techninę teisės aktų derinimo pagalbą Vidurio ir Rytų Europos asocijuotoms šalims. Nuo to laiko šalių, kurioms teikiama ši pagalba, sąrašas pailgėjo, į jį buvo įtraukti 10 naujų ES šalių: Čekija, Estija, Vengrija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Kipras, Malta bei Turkija, Rumunija, Bulgarija	*TAIEX* yra komisijos biuras, finansuojamas pagal daugiašalę *PHARE* programą ir sudarantis Europos Komisijos Plėtros generalinio direktorato dalį. Jo paslaugos papildo paslaugas, kurios jau yra teikiamos pagal atitinkamas *PHARE* ir kitas pagalbos programas. *TAIEX* vykdo specialią funkciją – veikia kaip tarpininkas perduodant valstybių narių valstybės ir valstybei priklausančių institucijų pareigūnų profesinę patirtį šalių kandidačių analogiškų institucijų pareigūnams. Jo skiriamasis ženklas – sugebėjimas greitai ir veiksmingai reaguoti į šalių kandidačių prašymus perduoti techninę visų su laimėjimais (*acquis*) susijusių sričių pažangiąją patirtį. Teikia techninę pagalbą acquis perkėlimo į nacionalinę teisę, jo įgyvendinimo ir vykdymo užtikrinimo srityje bei teikia patarimus šiais klausimais organizuodamas ekspertų komandiruotes, seminarus, mokomąsias keliones, rengdamas analitinius pranešimus. ***TAIEX* biuras vykdo šias pagrindines užduotis:** • tarpininkauja teikiant informaciją asocijuotoms šalims rinkdamas informaciją apie Bendrijos *acquis* ir su ja supažindindamas; • šalims kandidatėms teikia priemones tvarkyti duomenų bazes, kurios yra skirtos padėti derinti teisę ir kontroliuoti pasiektą derinimo pažangą bei nustatyti techninės pagalbos poreikius. *TAIEX* vaidmuo – būti katalizatoriumi,

					perduodančiu šalių kandidačių prašymus suteikti pagalbą šioje srityje, ir tarpininku tarp šalių kandidačių ir ES bei jos valstybių narių, padedančiu perduoti specialiai parengtą profesinę patirtį, reikalingą problemoms, su kuriomis susiduriama šiame procese, sparčiai spręsti
	2.1.3	Europos informatikos profesionalų sąjungų taryba (***CEPIS***). *(Lietuvos kompiuterininkų sąjunga **(LIKS)** į CEPIS įstojo 1998 m.)*	1989	Plėtojimo pagrindinis tikslas – kartu su Lietuvos kompiuterininkų sąjunga ECDL programos *(European Computer Driving Licence Programme)* įgyvendinimas	Tik taikant naujausias technologijas projektavimo srityje, formuojant duomenų bankus GIS pagrindu įmanoma nuolatinė stebėsena, tendencijų apibendrinimas bei planavimo tobulinimas. …
	2.1.4	Baltijos ministrų taryba (***BMT***) – Baltijos jūros regiono lygmens organizacija 03 09 08			Infrastruktūros plėtros projektų realizavimo ir jų įtraukimo į prioritetinių ES projektų sąrašą klausimai: 1. ***Rail Baltica*** 2. ***Via Baltica*** (per Lenkiją, Lietuvą, Latviją, Estiją) 3. „**Energetinis tiltas“**
2.2 tarptautinės regioninės nevyriausybinės organizacijos (TRNVO)	2.2.1	**Europos architektų taryba**. **– (*ACE*)** tarptautinė NVO įkurta 1990 m.	ACE vienija virš 500 000 pasaulio architektų iš 25 ES šalių	**Tikslas – daryti įtaką architektūros formavimo politikai, praktikos tobulinimui ir statybų aplinkai ES valstybėse narėse**	
	2.2.2	Tarptautinis E. F. Andrė klubas [162]		Puoselėti prancūzų kraštovaizdžio architekto ir botaniko, palikusio apie 100 parkų, **Eduardo Fransua Andrė palikimą** pasaulyje	Įkūrėja – architekto proanūkė parkotyrininkė Florencė Andrė
	2.2.3	Baltijos miestų sąjunga (*Union of the Baltic Cities – UBC*), įkurta 1991 m.	Nuo 1994 metų sąjungos nariai Lietuvos miestai: Vilnius, Kaunas, Šiauliai, Panevėžys, Klaipėda ir kt.	Svarbiausi tikslai – Baltijos jūros regione: **prisidėti prie demokratijos ugdymo;** ekonominio, socialinio, aplinkos subalansuotos plėtros [210]	

	2.2.4	**Europos miestų planuotojų taryba** (*The European Council of Town Planners (ECTP)*), buvo įkurta 1985 [86]	*ECTP* apjungė 24 profesionalias miestų planuotojų organizacijas ir institucijas iš 21 Europos valstybės (Lietuva nėra narė)	Gerų miestų planavimo pavyzdžių skleidimas ir publikavimas. Teisėkūra. Apdovanojimų ruošimas ir įteikimas	
III. Nacionalinės					
3.1 vyriausybinių organizacijų susivienijimai (VOS)	3.1.1				
3.2 nevyriausybinės organizacijos (NVO)	3.2.1	**Lietuvių dailės draugija, 1920 m. peraugusi į Lietuvos meno kūrėjų draugiją**	1907 09 02	„<…> Kelti aikštėn ir apsaugoti nuo žuvimo mūsų tautos kūrybą, sujungti išblaškytus visame pasaulyje lietuvius dailininkus, populiarinti meno idėją atbundančios visuomenės trape, leisti dailės leidinius ir t.t.“	
	3.2.2	**Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga – asocijuota NVO**			
		Lietuvių mokslo draugija	1907 04 07	„Tokia mokslo draugija – galėtų tuo laiku savo veikime priš akis turėti visuotinį lietuvių tautos ištyrimą *par excellence*, pagal mano (J. Basanavičiaus. – J. J.) paduotąją programą kurią čia vėl atkartoju: tirti lietuvių kalbą … archeologiškai tyrinėti senovės pilis, …, dvasinę ir medžiaginę kultūrą“ [164, p. 253]	**Pasiekta tai, kad: Vilniaus gubernatorius uždraudė miesto valdybai ardyti Gedimino pilies kalną. Išsaugotas valstybingumo simbolis – Gedimino pilies bokštas.** Neformalus *mokslo visuomenės pripažinimas* okupuotoje Lietuvoje – veiksnys, turėjęs įtakos pozityviai įvykių baigčiai [164, p. 330]
	3.2.3	**Lietuvos E. F. Andrė klubas** [162]		Puoselėti kraštovaizdžio prancūzų architekto ir botaniko Eduardo Fransua Andrė palikimą Lietuvoje – Palangoje, Trakuose, Lentvaryje, Trakų Vokėje	Įkūrimo iniciatorė - Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos - (LKAS) narė, architektė Vaiva Deveikienė.
	3.2.4	**Lietuvos architektų sąjunga (LAS)– asocijuota NVO.** Lietuvos architektų sąjunga	LAS turi struktūrinius padalinius (skyrius) Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje ir Palangoje. Valdymo organai:	LAS savarankiškai ir kartu su Lietuvos valstybinėmis institucijomis, kūrybinėmis bei visuomeninėmis organizacijomisengia ir	**1998 m. įkurta LAS viešoji įstaiga „Urbanistikos ir architektūros ekspertai“**, kurios nariai (ekspertai)

		(LAS) tęsia 1925 m. pradėtą ir 1940 m. sustabdytą Lietuvos inžinierių ir architektų sąjungos veiklą. 1993 m. birželio 17–21 d. XIX Tarptautinės architektų sąjungos (*UIA*) asamblėjos metu, buvo ratifikuotas naujos sekcijos - Baltijos architektų sąjungų asociacijos (*BAUA*) prie *UIA* - įregistravimas. Nuo tada LAS tapo UIA nare. Nuo 1997 m. - Lietuvos meno kūrėjų asociacijos narė. 2001 m. sausio 1 d. LAS priimta į Europos architektų tarybą (*ACE*) tikruoju nariu Lietuvai, nuo 2004 m. gegužės 1 d. tapus Europos Sąjungos nare	suvažiavimas, valdyba, taryba, pirmininkas, skyrių pirmininkai, skyrių vicepirmininkai, Revizijos ir Etikos komisijos. LAS vienija 906 narius. **Atestuotų architektų Lietuvoje– 1003** (2004 m. duomenimis), **600** Vilniuje	dalyvauja įgyvendinant LR programas, susijusias su architektūrine veikla. Savo santykius su tarptautinėmis institucijomis grindžia bendradarbiavimo sutartimis. LAS nustatyta tvarka steigia įmones, fondus ir ne pelno organizacijas, susijusias su architektūrine veikla, turi leidybinę teisę, organizuoja konkursus, parodas, seminarus, temines konferencijas, profesines architektų stažuotes, rūpinasi architektūros mokslo plėtra ir architektų kadrų rengimu	dalyvauja atestuojant architektus, architektūrinių tarybų metu konsultuoja architektus bei jų klientus projektavimo metu. 2000 m. pradėjo veikti Architektūrinės politikos komitetas, konkursų rengimo bei Architektūrinio paveldo komitetai. **Galioja 2000 m. sutartis su Vilniaus miesto savivaldybe dėl bendradarbiavimo architektūros srityje. Sprendimai ir pasiūlymai savivaldybei-rekomendacinio pobūdžio**
	3.2.5	**Lietuvos žaliųjų judėjimas – visuomeninė aplinkosaugos organizacija (NVO)** [87]	**Lietuvos žaliųjų judėjimas (LŽJ)** yra **visuomeninė aplinkosaugos organizacija.** LŽJ įsteigė gamtosauginiai klubai „**Atgaja**“ (Kaunas), „**Žemyna**“(Vilnius), „**Žvejonė**“(Klaipėda), „**Aukuras**“ (Šiauliai) ir žmonės iš visos Lietuvos **1988** metais.	ŽALIESIEMS rūpi ateitis, todėl jie perspėja apie neatsakingas žmogaus veiklos pasekmes, ieško žmogaus ir aplinkos darnos ŽALIEJI siūlo studijuoti istorinę praeitį, kitų tautų kultūras, siūlo gerbti tradicijas, saugoti etninę patirtį ir išmintį ŽALIEJI kviečia burtis ieškančius tiesos, dvasios darnos, besisielojančius dėl mūsų Žemės ir Kultūros ateities bei pasiruošusius dirbti jų labui ŽALIASIS – tai žmogus, jaučiantis atsakomybę už Tėvynę ir besirūpinantis ja. Tai žmogus, siekiantis suprasti ir pažinti Pasaulį, ugdyti Meilę, Tiesą ir Grožį Mes turime iš ko mokytis: mūsų liaudies dainos, papročiai, tikėjimas atspindi protėvių pasaulėjautos darną	**1988**: Surengtas ekologinis protesto žygis. „Apkabinome“ Baltiją. Protestuota prieš Ignalinos AE III bloko statybą. Organizuotas nekokybiškų pieno produktų boikotas. **1989:** Protestuodami prieš Kauno valymo įrenginių statybos vilkinimą, organizavo bado streiką. **Piketavo prieš Kaišiadorių HAE.** Surengti Taikos žygis, protesto akcijos prieš beatodairišką melioraciją, Nemuno, Kuršių marių, Baltijos jūros teršimą, dėl Ignalinos AE III bloko statybos nutraukimo. Pradėjo leisti laikraštį „Žalioji Lietuva“. **1991:** Organizavo tarptautinį žygį dviračiais. Rengė akcijas prieš naftos terminalo statybą Lietuvos pajūryje (iki 1994 m.). **1992:** Bendrija „**Atgaja**“ ir LŽJ įsteigė „Energijos ir oro taršos informacinį centrą“ Kaune. **1994:** LŽJ ir Lietuvos televizija surengė konkursą „Mano namas. Ekologija. Energija. Taupymas“. Konkursas tęsėsi iki 1998 m. **1996:** Organizavo akciją Černobylio AE avarijos

				Mums reikia atgaivinti S. Daukanto apdainuotą lietuvišką Būdą, pažadinti A. Baranausko Širdgėlą, atskleisti M.K. Čiurlionio Sielą, ugdyti Vydūno Išmintį Mums reikia žalios Lietuvos! Mums reikia sustabdyti gamtos ir žmogaus žalojimą!	dešimtmečiui paminėti, rengė protesto kampaniją prieš visuotinį miškų privatizavimą (tęsėsi iki 1997 m). Nuo privatizacijos ir nusiaubimo išgelbėta 2/3 Lietuvos valstybinių miškų**. 1998:** Rengė akcijas prieš Kuršių nerijos nacionalinio parko urbanizaciją ir Nidos aerodromo statybą. **1999:** Protestavo prieš miškų pavertimą kariniais poligonais. Po dvejus metus trukusių derybų kariuomenė kapituliavo prieš jungtines žaliųjų, miškininkų ir aplinkosaugininkų pajėgas: vietoj reikalautų 27 000 ha, gavo tik 7 500 ha miškų. **2000:** Surengė akciją prieš padangų deginimą Naujosios Akmenės cemento gamykloje. Sustabdė planus deginti padangas Kaišiadorių klijų gamykloje. Prie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo laidojo teisingumą. Pradėjo Kauno miesto želdinių gelbėjimo ir kraštovaizdžio saugojimo kampanijas (tęsiasi iki šiol). Vilniuje surengėme konferenciją „Lietuvos kraštovaizdžio ateitis“. LŽJ pradėjo įgyvendinti Mėlynosios vėliavos programą Lietuvoje. **2001:** Tęsė kraštovaizdžio apsaugos kampaniją. Protestavo prieš statybų liberalizavimą ir saugomų teritorijų grobimą. Organizavo piketą prie LR Seimo, ragindami Seimo narius priimti palankų gamtai ir valstybiniams parkams Saugomų teritorijų įstatymą. Rengėme akcijas prieš bendrovės „*Statoil*“ neetišką elgesį: LR įstatymų pažeidinėjimą, viešosios nuomonės ignoravimą ir gamtos niokojimą
	3.2.6	**Lietuvos kompiuterininkų sąjunga (LIKS)**	1989 m. rugsėjis	Tikslas – skatinti šalyje informacinės visuomenės kūrimo procesą. **ITT integracija į visuomenę.** ITT naudojimas tarp gyventojų. Tyrimų duomenimis, 70 % dirbančių ir besimokančių Lietuvos gyventojų, arba 38 % visų 15 m. amžiaus ir vyresnių šalies	Tik taikant naujausias technologijas projektavimo srityje, formuojant duomenų bankus GIS pagrindu įmanoma nuolatinė stebėsena, tendencijų apibendrinimas bei planavimo tobulinimas. **Visuomenės operatyvus informavimas bei komunikavimas**

				gyventojų, dirba ar mokosi kompiuterizuotose vietose, tačiau tik kas antras pats naudojasi kompiuteriu. Namuose kompiuterį turi 13 % respondentų, iš kurių 82 % juo naudojasi patys („Skaitmeninė Lietuva 2001“). 2002 m. žiemą (gruodžio-vasario mėn.) 13,1 % Lietuvos gyventojų nors kartą per mėnesį naudojosi internetu, 23,5 % – kompiuteriu („*SIC Gallup Media*“ duomenys). Nuolatiniai interneto vartotojai (t.y. naudojantys internetą nors kartą per savaitę ir dažniau) Lietuvoje sudarė 11,3 % gyventojų (2001 m. žiemą nuolatinių interneto vartotojų buvo 6,2 %); atitinkamas ES rodiklis sudaro 35 %; prie interneto prisijungę tik apie 3,2 % Lietuvos namų ūkių (STD duomenys); pagal šį rodiklį nuo ES valstybių atsiliekame maždaug dešimt kartų. ES šalyse prie interneto yra prisijungę vidutiniškai 36,1 % namų ūkių (*Eurostat* duomenimis)	
	3.2.8			Veikla: 1. Kaupia ir analizuoja informaciją, susijusią su kaimo plėtra bei perteiki ją kaimo bendruomenėms 2. Konsultuoja rengiant integruotus kaimo plėtros planus kaimo bendruomenėms 3. Moko kaimo bendruomenių lyderius atlikti kaimo tyrimus, susijusius su kaimo bendruomenės poreikių (kultūrinių, ekonominių, socialinių, agro apsauginių) tenkinimu 4. Konsultuoja kaimo bendruomenių lyderius projektų, programų rengimo klausimais; Informuoja apie alternatyvaus verslo steigimo galimybes bei reklamuoja regioninius produktus, siekiant palengvinti įėjimą į rinkas smulkiems gamintojams (naujų produktų ir paslaugų, parodančių tam tikros kaimo vietovės išskirtinumą,	

		3.6 pav. Daugiausiai, 87,75 % pareiškimų žemės naudojimo ir sklypų formavimo klausimais rengiant BP sprendinius. Tai ne BP lygmens problemos **Lietuvos kaimo bendruomenių sąjunga –** NVO (K. Donelaičio g. 2 Kaunas)		pristatymas) 5. Plėtoja geros patirties pasidalijimą bei partnerystę tarp kaimo bendruomenių bei vietos valdžios atstovų	
	3.2.9	**Nacionalinė regionų plėtros agentūra –** NVO (Lukiškių g. 5-502, LT-2001, Vilnius)		Pagrindinė veikla: **1. Konsultacijų apie ES ir Lietuvos regioninę politiką ir susijusius klausimus teikimas** 2. Mokymai apie projektų rengimą *PHARE* subsidijoms gauti ir jų valdymą 3. Infomacijos apie Lietuvos, Europos Sąjungos, kitus dvišalius ir daugiašalius finansavimo šaltinius bei konkursus paramai gauti skleidimas 4. Plėtros planų rengimas, tyrimai, analizės, pasekmių įvertinimo studijos 5. Leidybos organizavimas	Parengė: Vilniaus regiono plėtros programa, kurios rengėjas su kartais bendraautoriais buvo ir disertacinio darbo autorius
	3.2.10	**Lietuvos nekilnojamojo turto plėtros asociacija – NVO.** Įregistravimo data 2004 08 20	**Asociacijai priklauso 31 narys:** AB „Ogmios centras“UAB „Remada“UAB „Realtus“, UAB „Skala“, UAB „Eika“,UAB „Andova“, UAB „Sklypas“, AB „Vilsota", UAB „Veikmė“, UAB „Giedra“UAB „Constructus“, UAB „Vigysta“,UAB „E. L. L. Nekilnojamas turtas“,UAB „Vilniaus Akropolis“, UAB „Hanner“, UAB „Statybų linija“, UAB „Statybų mastas“, UAB „Invalda Real Estate“, UAB „Vyrokas", UAB „Kamintras“, ŽŪB „Pavasaris“UAB „Hakonlita“,UAB	**Prioritetas** – statybų darbai ir remontas, o ne pastatų pirkimas: **Statyba, remontas – 53,6 % visų materialinių investicijų;** Įsigijimas – 7,2 % visų materialinių investicijų **Trukdžiai investicinėje aplinkoje:**- biurokratija;- smulkmeniškas reglamentavimas (pvz., statybų verslą reglamentuoja 11 tūks. teisinių dokumentų) - žemės nuosavybės klausimai pasyvumas - žema perkamoji galia (gyvenimo kokybė) - nelanksti darbo santykių sistema - korupcija ir nusikalstamumas	**Materialios investicijos ir investicinė aplinka –** 2004/2003 m. Būsto paskolų portfelio augimas apie 100 %. Nekilnojamojo turto, nuomos ir kitų įmonių investicijos 2004 m. pirmąjį pusmetį 888,8 mln. Lt, t. y. 29,1 % daugiau nei 2003 m.
3.3 vyriausybės	3.3.1				

172

paskatintos visuomeninės organizacijos (VpO)					
IV. Savivaldybių					
4.1 savivaldybių susivienijimas	4.1.1				
	4.1.2	**Lietuvos savivaldybių asociacija** [93]	Asociacijos veiklos tikslai – siekti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose nustatyto savivaldybių savarankiškumo atstovaujant bendruosius Asociacijos narių interesus valstybės valdžios ir valdymo institucijose, bendradarbiaujant su užsienio valstybių savivaldybių ir kitomis tarptautinėmis organizacijomis, įgyvendinant Lietuvoje Europos vietos savivaldos Chartijos nuostatas ir vykdant atskiras Asociacijos programas	Organizacija, atstovaujanti bendriesiems visų Lietuvos savivaldybių interesams ir daranti esminę įtaką vietos savivaldos raidai	
4.2 NVO registruotos savivaldybėse	4.2.1	**Daugiabučių namų bendrijos**	Lietuvoje sparčiai kuriasi daugiabučių namų bendrijos. Žinant, kad Lietuvoje apie 80 % gyventojų gyvena daugiabučiuose namuose, tai didžiulė jėga, galinti veikti architektūrinės kokybės bei savasties raidą	Namų statyba ar renovavimas senų pastatų, taip pat eksploatavimas	Vien šiuo metu Lietuvoje yra apie 150 bendrijų (įvairių šaltinių duomenimis), kurios turi parengusios namų renovavimo projektus. Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Klaipėdoje jų parengta po 25
4.3 neformalių asmenų (visuomeninių organizacijų, piliečių ir kt.) visuma (NfAV)	4.3.2				
4.4 savivaldybių paskatintos visuomeninės organizacijos	4.4.1	**Visuomeninės komisijos prie Vilniaus miesto savivaldybės tarybos komitetu**	Komisijų sudėtis – ne mažesnė kaip 5 nariai. Patvirtintos **22 visuomeninių komisijų sudėtys su 754 nariais**	Galioja 2003 m., 2004 m. sausio 14 d. Vilniaus miesto tarybos sprendimai dėl visuomeninių komisijų sudarymo ir jų patvirtinimo. **Komisiju**	

Jonas Jakaitis
MIESTŲ ARCHITEKTŪROS FORMAVIMO POLITIKA IR VISUOMENĖ ŠIUOLAIKINĖS DEMOKRATIJOS SĄLYGOMIS
(Vilniaus miesto pavyzdžiu)

173

3. PRIEDAS. Tikslų medžio modelis

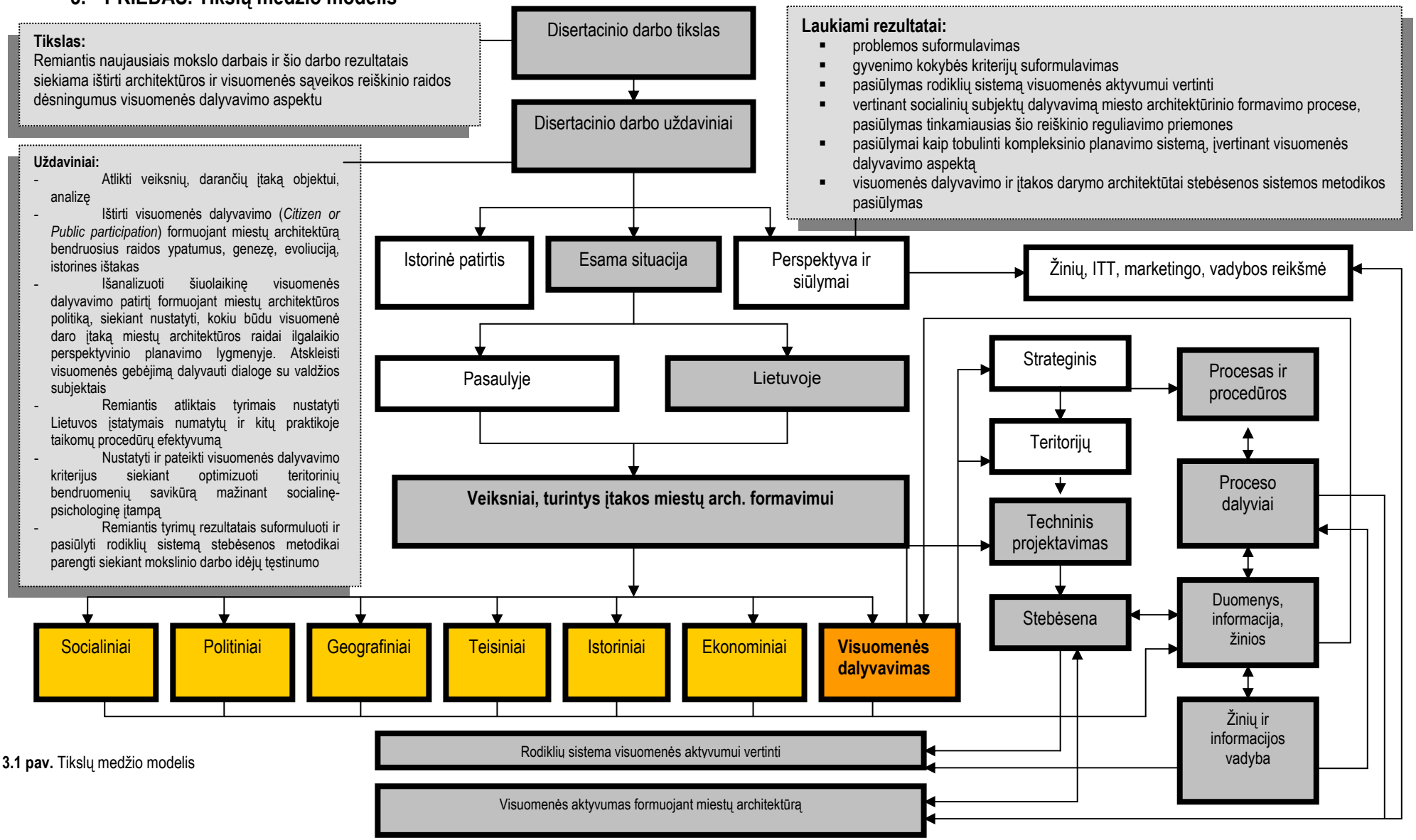

3.1 pav. Tikslų medžio modelis

4 PRIEDAS. Visuomenės ir įvairių veiksnių sąveikos su architektūra pasekmių analizė (Iš MPD archyvo)

4.1 lentelė. Visuomenės ir įvairių veiksnių sąveikos su architektūra pasekmių analizės suvestinė lentelė

Laikotarpis	Dokumentas	Dokumento poveikis ir pasekmė	Dalyviai	Visuomenės poveikio darymo forma ir pasekmės (rezultatai) architektūrai	Pastabos dėl kitų veiksnių	Palyginamieji pavyzdžiai iki įsitraukiant visuomenei į architektūros formavimo procesą ir vėliau
1	2	3	4	5	6	7
Nuo 1990 m. Atkurtos nepriklausomos valstybės (posovietinis) laikotarpis		Teritorijų planavimo, nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo, Žemės, Teritorijų pl., Statybos ir kt. įstatymai.		**Dėl politinių NfV veiksnių įsivyravo ekstensyvi Vilniaus m. ir priemiesčių urbanizacija**		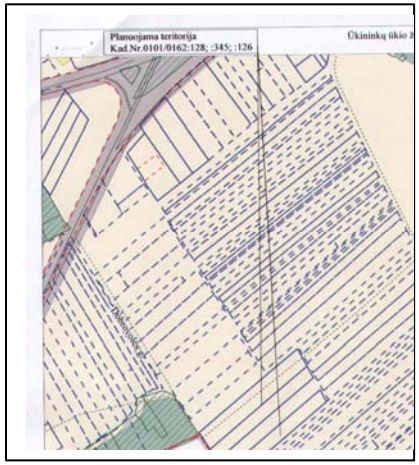 Panerių sen. dalies žemėnaudos planas (2006) 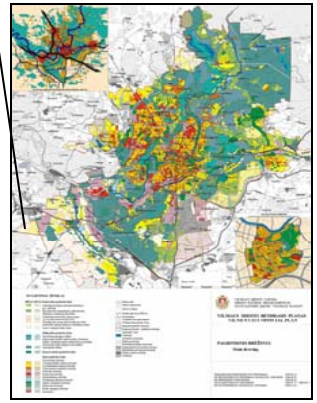 Vilniaus m. BP pagrindinis brėžinys (1998) Chaotiškos ekstensyvios, nekoordinuotos (angliškai vadinamos *„urban sprawl“*) Vilniaus priemiesčių plėtros padarinys dėl politinių-teisinių NfV veiksnių įtakos (2002)

1996–2005 m.	1998 m. Vilniaus miesto BP			Per visą planavimo laikotarpį visuomenė pateikė 110 atsiliepimų. Gauti 202 pasiūlymai, pastabos, pretenzijos [241, 242]. Organizatoriai medžiagą suskirstė pagal pasiūlymo tipą: pageidavo platesnės informacijos; pasiūlymai ir pastabos, į kuriuos BP rengėjai atsižvelgė; pastabos ir pasiūlymai, sutapę su BP sprendiniais; nepritaikomi BP sprendiniuose dėl lygmens; nepriimtos pastabos ir pasiūlymai. Visuomenei padedant, patikslinti ir papildyti sprendiniai, ištaisyti netikslumai, pagerinta sprendinių kokybė: Šnipiškės – parengtas pasiūlymas Kultūros vertybių apsaugos departamentui dėl saugomos teritorijos ribų patikslinimo; Susisiekimo sistema – nustatyta, kad didžiausia problema mieste gyventojai laiko susisiekimo sistemą; pagrindinė priežastis – tranzitas, einantis miesto gatvėmis. Gyventojų dėmesys paskubino pietinio ir vakarinio apvažiavimų		 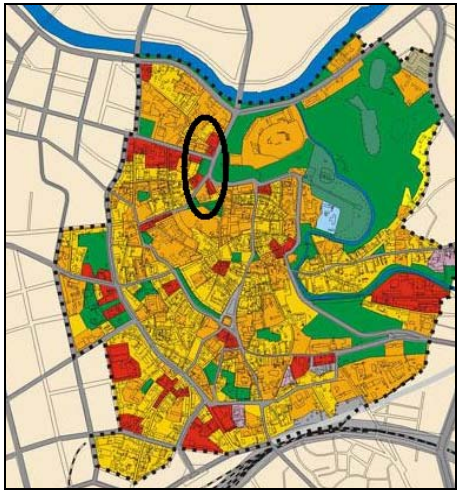 Vilniaus senamiestis su įteisintu Odminių skveru BP sprendinyje – bendrojo naudojimo teritorija

				projektų detalizavimą anksčiau, nei buvo patvirtintas BP. Svarstymai politiniuose komitetuose esmės nepakeitė, tačiau juos papildė, padėjo politikams geriau suprasti pagrindines problemas. Senamiestis – gyventojų komiteto „Gelbėkime Odminių skverą“ dėka, **įteisintas Odminių skvero statusas**		
2002 m.		Vilniaus miesto susisiekimo infrastruktūros sistemos (tramvajaus) plėtojimo specialusis planas) [246, 249]	Visuomenės nariai: NfAV, NVO (*UNESCO),* asociacijos, partijos, valdžios institucijos, interesų ir įtakos grupės (Vilniaus miesto autobusų vežėjų asociacija „Vilnava“)	Prašymai, pasiūlymai pretenzijos raštu ir žodžiu ir ITT priemonėmis: Nf susitikimų, seminarų, konferencijų metu; formalių renginių metu **Visuomenei veikiant pakeisti: SP sprendiniai, tramvajaus trasos, trasų ilgis,** **Rengiama išsami finansavimo galimybių studija**		 Hipotetinis tramvajaus kelių tinklas (pagal „SYSTRA“). Visuomenei veikiant buvo pakoreguotas ir Vilniaus miesto tarybos patvirtintas 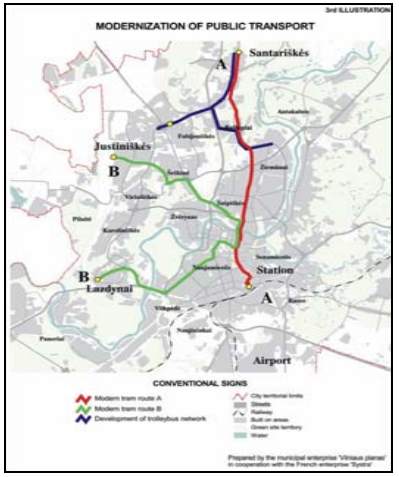 Vilniaus miesto tarybos patvirtintas SP pagrindinis brėžinys, įvertinus visuomenės dalyvavimą (papildomai išplėtus troleibusų tinklą dėl tramvajaus (mėlyna spalva))

2004 m.		Detalusis planas Techninis projektas	Org-rius	Planavimas, projektavimas, statyba. Pastato Subačiaus g. 15 rekonstrukcija ir viešbučio įrengimas	Stoglangiai įrengti pagal projekto korektūrą, kuriai nustatyta tvarkai nebuvo pritarta (statybos leidimas neišduotas)	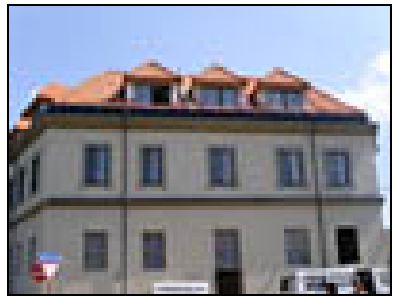 Subačiaus g. 15, Vilnius
2005 m.			Gyv. namų statybos bendrija	Bendrija turėjo statybos leidimą tik inžineriniams tinklams ir susisiekimo komunikacijoms įrengti Pastatų statybai leidimas nebuvo išduotasNeteisėta gyvenamųjų namų statyba [171]	Septyni iš devynių sklypų Ąžuolyno g. 6 savininkai jau pradėjo statybas, neturėdami leidimų	 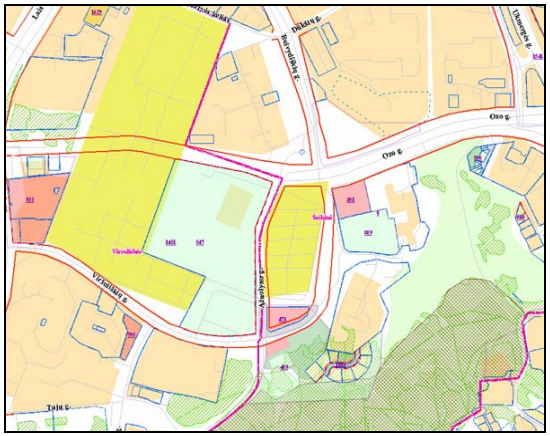 Devynių sklypų Ąžuolyno g. planas

2005-06-20		Parengtas detalusis teritorijos planas. Išduotas projektavimo sąlygų sąvadas. Statybos leidimas neišduotas	Atsakovai Aleksandra Lukina, Irena Udyriš, Kazimir Udyriš ir UAB „Vesticija“	Darbai vykdomi <u>be parengto projekto ir nustatyta tvarka išduoto leidimo.</u> Senamiestyje pastatytas 1164 m^2 bendrojo ploto 2 aukštų su mansarda daugiabutis gyvenamasis namas. Tūrinis ir planinis <u>sprendimas neatitinka</u> detalaliojo plano sprendinių. Kreivasis skg. 6a – naujo pastato statyba [171]		Kreivasis skg. 6a, Vilnius
2004 m.				<u>Nukrypimas nuo projekto ir paminklosaugos reikalavimų.</u> Projekto neatitinka stoglangių dydis, forma ir skaičius kiemo ir gatvių fasaduose, langų skaičius kiemo fasaduose, stogo konstrukcijos forma		Savičiaus g. 13/ Augustijonų g. 2.
2003-12-13	2003-12-13 išduotas sąlygų sąvadas 2005 m.	Algirdo g. 11/ Vivulskio g. 9 palėpės įrengimas Neformali statyba įteisinta	UAB „Azad“, pil. A. Giedraitis. <u>Gyventojų iniciatyva užfiksuota savavalinė statyba</u>	Statybos darbai pradėti neturint statybos leidimo, neatlikta pastato statybos ekspertizė	*NfV ekonominis veiksnys* – naudos požiūriu lemiamas neformaliai veiklai vykdyti	Algirdo g. 11/ Vivulskio g. 9, Vilnius

2005 m.			Rygos g. 46 UAB „Justiniškių turgus“	Statytojas, neturėdamas pakeistų Bendrojo plano sprendinių (visuomeninės paskirties teritorijoje), detaliojo plano, projektavimo sąlygų sąvado ir statybos leidimo, pradėjo 2 gyvenamųjų daugiaaukščių pastatų statybą	2005 04 12 žemės sklypų tvarkymo ir planavimo komisija pritarė parengtam bendrojo plano pakeitimo projektui	 Rygos g. 46, Vilnius
2005 m.				<u>Nukrypimas nuo projekto ir paminklosauginių reikalavimų.</u> Didžioji g. 13 kosmetikos parduotuvės įrengimas	Objektas priimtas naudotis su sąlyga, kad statytojas sutvarkys vitrinų apipavidalinimą pagal suderintą projektą. Terminas – iki 2006 m. kovo 8 d	 Didžioji g. 13, Vilnius

2005 m.		Atliktas teritorijos detalusis planas ir išduotas leidimas kavinės bei visuomeninio tualeto statybai	Pil. V. Urba. Pasak *arch.* G. Počiuipos, projekto pakeitimai nebuvo derinami su autoriumi	Laisvės pr. 5A Pastatas patenka už sklypo ribų į saugomo miško teritoriją. **Statytojas pažeidė nustatytus detaliojo plano reglamentus, pastato aukštingumo reikalavimus bei užstatymo reglamentus**	Statinio statyba sustabdyta. Tolesnis statybos procesas galimas likvidavus savavališkos statybos pasekmes ir pritarus Vilniaus miesto tarybai	 Laisvės pr. 5A, Vilnius
2003 m.				Rinktinės g. 52, Vilnius. Savavališka statyba		 Rinktinės g. 52, Vilnius

	2005 m.			Ąžuolyno g., Vilnius. Savavališka statyba		 Neformalios statybos Ąžuolyno g. Vilniuje
	2000 m. LRV nutarimai		Valdovų rūmai	Kūrybiniai konkursai. Miesto bendruomenės narių, kūrybinių organizacijų atstovų pareiškimai žiniasklaidoje. Rūmų išorė naujai kuriama renesansiniu stiliumi. Pasak A. Bumblausko, pastatytas naujas didelis namas pačiame istoriniame Vilniaus centre. Pagal K. Pempę, sprendimas imituoti istoriją – didžiulė gėda mums, viliantis daugiau nebekartoti panašių klaidų	NfV politinis veiksnys – valstybingumui įamžinti	 Lietuvos valdovų rūmai – politinio NfV veiksnio pasekmė

Vilniaus m. bendrasis planas, 2006		Perspektyvinis miesto planas, formuojantis miesto architektūros vystymo politiką	Vilniaus miesto bendruomenė, NVO, teritorinės bendruomenės, piliečiai ir pavieniai gyventojai (NfAV)	Dalyvavimas BP renginiuose: parodose, konferencijose, darbo grupėse, forumuose, prašymų ir pasiūlymų rašymas. Iš viso aktyviai dalyvavo apie 5000 dalyvių. Gauta apie 1000 raštiškų pasiūlymų. Įvykdyto daugiau kaip 100 neformalių renginių. Įvertinta apie 50 % piliečių pageidavimų, tačiau apie 86 % – ne BP objekto dalykai [242, 243]		

Iš viso: gauta pasiūlymų 2006-09-29 pagal grupes (atsakymų rengimui panaudota *MS office Access2003* programinė įranga, susieta su GIS DB)	1 – atsižvelgta	2 – neatsižvelgta	3 – statybų, skirtingų reglam. zonoje	4 – neatitinka prašomo reglam.	5 – į prašymą atsižvelgta	6 – į prašymą neatsižvelgta	7 – reika papildomos analizės	8 – kiti
806 vnt.	168	161	125	61	67	54	143	27
%	20	20	16	8	8	7	18	3

5 PRIEDAS. Perspektyvinio urbanistinio planavimo dokumentų tyrimų apibendrinimas

Vilniaus miesto 1998 m. BP rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti – tyrimo apibendrinimas [241]

5.1 lentelė. Vilniaus miesto 1998 m. BP rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti

Planuojamos teritorijos plotas (km^2)	**Aktyvių dalyvių skaičius** (raštiškai teikę pasiūlymus / Gyventojų skaičius planuojamoje teritorijoje)	Gyventojų teritorijoje tankumas – Gyv./km^2 (gyv./ha)	Procentinis gyventojų aktyvumas svarstymo metu (%)	**Visuomenės aktyvumo intensyvumas**	Kiti visuomenės aktyvumo rodikliai (galimi stebėsenos sistemai papildyti)
392	202/ (iš viso apie 3 000 parodų, konferencijų, seminarų, dalyviai)/ **553 373** [147] (priemiesčiuose apie 0,08 mln. gyv.)	**1 380**	**0,037**	**0,000365** **(įskaitant parodų, seminarų dalyvius – 0,0054)**	1. Santykinis renginių intensyvumo rodiklis – 4/4=**1** 2. Visuomenės įtakos indeksas – **0,35** (kaip atsižvelgta) - pateiktų klausimų sk. – 202 - neatsižvelgta – 131 (65 %) - atsižvelgta (arba prašymai atitiko BP sprendiniams) – **71** (35 %) 3. Būtinas renginių skaičius (formalios procedūros) – **4** 4. Neformalios priemonės nenaudotos 5. Ne strateginiai, urbanistikos politiką formuojantys klausimai – **75** (37 %)

Apibendrinimai:

Bendrojo plano sprendinių kokybę lėmė plano rengėjų profesionalumas, visuomenės ir politikų dalyvavimo įtaka.

Teigiama patirtis:

- taikytas, Vakaruose jau senokai naudojamas strateginio planavimo demokratiniais principais grįstas metodas;
- pirmą kartą derinant formalias, bandytos neformalios (susirinkimai, konferencijos, ekspertavimas) visuomenės įtraukimo į teritorijų planavimo procesą priemonės;
- sudarytos prielaidos žinių vadybai vykdyti, monitoringo sistemai kurti;
- ITT technologijų panaudojimas;
- atskleista patirties stoka partnerystės srityje;
- Vilniaus m. BP paskatino kitų projektų rengimą;
- BP viešumo patirtis diegta formuojant įstatyminę bazę;
- Vilniaus miesto bendrojo plano rengimas veikė kaip naujos planavimo sistemos kūrimo laboratorija;
- sukaupta plati informacija apie įvairias miesto ūkio sritis ir pradėta kurti GIS Teritorijų planavimo dokumentų duomenų bazė;
- įkurtas ir pradėtas pildyti Vilniaus miesto teritorijų planavimo dokumentų registras;
- apmokyti savivaldybės politikai, specialistai;
- įgyvendinta vietos savivalda teritorijos planavimo srityje – išimtinė teisė planuoti teritorijos urbanistinę plėtrą, žemės naudojimą;
- sukurtos saugesnės sąlygos investicijoms, suaktyvinta žemės ir kito nekilnojamojo turto rinka.

BP rengimo trūkumai ir neigiami aspektai:

- nepasiūlyta duomenų kaupimo, vertinimo sistema;
- nesukurta indikatorių, rodiklių vertinimo sistema;
- nustatant miesto teritorijos naudojimo reglamentus: užstatymo būdą, intensyvumą, tankumą buvo dalinai prarastas plano strategiškumas, užprogramavęs visuomenės dalyvavimą lokalių problemų sprendimui;
- BP rengimo metu pabandyta identifikuoti proceso dalyvius, tačiau tai padaryti nepavyko dėl metodikos ir patirties stokos;

- ekonominė BP dalis nelabai padėjo prioritetiškai suplanuoti lėšas, o apytikris planuotas lėšų poreikis miesto plėtrai iki 2005 m. ne visai apibrėžė investicijų prioritetines kryptis;
- inicijuotas apskrities savivaldybių ir sostinės bendradarbiavimas rengiant apskrities BP neturėjo tęstinumo;
- po BP aprobavimo nebuvo sukurtos įgyvendinimo valdymo, monitoringo sistemos;
- susmulkintas BP pagrindiniame brėžinyje žemės naudojimas sumenkino BP strategiškumą;
- ne visuose BP rengimo etapuose sudarytos sąlygos visuomenei dalyvauti BP rengimo procese;
- visuomenės aktyvaus įtraukimo į BP procesas buvo vėlyvas – tik jau baigiamajame sprendinių rengimo etape. Iki paskutinio etapo vyko tik informavimas apie BP eigą;
- nesudarytos prielaidos visuomenės aktyvumui stebėti (monitoringui) vykdyti, nepasiūlyta duomenų kaupimo, vertinimo, indikatorių, rodiklių vertinimo sistema.

Reikėtų tobulinti:

- BP procesas parodė, kad būtinas planavimo sistemos tobulinimas, apibrėžiant visuomenės dalyvavimo teises, pareigas, atsakomybę;
- BP planavimo procese visuomenės dalyvavimo turėtų būti grindžiamas argumentais, o ne emocijomis – būtini vertinimo kriterijai;
- svarbus aspektas BP rengimo procese – planavimo proceso dalyvių nuolatinis informavimas ir žinių vadybos.

Vilniaus miesto 2007 m. BP rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti – tyrimo apibendrinimas [303, 310]

5.2 lentelė. Vilniaus miesto 2007 m. BP rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti

Planuojamos teritorijos plotas (km^2)	**Aktyvių dalyvių skaičius** (raštiškai teikę pasiūlymus / Gyventojų skaičius planuojamoje teritorijoje)	Gyventojų teritorijoje tankumas – Gyv./km^2 (gyv./ha)	Procentinis gyventojų aktyvumo svarstyme metu (%)	**Visuomenės aktyvumo intensyvumas**	Kiti visuomenės aktyvumo rodikliai (galimi stebėsenos sistemai papildyti)
402	857/ (iš viso apie 5 000 parodų, konferencijų, seminarų, dalyviai)/ **553 373** (priemiesčiuose apie 0,08 mln. gyv.)	**1 380**	**0,155**	**0.00155 (įskaitant parodų, seminarų dalyvius 0.009)**	1. Santykinis renginių intensyvumo rodiklis – 126/6=**21** 2. Visuomenės įtakos indeksas – **0,64** (kaip atsižvelgta) - pateiktų klausimų sk. – 857 - neatsižvelgta – 300 (35 %) - atsižvelgta (arba prašymai atitiko BP sprendinius) – **557** (65 %) 3. Būtinas renginių skaičius (formalios procedūros) – **6** 4. Neformalios priemonės – **109** 5. Ne strateginiai, urbanistikos politiką formuojantys klausimai – **702** (82 %)

Kauno miesto 2002 m. BP rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti – tyrimo apibendrinimas [108]

5.3 lentelė. Kauno m. BP rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti

Planuojamos teritorijos plotas (km^2)	Aktyvių dalyvių skaičius / Gyventojų skaičius planuojamoje teritorijoje)	Gyventojų teritorijoje tankumas – Gyv./km^2 (gyv./ha)	Procentinis gyventojų aktyvumo svarstyme metu (%)	**Visuomenės aktyvumo intensyvumas**	Kiti visuomenės aktyvumo rodikliai
157	**609** / 376 575	**2 398,6**	**0,1617**	**0,0016**	1. Santykinis renginių intensyvumo rodiklis – **2,75** 2. Visuomenės įtakos indeksas – **0,57** (kaip atsižvelgta): - pateiktų klausimų sk. – 46 - neatsižvelgta – 20 (43,5 %) - atsižvelgta – **26** (56,5 %) 3. Būtinas renginių skaičius (formalios procedūros) – **4** 4. Neformalios priemonės – **7** 5. Ne strateginiai, urbanistikos politiką formuojantys klausimai – **12** (26,08 %)

Toronto m. (*Canada*) BP (*official plan*) rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti – tyrimo apibendrinimas [221]**.**

TORONTO BENDRASIS PLANAS 2002 m. lapkričio 28 d. patvirtintas Toronto miesto Taryboje. Prieš tai nuo gegužės mėn. vyko konsultacijos su visuomene (ataskaitoje svarstymui su visuomene apibūdinti keliais terminais (*Public Consultation*, *Public Involvement*, *Public Participation and Public Meetings*). BP aiškinamasis raštas buvo platinamas parodos metu ir per tinklalapį. Surengti keturi susirinkimai – konferencijos, kuriuose dalyvavo apie 500 Toronto miestiečių. Jiems vadovavo miesto tarybos narys Planavimo ir transporto komiteto pirmininkas. Susirinkimus vedė neutrali konsultacinė grupė *LURA*, kuri parengė svarstymo su visuomene ataskaitos santrauką. Apie renginius informuota per žiniasklaidą. Komentarai BP klausimais ir diskusijos vyko el. paštu. Susirinkimai buvo tiesiogiai transliuojami per radiją. **550** asocijuotų narių atstovai, kurie teikė pasiūlymus raštu, pakviesti laiškais asmeniškai. Jiems išdalytos BP kopijos. Susirinkimų metu gauta daugiau kaip **1 200** laiškų, pastabų, kur diskutuota tokiomis temomis:

- Miesto plėtros vizija.
- Poreikis keisti transporto sistemą.
- Gyvenamųjų namų (teritorijų) plėtra.
- Parkai ir atviros (viešosios) erdvės.
- Priemiesčių plėtros apribojimai (*Protecting Neighbourhoods*).
- Bendruomenių aptarnavimas (*Community Services*).
- Planavimo aktualijos pagal lygmenis – detaliojo (*Local Planning Issues and Issues and Secondary Plans*).
- Visuomenės įtraukimas.
- Plano įgyvendinimo kainos.

5.4 lentelė. Toronto m. (*Canada*) BP (*official plan*) rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti

Planuojamos teritorijos plotas (km^2)	Aktyvių dalyvių skaičius / Gyventojų skaičius planuojamoje Toronto teritorijoje 2001 m. duomenimis)	Gyventojų teritorijoje tankumas – gyv./km^2 (gyv./ha)	Procentinis gyventojų aktyvumas svarstymo metu (%)	**Visuomenės aktyvumo intensyvumas**	
97.15	1200/ (iš viso apie 500 parodų, konferencijų, seminarų dalyviai) **676 352** (priemiesčiuose apie 2,5 mln. gyv.)	**6961.9**	**0,177**	**0,00177**	

Teritorijos Vilniuje (Šnipiškių sen.), ribojamos Rinktinės, Juozapavičiaus, A. Slucko ir Šeimyniškių gatvių, detaliojo plano rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti – tyrimo apibendrinimas

5.5 lentelė. Teritorijos Vilniuje (Šnipiškių sen.), ribojamos Rinktinės, Juozapavičiaus, A. Slucko ir Šeimyniškių gatvių, detaliojo plano rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti

Informavimas ir viešo svarstymo su visuomene renginiai	Teritorijos Vilniuje, ribojamos Rinktinės, Juozapavičiaus, A., Slucko ir Šeimyniškių gatvių, detaliojo plano svarstymo dalyviai													Iš viso dalyvavo		
	Gyventojai (neasocijuoti dalyviai)					**Organizacijos** (asocijuoti dalyviai)					**Planavimo proceso dalyviai** (interesą turintys dalyviai)					
	Teritorijos gyventojai	Neplanuojamos teritorijos	PPP*			Juridiniams asmenims atstovaujantys piliečiai	NVO atstovai	PPP*				PPP*				
1. Informavimas																
2. Preliminarių sprendinių aprobavimas																
3. Svarstymas su visuomene																
3.1. Svarstymas su visuomene (2003-04-09)	9		3/	4/	2						3	1	1	1	12	
3.2. Svarstymas su visuomene (2004-12-22)	5	7	9/	10/	2						4				16	
3. 2.1. Gyventojų skundas (2005-03-22)		3	1	1	1										3	
3.2.2. Gyventojų pasiūlymas (2005-03-24)	1		1	1	0										1	
3.2.3. Lietuvos futbolo federacijos pretenzija (2005-03-24)						1		1	3	3					1	
3.2.4. Gyventojų pretenzija (2005-03-24)	11							1	3	3					11	
3.3. Svarstymas su visuomene (2005-03-25)	22	2	21/	26/	11	4	2	1/	2/	2	1				31	
3.4. Svarstymas su visuomene (2005-05-23)	3	1	3/	11/	3						4				8	
Iš viso	**51**	**13**	38	53	19	**5**	**2**	3	8	8	**12**	1	1	1	42	62	28
															83	

5.6 lentelė. Teritorijos Vilniuje (Šnipiškių sen.), ribojamos Rinktinės, Juozapavičiaus, A. Slucko ir Šeimyniškių gatvių, detaliojo plano rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti

Planuojamos teritorijos plotas (km^2)	Aktyvių dalyvių skaičius / Gyventojų skaičius planuojamoje teritorijoje (pagal registruotą turtą)	Gyventojų teritorijoje tankumas – gyv./km^2 (gyv./ha)	Procentinis gyventojų DP aktyvumas svarstymo metu (%)	**Visuomenės aktyvumo intensyvumas**	Kiti visuomenės aktyvumo rodikliai
0,082	83/ **420**	**4 902** (Vilniaus m. gyventojų tankumo vidurkis – 1380 (gyv./ha))	**10**	**0,1**	1. Santykinis renginių intensyvumo rodiklis – **2,25** 2. Visuomenės įtakos indeksas – **0.45** (kaip atsižvelgta): - pateiktų klausimų sk. – 46 - neatsižvelgta – 22 (48 %) - atsižvelgta – 24 (52 %) 3. Būtinas renginių skaičius (formalios procedūros) – **4** 4. Neformalios priemonės – **5** 5. Ne strateginiai, urbanistikos politiką formuojantys klausimai –**23** (50 %)

5.7 lentelė. Svarstymo su visuomene apibendrinimas

BP Temos:	*ppp*			Procentai
1. Išorinė struktūra (priemiesčio „žaliasis žiedas“)				
2. Gyvenamosios teritorijos	33	48	23	77
3. Pramonės ir komunalinių įmonių teritorijos				
4. Miesto želdynų sistema ir naudojimas	2	4	0	
5. Kultūros vertybių apsauga ir naudojimas	1	1	1	
6. Socialinė ekonominė raida				
7. Susisiekimo sistema	2	2	0	
8. Inžinerinė infrastruktūra	3	6	4	
9. Žemės naudojimas	1	1	0	
iš viso	46	62	28	100

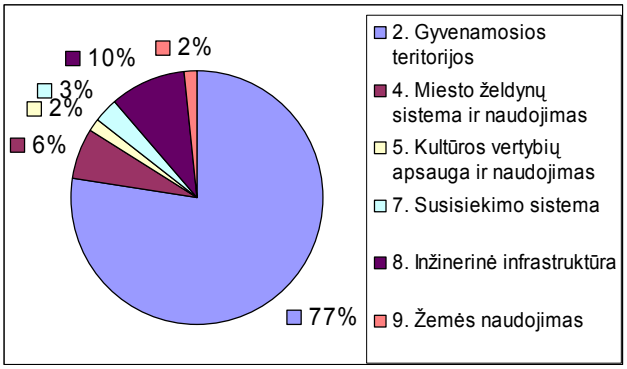

5.8 lentelė. Svarstymo su visuomene apibendrinimas

ppp – prašymai, pareiškimai, pretenzijos	**42**		
46/62/28 – iš viso *ppp*/ iš viso pateikta klausimų/ klausimų skaičius, į kuriuos atsižvelgta	**46**	**62**	**28**

Apibendrinimai:

- Visuomenės aktyvumo intensyvumas – 0,1.
- Svarstant DP dalyvavo apie 15 % ne planuojamos teritorijos gyventojų.
- DP svarstymo metu įvertinta apie 45 % bendruomenės pateiktų pasiūlymų.
- Svarstant DP dalyvavo apie 9 % asocijuotų organizacijų, tarpe jų 3 % NVO (visuomeninių).
- DP svarstymo visuomenės aktyvumas tiesiog proporcingas renginių skaičiui (informacijos skleidimo intensyvumui).
- Neformalių renginių skaičius – 5.
- Informavimo ir renginių intensyvumo indeksas – (9/4)=2,25.
- Detaliojo plano dokumento sprendinių ir urbanistinių sprendimų turiniui įtakos turėjo labai nedidelė teritorijos gyventojų dalis (10%), todėl sprendimai ne visada atitiko bendruomenės lūkesčius bei interesus.
- Svarstymo metu išryškėjo aktualiausios problemos, susijusios su gyvenamųjų teritorijų perspektyvine kokybe – 77 % prašymų, pareiškimų, pretenzijų yra šia tema.
- Į 24 (52 %) pateiktus visuomenės, dalyvavusios šio detaliojo plano svarstymo metu, prašymus, pareiškimus, pretenzijas atsižvelgta rengiant sprendinius.
- 23 (50 %) klausėjų labiausiai rūpėjo gyvenamosios aplinkos problemų sprendimai ir perspektyvinė teritorijos plėtra.

Vilniaus miesto centrinės dalies užstatymo aukštingumo reglamento nustatymo viešo svarstymo analizė visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti – tyrimo apibendrinimas [15,118, 313]

5.9 lentelė. Vilniaus miesto centrinės dalies užstatymo aukštingumo reglamento nustatymo viešo svarstymo analizė visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti

Informavimas ir viešo svarstymo su visuomene renginiai	Vilniaus miesto centrinės dalies užstatymo aukštingumo reglamento nustatymo viešo svarstymo analizė													Iš viso dalyvavo
	Gyventojai (neasocijuoti dalyviai)					**Organizacijos** (asocijuoti dalyviai)					**Planavimo proceso dalyviai** (interesą turintys dalyviai)			
	Teritorijos gyventojai	Neplanuojamos teritorijos	*ppp*			Juridiniams asmenims atstovaujantys piliečiai	NVO atstovai, visuomeninių komisijų nariai	*ppp*				*ppp*			
3. Svarstymas su visuomene															
3.1. Svarstymas su profesine visuomene – LAS (2001-12-05)							35	10	10	1	6				41
3.2. Svarstymas su profesine visuomene (2001-12-19)							20	14	21	6	6				26
3.3. Svarstymas su profesine visuomene (2002-10-31)							46	6	8	2	7				53
3.4. Svarstymas su visuomenine savivaldybės komisija (2003-02-12)						7	10	1	5	-	4				21
Iš viso						**7**	**111**	37	39	9	**23**				**37** 39 9 **141**

Sutartiniai žymėjimai:

Pasiūlymai, prašymai, pretenzijos		**37**	
37/39/9 – iš viso *ppp*/ iš viso pateikta klausimų/ klausimų skaičius, į kuriuos atsižvelgta	**37**	**39**	**9**

Apibendrinimai:

- Visuomenės aktyvumo indeksas artimas nuliui.
- Darbo svarstymo visuomenės aktyvumas tiesiog proporcingas renginių skaičiui (informacijos skleidimo intensyvumui).
- Neformalių renginių skaičius – 4.
- Į 10 % pateiktų visuomenės, dalyvavusios šio darbo svarstymo metu, prašymus, pareiškimus, pretenzijas, atsižvelgta rengiant sprendinius – visuomenės įtakos indeksas – 0,1

Apibendrinimai ir išvados. Darbas buvo rengiamas ne kaip teritorijų planavimo dokumentas, o kaip kultūrologinio pobūdžio tyrimas. Tokio pobūdžio darbams nėra įstatymais apibrėžta svarstymų su visuomene tvarka, todėl darbo svarstymai buvo tik ***neformalaus pobūdžio.*** Profesionalų ir ekspertų pastabos, taip pat ekspertizių išvados turėjo lemiamos reikšmės tarybos narių apsisprendimui [15]. Šiuo darbu BP sprendiniai nebuvo keičiami, tačiau darbas turėjo didelės įtakos miesto architektūros politikai apibrėžti. Taigi aptartas su profesinės visuomenės atstovais ir įvertinus jų pastabas, o taip pat politikų reikalavimus jis buvo aprobuotas (formalizuotas) miesto taryboje. Vilniaus miesto bendruomenė buvo plačiai informuota per periodinę spaudą, radiją, TV.

Kadangi tokio pobūdžio darbas Lietuvos savivaldos istorijoje buvo rengiamas pirmą kartą, daugelis aspektų buvo sprendžiami eksperimento tvarka. Šiuo atveju buvo būtina kompromisų tarp rengėjų, užsakovo, profesinės visuomenės, politikų bei Vilniaus bendruomenės paieška. Neabejotina, kad:

- Darbo rengimo metu akcentuota dialogo su visuomene būtinybė [313, p. 20].
- Darbo rezultatų įtaka (*teritorijų planavimo NfV veiksnys*) suvaidino lemiamą vaidmenį formuojant miesto architektūros politiką [313, p.10], jis tapo sąlygojančiu dokumentu žemesnio lygmens teritorijų planavimo dokumentams rengti.
- Darbo aktualumas pademonstravo būtinybę Lietuvoje reglamentuoti (formalizuoti) ir valdyti aukštybinio užstatymo procesą. Buvo parengtos aukštybinių pastatų išdėstymo specialiųjų planų rengimo taisyklės [125].
- LAS – NVO neformalaus veikimo pasekmė – atsisakyta aukštybinio užstatymo prie Žirmūnų tilto.
- Miesto bendruomenė šio darbo požiūriu nuomonės nepareiškė. Darytinos išvados:
    - buvo persilpnai organizuoti renginiai visuomenei;
    - mažas visuomeninės komisijos prie Vilniaus m. savivaldybės politinio komiteto aktyvumas ir nepakankamas ryšys su teritorinėmis bendruomenėmis;
    - pateikta tema visuomenei nelabai suprantama vertybiniu, miesto architektūros politikos formavimo požiūriu, tačiau centrų plėtrą formuojant jį aukšybiniais pastatais palankiai

vertina apie 55 % respondentų (Konstitucijos pr. aplinkoje), tačiau tik 35 % išsakė palankius vertinimus gyvenamoje aplinkoje [220, p. 117].

Rekomendacijos:

- Būtinas visuomenės švietimas architektūriniais klausimais (LAS – NVO tam tinkamiausias organizatorius).
- Būtina periodinė spauda visuomenei (Savivaldybė turėtų nemokamai platinti informaciją arch. aktualijų klausimais).
- Renginiai turėtų būti organizuojami bendruomenei palankiu metu.

Vilniaus miesto senamiesčio detaliojo plano papildymo rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti tyrimo apibendrinimas

5.10 lentelė. Senamiesčio detaliojo plano svarstymo su visuomene, konsultavimosi etapo metu analizės rezultatai (remiantis Miesto plėtros departamento Kultūros vertybių skyriaus duomenimis)

Svarstymo data	Pateikti klausimai esminėmis senamiesčio plėtros temomis	Pateikti klausimai lokaliomis temomis	Iš viso žodžiu ir raštu
2004-04-14 iki 2004-07-14	**70**	**245**	**315-65** (tarpe jų kolektyvinis su 588 parašų)
	apie 23–30%	apie 70–77 %	100 %
	Klausimų temos: • transporto infrastruktūros plėtra, automobilių stovėjimo ir statymo vietos • subalansuota plėtra • Viešos ir privačios partnerystės klausimai (*PPP*) • želdynų sistemos formavimas • teisiniai teritorijų planavimo proceso klausimai • senamiesčio identiteto išsaugojimas • informuotumas • pasitikėjimo valdžia.	Klausimų temos: • angų sienose kirtimas • langų forma ir stilius • buitinis triukšmas • šiukšlės • ir pan.	

Svarstymo su visuomene pasekmės:

- sustabdytas planavimo procesas;
- inicijuotas tarptautinės ekspertizės iš *UNESCO* vykdymas;
- paskatino teritorinių bendruomenių savikūrą ir susitelkimą Vilniaus m.;
- išryškino įstatymų netobulumus ir prieštaravimus;
- išryškino ankstyvo informavimo ir papildomų (neformalių) renginių būtinybę ypač svarbių projektų atveju;
- detaliai planuojamos teritorijos neturėtų būti tokios didelės kaip senamiesčio teritorija. Būtinas strateginio lygmens teritrijos architektūros politiką formuojantis dokumentas;
- išryškino tikslingumą tokioms teritorijos rengti strateginius BP lygmens, kompleksinius dokumentus.

5.11 lentelė. Vilniaus miesto senamiesčio detaliojo plano papildymo rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti

Informavimas ir viešo svarstymo su visuomene renginiai	**Vilniaus miesto senamiesčio detaliojo plano papildymas**														Iš viso dalyvavo
	Gyventojai (NfAV - neasocijuoti dalyviai)					**Organizacijos** (asocijuoti dalyviai)					**Planavimo proceso dalyviai** (interesą turintys dalyviai)				
	Teritorijos gyventojai	Neplanuojamos teritorijos	*ppp*			Juridiniams asmenims atstovaujantys piliečiai	NVO atstovai	*ppp*				*ppp*			
1. Informavimas															
2. Preliminarių sprendinių svarstymas su visuomene 2004-04-14, 23. (Įvyko 12 susirinkimų)	**400**		65		22		**5** (atsova-vimas 580)	1			**8**				**413**
Iš viso	**400**	Duomenų nėra	65		22										65 | 22
							5				**8**				**83**

Sutartiniai žymėjimai:

Viso: *ppp*		**65**	
65/ duomenų nėra / 22 – iš viso: ppp raštu / iš viso patekta klausimų/ klausimų skaičius, į kuriuos atsižvelgta	**65**		**22**

5.12 lentelė. Vilniaus miesto senamiesčio detaliojo plano papildymo rodikliai visuomenės aktyvumo intensyvumui nustatyti

Planuojamos teritorijos plotas (ha)	Aktyvių dalyvių skaičius / Gyventojų skaičius planuojamoje teritorijoje (pagal registruotą turtą)	Gyventojų teritorijoje tankumas (gyv./ha)	Procentinis gyventojų aktyvumas DP svarstymo metu (%)	**Visuomenės aktyvumo intensyvumas**	Kiti visuomenės aktyvumo rodikliai
359,5	413/ **21 000**		**1,97**	**0,0197**	1. Santykinis renginių intensyvumo rodiklis – **(12/2)=6** 2. Visuomenės įtakos indeksas – **0,33** (kaip atsižvelgta): - pateiktų klausimų sk. – 65 - neatsižvelgta – 43 (66 %) - atsižvelgta – 22 (34 %) 3. Būtinas renginių skaičius (formalios procedūros) – **2** 4. Neformalios priemonės – **10** 5. Ne strateginiai, urbanistikos politiką formuojantys klausimai – 70–77 %